

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**БАСТАУЫШ, НЕГІЗГІ ОРТА ЖӘНЕ ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕП
ДЕҢГЕЙЛЕРІНІҢ ОҚЫТУ ТІЛДЕРІ БОЙЫНША ОҚУ НОРМАТИВТЕРІ
БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР**

**МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО НОРМАТИВАМ ЧТЕНИЯ ПО
ЯЗЫКАМ ОБУЧЕНИЯ УРОВНЕЙ НАЧАЛЬНОЙ, ОСНОВНОЙ
СРЕДНЕЙ И ОБЩЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ**

Астана
2017

*Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен
баспаға ұсынылды (2017 жылғы 17 наурыздағы №3 хаттамасы)*

*Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии
образования им. И. Алтынсарина (протокол № 3 от 17 марта 2017 года)*

Жалпы орта, негізгі орта және бастауыш мектептердің оқыту тілі деңгейлері бойынша оқу нормативтері туралы әдістемелік ұсынымдама.– Астана: Б. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017. – 104 б.

Методические рекомендации нормативам чтения по языкам обучения уровней начальной, основной средней и общей средней школы. - Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 100 с.

Бұл құралда оқу мәтіндерінің түрлері мен техникасы, әдістері қарастырылады; жоғары, негізгі және бастауыш мектептердегі оқу нормативтері; бастауыш сынып оқушыларының оқу жылдамдықтарын тексеруі бойынша ұсынымдамалар берілген.

Әдістемелік ұсынымдар облыстық (аудандық) әдістемелік кабинеттердің басшылары мен әдіскерлеріне, білім беру жүйесі ұйымдарының басшыларына, филолог мұғалімдерге және мектептегі білім беру процесін жоспарлауға қызығушылық танытқан көпшілікке арналған.

В методических рекомендациях рассматриваются методы, техники и виды чтения текстов; даны рекомендации по нормативам чтения в начальной, основной и старшей школе; проверке техники чтения у учащихся начальных классов.

Данные методические рекомендации рекомендованы руководителям и работникам организаций образования, начальникам и методистам управлений образования, учителям и всем, кто интересуется вопросами планирования образовательного процесса в школе.

© Б.Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2017
©Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2017.

Кіріспе

Бұл тақырыптың өзектілігі бастауыш мектептегі ең маңызды міндеттердің бірі – одан кейінгі білім алуының іргетасы болып табылатын балалардың оқу дағдысын қалыптастырумен байланысты.

Педагогтер мен психологтер бастауыш мектепте әрең оқып үйренген балалар жетінші – сегізінші сыныптарда одан да нашар оқитынын айтады. Оқу үдерісінің баяулығы, оқуға қызығушылығының жоқтығы зияткерлік қызметінің де баяулауына әкеледі. Балалар жаттығудың, есептің шарттарын баяу оқиды, орындамастан бұрын оның мәнін ұмытып қалады. Бұл жастағы балаларда түсінікті болуға тиісті көптеген терминдер мен ұғымдар оларға белгісіз, түсініксіз және қызықсыз болады. Оқуға деген тұрақты қызығушылық отбасында қалыптасады және оның негізі–баланың оқу әдеті екені анық.

Бүгінгі таңда әлемде кітап оқуды алға жылжыту проблемасы өзекті болып отыр. Оның шешімін табуда әр елдің өзіндік тәсілдері бар. Әлемдік және отандық практикада «кітап оқу дағдарысы» проблемасын шешудің он тәжірибесі жинақталған.

Францияда 80 жылдары кітап оқу проблемасын шешу үкімет пен Мәдениет министрлігінің әлеуетті міндеттерінің бірінен саналды. Кітап оқу мен кітап ісі саласында құрылған күнінен бастап оқырманға ұсынылғанша арнайы Басқарма тұтас саясатты анықтады..

Нидерландыда кітап пен кітап оқуды жаппай насихаттау жүзеге асырылды. Бұл жерде голландиялық кітаптарды жаппай насихаттау Қоры қарқынды жұмыс жасайды. Жыл сайын кітап және балалар кітаптарының Апталығы ұйымдастырылады, онда барлық құралдар арқылы сол елдің тұрғындарының назарын голландиялық әдебиетке аударады. Ақпараттық және құжаттар орталығы ісшаралар өткізу және балалар кітаптарына арналған кітапханалар мен мектептерді насихаттау үшін ақпараттар таратады.

Ұлыбританияда Ұлттық кітап оқу жылы аясында «Отбасында бірлесіп оқу» бағдарламасы әрекет жасайды. «Компанияның кітапханадағы жазбалары бойынша»: оның негізгі ісшаралары балалар мен оның ата-аналарын жергілікті кітапханаларға тартуға бағытталған; ата-аналар мен тәрбиешілерін өздерінің балаларына «Ұйықтар алдында кітап оқы», «Жалыққанша кітап оқы» деп кітап оқуға қозғау салды және жасөспірімдерді оқығандарымен бөлісуге, пікір алмасуға шақырады.

Германияда мақсатты кітап оқу саясатына бағытталған Неміс кітап оқу Қоры құрылды. Қордың мақсаты – оқу мен жазу мәдениеттің негізін қалаушы құрал болып қалатыны туралы кең қоғамдық пікірді енгізу.

2002 жылы Бельгияда оқуға қолайлы жағдай қалыптастыру мақсатында кітап оқу Қоры құрылды. 2006 жылы балалар әдебиетінің кітап оқу қорына халықаралық Ұлттық балалар әдебиетінің орталығы кірді. Қор үнемі балалар әдебиеті саласында академиялық қоғамдастықтың бөлігі болып табылатын балалар мен ата-аналардың жақсы кітаптарды оқуға шабыттандырып отыратын өмірдегі идеяларды енгізіп отырады.

Швецияда оқырмандарға тегін көп көлемде әртүрлі бағдарламалар

ұсынады. «Вике Вире» - бұл сабақтар 0 ден 1 жасқа дейінгі балалардың сөйлеу тіліне және олардың ата-аналарына арналған сабақтар , сабақты педагог-актриса жүргізеді . «Карапуз Пеле» бағдарламасы 1 жастан 2 жасқа дейінгі балаларға арналған, сабақта актриса ата-аналармен, балалармен бірге көркемдеп оқиды және ән айтады. Швед тіліндегі ертегілер сабағын 2, 3 және 4 жасқа арналған топтарға педагогтер мен актёрлер өткізеді Мұндай сабақтар шетел тілінде жүргізіледі. Жасөспірімдер ортасында кітап оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі байқалады , сондықтан бұл оқырмандар тобымен жұмыс жасауға баса назар аударылады. 11-13 жастағы жасөспірімдерге арналған кітап сүйер клубтары жұмыс жасап, онда жақсы кітаптарды оқып талдайды. .

АҚШ-та аталған оқу проблемасы «Ұлт қатерде» баяндамасындағы Америкадағы жасөспірімдердің функциональдық сауатсыздығы туралы олардың санынан кейін жалпы ұлттық сипат алды, жастардың функциональдық сауатсыздығы 17 %-ды құрайды. Сол уақыттан бастап кітап оқу проблемасы үнемі басты назарда ұсталады, кітап оқуды насихаттау жүзеге асырылады. Мектепте баларды кітапты сүйеге тартатын түрлі бағдарламалар, кітап оқитын орындар ашылды: «Жас оқырмандар жылы», «Оқу жайында көбірек», «Кітапты өмір бойы оқуға арналған махаббат», «Кітап оқу арқылы жаңа әлемді ашамын» бағдарламалары балаларды оқуға тартады. Ақш-та кітап оқудың қандай түрі болсын қуатталады.

Ресейде ұзақ мерзімді Ұлттық кітап оқу бағдарламасын әзірлеуге шешім қабылданды.. Аталған бағдарламаның іргетасы оқуды қолдайтын балалар мен отбасының негізі болатын кітапханалар болып табылады. Кең ауқымда балалардың бос уақытын зерттеу жобасының бірі «Ауыл баласы: кітап оқу, кітап ортасы, кітапхана» кешенді зерттеуі болып табылады. «Путиннің 100 кітабы» жобасы әзірленді.

Кореяда 1971 жылдан бастап қысқы, жазғы каникул уақытында көпшілік кітапханаларда балаларға қызмет көрсету бағдарламалары мен каникул кезеңінде кітап оқу курстары бар . Бұл бағдарлама кітапханалар саны жетіспей жатқан заманауи жағдайда Кореяның ерекше бағдарламасы болып табылады. Кітап оқу курстары қарапайым формалар арқылы саяхат, қолданынушылардың оқуы, оқуға үйрету т.б. тәрізді болады. Оқу жылдамдығының нормативтері қандай? Баяу және жылдам оқу дегеніміз не? АҚШ-та және басқа да елдерде мемлекеттік оқу жылдамдығы бар.

Оқу жылдамдығы	Ағылшын тілі	Неміс тілі
Өте төмен	170-200	100-140
төмен	200-230	140-180
орта	230-250	180-220
жылдам	350-450	400-500
Өте жылдам	550-650	600-800

Мектеп жүйесі оқушылардың оқу техникасын жетілдіруді міндетті компонент ретінде қосады. Орта мектепті бітірген түлек оқу жылдамдығын

барынша толық меңгеруі міндетті болып саналады. Алайда, оны тәжірибе көрсеткендей, арнайы немесе факультатив ретінде үйрету керек.

Тіл деңгейі	Сыныптар	Оқу жылдамдығы, мин./сөз
Бастауыш	1-4	80-130
Дамытушы	5-9	130-250
Жетілдіруші	10-11	250-300

Халықаралық тәжірибе бастауыш білімге бағытталады. Халықаралық тәжірибе кітап оқуға баса назар аударатынын көрсетті. Әлемдік тәжірибені зерттеу барысында бастапқы оқу жылдамдығы формуласын анықтауға баса көңіл бөлінген. Бұл формула бойынша оқылған уақыт бірлігінде оқығанының түсіну сапасын ескере отырып, таңба санының жиынтығы ретінде оқу жылдамдығын анықтайды. Оны мына формула бойынша

$$V=Q \cdot K \text{ есептейді.}$$

V – оқу жылдамдығы, таңба./мин.;

Q – мәтіндегі таңба саны (көлемі); - бұл яғни халықаралық стандарт;

T – уақыт, мәтінді оқуға кеткен уақыт мин.;

K- түсіну коэффициенті.

Таңба арқылы әр әріпті және санды білеміз (таңбадан басқа тыныс белгілері бар).

Орыс тілінде орта есеппен әрбір сөз алты әріптен тұратыны белгілі. Мысалы, егер оқу жылдамдығы таңба бойынша 600 мин/таңбаға тең болса, онда оқу жылдамдығы сөз бойынша 100 мин/сөз болады. (600:6).

Қазақ тілін орыс тілімен салыстырып қарасақ, қазақ тілінде таңбалар саны көп болады (қазақ тіліндегі жұрнақтар соңғы сөзге емес әрбір сөздің соңына тізбектеліп жалғанады, мысалы, балалар-балалармен-балаларға).

Осылайша, әлемдегі көптеген елдердің әлеуетті міндеті жұртшылықты кітап оқуға тарту болып саналады.

Оқу жылының соңында ұсынылған бастауыш және негізгі мектептердің оқу жылдамдығы нормативтері

Оқыту қазақ тіліндегі бастауыш мектепке арналған оқу нормативтері

Сынып	Сөз саны	Таңба саны
1 сынып	25-30	180-210
2 сынып	50-55	330-360
3 сынып	65-70	450-480
4 сынып	80-85	570-600

Оқыту орыс тіліндегі бастауыш мектепке арналған оқу нормативтері

Сынып	Сөз саны	Таңба саны
1 сынып	30-35	180-210
2 сынып	55-60	330-360
3 сынып	75-80	450-480

4 сынып	95-100	570-600
---------	--------	---------

Оқыту қазақ тіліндегі негізгі мектепке арналған оқу нормативтері

Сынып	Сөз саны	Таңба саны
5 сынып	95-105	660-720
6 сынып	105-110	720-780
7 сынып	110-125	780-840
8 сынып	120-130	840-900
9 сынып	130-155	900-1080

Оқыту орыс тіліндегі негізгі мектепке арналған оқу нормативтері

Сынып	Сөз саны	Таңба саны
5 сынып	110-120	660-720
6 сынып	120-130	720-780
7 сынып	130-140	780-840
8 сынып	140-150	840-900
9 сынып	150-180	900-1080

Қазақ тілін орыс тілімен салыстырып қарасақ, қазақ тіліндегі сөздерде таңбалар саны көп болады (қазақ тіліндегі жұрнақтар соңғы сөзге емес әрбір сөздің соңына тізбектеліп жалғанады, мысалы, балалар-балалармен-балаларға.

. Мен мектепке бара жатырмын.сөйлемінде - 4 сөз, 23 таңба; Я иду в школу. - 4 сөз, 10 таңба бар.

Тәжірибе көрсеткендей, оқу материалы әлдеқайда ұлғаятын орта және жоғары сыныптарда нашар оқитын оқушылардың үлгерімі нашарлайды.

Сондай-ақ, оқу жылдамдығы мен даму үдерісі бір-бірімен байланысты.Көп оқитын оқушылар, әдетте, тез оқиды. Оқу барысында жедел жады мен зейіннің тұрақтылығы жетіледі. Осы екі көрсеткішпен ақыл-ой жұмыс қабілеттілігі байланысты. Оқу дағдысы бастауыш мектепте қалыптастырылуы тиіс[1].

Оқу техникасымен жұмыс – ұзақ үдеріс, оған балалар үнемі қызығушылық танытпайды. Дегенмен жақсы оқу техникасы болмайынша, баланың жоғары сыныптарда білім алуы қиын болады.

Қалыптасқан оқу дағдылары, кем дегенде, екі негізгі компонентті қамтиды:

- оқу техникасы (сөздерді дұрыс әрі жылдам қабылдау және дыбыстау, бұл бір жағынан, олардың көру бейнесі және екінші жағынан, акустикалық және сөз-қозғалыс бейнесі арасындағы байланысқа негізделген)

- мәтінді түсінуі (оның мағынасын, мәнін, мазмұнын табу)

Бұл екі компонент өзара тығыз байланысты және бір-біріне сүйенетіні белгілі: осылайша, оқу техникасын жетілдіру оқылғанды түсінуін жеңілдетеді, ал түсінуге жеңіл мәтін жақсы және дәлірек қабылданады. Бұл ретте оқу

дағдысын қалыптастырудың алғашқы кезеңдерінде оның техникасына, одан кейін мәтінді түсінуіне көбірек мән беріледі.

1. Мәтіндерді оқудың әдістері, техникасы және түрлері

Бастауыш мектептегі оқу маңызды дербес пән ғана емес, сондай-ақ, оқу құралы болып табылады. Балалар толыққанды оқу дағдыларын қаншалықты ойдағыдай игерсе, олардың оқу пәндері бойынша қабілеттері соншалықты толық жүзеге асырылатын болады. В. А. Сухомлинский оқу баланың ойлауын, қиялын, сөйлеуін, адамгершілік қасиеттерін дамытатын түрлі шығармашылық жұмыстарды орындау үшін берік негізін құрайды деп санаған. Осылай оқу баланың зияткерлік әлеуетін дамытумен, әлеуметтік жеке басын, мәдениетін тәрбиелеумен байланысты. Сондықтан да мұғалімнің міндеті бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық біліктерін: дұрыс оқу дағдысын, оқуға деген қызығушылығын, өз бетінше өнімді оқуын қалыптастыру болып табылады[2].

Бастауыш мектеп бағдарламасы оқу дағдысын қалыптастыру барысында сыныптан сыныпқа оның бірте-бірте жетілуін көздейді және әрбір кезеңінде оның қалыптасуы мынадай көрсеткіштер бойынша бағаланады: оқылғанның көлемі, оқу жылдамдығы (жүгірте оқу), оның дұрыстығы, түсініктілігі және т.б[3].

«Әдебиеттік оқу» пәнінің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының көркем шығарманы сезіммен қабылдауы, түсінуі, санасында қайта жаңғырта алуы және шығармадан қабылдағанын өзінің шығармашылық әрекетінде жүзеге асыруға ұмтылуы арқылы функционалдық сауаттылығын қалыптастыру.

«Әдебиеттік оқу» пәні бойынша төмендегідей міндеттерді жүзеге асыру көзделеді:

1) әдеби көркем шығармаларды оқыту арқылы қазақтың рухани қазынасын меңгерту;

2) коммуникативтік (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым) дағдыларын қалыптастыру;

3) ауыз әдебиетінің, отандық және әлемдік балалар әдебиетінің озық үлгілерімен таныстыру арқылы оқушыларға адамдардың өзара түсінісуі, сыйластық, құрмет сезімдері, адамгершілік қасиеттері, өзінің және өзгенің іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарай білуі сияқты ізгілікті қасиеттерді қалыптастыру;

4) оқу сапасын (дауыстап, түсініп, іштей, мәнерлеп, көз жүгіртіп, болжап оқу) жетілдіру;

5) оқушылардың оқырмандық мәдениетін қалыптастыра отырып, сөз әдеби нормаларын орынды қолдану дағдыларын меңгерту;

6) сыни ойлауын жетілдіру;

7) көркемдік-танымдық сипаттағы мәтіндерді өз мақсатына сай іріктеп, саралап, талдап, ой қорытындысын жасауға үйрету;

8) алған білімін өмір жағдаяттарына байланысты қолданып, дұрыс шешім жасай білуге үйрету;

9) оқылған шығарма сюжетінің ізімен немесе еркін тақырыпта ауызша, жазбаша шығармашылық жұмыс түрлерін орындауға дағдыландыру.

Қойылған міндеттерге сәйкес келешекте табысты оқып, білім алу үшін оқу дағдысын қалай қалыптастыруға болады? Неге кейбір мұғалімдер үлкен

жетістіктерге жетеді, кейбір мұғалімдердің оқушыларының бәрі оқиды, бірақ барлығы «оқи алмайды»? Оқу дағдысының қалыптаспауының негізгі себептері неде және оларды жоюға болады ма? Осы және оқу мәселесіне байланысты басқа да сұрақтар бүгінгі таңда өзекті болып табылады. Осы мәселе бойынша оң тәжірибе жинақталған.

Оқу әдістері

Әр ғасырда оқуға үйретудің әдістері болған. Содан кейін олар ұмыт қалады да, бірнеше онжылдықтардан кейін қайта жаңғырып, қолданыла бастайды. Әр әдістің өз ерекшелігі бар. Енді осы алуан түрлі әдістерді талдап көрейік.

Оқуға үйретудің өз негізінде бір-біріне қарама-қайшы негізгі екі әдісі бар. Біреуі *тұтас сөз* әдісі, екіншісі *фонологиялық әдіс* деп аталады.

Ұзақ уақыт бойы фонетикаға үйрету керек пе деген қызу пікірталас жүрді. 1930 жылы осы тақырыпқа бірқатар зерттеулер жүргізіліп, фонетиканы оқыту қажет деген қорытындыға келді. Алайда, балаларға қалай және қандай көлемде берілуі керек деген сұрақ тұрды.

Мысалы, мынандай эксперимент жүргізілген. Балалар тобын екіге бөлген, бірінші топта сөздерді тұтас оқу әдісі бойынша, ал екінші топты фонологиялық әдістің көмегімен үйретеді. Балалар оқи бастағанда, оларды тестілеуден өткізеді. Бірінші кезеңде бірінші топтың балалары дауыстап және ішінен жақсы оқыған. Ал «фонологиялық» балаларға таныс емес сөздер оңай болып, екінші сыныптың соңында қабылдау және сөздік қорының байлығы деңгейі бойынша өз сыныптастарын басып озған.

Ғалымдардың бақылаулары бойынша, сөзді тұтастай оқитын балалар әдеттегі қателерді жіберген. Мысалы, суреттің астындағы жазуларды оқығанда, мағынасы жақын сөздермен алмастырған. «Жолбарыс» деген сөздің орнына «арыстан», «қыз» деген сөздің орнына «балалар», «машина» деген сөздің орнына «доңғалақтар» деп айтуы мүмкін еді.

Сөзді анықталған белгілі бір мәніне бекітуге ұмтылу бүкіл оқу жылы бойы балалар біреудің көмегінсіз жаңа сөздерді оқып үйрене алмауына әкеліп соқты.

Әділдік үшін «фонологиялық» балалар әріптерінің орны ауыстырылған немесе ұқсас сөздермен алмастырылған сөздерді оқуда қиындықтарға кездескенін айта кету керек.

Осылайша, көптеген кішкентай оқырмандарға фонетика қажет екені түсінікті болды. Соңғы зерттеулер адамдар сөздерді әріптеп оқитынын растады. Бірақ бұл жылдам болғандықтан, біз сөзді тұтастай қабылдайтын сияқты көрінеді[4].

Әрі қарай зерттеулер жүргізу барысында психологтер оқу – баланың мәтінді ішінен айтуы екенін түсінді. Мәтінді тұтас ретінде қабылдау теориясын жақтаушылар біз мәтіндегі сөздерді тікелей қабылдаймыз деп санаған және әлі күнге дейін солай ойлайды. Бірақ тәжірибелер ішінен оқу кезінде де, дауыстап оқу кезінде де мидың дәл сол бір бөлігі іске қосылатын көрсеткен.

Сонымен, еркін оқу үшін әріптер тез және оңай танып, оларды дыбыстармен сәйкестендіру қажет. Фонетиканы жаттап алу өзге де айла-амалдар мен әдіс-тәсілдерден әлдеқайда тиімдірек екен.

Бірқызығы, әліпбиді білмей тұра оқып үйренуге болады екен. «Тұтас сөз» әдісінің жақтаушылары балаға әріптерді үйретпеге шақырады. Жақында ғана ғалымдардың соңғы қорытындылары белгілі болды: тек әріптерді білген жағдайда ғана оқуға үйрету үдерісі барынша табысты бола алады.

Мынадай эксперимент жүргізілді. Балаларға сөздер жазылған карточкалар көрсетілді. Тек бір топта бұл сөздер суреттердің астындағы жазулар болатын, ал екіншісінде тура осы сөздер иллюстрациясыз берілді. Әр топқа бірдей төрт сөз берілді. Содан кейін балаларды біріктіріп, карточкалар араластырып, қайта көрсетілді. Балалар тек үш карточкадағы өздері өткен сөздерді ғана танығаны белгілі болды. Яғни, «таза түрінде» жазылуын есте сақтайтын балаға қарағанда иллюстрацияланған сөздерді есте сақтайтын бала сөздердің графикалық бейнесін әлдеқайда аз ықтималдылықпен таниды.

Бұл – әліпбидің қажет екенінің жанама дәлелі. Бірақ, ең бастысы, әріптердің қалай аталуы емес, олардың нені білдіретіндігі. Балалар әріптердің атаулары мен ретін ғана біліп қоймай, әріптерге баса назар аудырып, тұтастың бір бөлігі ретінде қабылдай алуы керек.

Сонымен қатар, әліпби – бұл абстрактылы код. Бұған дейін нақты заттарды білген, қолданған балақай символдарды қолдана бастайды, ал бұл абстрактылы ойлаудың дамуына алғашқы қадам болып табылады.

Барлық тілде оқуға үйретудің әмбебап бір әдістемесі болуы мүмкін емес. Дегенмен, үйретуді әріптер мен дыбыстарды түсінуден, фонетикадан бастау қағидасы барлық тілге ортақ. Тіпті жазуда иероглифтер қолданатын Қытайда да соңғы 50 жылда балалар алдымен сөздерді латын әліпбиінің көмегімен оқуға үйретіп, содан кейін ғана дәстүрлі жазуға көшеді.

Қазақ тіліндегі сөздердің басым көпшілігі қалай жазылса, солай оқылады.

Бірнеше ондаған жылдар бұрын әдістеме мынадай болған: балалар ең алдымен әріптердің атауын, сосын дыбыстарды үйреніп, содан кейін әріптерді буынға біріктіріп оқитын. Қиындығы сол, бірінші сынып оқушылары ұзақ уақыт бойы әріптің аталуы мен айтылуы арасындағы айырмашылықты меңгере алмайтын. Буындар ұзын болғандықтан, балаға ойында бірнеше әріптерді сақтап тұру өте қиын болатын.

Соңғы жылдары *фонемаларды тіркестіру қағидасы* табысты қолданылуда.

Сонымен, біз балаға фонетиканы білу қажет екенін анықтадық. Бірақ бұл бала зеріктіретін ережелерді жаттауы тиіс және сапалық редукция мен сандық редукцияны ажырата білуі тиіс дегенді білдірмейді. Ең бастысы, баланың оқуға деген қызығушылығын сақтау керек. Баланың мүмкіндіктері мен қойылған міндеттер сәйкес келгенде ғана оған қызықты болады.

Баланың қолынан келетіндей, оған жетімді болатындай, оның жетістіктері айқын көрінетіндей жағдай жасап отыру қажет. Мысалы, бірнеше ондаған сөздер игеру үшін сол сөздерді білдіретін үйдегі заттарды алу. Егер осы заттарға оның атауы жазылған қағаздар іліп қойса, бала көп ұзамай, таныс

жазуларды біле бастайды. Содан кейін сол сөздермен «Тауып көр», «Лото» ойындарын ойнатуға болады. Сонда бала өз күшіне деген сенімділігін сезеді. Тек жағымды сезімдерді сезінсе ғана одан кейінгі оқыту тиімді болады.

Оқуға үйрету әдістерін толығырақ қарастырайық.

- *Фонетикалық әдіс.* Фонетикалық тәсілдеме әліпбилік қағидаға негізделген. Оның негізінде – әріптер мен дыбыстардың (фонетика) айтылуын үйрету, сосын бала жеткілікті білім жинақтаған соң ол буындарға, содан кейін тұтас сөздерге көшеді. Фонетикалық тәсілдеменің екі бағыты бар:

- *Жүйелік фонетика әдісі.* Тұтас сөздерді оқымай тұра, балаларға жүйелі түрде біртіндеп дыбыстарды, соған сәйкес әріптерді үйретеді, осы дыбыстарды қосуға жаттықтырады. Кейде бағдарлама фонетикалық талдауды да (фонемаларды қолдана білу) қамтиды.

- *Ішкі фонетика әдісі* көзбен шолуға және мағыналық оқуға баса назар аударады. Яғни, балаларға сөздерді әріптің көмегімен емес, суреттер немесе мәнмәтін арқылы тануды және сәйкестендіруді үйретеді. Содан кейін ғана таныс сөздерді талдай отырып, әріптермен белгіленетін дыбыстар оқылады. Жалпы алғанда, жүйелік фонетика әдісіне қарағанда бұл әдістің тиімділігі төмен. Бұл біздің ойлауымыздың кейбір ерекшеліктерімен байланысты. Ғалымдардың айтуынша, оқу қабілеттілігі әріптер мен дыбыстарды білумен, ауызша сөйлеуде фонемаларды ажырата білу қабілеттілігімен тікелей байланысты. Оқуға үйретудің бастапқы кезінде бұл дағдылар жалпы ақыл-ой деңгейінен де маңыздырақ болады.

- *Лингвистикалық әдіс.* Лингвистика – бұл тілдің табиғаты және құрылымы туралы ғылым. Балалар мектепке үлкен сөздік қорымен келеді, бұл әдіс оқуды жиі қолданылатын, сондай-ақ оқылуы да, жазылуы да бір сөздермен бастауды ұсынады. Осы сөздерді үйрене отырып, бала әріптермен дыбыстар арасындағы сәйкестікті меңгереді.

- *Тұтас сөз әдісі.* Мұнда балаларға сөздерді құрайтын бөліктерге бөлмей, тұтас бірлік ретінде тануды үйретеді. Бұл әдісте әріптердің атауларын да, дыбыстарды да үйретпейді. Балаға сөз көрсетіледі және оны айтады. 50-100 сөз жаттағаннан кейін балаға осы сөздер жиі кездесетін мәтін береді.

- *Тұтас мәтін әдісі.* Тұтас сөз әдісіне ұқсас, бірақ тілдік тәжірибесіне көбірек жүгінеді. Мысалы, қызықты сюжеті бар кітап беріледі. Бала оқиды, мағынасын мәнмәтіннің немесе иллюстрацияның көмегімен аңғаруы тиіс бейтаныс сөздерді кездестіреді. Бұл ретте оқу ғана емес, сондай-ақ, өз әңгімелерін жазу да қолдай табады.

Бұл тәсілдің мақсаты – оқу үрдісін жағымды ету. Ерекшеліктерінің бірі – фонетикалық ережелер мүлдем түсіндірілмейді. Әріптермен дыбыстар арасындағы байланыс оқу барысында айқын емес жолмен анықталады. Егер бала сөзді дұрыс емес оқыса, оны түзетпейді. Басшылық етуші дәлел: оқу сөйлеу тілін меңгеру сияқты табиғи үдеріс және бұл үдерістің барлық қыр-сырын балалар өз бетінше меңгеруге қабілетті.

- *Зайцев әдісі.* Николай Зайцев тіркестіруді тіл құрылымының бірлігі ретінде анықтады. Тіркестіру – бұл дауыссыз бен дауыстының, немесе дауысты мен дауыссыздың жұбы, немесе бір әріп. Зайцев тіркестірулерді кубиктің

қырларына жазған. Ол кубиктерді түсі, көлемі және шығаратын дыбысына қарай әртүрлі етіп жасаған. Бұл балалардың дауысты мен дауыссыз дыбыстардың арасындағы айырмашылықты білуге көмектеседі. Осы тіркестірулерді пайдалана отырып, бала сөз құрайды.

Әдістеме фонетикалық әдістерге жатады, өйткені тіркестіру – бұл не буын, не фонема. Осылайша, бала бірден фонемалар бойынша оқуға үйренеді, сонымен бірге әріптік-дыбыстық сәйкестенулер араласу туралы түсінік ала бастайды, өйткені ол кубиктің қырларында тіркестірулерді ғана емес, жеке әріптерді де кездестіреді.

- *Мур әдісі*. Мур балаға әріптер мен дыбыстарды үйретуден бастайды. Ол баланы арнайы баспа машинкасы қойылған зертханаға кіргізеді. Ол тиісті пернесін басқанда, сол дыбыстарды, сондай-ақ, тыныс белгілердің атауларын және сандарды айтады. Келесі кезеңде балаға әріптердің тіркестерін, мысалы, қарапайым сөздерді көрсетіп, оларды компьютерде теруді өтінеді. Одан әрі жазып беруін, әрі қарай оқып беруін және теріп беруін сұрайды.

- *Монтессори әдісі*. Мария Монтессори балаларға әліпбидің әріптерін беріп, оларды тануға, жазуға және айтуға үйретті. Кейінірек, балалар дыбыстардан сөз құрауды үйренген соң ол сөздерден сөйлем құрастыруды ұсынған.

Оқу техникасы

Оқудың 2 түрі бар: дауыстап оқу және ішінен оқу. Оқудың екі түрі де мынадай талаптарға сәйкес болуы тиіс:

- 1) *дұрыстығы;*
- 2) *түсініктілігі;*
- 3) *жүгіртіп оқу.*

Дауыстап оқуға мәнерлеп оқу талабы да қойылады.

Дұрыс оқу – бұл мәтіннің дыбыс жағының қатесіз және бір қалыпты айтылуы.

Түсініп оқу оқырманның мәтін мазмұнын анық, терең түсінуінен көрінеді.

Жүгіртіп оқу деп оқу кезінде қабылдаудың саналылығын қамтамасыз ететін және қарқынына сәйкес келетін оқу қарқынын атайды.

Мәнерлеп оқу – бұл оқырман өзінің даусымен автордың ойы мен оқылған мәтінге өз көзқарасын білдіре білуде көрінетін дауыстап оқу сапасы.

Оңтайлы оқу – бұл ауызша сөйлеу жылдамдығымен оқу, яғни қарқынмен минутына 120-дан 150 сөзге дейін оқу.

Көптеген ғасырлар бойы адамның артикуляциялық аппараты дәл осындай жылдамдыққа үйреніп қалды, мәтінді дәл осындай жылдамдықта жақсы түсінуге болады.

Үш аспектті бөліп көрсетуге болады: оқыту, дамыту және тәрбиелеу аспектілері.

Әртүрлі аймақтардағы мектептерді тексеру кезінде табылған минутына оқу жылдамдығы өте төмен, 40 сөз оқитын 5-9-сынып оқушылары кездескен. Мұндай жылдамдықпен, әдетте, 1-сыныпта оқушылары оқиды. 9-сыныпта үй

тапсырмасы орта есеппен бір күнде шамамен оқулықтың 8 бетін немесе 6500 сөзді құрайды. 6500 сөзді минутына 40 сөз оқу жылдамдығына бөлеміз. Сонда үй тапсырмаларының мәтіндерін бір рет оқып шығу үшін 162 минут немесе шамамен 3 сағат (2,7 сағат) қажет. Бірақ мұндай оқу техникасымен, әрине, оқушы оқулықта жазылғанды бірден түсінбейді. Оған мәтіндерді кем дегенде 3 рет оқып шығу керек, бұл дегеніміз – 9 сағат оқу уақыты, мектепте 6 сағат қажет. Міне, 15 сағаттық жұмыс күні. Бірақ оған қоса жазбаша тапсырмалар бар.

Ең дарынды мұғалімдерді ішақыруға болады, бірақ оқушы ең қарапайым – оқып үйренбейінше, олар ештеңе істей алмайды.

Сонымен, бастауыш мектепті бітіретін оқушылар қандай жылдамдықпен оқу керек. Егер 5-сынып оқушыларының оқу үлгерімін саралап көрсек, онда бастауыш оқытуды шамамен минутына 130-170 сөз оқу жылдамдығымен бітірген балалар оқу үздіктері атанған деген қорытынды жасауға болады. Орта есеппен алғанда, шамамен минутына 150 сөз. Оқу үлгерімі жақсы оқушы атанған оқушылардың оқу жылдамдығы минутына 100-ден 140 сөзге дейін болған. Орташа есеппен алғанда, шамамен минутына 120 сөз. «Үшке» оқитын балалардың оқу жылдамдығы шамамен минутына 80-90 деген сөз құраған. Заңдылық осындай.

Нақты жағдайларда әрбір мектеп өзінің оқушыларының 4 және 5-ке оқығандарын қалайды. Сондықтан бастауышта оқытудың соңында оқушылардың басым бөлігінің оқу жылдамдығы минутына 120 сөзден төмен болмауына ұмтылу қажет. Бірақ бұл жүзеге асатындай ма? Өйткені әр оқушының темпераменті әртүрлі. Холериктер, әдетте, минутына 150 сөз қарқынымен сөйлейді және оқиды екен. Сангвиниктер үшін бұл минутына 120 сөз. Психология ҒЗИ-ның деректері бойынша, 90%-дан астам оқушылар холериктерге және сангвиниктерге жатады. Флегматиктер және меланхоликтер 10-нан төмен пайызды құрайды, яғни бір сыныпта 3-4 адам.

Соңғы жылдары жүргізілген эксперименттер жылдам оқу ойлау үдерістерін белсендендіретінін және бастауыштан жоғары мектепке дейін оқытудың әртүрлі деңгейлері үшін оқу үрдісін жетілдіру құралдарының бірі болып табылатынын көрсетті [5].

Сонымен, көптеген оқушылар минутына 120 сөз оқу жылдамдығы қолжетімді. Онда сұрақ туындайды: бұл деңгейге қалай өтуге болады. Біздің балаларға оқу кезіндегі қиындықтарды жеңуге қалай көмектесуге болады?

Көбінесе осы мәселені қарапайым жолмен және амал-айласыз шеше салуға тырысады: көбірек оқу керек деп санайды. Осылайша бала жылап отырып, оқып отырған кітабын іштей жек көре отырып, оқиды. Корневтің әдістемесін қолдана отырып және оны әдебиеттік оқу сабақтарында және әр сабақта бес минуттық оқу кезінде күрделілігі әртүрлі кестелер мен толықтыра отырып, оңтайлы оқу жылдамдығына қол жеткізуге болады.

Бұл дидактикалық материал оқудағы қиындықтардың негізгі себептерінің бірін: оқу жылдамдығы жеткіліксіз қалыптасуын жоюға бағытталған.

Оқу техникалық дағдыларды және оқылғанның мағынасын түсіну үдерісін қамтитын қиын әрекет болып табылады. Бұл екі жақ өзара тығыз байланысты және бір-біріне өзара әсерін тигізеді.

Оқуға үйретудің неғұрлым тиімді әдістерін қарастырайық. Оқуға үйретудің басында бала жазылған сөзді дыбыстауы керек: әріпті танып, оны дыбыспен сәйкестендіру, бірнеше әріптерді буынға біріктіру және бірнеше буындарды сөзге біріктіру. Бұл техникалық әрекеттер оқушының назарын өзіне аударады. Оның барлық ақыл-ойы осы үдеріске бағытталады, бұл ретте оқылатын мәтінді түсіну қиынға түседі, оған ақыл-ой күші жетпейді де. Бірте-бірте техникалық әрекеттер автоматты түрде іске қосылады да, бейсанаға кетеді және оқушының назары мәтіннің мағынасын түсінуге шоғырланады.

Барлық аталған біліктер уақытында кезең-кезеңмен қалыптастырылады, олар жеміс сияқты пісіп, жетіледі.

Әрбір кезеңде нақты дағдылар пайда болады және дамиды. Келесі кезеңге ағымдағы кезеңнің барлық біліктері мен дағдыларын меңгерген соң ғана көшуге болады. Меңгеріп қана қоймай, олардың автоматты түрде іске қосылуының белгілі бір деңгейіне жетуі қажет.

Бірақ әр бала өз дамуында бірегей, сондықтан кейбір балаларда мектептің жоспарлауымен бөлінген уақыт ішінде ағымдағы кезең жеткілікті деңгейде дами алмайды. Демек, келесі кезеңнің іргетасы әзірленбеген.

Оқу үшін берілген материал күрделене түскен кезде оқушы түсіне немесе үйрене алмағандықтан емес, үйреніп үлгермегендіктен басқалардан артта қала бастайды, нашар оқитын топтағы балалардың қатарына қосылады.

Психологтердің зерттеулері көрсеткендей, көбінесе тежелу буындардан сөз құрау мен сөздердің мағынасын түсіну кезеңінде болады екен. Сонымен бірге бұл кезең маңызды болып табылады, себебі мағыналық түсініп оқу үшін негіз болады. Бала нысаналы және дұрыс оқуға қалай үйретуге болады, мәтіндер түрлерімен жұмыс істеу дағдысын қалай қалыптастыруға болады.

Бірінші кезеңде оқытуды тыныс алу гимнастикасынан бастау керек. А. Н. Корневтің әдістемесін зерделеп, оны өз тәжірибесінде қолдануға болады.

Тыныс алу гимнастикасы және дауысты дайындау

Сөйлеу тыныс алумен тығыз байланысты. Сөз дем шығару фазасында құрылады. Адам үнсіз тұрғанда және сөйлеу кезінде тыныс алу айтарлықтай ерекшеленеді. Дем шығару демді ішке тартудан әлдеқайда ұзағырақ.

Сонымен қатар, сөйлемей тыныс алу кезіндегіге қарағанда сөйлеп тұрғанда тыныс алу қозғалыстарының саны екі есе кем. Ұзақ дем шығару үшін үлкен ауа қоры қажет. Сондықтан сөйлеу кезінде жұтылатын және сыртқа шығатын ауа көлемі айтарлықтай ұлғаяды. Сөйлеу кезінде дем алу анағұрлым қысқа және терең. Сөйлеуде тыныс алудың тағы бір ерекшелігі – сөйлеу кезінде дем шығару кезінде дем шығаратын бұлшық еттердің (құрсақ қабырғасының және ішкі қабырға аралық бұлшық еттердің) белсенді қатысуымен жүзеге асырылады. Бұл оның анағұрлым жоғары ұзақтығы мен тереңдігін қамтамасыз етеді, сонымен қатар ауа ағынының қысымын ұлғайтады. Онсыз дауыстап сөйлеу мүмкін емес. Кейбір балалар оқу кезінде дұрыс тыныс алмау байқалады, олар дем шығару кезінде емес, дем алу кезінде оқиды. Оқу қарқыны бұзылады,

сондықтан әріптерді өту кезінде, әдебиеттік оқу сабақтарында тыныс алу гимнастикасын жасап тұру керек. Тыныс алу гимнастикасын әр сабақтың басында жасату қажет.

Әріптермен таныстыру

Сауат ашудың бірінші кезеңінде өзінің ашықтығымен, өзгешелігімен баланы қызықтыратын әріптермен таныстыру жүргізіледі. Әрбір әріпке жаңылтпаштар және жұмбақтар, тақпақтар таңдап алынады. Балаларға кез келген әріптердің тіркесіне өздері жаңылтпаш, мысал ойлап табудыда ұсынуға болады. Жаңылтпаштарды айтуды уақытты бақылау арқылы жүргізуге болады. Алдымен балажаңылтпашты баяу, ақырын айтады, содан кейін қалыпты қарқынмен, содан кейін ғана жылдам қарқынмен айтады. Оқытудың бұл кезеңінде әріптермен таныстырып, сабақтың басында оқу кезінде шапшаң оқуды дамыту үшін әр түрлі кестелер қолданылады.

Буындармен таныстыру

Оқытудың бұл кезеңінде сондай-ақ жылдам оқу дағдыларының дамуына ықпал ететін әр түрлі кестелер пайдаланылады. Тапсырмаға байланысты дауыстылар немесе буындар әр түрлі дауыс күшімен, әртүрлі екпінмен, әртүрлі қарқынмен оқылуы мүмкін. Осылайша, бірте-бірте буындар мен сөздердің құрылымы күрделене түседі.

Сөздермен таныстыру

Сөздерді оқығанда да жылдам оқу дағдыларын дамытуға көмектесетін әр түрлі кестелер пайдаланылады. Бұл кестеде оқу үшін бір буынды сөздер жазылады. Осы кестелерді жүйелі оқу осы әріптердің қабылдануын автоматтандырады.

Оқуға үйретудің басқа да түрлері:

1. Дауыстап оқу.
2. Ішінен оқу.
3. Ызыңдап оқу.
4. Хормен оқу.
5. Жаңылтпаштың қарқынымен оқу.
6. Тізбектеп оқу.
7. Динамикалық оқу.
8. Бинарлық оқу.

Дауыстап оқу және ішінен оқу

Ең бастысы – жаттығулардың ұзақтығы емес, жиілігі маңызды. Адамның жады үнемі көз алдындағы нәрсе емес, қараңдап тұратын, яғни бірде бар, бірде жоқ нәрсе есінде қалатындай құрылған. Дәл осы нәрсе қоздыру тудырады және есте қалады. Сондықтан, ұзақ уақыт алатын жаттығулар жүргізбей, аз уақытқа есептелген жаттығулар жиі-жиі жүргізу керек.

Ызыңдап оқу

Ызыңдап оқу – В. А. Сухомлинскийдің Павлыш мектебінде оқуға үйретудің негізгі элементтерінің бірі болды. Қазір бұл элементтік көптеген мұғалімдер қолданады.

Ызындап оқу дегеніміз – бұл бір мезгілде дауыстап, сыныптастарына кедергі келтірмес үшін күбірлеп, әрқайсысы өз жылдамдығымен, біреуі жылдам, біреуі баяу барлық оқушылардың оқуы. Жаттығубес минут жүргізіледі.

Әр сабақтағы бес минуттық оқу кезінде кез келген сабақта – әдебиеттік оқу, көркем еңбек, математика, қазақ тілі балалар бес минут оқиды. Сабаққосымша кітапты немесе арнайы дайындалған кестелерді ызындап оқу режимінде бес минут оқудан басталады, сосын сабақ ары қарай өз қалпымен жүргізіледі.

Талдап көрейік. Егер 3-сыныптың әдістемесіне сәйкес аптасына әдебиеттік оқу 3 сабақ болса, сыныпта 25 адам болса, мұғалім әрбір оқушыны аптасына бір-бір реттен тексеріп шыға алады. Бұл ретте оқушының жаттығу үшін аптасына 3 минут уақыты болады, мұндай деңгейде балаларды оқуға үйретуекіталай.

Егер отбасында баламен жұмыс жасап, оқуға үйретсе жақсы. Ал егер баланың отбасы сәтсіз болса? Сонда баланың жаттығуына осы үш минутқа ғана саяды, мұндайда бала оқып үйрене алмайды.

Әр сабақтағы бес минуттық оқуды қарастырып көрейік. Мысалы, $5 \times 4 \times 5 = 100$.

Әр сабақта бес минут, әр күні 4 сабақ, аптасына 5 күн бар. Бір апталық жаттығу 100 минут көлемінде болады.

Әлбетте, егер уақыт 3 минуттан 100-ге дейін артса, оң нәтиже береді.

Нәтижелілігі

Әдебиеттік оқу сабақтарында және ызындап оқу үшін осы аталған әдістемені үнемі пайдалану, жылдам оқуды дамыту бойынша ұсыныстарды қолдану, бастауыш сынып оқушыларының оқу жылдамдығы тексеру нәтижелерінің жоғары деңгейін көрсетеді [6].

Мұғалімдерге де, ата-аналарға да қолдану үшін қызықты және пайдалы болатын әдістемелік және дидактикалық материалдар жеткілікті жинақталған. Бұл тұста Я. А. Каменскийдің: «Жұлдыздарды көру, музыка тыңдау – үлкен бақыт. Бірақ оған қол жеткізу үшін кітап оқып үйрену керек. Ал бұл – үлкен еңбек» деп айтқанын ұмытпау керек.

Осылайша, оқушылардың табысты оқуы үшін жылдам оқуды меңгерулері қажет.

Әдетте, көп оқитын оқушылар жылдам оқиды. Оқу үдерісінде жедел жады және зерденің тұрақтылығы жетіледі. Осы екі көрсеткішке ақыл-ойдың жұмысқа қабілеттілігі байланысты. Кейде дағды және ойлау қарама-қарсы тұрады. Бұл мектеп үшін өте қиын түседі. Шынында да бұл жерде альтернатива жоқ, сонымен қатар, ойлауды дағдыларға сүйене отырып, дамытуға болады. Оқу дағдысы көптеген күрделі біліктердің құрамдас бөлігі болып табылады. Осылайша, оңтайлы оқуды меңгеру барысында оқушылардың ақыл-ойы дамиды. Бұл – дамудың аспектісі.

Оңтайлы оқу жылдамдығына қалай жетуге болады? Қандай қорларды қолдануға болады?

Кейбір оқу техникаларымен танысайық.

Блоктарды оқу

Бұл кезең негізінен баланың сөйлеу аппаратын жүйелі жаттықтыруға, сөйлеу ақауларынан анықтауға, сондай-ақ тұтас сөздерді оқу дағдысын пысықтауға бағытталған. Қазақ тілінде жиі кездесетін әріптердің тіркесулерін, құрамаларын, құрамында сол әріптер болатын сөздер жаттығу үшін материал ретінде алынады. Мұғалім оларды қарапайымнан күрделіге қарай негізгі қағидасын ұстана отырып, топтарға бөледі. Сабақтағы материалдың көлемі 20-25 әріп тіркесулерін құрайды және сәйкесінше әріптер саны (2, 3, 4, 5 және т. б.) біртіндеп арта береді. Әріптік құрамалар немесе блоктартақтаға бағанмен немесе қатармен жазылады. Олардың тақтаға әр түрлі орналасу нұсқалары көз бұлшықеттерінің жаттығуына және ерікті зейіннің дамуына ықпал етеді.

Сабақ кезінде оқушылар блоктарды ішінен оқи отырып, жазады. Содан кейін оларды хормен оқиды.

Дикцияны пысықтау

Жаңылтпаштармен жұмыс жасау барысында дыбыстарды және олардың қосындысын анық айтуға қол жеткізіледі. Жаңылтпаштармен жұмыс жасау әдістемесі жеткілікті белгілі: жеке, анық айтудан барынша нақты, жылдам айтуға көшу.

Жаңылтпаштағы жұмыс жасау керек болатын, баса назар аударуға тура келетін дыбыстарды белгілейтін әріптерді түрлі-түсті бормен жазу ұсынылады.

1. Жағажайды жағалай жүгіреді Қамажай.
2. Іске тіл ілесе алады, тілге іс ілесе алмайды.
3. Тақпақ жатта, жатқа жатта.
4. Ізшілер іздесті, түз кезді, із кесті.
5. Ошақта от жақ, шоқ тап, от жақ.
6. Таяқ жон, жонсаң жөн жон.
7. Бұл, бұл – піл, бұл бір ірі піл.
8. Доп теп, тек дөптен кеп теп.
9. Қызым, жүзім же, жүзім үзіп же.
10. Шын еңбекшіл – өрмекші, өрмекші – шын өрнекші.
11. Тұрыс бұрышқа тұр, бұрышта дұрыс тұрмай ұрыспай тұр.
12. Қапыда ит қапты, қатты қапты, қапты қатты.
13. Хатипаға Харьковтегі Қамарға Хамит аға хат жазды.

Жұмысты жаңылтпаштың бір жолынан бастап, әр сабақта жаңа жолдан қосып отыру тиімді болып саналады. Анық айтуды пысықтау үшін бір ғана жаңа жол ұсынылады, оқуға берілген материалдың көлемі ұлғая түседі (2, 3, 4-жолдар). 3-4 сабақ ішінде жаңылтпашты оқу балаларға таныс жолдан басталады. Балалар таныс жолды (жаңылтпаштың таныс бөлігін оқи отырып) көз жүгірте қайталай оқи отырып, жаңа жолды қатесіз және жылдам оқуға дайындалады.

Дауыс ырғағына жаттығу

Мұғалім балалардан мәнерлеп оқуды талап еткенде, көбінесе ол бұл ұғымның нақты қандай өлшемшарттармен анықталатынын айтпайды. Әрине, «мәнерлеп оқу» түсінігі көп қырлы және мәнерлеп оқу қабілеті көбіне балалардың өмірлік тәжірибесіне, эмоционалдық тәрбиесінің қалыптасуына, сезімдерінің тереңдігіне байланысты. Бастауыш мектепте мәнерлеп оқу білігі

енді ғана басталады. Бұл жұмыстымына үш біліктіқалыптастырудан бастау қажет:

- өзінің дауысына ырғақ беру және дамыту: қуанышты және қайғылы, жұмсақ және ашу-ызалы, әзілді және байыпты, мысқылды және мейірімді, сондай-ақ қарсылық, санамалау, аяқтау ырғағы;

- қажетті оқу қарқынын таңдау(жылдам, ырғақты немесе бірқалыпты, өлшемдік немесе олардың үйлесімі);

- сөйлемде логикалық екпінді дұрыс қою.

Сөйлемнің мағынасын анықтайтын сөзді, сөз тіркесін дауыспен бөліп көрсете отырып, логикалық екпінді дұрыс қоя білуді кез келген өлең мәтіндерімен пысықтауға болады. Ол үшін балаларға алдымен жолдағы бірінші сөзді, сосынекінші, үшінші, төртінші сөздерді дауыспен бөліп айтуды ұсынуға болады.

Көру аясын дамыту

Ғалымдардың дәлелі бойынша оқығанда көз екі жағдайда болады: қозғалыста және қозғалыссыз. Мәтін (оқу) тек көз тоқтаған сәтте қабылданады. Көздің қозғалысы кезінде мәтін (оқу) қабылданбайды. Барлық ересек оқырмандарда көздің қозғалыс жылдамдығы және қозғалыссыз кезі бірдей болғанымен, біреулер тез оқыса, ал біреулер баяу оқиды. Баланың оқу қарқыны көру аясының шамасымен, яғни көздің қозғалыс жылдамдығы және қозғалыссыз кезіндегі сөздердің мөлшерін қабылдауымен байланысты болады. Осылайша, қорытындылай келе: жылдам оқу дегеніміз – бұл «көру аясының кеңдігі». Ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей, оқу жылдамдығын арттыру үшін көздің қозғалыссыз кезеңін азайту және көздің бір көру фиксациясында қабылдайтын сөздердің санын арттыру қажет.

Көру аясын дамытатын құралдардың бірі дидактикалық ойын материалдары болып табылады, атап айтқанда, сандық және әріптік карточкаларды сабақ барысында пайдалану көзді жаттықтырады. Олармен жұмыс істеу көп уақытты қажет етпейді, бірақ жақсы нәтиже береді. Алдымен балалардың көру аясын кеңейту үшін Шульте кестелері пайдаланылады. Балалар қызығушылықпен көздерін дағдыландырады және оқу техникасының нәтижелерінде жақсарады.

Кестелермен жұмысты 3 кезеңге бөлуге болады. Кестелер көлемімен және сандар, әріптер, суреттер санымен ерекшеленеді:

1-ші кезеңде көру аясы аздау болады. Кестелер көлемі 9x9 см. Сандар мен әріптер саны – 9;

2-ші кезеңде көру аясы ұлғаяды. Кестелер көлемі 12x12 см. Сандар мен әріптер саны 16-ға дейін;

3-ші кезеңде көру аясы беттердің еніне тең болады. Кестелер көлемі 12x12 см. Сандар мен әріптер саны 25-ге дейін.

Әр кезеңде кестелермен белгілі бір ретпен жұмыс жүргізіледі: жеңілден күрделіге. Кестелерді оқу жылдамдығыда әр түрлі болуы тиіс. Алдымен кестенің мазмұны баяу оқылады, содан кейін жылдамдығын арттырады және соңғы нәтижесі – кесте 3-5 секундта оқылады. Мұғалім әрбір баланы тексеріп, осыдан кейін ғана жаңа кестемен жұмыс істеуге мүмкіндік бере алады.

Кесте бойынша жұмыстың басты ережесі: көзбен кестені шарламай, бөлінген квадрат, әріп, шеңберге немесе белгілі бір бағытқа қарап, оң жағын, сол жағын немесе барлық айналасын бір мезгілде көруге тырысу.

Мысалы, 1-ден 10 дейін және 1-ден 20 дейін (1-сынып) және 1-ден 25-ке дейін (2-3-сыныптар) (1-кесте).

1-кесте

5	7	3
9	1	8
10	6	4
2		

Дәл осы ұстаным бойынша әліпбилік карточкалар дайындалады(2- кесте). Жаттығулар түрегеп тұрып немесе отырып орындалады. Оқушыларқарындашпен сандар немесе әріптерді көрсете отырып, ішінен санайды.

2 – кесте

ш	қ	х	ч	б
ц	о	ә	ж	х
з	у	ф	р	д
ф	п	и	н	л
м	г	в	с	е

Кестелермен жұмысты күн сайын әр сабақта сергіту сәтінде жүргізу қажет. Оқушы кестедегі барлық белгілерді оқығанша бұл кестемен жұмыс жүргізіледі.

Көру аясын дамытуда тағыда бір жаттығулар келтірілген. Тігінен оқу барысында жоғарыдан төмен қарай көзбен ғана жылжи отырып, жанындағы бағанда орналасқан әріптерді атау керек.

Осылайша, оқу жылының екінші жартысында балалар бір қарағанда 2-3 сөзді қамтуға үйренеді, сондықтан оларда оқу жылдамдығы айтарлықтай ұлғаяды [7].

Балаларды тігінен оқыту мақсатында «оқу-барлау» жаттығуын пайдаланады. Бұл жаттығу бойынша оқушылар мәтінді жылдам қарап, қойылған сұрақтардың жауабын табады.

Осылайша, балалар тігінен оқуға ғана емес, мәтіндегі негізгіні таба білуге үйренеді.

Жаднама

- 1.Еріндерің мен тістеріңді қатты қымқыр.
2. Саусағыңды азат жолдың басына және аяғына қой.
3. Мәтінді жоғарыдан төмен қарап, сұрақтарға жауап тап.

де	ит	пу	та	ма
ач	ил	та	ап	пу
яч	см	ти	бю	ва
фы	ва	пр	ол	дж
ук	ке	ро	лд	от

Осы жаттығуды қазақ тілі сабағында пайдалануға болады, мысалы, «барлаушылар» мәтінде қандай да бір ережеге арналған сөздерді табады. Математика сабақтарында белгілі бір жауаппен есепті табуға ұсынуға болады.

Бұл жаттығулар бейтаныс мәтінді оқу кезінде жасалады, содан кейін мәтін дауыстап оқылады және мәнерлеп оқуға, әңгімелеуге қарапайым жұмыс жасалады.

Осындай жаттығуларды орындауға 5-7 минут жұмсалады. Бұл жаттығулардың құндылығы оқушылар кейін өз бетінше танысқан мәтінді дауыстап, мәнерлеп оқи алады.

3-кесте

Кестелермен жұмыс кезінде мына жаднаманы пайдалану қажет:

Жаднама.

1. Барлық әріптер немесе сандарды рет-ретімен көрсете отырып, тезірек ата.

2. Бір-бірінен кейін орналасқан екі-үш сандарды есіңе сақта.

3. Көздерің кестенің ортасына қарағанымен, оны тұтас көретінін есіңе сақта.

Жедел жадының дамуы

Мысалы, мынадай көріністі жиі байқауға болады: бала 6-8 сөзден тұратын сөйлемді оқыды. Ортасына дейін жеткенде, бірінші сөзді ұмытып қалды. Сондықтан ол барлық сөздерді біріктіре алмай, сөйлемнің мағынасын түсіне алмайды. Бұл жағдайда жедел жадыны дамыту үшін қажетті жұмыс істеу керек.

Бұл профессор И. Т. Федоренко әзірлеген және ұсынған мәтіндері бар көру диктанттары арқылы жасалады. Көру диктанттары 18 құрамнан тұрады. Ерекшелігі: бірінші құрамдағы бірінші сөйлем-8 әріптен, он сегізінші құрамдағы соңғы сөйлем-46 әріптен тұрады, яғни әр сөйлемдегі сөз бір әріпке көбейіп отырады. Жұмыс жасау уақыты 18 құраммен-2 ай. Бұл мерзім ішінде баланың қабылдауы жақсарады, ол 8-9 сөзден тұратын сөйлемді оқи алады, мағынасын түсінеді. Оқу баланы қызықтырады, сондықтан оқыту процесі тез жүреді, жақсарады.

1. Диктант күн сайын жазылуы тиіс. Сонда ғана нәтиже береді. Балалар сөйлем мазмұнын тез ұғады, қызыға оқиды. Сөйлемдерді сабақ тақырыбына сай өзгертуге болады. Сөйлемдегі әріп саны өзгермейді.

Көру диктанты.

№1

8 әріп-4 сек.: Күз-диқан.

9 әріп-4 сек.: Ашу-дұшпан.

10 әріп-5 сек.:Білім-теңіз.

11 әріп-5 сек.:Ата-асқар тау.

11 әріп-5 сек.:Білім-сұңқар.

12 әріп-4 сек.:Оқыған-білгір.

Сөйлемдегі сөздердің саны біртіндеп бір-екі әріпке артады. Барлық жиынтықтармен жұмыс екі ай шамасында жүреді.

Көру диктантын қалай өткізеді?

Тақтада бір топтамадан 6 сөйлем жазылады және олар қағазбен жабылып тұрады. Содан кейін оқушылар шартты мерзімде ашылған бір сөйлемді (сөйлемнің үстіне ілінген қағазды төмен түсіргенде, жазылған сөйлем көрінеді) оқи бастайды және оны есте сақтауға тырысады. Жарықтың түсірілу уақыты өте аз—барлығы 4-7 секунд.Осы уақыт өткеннен кейін мұғалім сөйлемді өшіріп тастайды және бұл сөйлемді дәптерге жазуды ұсынады. Егер бір оқушы сөйлемді есте сақтамаса, оны көршісінің дәптерінен оқуды сұрайды. Қазақ тілі сабағында бір топтамадан алты сөйлемге 5-8 минут қажет. Егер біраз оқушылар сөйлемдерді есте сақтап жаза алмаса, онда ұстаз келесі күні де топтаманы қайталайды. Келесі күні бұл жағдай қайталанса, үшінші рет қайталау қажет, төрт күн қатарымен қайталануы да мүмкін. Мәтінді барлық оқушылар өздігінен жаза алғаннан кейін, келесі топтамаға көшуге болады[8].

Орташа әр топтамаға 3 күн, 18 топтамаға 54 күн, екі ай көлеміндегі уақыткетеді. Екі ай ішінде жедел жадты дамытуға мүмкіндік бар. Бұл шартты міндетті түрде сақтау керек. Көру диктанты күнде жазылуы қажет. Егер күнара жазылса, онда мұндай жаттығу жедел жадты дамытпайды. Егер екі күн не болмаса үш күннен кейін жазылса, ол ешқандай нәтиже бермейді.

Әлбетте, жаттығу жұмыстары бір айдан кейін оқылымға үйретуде алғашқы нәтижелерін береді: балалар сөйлемнің мағынасын жылдамырақ ұғынады, ынталана оқиды.

Зайцев Всеволод Николаевичтің кітабында кез келген жағдайда шапшаң оқу дағдысын қалыптастыру ұсынымдары берілген:

1. Ұзақтығы емес, жаттығу жұмыстарының жиілігі маңызды.

Адамның есте сақтауы былай қалыптасқан: есте үнемі көз алдындағы емес, әлсін-әлсін көрінетін: біресе бар, біресе жоқ болып тұратын нәрсе есте қалады. Дәл соның өзі қоздырады және есте қалдырады. Егер біз балалардың оқу дағдысын қалыптастыруға көмектескіміз және оларды автоматты түрге жеткізгіміз келсе, онда күнде бір нақты белгіленген уақытта шағын мөлшерде (оқу ынтасын кідіртетін 1-1,5 сағаттық қажетсіз жұмыстан гөрі күніне үш рет шағын мөлшерде) жаттығулар жасау қажет.

2. Ызындап оқу.

Ызындап оқу деген не? Мұндай оқуда барлық оқушылар бір мезетте дауыстап, сыбырлап, біреуі жылдам, екіншісі ақырыңырақәрқайсысы өз оқу жылдамдығымен оқиды. Егер сабақтың бес минутын осындай оқуға жіберсек, нақты нәтижеге жетуге болады (оқылым сабақтарында).

3. Әр сабақ сайын бес минуттық оқу.

Сабақ сайын балалар кітапты ашып, бес минут ызындап оқиды.

4. *Ұйықтар алдындағы оқу.* Бұл жақсы нәтиже береді. Өйткені соңғы оқиғалар эмоционалды есте сақталып қалады, яғни адам ұйықтағанда, 8 сағат бойы сол әсерде болады.

5. *Аяулауыш тәртіптегі оқу (егер бала оқуды ұнатпаса).*

Жеткіншек бір-екі жолды оқиды және содан кейін қысқа мерзімге демалады.

6. *Көп дүркіндік оқу.*

1 минут ішінде оқушылар мәтінді сыбырлап оқиды және тоқтаған жерін белгілейді. Содан кейін мәтінді тағы оқып, тоқтаған жерін белгілеп, алдыңғы нәтижемен салыстырады. Әрине, ол екінші рет бірнеше сөзге көбірек оқиды. Оқу жылдамдығы шапшаңырақ болғандықтан, жағымды эмоция тудырады, оқушыларда оқу ынтасы пайда болады. Бірақ бір үзіндіні үш реттен артық оқытуға болмайды. Одан да тапсырманы өзгертіп, осы үзіндіде артикуляция аппаратын жаттықтыру, яғни И.Т. Федоренко мен И.Г. Пальченко жүйесінің жаттығуларын (жаңылтпашты оқығандай оқу) қолданған жөн.

7. *Оқушыларды мадақтау әдісі.*

Өзіндік өлшем жасау үшін сабақтың соңында 3-4 минут қалдыру. Бір минут ішінде дауыстап оқу, санау және күнделікке жазу (күнделікті).

Оқу – күрделі психофизиологиялық процесс. Бұл әрекетте көру, сөйлеу, тыңдау анализаторлар қатысады. Б.Г.Ананьев бұл үдерістің негізінде «күрделі механизм анализаторларының өзара әрекеті мен екі сигнал жүйесінің уақытша байланысы жатыр» деп жазған.

Оқудың алғашқы кезеңі – оқу технологиясын қалыптастыру кезеңінде әйгілі психолог Б.Д. Эльконин «графикалық модель негізінде сөздердің дыбыстық формаларын жаңғырту үдерісі» деп сипаттады. Бұл дегеніміз, бала әріпті көріп, әріпті саралап, бұл қандай әріп екенін анықтауы қажет. Егер бала екінші әріпті тану кезінде бірінші әріпті ұмытпаса, онда ол буынды анықтап айта алады. Осындай кезеңді бала ұзақ өтеді.

Оқудың күрделі үдерісінде үш негізгі кезеңді ажыратуға болады:

1. Берілген сөздердің қабылдануы. Оқи білу дегеніміз – ол, біріншіден әріптермен таңбаланған сөздерді болжай білу. Бала әріптерді көріп, оларды айта бастаса, не болмаса әріптер, әріптердің түркесуі арқылы нақты бір сөзді еске түсіре алса, оқу осы кезеңнен басталады.

Әріптерді бір нақты сөздің символы ретінде ұғыну кезінде баланың көруі ғана емес, сонымен қатар есте сақтауы, елестетуі, қиялы, ақылы да қатысады. Сөздерді оқығанда тек қана әріптерді текшелейміз, бір не болмаса бірнеше әріпті тану арқылы тұтас бір сөзді болжаймыз.

2. Оқылған сөздер арқылы мазмұнды түсіну. Әр оқылған сөз біздің санамызға әр түрлі өзгерістер әкеледі, осының нәтижесінде сөздің мағынасы түсінікті болады. Кей кезде біздің санамызда нақты, айқын образ пайда болады, кейде – сезім, ынта не болмаса логикалық процесс, үшіншіде – осыда және алдыңғы, төртіншіден, ешқандай сезім мен образ, тек қана сөздің жай қайталауы не болмаса осыған байланысты басқа сөз.

3. Оқуды бағалау. Әйгілі, үнемі емес, тек қана кітапты оқып қоймай, оның мазмұнына сыни қарау.

Қажеттілік оқудың мотивациясын туғызады. Оқуды үйреніп жатқан балада, ең бірінішіден, оқуға ынтасы пайда болады. Бұл қызығушылықты оятады. Алғашқы оқуды меңгеріп, оқушы оқудың мотивін ауыстырады: оны сөздің артында қандай мағына бар екені қызықтырады. Оқу барысында білім алушының мотиві күрделенеді, ол бір фактіні, құбылысты анықтау үшін оқиды; кейде бұдан да қиын қажеттілік туындайды, мысалы, кейіпкерді бағалау үшін әрекет мотивін түсіну; ғылыми мәтіндерде негізгі ойды анықтау және т.б.

Оқу ауызекі тілмен де байланысты. Ауызекі тілдің көмегімен мәнерлеп оқудың құралдары, сонымен қатар мәтіннің мазмұнын жеткізуге және оқушылардың арасында қарым-қатынас орнату үшін ауызекі тілі де пайдаланылады.

Балалардың мәтінді ұғынуы тәжірибелі дауыстап оқып берушінің ұғынуына жетпейді және бірқатар ерекшеліктері бар. Оған тән:

- фрагменттік, мәтінді ұғынудағы біртұтастықтың болмауы;
- абстрактілі және жалпыламалы ұғынудың төмендігі;
- өмір тәжірибесімен байланыстығы;
- баланың практикалық әрекетімен байланысы;
- айқын эмоционалды және балалық пәктік, адалдығы;
- сөйлеу формасына емес, сөйлеудің мазмұнына қызығушылықтың басым болуы;
- сөйлеу мәнерлігін толық және дұрыс түсінбеуі;
- қабылдаудың репродуктивті (елестету) деңгейінің басым болуы.

Оқуды оқу дағдысы ретінде қалыптастыру өте маңызды. Сонымен қатар балалардың тану әрекетінің ерекшелігін есепке алу да маңызды. 6-7 жасар балалардың логикалық ойлау қабілеті әлі дамымаған, бірақ ол көрнекті-әрекеттік сипатта болады, сондықтан әр түрлі заттармен практикалық әрекеттер жасауға бағытталған. Содан кейін ойлау көрнекті-образды сипатқа айналып, логикалық абстракты ойлауға ауысады. Балалардың тану әрекетінің қадамдары оқыту сипатына әсер етеді.

Әйгілі психолог Т.Г. Егоров «Балаларды оқуға үйрету психологиялық очерктері» атты еңбегінде оқуды әрекет ретінде қарастырады: әріптік таңбаларды ұғыну, таңбаланған әріптерді дыбыстау (айту) және оқығанын түсіну. Оқуды жаңа ғана үйреніп отырған балада аталған әрекеттер рет-ретімен өтеді. Бірақ оқу тәжірибесі жинақталғаннан кейін бұл компоненттер синтезделеді. Т.Г. Егоров: «Түсіну үдерісі мен оқу дағдысы арасындағы синтез икемделген сайын оқу жетіле бастайды, сондықтан оның мәнерлеп оқуы мен анық оқуы артады. Оқу машығын зерттеушілердің пайымдауынша ұғыну мен дыбыстау механизмі оқыған нәрсені түсінуге кедергі болмайды. Оқу орындалу үшін барлық үш әрекет бір мезгілде жасалынуы керек.

Әдістемелік ғылымда оқу дағдысын қалыптастырудың үш кезеңі анықталған: талдамалық, жинақтау және автоматтандыру кезеңдері.

Талдамалық кезеңде оқу үдерісінің үш кезеңі де мәнерлеп оқып берушінің әрекетінде «бөлінеді» және баладан нақты бір операцияларды жасауды талап етеді: дауысты әріпті көруді, оның қосылатын буынмен ара қатынасын белгілеу, көрген әр графикалық буынды дыбыстау, яғни асықпай

оқып, сөзді тану, мағынасын ажырату. Буындап оқубаланың оқудың алғашқы кезеңі –талдамалық кезеңде екенін көрсетеді. Әлбетте, талдамалық кезең сауаттылықты қалыптастыруға сәйкес келеді деп санайды. Бірақ әр мұғалім әр оқушының жалпы оқу қарқыны өзіндік болатынын және оқу дағдысын қалыптастыруда да ерекшеліктері болатынын білуі тиіс.

Жинақтау кезеңінде оқудың үш компоненті де синтезделеді, яғни сезіну, дыбыстау және оқығанды түсіну бір мезгілде болады. Бұл мезгілде бала сөздерді тұтас оқи бастайды. Алайда, баланың мәнерлеп оқуында интонацияның болуы осы кезеңге көшудің негізгі белгісі болып табылады. Бала мәтіннің кейбір бірліктерін түсініп қана қоймай, оқылған мәтін мазмұнының біртұтас ара қатынасын белгілейтінімаңызды. Егермәнерлеп оқып беруші жадында оқылған мәтіннің мазмұнын сақтай алса, сонда ғана интонация пайда болады. Бұл бастауыш мектепте оқудың екінші жылында пайда болады.

Автоматтандыру кезеңі оқу техникасы автоматтандырылған жағдайда сипатталады. Мәнерлеп оқып берушінің зияткерлік мүмкіндігі оқылған мәтіннің мазмұнын ажыратуға бағытталған және оның формасына: шығарманың идеясына, оның композициясына, көркем әдебиет құралына және т.б., автоматтандыру кезеңі баланың іштей оқу қызығушылығының артуымен сипатталады. Балалардың өздігінен оқылған мәтіннен алған тікелей эмоционалды реакциясы - автоматтандырылған оқудың негізгі белгісі болып саналады, балалар мұғалімдердің қосымша сұрақтарынсызоқудан алған әсерімен бөліскісі келеді және оқығанын талдауға қызығушылықтары артады.

Егер сыныпта мұғалім қнақтыланған оқу тәртібін орнатса, бала бастауыш мектеп аясында талдамалы кезеңнен автоматтандыру кезеңіне дейін жетеді. Олар:

- 1) оқудағы жаттығулар күнделікті болуы тиіс;
- 2) мәтіннің әдеби ерекшеліктерімен және балалардың психологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып, мәтіндерді оқуға іріктеу қажет;
- 3) қате оқуды болдырмау үшін, мұғалім жүйелі жұмыс жасау қажет;
- 4) мұғалім оқу кезінде балалар жіберген қателіктермен жұмыс жасау мақсатында жүйелі жұмыс түрлерін қолдану тиіс;
- 5) өздігінен іштей оқуды ұйымдастыру қажет, ол бірнеше кезеңнен тұрады: іштей оқу, оқудың дауыссыз артикуляциясы, «дауыссыз оқу» (іштей оқудың негізінде), өздігінен іштей оқу.

Оқуға және жазуға үйретудің алғашқы кадамдарында, әріптік-дыбыстық талдамасында, дыбыстау әрекеті өте маңызды. Оқудың алғашқы жылдары іштей оқуға көп мән бермеген жөн. Бірақ үшінші сыныптан бастап жеке, өте баяу, іштейоқуға үйретуге болады. Бұл ақпарат көру анализаторына бейімделген, сондықтан ол басқа әдістеме арқылы үйретіледі.

Сонымен, бірінші, екінші, үшінші кезеңде баланың оқу дағдысының қалыптасуы өзінің дербес қарқынында өтеді және үш-төрт жылға жалғасады. Бірінші кезеңде әріптің әр элементі қадағаланады. Кейбір балалардың ата-аналары «әріптерді біледі, бірақ оқығысы келмейді» дейді. Оқығысы келмейді,

өйткені оқи алмайды. Тек тоғыз-он жасқа қарай әрекеттерді ерікті реттеу механизмдері қалыптасады, зейін ұйымдастырылады.

Оқудың толық дағдысын меңгеру оқушылар үшін мектептің барлық пәндерінен табысты жетістіктерге жетудің маңызды шарты болып табылады; сонымен қатар, оқу – сабақтан тыс уақытта да ақпарат алудың негізгі тәсілдерінің бірі, білім алушыларға жан-жақты әсер етудің бірден бір жолы дегенқорытынды жасауға болады. Іс-әрекеттің негізгі түрі ретінде, оқу оқушылардың ақыл-ой, эстетикалық және сөйлеу дағдыларының дамуы үшін неғұрлым үлкен мүмкіндіктер жасайды. Оқу дағдысын дамытуға және жетілдіруге байланысты жұмыс жүйелі және мақсатқа бағытталған болуы тиіс. Төменгі сынып оқушыларының бойында оқудың сапалы дағдысын қалыптастыру бастауыш мектептің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Осылайша, оқу үдерісі бір-бірімен тығыз байланысты – көру және дыбыстық-есту-сөйлеу қозғалыстарды қамтитын екі жақты мағыналық және техникалық механизмнен құрастырылады. Бұл үдеріс бірыңғай болғанымен, оны құрастыратын жақтарының пайда болуы және қалыптасуы әр түрлі жүреді, бастауыштан жоғарыға дейін бірқатар сатылардан өтеді.

Оқу түрлері

Көзбен көру арқылы қабылданған ақпараттың мәнін түсіну, мағыналық байланысын ашу, ақпаратты түсіну – оқу мақсатының құралы және нәтижесі болып табылады. Мектептегі оқу немесе жаттығу оқылымы, көптеген өлшемдері бойынша жетілген оқудан айырмашылығы болғанымен, онымен көптеген ортақ көрсеткіштері де болады. Жетілген оқуда да, мектептегі оқуда да оқудың бірдей түрлері жүзеге асырылады.

Бұрынғы жылдардың әдістемелік әдебиеттерінде оқуды оқу жағдайына (сыныпта және үйде); қиындығына қарай (қиындығы бар және жоқ оқу); дайындалған және дайындалмаған оқу түрлеріне ажырату туралы шешім қабылданған болатын. Аталған оқу түрлерін ажырату оқу коммуникативтік іс-әрекет түрі ретінде қарастырылмаған кезеңде болды, бұл кезеңде тілдік материалды қабылдау алдыңғы қатарға қойылды, ал оқығанын түсіну келесі орында болды. Бұдан кейін оқу материалдың мағынасына ену құралы ретінде қарастырылатын болды. Бұл кезеңде оқу түрлерін ажырату барысында графикалық мәтінді түсіну үдерісін психологиялық зерттеу басты орында болды. Осылайша психологтар, тілді еркін меңгеру және оқу барысында мәтіннің мағынасын түсіну жүзеге асырылатыны көрсетті. Егер қиындықтар туындайтын болса, онда оқушы талдауға (сөйлемдерді, сөздерді, формаларды) кіріседі.

Әдістеменің дамуының заманауи кезеңінде білім берудің кез келген моделін құрастырудың негізіне оқытудың іс-әрекеттік тәсілі қабылданады, оқу түрлерінің типтерін оқушы іс-әрекетінің сипатына байланысты құрастыру қабылданған. Оқушы іс-әрекетінің сипаты оқу мақсаты мен күтілетін нәтижеге байланысты өзгереді. Осылайша оқу түрлерін оқытудың нысандары ретінде анықтау барысында оқушының шешуі тиіс коммуникативтік міндеттеріне сүйену қажет, себебі олар оқу түрлерінің негізгі критерийлері болып табылады.

Сондықтан оқу әрекеті нәтижесінің сапалық сипаттамасының (түсіну толықтығы, нақтылық дәрежесі мен тереңдігі) оқу мақсатына тікелей байланысты болатынын түсіну өте маңызды.

Сонымен, оқу түрлерін іріктеу барысында арақатынас орнатудың үш факторын: оқудың мақсатын, оның әрекеттік сипатын анықтаудағы орнын және түсіну толықтығы, нақтылық дәрежесі мен тереңдігі мақсатқа байланысты болатынын бөліп көрсету қажет.

Оқу барысындағы коммуникативтік мақсатқа және алынған ақпаратты пайдалану сипатына байланыста оқудың келесі: *таныстырма, зерттеушілік, қарап шығушылық және іздеушілік* түрлерін ажыратуға болады [11]. Олардың әрқайсысы үшін өзіндік мақсаттар және мәтінді түсіну деңгейіне сәйкес сипаттар тән.

Ересек адам және оқушы тұрғысынан оқудың екі түрін қарастырып көрейік.

Таныстырма оқуы деп ақпаратпен таныстыру, мәтіннің мазмұны және мағынасы туралы жалпы түсінік қалыптастыру, неғұрлым маңызды ақпаратты анықтау мақсатында оқылатын оқуды айтады. Ересек оқушы үшін – бұл мәтіннің ақпаратын бұдан әрі қолдануды алдын ала болжамай оқуды қарастыратын оқу түрі. Ақпарат мәлімдеме түрінде қабылданады. Егер оқушы оны есіне сақтаса, бұл еріксіз қабылдау болып табылады. Мысалы, әдеби шығармаларды өзі үшін, демалу үшін оқиды. Оқудың бұл түрі көптеген жағдайда арнайы әдебиетпен жұмыс істеу барысында пайдаланылады. Нақты кітап немесе мақала оны қызықтыратын салаға немесе проблемаға қатысты болса, дауыстап оқитын бала оның мазмұнымен танысады. Оқушы оқуды көңіл көтеру үшін қолдануға қарағанда, оны қызықтыратын мәселе бойынша не айтылғанын білуге тырысады, алайда мәселе бойынша толық және нақты ақпарат алуды көздемейді. Аталған жағдайдағы оқу: «жаңа» – «таныс», «қызық» – «қызық емес», «түсінікті» – «түсініксіз» деген арнайы бағалармен бағаланады. Оқушы оқығанын толық және нақты түсінбейді, себебі оған бұл қажет емес, бағалаудың бұндай түрін бөліп көрсету үшін жалпы мазмұнын, дәлелдемелерді түсіну жеткілікті. Мәтіннің мазмұнына ену дәрежесіне қарай таныстырма оқуы *негізгі мағынаны түсініп оқуы* болып табылады. Мәтінді түсіну дәрежесі тәжірибелі оқушының өзінде де көптеген факторларға байланысты болады, мысалы: мәтін мазмұнының тілдік аспектісінің қиындығына, оқу кезіндегі дауыстап оқушының жағдайына, оның нақты пән саласындағы білгірлігіне, көңіл аудару факторларына. Мектептегі оқытуда, тіпті оқудың аяқталу сәтінде де оқудың бұл түрінде тәжірибелі оқушымен елеулі айырмашылығы болады.

Оқу басталардың алдында мақсат қойылады: мәтіннің бөлшектерін назарға алмай, оқып шығу және негізгі мазмұнды түсіну.

Нақты идеяны түсінуге кедергі жасамайтын бейтаныс сөздерді «айналып өту» нұсқаулығына қарамастан, мектептегі оқубаяу қарқынмен жүреді, бұл жағдайда керісінше тәжірибелі оқушы таныс емес бірліктерге кездескен жағдайда оның мағынасын түсіну үшін қайта оқып, оның мағынасын түсінуге тырысы ойланады. Сондықтан білім алушыларды оқу стратегияларына

бағыттаудан басқа, таныстыру оқылымына қатысты мәтіннің кейбір күрделі – лексикалық, әлеуметтік-мәдени, тағы басқа бөлімдерін алып тастау қарастырылады. Оқытудың таныстырма оқудың келесі ерекшелігі: жетілген оқуға қарағанда мектептегі оқу мәтінді оқып шығумен ғана шектелмейді. Бұдан кейінгі жұмыс түсінуді бақылаумен байланысты болады. Мәтіннің маңызды ақпаратын түсіну дәрежесін анықтауға бағытталған сөйлесім жаттығулары, бақылау жаттығулары ретінде жүреді. Білім алушылардың бойында ақпаратқа деген тұлғалық көзқарасты қалыптастыру, коммуникативтік жаттығулардағы мәтіннің мазмұнындағы маңызды сәттерді талқылау, таныстыру оқылымын аяқтау жұмысының маңызды кезеңі болып табылады.

Оқудың келесі түрі – зерттеушілік оқу – мәтіннің барлық ақпаратын дұрыс түсінуді қарастырады. Сондықтан да оны *оқылатынды толық түсініп оқуы* деп те атайды. Мәтінді оқитын адам нақты және толық ақпарат алуды көздейтіндіктен, өзінің алдына мақсат қояды. Егер бұл ақпарат қызықты немесе адамның кәсіби қызметінде байланысты маңыздылыққа ие болатын болса, ол негізінен танымдық мақсатта қолданылуы мүмкін. Мәтіннің мазмұнындағының бәрі түсінікті болғанда, бұндай оқуүдерісі барысында оны сыни тұрғыдан түсіну, талдау және оқушы адамның бұл саладан меңгерген мағлұматтары мен білімін саналы салыстыруы жүзеге асырылады [12]. Сонымен қатар, нақты ақпаратты меңгеруі тиіс екендігін түсінетіноқушы, оны есінде сақтау туралы өзіне саналы түрде немесе түсінбестен нұсқау береді, ал ол ақпаратты вербальды код түрінде қабылдағандықтан, ол сөздік айтылым түрінде де есте сақталады.

Зерттеушілік оқу мәтіннің жекелеген бөлімдерін қайталап оқумен, кідірулермен, ойлаумен, мәтінді толық қайта айтумен, ал кей жағдайда оқылғанның негізіндегі пікірталаспен қоса жүреді. Негізінен оқып отырған адамның кәсіби қызметі үшін маңызды ақпарат, ой-өрісін кеңейтуге, өзінің танымдық қызығушылығын арттыруға арналған мәтін егжей-тегжейлі оқылады. Зерттеушілік оқу баяу ырғақпен, тілдік барлық фактілерге назар аударуды көңіл аударумен, мәтіннің ақпаратын болашақта пайдалануды мақсат етумен сипатталады.

Мектептегі зерттеушілік оқу жақсы дайындалған оқушының арнайы таңдалып алынған оқудан ерекшеленеді. Зерттеушілік оқу үшін материалды таңдаудың қажеттілігі, біріншіден, білім алушылардың білімділік деңгейімен (сөздік қор және грамматика көлемінің шектеулілігімен) шартталады. Екіншіден, зерттеушілік оқуға арналған мәтіндер, тек оқуға үйрету үшін ғана емес, сонымен бірге қатар жүретін міндеттерді шешу үшін де іріктеліп алынады, мысалы: лексикалық және грамматикалық жаңа материалды меңгеру үшін, мәтін ақпараты негізінде сөйлесім әрекетінің басқа түрлерін дамыту үшін және тағы басқалар.

Оқу тәжірибесінде *іздеушілік оқу және қарап шығушылық оқу* түрлері де бөліп көрсетіледі. Көпшілік жағдайда оларды теңестіргенмен, бұл екі түрдің әрқайсысының өзіне тән ерекшеліктері бар.

Іздеушілік оқу – қажетті ақпаратты іздеу мақсатындағы оқу, ал оның нәтижесі – оқылатын мәтіннің мазмұнынан *таңдалып, іріктеліп* алынған

ақпаратты түсіну дегенді білдіреді. Аталған оқу түрінің көзі ретінде функционалды мәтіндерді айтуға болады (хабарландыру, жарнама, нұсқаулық, бір жерге шақыру, анықтамалық ереже және тағы басқалар). Жетілген, тәжірибесі бар оқушы мәтіндерінің түрінде өзі оқитын тілге, мәдени қоғамдастығына тән егжей-тегжейлі ақпарат болады, нақты күтілетін ақпарат алуға арналған механизм іске қосылады, мысалы: темір жол билетінде – поездың нөмері, жүретін уақыты; теледидар бағдарламасында – көркем фильмнің басталу уақыты, атауы және с.с.

Жетілген оқуға қарағанда мұғалім мектеп жағдайында ақпаратты іздеу туралы нақты коммуникативтік мақсат қояды. Мектептегі оқуда мәтіннің ақпаратын бұдан әрі қолдану мәселесінде де бірқатар ерекшеліктер байқалады. Функционалды мәтін материалы негізіндегі іздеушілік оқу басқа әрекет түрлерінде сөйлесім дағдыларын дамытуға арналған дайындық кезеңі болып табылады. Алынған ақпаратты мәтіннің сәйкес сөйлеу немесе жазу үшін (мысалы, визитка) ретінде қолдануға болады. Мектептегі оқытуда түпнұсқаға сәйкес функционалды мәтіндерде лексикамен және грамматикамен жұмыс істеу пайдалы.

Іздеушілік оқуға үйрету функционалды мәтіндерді пайдаланумен шектеліп қоймайды. Басқа жанрдағы – түсіндірме, ғылыми-көпшілік, публицистік мәтіндерді қолдануға да болады. Сонымен бірге, іздеушілік оқу оқылатын мәтіннің мазмұнын толық түсінуге бағытталған жаттығулар жүйесінің компоненті ретінде де қосылады. Білім алушының алдына мәтіннен қажетті ақпаратты (уақытты, жалқы есімді, тақырыптық лексиканы және басқаларды) табу мақсаты қойылады. Іздеушілік оқу үдерісінде білім алушы мәтіннің құрылымы мен мазмұнында бағыт таба алады, сөздікті қолданбастан берілген ақпараттың бөлігін түсінеді. Осылайша мәтіндік ақпаратты толық түсіну ең жылдам және тиімді – өз бетінше – тәсілі арқылы жүзеге асады.

Іздеушілік оқудың қарап шығушылық оқудан айырмашылығын көрсетейік. Оқудың бұл түрлерінің механизмінде айтарлықтай айырмашылық жоқ. Айырмашылықтар негізінен іздеу нысанына байланысты. Қарап шығушылық оқуы барысында мәтінді оқитын адамның алдында үш басым мақсат: сөйлеу нысанын (тақырыбын); кітапта, мақалада, газетте ұсынылған мәселелерді, тақырып қандай да бір қызығушылықты қамтитынын анықтау тұрады. Іздеушілік оқудан айырмашылығы, мәтінді оқитын адам оқып бастағанда, ақпараттың оған пайдалы болатынын/болмайтынын білмейді. Ең алдымен, ол мәтін ақпаратының қай салаға жататынын анықтайды және оған «қажет» – «қажет емес», «қызықты» – «қызық емес», «түсінікті» – «түсініксіз» деген баға береді. Егер оқушы мәтінде ешқандай бағалы ақпарат жоқ деген шешімге келсе, онда ол мәтінді оқуын тоқтатады. Оқудың бұл түрі мәтінге көз жүгіртіп шығу және қаралған мәтінді іріктеп түсінумен байланысты. Оқудың бұл түрінде оқушы сөздікті қолданбайды. Жетілген оқырманға мәтіннің білімнің қай саласына жататынын анықтау үшін мәтіннің атауын және тақырыпшасын оқу немесе мәтінге толық, шапшаң көз жүгіртіп шығу жеткілікті.

Оқудың аталған түрін жүзеге асыру үшін мектеп жағдайында бірқатар шектеулер мен ескертулер қарастырылады. Қарап шығушылық оқу мазмұн туралы болжамдар қалыптастыру мақсатында, жаңа мәтінді алғаш ұсынған сәтте бірден қолданылады. Яғни, қарап шығушылық оқу мәтінді оқып шығуға бағыттайтын фактор ретінде қолданылады. Сынып жағдайында оқудың бұл түрін жүзе асыру жоғарыда айтылған мақсатпен шектеледі. Керісінше, қарап шығушылық оқу оқытудың жоғары сатысында білім алушылардың өздік жұмыстары, жобалар, шығармалар және басқа да шығармашылықтар жұмыстарды орындау барысында жиі пайдаланылады. Қарап шығушылық оқу кәсіби білімге назар аударуының артуына байланысты ерекше өзекті бола бастайды. Кәсіби білім беру негізінен білім алушылардың өз бетінше жұмыс істеуін қарастырады. Білім алушы өзінің таңдаған бейініне сәйкес (тіл және әдебиет, тарих, жаратылыстану ғылымдары, математика және т.б.) ақпарат көздерін өзбетінше іздей алуы, яғни қарап шығушылық оқуды қолдануы тиіс.

Көз жүгіртіп оқуды табысты жүзеге асыру үшін оқушы ізденісті оқуға үйренген кезде меңгерген тәсілдерін де пайдаланады. Оқушы оны қызықтыратын мәселелер бойынша деректер кездестіруі мүмкін болатын басқа да баспа көздерінен мақалалар тақырыптарын қарастырады. Ол мақалаға, кітаптың кіріспесіне, мазмұнына көз жүгіртіп өтіп, оны оқу қажет пе екенін анықтайды. Ақпараттық ресурстармен, кітаппен өздігінен жұмыс істеу қаблеті – мектеп бітірушінің ең маңызды біліктіліктерінің бірі.

Мектепте оқуға үйрету үшін мазмұнды таңдап алу принципі, оның барлық түрлерін кірістіру болуы тиіс [13]. Оқи білуді дамытудың жоғары деңгейіне жетудің негізгі белгісі, оқушының оқу мақсатына, нақты жағдайға байланысты іс-әрекет сипатын өзгерте білуі болып табылады. Оқырман өзінің алдына қойған нақты мақсатын ескере отырып, оқудың бір түрінен екіншісіне ауыса білуі керек.

Мектепте оқытудағы оқудың түрлерін қарастыруды қорытындылай келе, оқудың әрбір түрі дамытудың сапалық та, сандық та параметрлерімен сипатталатынын атап өтеміз. Сандық көрсеткіштерге, лексикалық бірліктер мен грамматикалық құбылыстардың мәнін және оларды мағнасын түсіну деңгейге аудару жылдамдығымен қамтамасыз етілетін оқу жылдамдығы жатады. Оқудың жоғары жылдамдығы қабылдау үдерісі мен түсінгенін өңдеу үдерістерінің тұтастығын куәландырады. Оқу түрлерінің әрқайсысына өзіндік орташа жылдамдық және ақпаратты қамту пайызы тән. Осылайша таныстырма оқу үшін ақпараттың 70 %-ын түсіну жағдайында бір минутта 140-150 сөз оқу тән.

Зерттеушілік оқуы үшін оқылатын мәтіннің мазмұнын 100 %-ын түсіну барысында минутына 50-60 сөз оқу жылдамдығы жеткілікті. Сонымен, іздеушілік/қарап шығушылық оқуы үшін жылдамдық бір бетті 1 – 1,5 минутта оқу, ақпараттың 40-50 %-ын түсіну жақсы болып саналады. Алайда, заманауи әдістеме оқудың жетістігін бағалау критерийлерін таңдау барысында: мәтінді түсінудің толықтығы, нақтылығы және тереңдігінің сапалық көрсеткіштеріне қарағанда, сандық көрсеткіштерге сүйенетінін айта кеткен жөн.

2. Бастауыш мектепте оқу тіліндегі оқу нормативтері бойынша ұсынымдамалар

Сіз қандай пәнді бастауыш мектеп курсындағы басты пән деп атайтын едіңіз? Біздің ойымызша, бәрі бір ауыздан: «Олардың бәрі басты пән!» деп айтатын еді. Шынымен де дұрыс.

Математика қоршаған ортаны сандық тұрғыдан ойлауға үйретеді; қазақ тілінің міндеті балаға кез келген жазбаша ақпаратты ана тілінде орфографиялық және тілдік мәдениеттер тұрғысынан сауатты қолдануға үйрету; жаратылыстану сабағында балалар өздерін үлкен және алуан түрлі табиғат әлемінің бір бөлшегі ретінде сезінуі, оны жақсы көруі және құрметтеуі қажет, ал бастауыш мектепте жүгіртіп оқуға үйренбеген оқушының орта мектепте үлкен жетістікке жетуі екіталай. Сонымен, барлық пәндер қажетті, барлық пәндер маңызды!

Бірақ оқу адамның мәдени өмірінде маңызды орын алады. Заманауи оқырман теледидар, радио және кино үстемдігі жағдайында кітап оқуға қабілетті адамның ішкі жан дүниесін байытатын, қоршаған орта мен өмір туралы білім беретін, ойлау дербестігін дамытып, оқырманға көркемдік ләззат сыйлайтын кітап оқуға деген қызығушылығын жоғалтқан жоқ.

Мектепте ғана емес, үйде, отбасында да біз балаларды кітапты сүйуге үйретеміз. Бәлкім, балаларын тез және мәнерлеп оқуға, олардың оқуға деген қызығушылықтарын арттыруға, кітаптың адам өмірінде атқаратын рөлінің зор екенін үйретпейтін ата-аналар жоқ шығар.

Жақсы кітап – тәрбиеші, мұғалім, әрі дос бола алады. В. А. Сухомлинскийдің математиканы меңгермей өмір сүруге және бақытты болуға болады. Бірақ оқи алмасаң, бақытты болу мүмкін емес. Оқу өнеріне қол жеткізе алмаған адам рухани сауатсыз, тәрбиесіз адам [14] деген сөзі еске түседі. «Оқи білу» сөзінің мәні кең көлемі ұғымдарды қамтиды:

- буыннан сөз құрай білуден, мәтінді оқи білуге дейін ғана емес, сонымен қатар, кейіпкердің әр ісіне эмоционалды пікір білдіріп, ол үшін уайымдай білуі. В. А. Сухомлинский: «Оқи білу – бұл сөздің нәзіктігін, сұлулығын сезіне білуді білдіреді» деп атап көрсеткен.

Бірақ, математика және қазақ тілі бойынша оқушылардың білімі мен білігін бақылау ретінде үнемі өзіндік және бақылау жұмыстары өткізіледі, оқушылар диктанттар, мазмұндама, шығарма жазады. Ал оқу бір тоқсанда бір рет іске асырылатын оқу техникасын тексерумен ғана шектеледі. Бұл өлшемшарт сөзсіз оқу дағдысын қалыптастырудың басты көрсеткіші болып табылады, бірақ бізге осымен ғана шектелуге бола ма?

Әдебиеттік оқу сабағын оқушылар өздері сабақ мақсатын айқын сезіне алатындай етіп құруға болмай ма: олар тексеру жұмысы барысында көрсете алатын белгілі білім қорын меңгеру (өзінің сөйлеу әркетін дамыту, кітаптар әлеміне бағдарлана білу және т.б.). Ондай жағдайда мынадай сұрақ туындайды: бастауыш мектеп үшін әдебиеттік оқудағы білім деп нені атауға болады?

Оқу дағдысын қалыптастыру, мәтінді қабылдау мен түсінуге үйрету мәселесі, сонымен қатар, мектептік оқудағы бірден-бір ең өткір және тұрақты проблемалар және оны табысты шешу көп жағдайда оқуға

машықтанған оқушының алғашқы қадамына байланысты болатын - төселіп оқуды қалыптастыру болып табылады.

Өзгеріп отырған әлеуметтік жағдайлар ақпаратты қабылдау көлемі мен тәсілдеріне қойылатын өзге де сандық және сапалық талаптарды көрсетеді. Нашар оқитын оқушы, мектептің орта одан жоғары буынына өткенде ақпараттар ағынына тап болады.

Жүгіртіп оқу өзі келеді деп «тәуекелге» үміт артады.

Кіші мектеп жасындағыларға сол қолайлы жаста тиімді оқу жылдамдығына қол жеткізуге, оқу техникасын арттыруға мүмкіндік болады.

Оқушыларды қалай тез, ұтымды, тиімді және саналы түрде оқуға үйретуге болады деген сұрақ әр мұғалімді қызықтырады.

Тәжірибе көрсеткендей, әдетте көп оқитын оқушылар тез оқиды. Оқу барысында тез есте сақтау мен зейін тұрақтылығы қалыптасады. Өз кезегінде ақыл-ой қабілеттілігі осы екі көрсеткішке байланысты.

Ұзақ уақыт дауыстап оқу мүмкін емес, себебі дауыстап оқу арқылы ақпарат алу тиімсіз.

«Іштен оқу» барысында оқу жылдамдығы біршама артады. Сондықтан ғалымдар мен практиктердің көпшілік оқушыларға минутына 120 сөз оқу жылдамдығы қолжетімді деген пікірлері сәйкес келеді.

Оқушыны қалай саналы және дұрыс оқуға үйретуге, әр түрлі мәтінмен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға, оқығанын түсіну деңгейін анықтауға болады?

Жалпы оқушыларды мәтіннің мағынасын, арифметикалық есептердің шарттарын, грамматикалық ережелер мен тапсырмаларды бірреттік оқылымда түсінуге және есте сақтауға, оқу мәтіндегі ғылыми-танымдық мақаладағы бастысын табуға қалай үйрету қажет?

Оқу сабағын және оқу үдерісін оқушылар үшін қалай қызықты түрде өткізуге болады?

Мүмкін, әр мұғалім осы мәселелер туралы ойланады және әрқайсысы оқу дағдысын жетілдіру мәселесін өзінше шешуге тырысады, оқу сабақтарының әр оқушының санасында айтарлықтай із қалдыруына ұмтылады, оқушыларды олардың идеялық-адамгершілік, ақыл-ой, эмоционалдық, эстетикалық және сөйлеу дағдысын дамуда алға ұмтылуға, оқушылардың кітапқа деген сүйіспеншілігін, оқуға ынтасын, қызығушылығын дамыту, оларға өмірде және әрі қарайғы оқуы үшін пайдалы білігі мен дағдыларын дарытуға бағытталды.

Соңғы уақытта, көпшілік оқушылардың лажсыздан және аз оқитыны байқалуда.

Оқу олар үшін қызықсыз сабаққа айналуға. Оның бірқатар себебі бар:

- оқуға қызығушылықтың жалпы төмендеуі;
- оқумен қатар мол ақпарат көздерінің болуы;
- оқуға бөлінетін уақыт санының азайуы.

Бірақ осындай құбылыстың басты себебі оқуға үйретудің жетілдірілмегендігі, оқушының оқу әрекетін мақсатты түрде қалыптастыру жүйесінің жоқтығы болып табылады.

Әр түрлі мәліметтер бойынша бастауыш мектепте оқушылардың 5% аспайтын бөлігі жақсы оқи алады, нервтік-психикалық денсаулық бұзылысы бар және оқу дағдысын меңгеруге қабілетсіз оқушылар саны артуда.

«Ең жақсы әдіс, ол сіз меңгерген әдіс, - деп жазды Л.Н. Толстой, бірақ өзінің жасы мен педагогикалық қызмет өтіліне қарамастан оқу техникасын жетілдіру әдісін әр мұғалім меңгеруі қажет».

Оқу техникасын жетілдіру әдісікөптеген ғалымдар идеясына енген әдебиеттік оқуға үйретудің заманауи педагогикалық технологияларын қолданумен түсіндіріледі.

Солардың бірнешеуін қарастырамыз.

Тиімді оқуға үйрету технологиясы (В. Н. Зайцев);

Тиімді оқу не үшін қажет?

Мәселені бірнеше аспектіде қарастырамыз.

Оқыту аспектісі

Егер, мысалы, 9 – сынып оқушысы минутына 40 сөз оқиды (мектепте осындай оқушылар да болады). Үйге берілген мәтіндерді бір рет оқу үшін оған үш сағат керек. Бірақ оқу техникасының осындай төмендігінен ол бір оқығаннан оқулықта не жазылғанын түсінбейді. Оған кем дегенде үш рет оқу керек, ал бұл 9 сағат уақытты қамтиды.

Егер оған жазбаша тапсырмаға кеткен уақытты және мектепте болған 6 сағатты қоссақ, онда оған үй тапсырмасын орындауға 1 тәулік 24 сағат жетпейді.[15].

Даму аспектісі

Көп оқитын оқушылар тез оқиды. Оқу үдерісінде белсенді есте сақтау мен жады тұрақтылығы жетілдіріледі.

Ақыл-ой жұмысқа қабілеттілік осы көрсеткіштерге байланысты. Жақсы оқу техникасынсыз жоғары білімділік мүмкін болмайды.

Идеялық-саяси аспект

Егер 40 мың сөзді (бұл – 6 беттік газет көлемі) минутына 80 сөзге бөлсек, колледжге баратын 9-сынып оқушыларының көпшілігі осындай жылдамдықпен оқиды, онда 500 минут, немесе 8 сағаттық жұмыс күні шығады. Егер минутына 40 сөз оқитын оқушыны еске алсақ, онда оған газетті оқу үшін 2 жұмыс күні қажет болады. Осындай жағдайда ешқандай да жаппай идеялық-саяси тәрбие туралы сөз болмайды.

Оңтайлы оқуға үйретудің біршама тиімді резервтері.

1.Кача кестесі.

2.Кроссвордтаржәне тесттер. Оқушыларғаөз бетімен оқу үшін бір немесе екі айға (көлеміне байланысты)үлкен шығармаұсынылады. Тапсырылған шығарманы оқу мерзімі аяқталғаннан кейін мұғалім сыныптан тыс оқу сабағында оқушыларға кроссвордтарға 15 минут уақыт береді және сұраққа жауап алады.

Кроссвордпен жұмыс үшін оқушыларға мынадай бағалар: «5»– егер оқушы барлық сұрақтарға жауап берсе немесе 2-3 дәлсіздіктер жібергенде; «4»– егер оқушы үш рет кітапты пайдаланса және 2-3 дәлсіздіктер жібергенде; «3»– егер үйде ата-аналарымен жұмыс істеген жағдайда қойылады.

Бұл бізге не береді?

Оқушылар шығарманы біршама зер салып оқи бастайды, олардың логикалық ойлауы дамиды, көлемді шығармаларға деген қызығушылығы пайда болады, оқу техникасы артады.

Оқушыларды тиімді оқуға үйрету мәселесі бойынша бірнеше жыл жұмыс істейтін мұғалімдер осындай жұмыстың оңтайлылығына сенеді.

Көпшілік оқушылар 3 - сыныптың соңында минутына 70-80 сөз, ал 4-сыныптың соңында – 100-120 сөз оқиды.

Оқуға үйрету технологиясы сөзді көру моделі мен дауыстық бағдарға сүйенеді (А. М. Кушнир);

Алфавит материалын меңгеру

Айсбергтің биігіне тоғысқан дәстүрлі әдіс белсенді жазбаша дыбыс белгісін бірінші қолданады: әріп – ақыл-ой әрекеті ретінде дыбыспен сәйкестендіру (бастапқы кезеңде еркін) – ақыл-ой әрекеті ретінде дыбысты артикуляциялық моделмен сәйкестендіру (ана тілі үшін еркісіз) – дыбысты шығару (еркін сөздік әрекет ретінде).

Кушнира нұсқасында мұғалім, графикалық кескінді көрсете отырып, сонымен оқушыда еріксіз сөздік актіні қоздыра отырып, өзі дыбыстайды.

Графикалық белгі және оның артикуляциялық-фонетикалық баламасы арасындағы байланысқа қарай еріксізге айналады, түсіну қағидаттарын дыбыстау қалыптасады.

Бұл кезең әдетте 10 күндей уақытты алады, сондықтан, барлық әріптік материал оқушыларға бірден беріледі. (Кубиктер, карточкалар, магнитті әліппелер, кубиктермен және әріптермен ойындар, әріпті тану, заттардың атауындағы дыбысты табу, әріптерден сөз құрау, ескі газет және журналдардан әріптерді қию және олармен аппликациялар жасау, ермексаздан сөздер жабыстыру, «басу» және басқа да жұмыс түрлері).

Алғашқы он – он бес күнде барлық сабақтар – көркем еңбек, дене шынықтыру, экскурсиялар – дыбыстық-әріптік материалдарға құрылуы қажет. Дыбыстар және әріптер бойынша жинақталған амалдар сөздік суреттер құпия болудан қалғанға дейін жетуі қажет.

Жазылған сөзді анықтау және түсіну қабілеті үлкендер мен балалардың бірлескен әрекеті нәтижесінде пайда болады [16].

Бастапқы кезеңде төрт-алты адамнан тұратын топтық тапсырмаларды қолдануға болады, біршама дайындалған балалар барлық топтың жетістігін қамтамасыз етеді және сонымен қатар, өзара оқыту механизмі іске қосылады. Топтық жұмыс түрінің ерекше маңызды жетістігі оқушының мүмкін болатын жеке сәтсіздігін болдырмайды. Уақытша оқу тобындағы сәтсіздік басқаның сәтсіздігі ретінде қабылданады, ал топ жетістігі жеке жетістік ретінде қабылданады. Бірақ, әрі қарай мектепте болатын жеке аспектілер күшейе түседі.

Бірқатар жағдайда, көпшілік балалар мектепке оқудың минималды дағдыларын меңгеріп келгенде бастапқы кезең артық болуы мүмкін.

Қандай жағдайда да ұсынылған регламентті өтудің дәстүрлі тәжірибесі жай ғана зиян және балаларға түзетуге келмейтіндей залалын тигізеді. Егер

сыныптың үштен екі бөлігі жеке сөздерді оқи алатын жағдайда, алфавит материалын бір екі сабақпен ғана шектеген жөн.

Алғашқы оқу

Үлгі бойынша сөзді практикалық құрылымдау дыбыстың және әріптің көмегімен белгіленген сөздің сәйкестік заңын ашады. Сөздік бейне қарапайым принциптерін түсіну белгісі үлгісіз сөзді дұрыс «жинау» қабілеттілігі болады. Енді дереу көркем сөз, баяндау сөз, хабарлы сөздерге көшу қажет.

Бастапқыда ықшамды және ашық, оқушыға жақсы түсінікті көркем мәтіндер қолданылады. Балалар поэзиясы – осы кезең үшін ең жақсы материал. Көпшілік мәтіндерді балалар жатқа біледі. Бұдан әрі сабақта жаңа, таныс емес материалдар қолданылады. Бірақ қазір, баланың мектепте болған алғашқы айның өзінде ғана сабақта өздеріне таныс кейіпкерлердің болуы оқушыларды қызықтырады және қуантады. Жаңа, қабылданатын, қалаулы бірақ әлі де жат мектеп өмірі мен отбасылық – қауіпсіздік және жайлылық арасында өзінше бір эмоционалды көпір пайда болады. Бейімделушілік белсенділік әлі де танымдықтан биік тұрады, сондықтан алғашқы тоқсан бойы таныс әдебиеттерді қолданудың мәні бар.

Бала үстелінде оқу кітабы болады. Тақтада немесе экранда да сол кітаптағы мәтін. Ең дұрысы осы кітап бетін экранда бейнелейтін проекторды пайдалану болып табылады. Мұғалім қолының қимылымен немесе сілтеу таяқша көмегімен жол бойынша көрсете отырып мәтінді оқиды, сонымен қатар балаларды орқылған жолды көздерімен немесе саусақтарымен байқап отыруға баулиды. Балалар әдісті меңгеруі үшін осы сызба бойынша бір-екі сабақ жеткілікті. Проектор болмаған жағдайда плакаттарды қолдануға болады.

Сабақты көптеген жаттығулармен және әрекет түрлерін ауыстырумен түрлендіру керек емес. Осындай нұсқау сабақтың мазмұнсыздығына байланысты қалыптасқан – балалар жылдар бойы сол және басқа да дағдаларды меңгерген, жылдар бойы шала дағдыларды қолданған. Қызығушылық сабаққа емес, жұмыс пәні – мәтінге қажет. Қызықты мәтін қажет!

Балалар сілтеуіш таяқшамен

Келесі бірнеше сабақта балалар кезекпен экранға (немесе мәтіні бар плакатқа) жақындайды және қай жерін оқу керектігін мұғалімге көрсете отырып, сілтеуіш таяқшамен жол бойынша қозғалады.

Мұғалім мәтінді сілтеуіш таяқша жылжыған бағыт қарқынымен, жолға көзін тұрақтандыру үшін бағытпен қарқынды түрде дауыстап оқиды.

Бірнеше сабақтан соң мұғалімнің оқуы көшбасшылық деңгейге ауысады, баланы әр жол бойынша оны қуып жетіп отыруға жетелейді. Балаларда өз әрекеттеріне сенімділіктің пайда болуына қарай бұл кезең дайындықпен өтуі керек.

Бірте-бірте балалар кітаппен жүргізіп отыруға қалыптасады. Бұл кезеңнің басым көпшілігінде қысқа жолды өлең түріндегі мәтіндер алынады, сондықтан балаларда кітапқа ауысу аса қиындық туғызбайды. Балалардың көпшілігі кітапқа көшкеннен кейін, дауыстап оқудың орнына аудио жазбаларды қолдануға болады. Мұндағы жылдамдық жобамен минутына 40 пен 50 сөз аралығында. Мәтінді оқу барысында сөздерді созуға немесе оларды әндетіп

айтуға, орфограммалық дауыспен бөлуге, немесе одан да нашары, буындап оқуға болмайды. Жазба кәдімгі түсінікті мәнерлеп оқу түрінде болуы қажет, үзілістердің ұзартылуы мүмкін.

Жылдамдықты арттыру. Баяу дыбыстан оқу

Келесі кезеңде балалардың мүмкіндіктерінің артуы, көлемді, оқиға желісі жетілген шығармаларды қолдануға мүмкіндік береді. Күнделікті минутына бір сөзге арттыру арқылы дыбыстық бағдар қарқын алады, бұл алға жылжу тенденциясын қалыптастырады.

Бұл жерде алдыңғы сыртқыдан ішкіге ауысу байқалады: айтылумен қатар мұғалімнің бір мезгілде мәтін бойынша меңзеп отыруы – сұқ саусақпен жолды жүргізіп отыру – өз бетінше көзбен жүргізіп оқу – «орталық» көруін жолдан ажырату және үдерісті ерікті деңгейге дейін автоматтандыру. Мәтіннің айтылу жылдамдығы күнделікті минутына бір сөзге артып отырады және бұл кезеңнің аяғында минутына 50-ден 70 сөзге дейін құрайды.

Енді балаға диктормен қосылып, сыбырлап оқуды ұсынамыз. Бірақ абай болу қажет! Мұндай тапсырманы дәйекті түрде жекелеген балаларға ұсынуға болады, ерікті – кітаптағы мәтінді қиындықсыз жүргізіп оқи алатын. Мұғалім осы жаттығуды орындауға дайын әрбір білім алушының қасына кезегімен барады, оларды бір-екі минуттың көлемінде тыңдайды. Мысалы, мұғалім баланың қасына жақындап, қолын иығына қояды, бұл дикторға қосылып дауысын шығарып оқуға болатынын білдіреді. Неғұрлым баяу болса, жақсырақ болады – оқып отырып басқаларға кедергі келтірмейді.

Басында бала диктормен бірге тек жекелеген сөздерді ғана қосылып айта алады. Сөзді диктормен бірге айту үшін, графикалық және айтылып жатқан мәтінді теңдестіріп қана қоймай, сонымен бірге, диктор айтқанға дейін, өз бетінше сөздің артикуляциялық моделін қалыптастыра алуы керек, бұл жағдай, айтылып жатқан мәтіннен көзбен жүргізіп оқу озып отырғанда ғана мүмкін болады. Басқаша айтқанда қарапайым формадағы өз бетінше оқу пайда болады – графикалық бейненің негізінде сөздің артикуляциялық моделін қайта қалпына келтіру.

Бұл тәсілді қолдану өте нақты және шектеулі функцияны жүзеге асырады – хабарламаның артикуляциялық формасын қалпына келтіру қабілетін көрсетеді және соған ынталандырады. Бала өзінің қабілеттілігін көрсеткеннен кейін, жұмыстың бұл түрі тез арада тоқтатылады.

Жұмыстың бұл түрі мен бұл кезеңдерінің мерзімі, әрбір бала үшін жеке, әрі қатаң сақталады, жаттықтыру түрінде болмауы қажет. Бұл қатаң талап. Бұл жаттығумен әуестену артикуляциялық автоматизмнің бекуіне алып келеді, оқуды дамытуды ақпараттық үдеріс ретінде қабылдауға барынша кедергі келтіреді.

Мына нәрсеге назар аудару қажет, үлгерімі нашар білім алушылар күштілердің алға жылжуына кедергі келтірмейді, ал күштілер қалыс келе жатқандардың сәтсіздігін көрсететін жағдай туғызбайды – барлығы өте қауырт: қызықты оқиға желісі, магнитофон үнемі жұмыс ритмін ұстап тұрады, қалыс келе жатқандар мазмұнды жеткілікті жақсы түсінеді, бұл оларға оны белсенді

зерделеуге, түсінуін бағалауда табысты болуға, бағамдауға мүмкіндік береді, мұғалімнің әрқайсына көңіл бөлуге уақыты болады.

Оқуға ауысу – «меңгеру»

Балалардың үштен екісі мәтінді диктормен бірге дыбыстай алатын деңгейге жеткеннен бастап, яғни өздігінен оқи алатын, дыбысталатын мәтіннің жылдамдығын минутына 120 сөзге жеткізу қажет және күніне бір сөзге арттырып отыру керек.

Бақылау барысында барлығы үлгеріп отырғаны байқалса –жылдамдық өте баяу. Егер төрт немесе бес оқушыда қиындықтар кездесе, қалыпты деп саналады. Оларға үнемі көмектесе отырып, мұғалім өзінің назарын осы балаларға аударады. Егер бала мәтіндегі керекті жерін жоғалтып алса, жағдайды күрделендірмей, тез арада көрсетіп жіберіп және оның талабына қолдау көрсету қажет. Баланың қолын өз қолына алып, үлгеріп отыруға көмектесуге болады немесе парталас көршісінің кітабына қарап, өз бетінше қиындықтан тез шығудың жолдарын көрсету қажет және тағы сол сияқты.

Алғашқы кезде назардың барлығы дыбысталатын сөзге тура бағытталады, кейін сатылап ауқымды дәрежедегі перифериялық көру шеңберіне ауысады. Ақпараттық бөліктерге бөліп оқудың психофизикалық негізі қалыптасады.

Баланы сөздердің мағынасын ажыратудың қиындықтарынан алып шыққаннан кейін, мағынасы белгілі сөздер мен дайын артикуляциялық моделді графикамен байланыстыру мәселесі туындайды, таныс сөздердің сөздігі жылдам қалыптаса бастайды – мағынасы бірден еске түсетін сөздер.

Тәжірибе көрсеткендей, әдетте көп оқитын білім алушылар тез жаттығады. Оқу үдерісінің барысында оперативтік жады және аңғарымының тұрақтылығы жетіледі. Ақыл-ойының жұмысқа қабілеттілігі осы екі көрсеткішке тәуелді. Дауыстап ұзақ оқу мүмкін емес, себебі бұлай оқу, ақпарат алу кұралы ретінде тиімді емес. «Ішінен оқу» кезінде оқу жылдамдығы айтарлықтай артады. Ғалымдар мен практик мамандардың пікірлері, минутына 120 сөзге дейін оқу жылдамдығы білім алушылардың көпшілігіне қолжетімді дегенге тоғысады.

Баланы саналы түрде дұрыс оқуға, әртүрлі мәтіндермен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға, оқыған материалын түсіну деңгейін саралай алуға қалай тәрбиелеуге болады? Жалпы білім алушыларды оқыған мәтінінің мағынасын түсінуге қалай жеткізуге болады, арифметикалық есептің шартын түсініп және есіне сақтауға, бір оқығаннан грамматикалық ережелер мен тапсырманы ұғынуға, ғылыми-танымдық мақаладағы, оқу мәтініндегі негізгі ойды ажыратуға? Оқу сабағын және оқу үдерісінің өзін білім алушы үшін қалай қуана айналысатын әрекетке айналдыруға болады? Дегенмен, бұл мәселе төңірегінде әр мұғалім ойланады, сонымен бірге оқу дағдысын жетілдіру мәселесін әрқайсысы өз бетінше шешуге талаптанады, оқуға үйрету сабақтарында әр баланың санасында есте қаларлықтай із қалдыруға ұмтылады, балаларды идеялық-адамгершілік, ақыл-ой, эмоционалдық, эстетикалық және тіл дамыту бағытында, білім алушылардың кітапқа қызығушылығын арттыруға, оқуға құлшыныс танытуға, өмірге қажетті және әрі қарай білім алуға керекті біліктіліктер мен дағдыларды бойына сіңіруге жұмыс жасайды.

Бастауыш мектептегі оқу техникасы бағдарламасының талаптары:

1-сыныптағы оқу техникасы

1-сыныпта оқу техникасы аса мұқият тексеріледі.

1-жартыжылдық

1-жартыжылдықта оқу техникасын тексермеуге болады.

2-жартыжылдық

Бала саналы түрде бүкіл сөзді тұтас, дұрыс оқи алады. Құрамы күрделі сөздерді буынға бөліп оқиды.

Оқу жылдамдығы – минутына 25-30 сөз.

2-4-сыныптардағы оқу техникасы

- білім алушылардың толыққанды оқу дағдысын меңгеруі.

- толыққанды оқу дағдысын жетілдіру (дұрыс оқу, мән беріп және мәнерлеп оқу).

Оқу қарқыны (жылдамдығы) оқу тәсіліне, түсінуіне және мәнеріне тікелей байланысты. Толыққанды оқу дағдысы осыдан құралады.

Оқу техникасының талаптары:

2-сынып	3-сынып	4-сынып
2.2.1.1 шығарманы дауыстап дұрыс әрі түсініп оқу/рөлге бөліп/ мәнерлеп оқу	3.2.1.1 мәтінді дауыстап түсініп/ рөлге бөліп/ мәнерлеп/ теріп оқу	4.2.1.1 мәтінді дауыстап түсініп/ рөлге бөліп/ мәнерлеп/ теріп/ шапшаң оқу

Бастауыш сыныптағы оқу техникасының нормалары

• 2-сыныптағы оқу техникасы

1-жартыжылдық

Дұрыс оқи алады, саналы, сөзді тұтас оқи алады. Логикалық екпін сақталады.

Оқу жылдамдығы – минутына 40-45 сөз.

2-жартыжылдық

Түсініп, кідірістерді, интонациялар мен логикалық екпінді сақтай отырып, сөздерді тұтас дұрыс оқу.

Оқу жылдамдығы – минутына 50-55 сөз.

• 3-сыныптағы оқу техникасы

1-жартыжылдық

Түсініп, сөздерді тұтас дұрыс оқу. Кідірістер мен интонацияларды сақтай отырып, білім алушы оқыған мәтінінің мағынасын түсінетінін көрсетеді.

Оқу жылдамдығы – минутына 60-65 сөз.

2-жартыжылдық

Түсініп, сөздерді тұтас дұрыс оқу. Кідірістер мен интонацияларды сақтай отырып, білім алушы оқыған мәтінінің мағынасын түсінетінін көрсетеді.

Оқу жылдамдығы – минутына 65-70 сөз.

• 4-сыныптағы оқу техникасы

1-жартыжылдық

Түсініп, сөздерді тұтас дұрыс оқу. Кідірістер мен интонацияларды сақтай отырып, білім алушы оқыған мәтінінің мағынасын түсінетінін көрсетіп қана қоймай, оған қатысты өзінің ойын да білдіре алады.

Оқу жылдамдығы – минутына 75-80 сөз.

2- жартыжылдық

Түсініп, сөздерді тұтас дұрыс оқу. Кідірістер мен интонацияларды сақтай отырып, білім алушы оқыған мәтінінің мағынасын түсінетінін көрсетіп қана қоймай, оған қатысты өзінің ойын да білдіре алады.

Оқу жылдамдығы – минутына 80-85 сөз.

Оқу дағдысының қалыптасуының шамалық нормалары:

Сынып	Міндетті деңгей		Мүмкіндік деңгейі	
	I жартыжылдық	II жартыжылдық	I жартыжылдық	II жартыжылдық
1-сынып		25- 30 сөз		35-45 сөз
2-сынып	40 – 45 сөз	50-55 сөз	50-55 сөз	60-65 сөз
3-сынып	60-65 сөз	65-70 сөз	65-70 сөз	70-75 сөз
4-сынып	75-80 сөз	80-85 сөз	80-85 сөз	85-95 сөз

Ескерту: Шылау, одағай, еліктеу сөздер, екі әріпті сөздер, қос сөздер жеке сөз ретінде саналады.

Оқу техникасын жоғарыда келтірілген арнайы ойындардың көмегімен дамытуға болады.

- Керісінше оқу. Бұл тәсілде сөздер солдан оңға қарай емес, керісінше оңнан солға қарай оқылады. Оқудың бұл түрі пайдалы, себебі әріптерді қосып, сөздерді қиналмай айтуға баланы жүйелі жаттықтырады.

- Төбесі мен асты. Балаларға ұзын көрінбейтін сызғыштың көмегімен әріптердің үстіңгі және астыңғы бөліктерін жауып тұрып оқу ұсынылады.

- Тақтаға көп сөздер жазылады. Бала мұғалім айтқан сөзді дұрыс табуы керек.

- Оқуды өз бетінше өлшеу. Сабақтың соңында оқуын өз бетінше бағалап, арнайы күнделікке жазуға бірнеше минут қалдырылады.

- «Төңкеріп» оқу. Төңкеріп ұстап тұрған кітаптағы мәтінді балалар бар ынтасымен оқып шығады.

Бастауыш мектепте оқу техникасын дамыту жұмысы аса маңызды. Нақты айтқанда, мән беріп отырып оқу ойлау, аңғару, есте сақтау қабілеттерін белсендіреді және оқу үдерісінде жетістікке жетудің кепілі болып табылады.

3. Бастауыш мектеп білім алушыларының оқу техникасын тексеру бойынша ұсынымдамалар

Ерте ме, кеш пе, өз бетімен немесе біреудің көмегімен бала оқи бастайды. 1-сыныпқа келген кезде оқи алатын балалар бар, сонымен бірге, оқуды мектепте үйрене бастайтындар да бар. Мектепке келген кезде әр оқушының өмірінде оқу техникасы деген ұғым пайда болады.

Оқу техникасын деген не?

Оқу дегеніміз – екі жағын бөліп көрсетуге болатын күрделі психофизиологиялық үдеріс:

1) мағыналық жағы – оқылған мәтіннің мазмұнын және мағынасын түсіну, ұғыну;

2) техникалық жағы (мағыналық жағына бағынатын, оған қызмет көрсететін) – оқудың жылдамдығы (қарқыны), дұрыстығы мен мәнерлілігі.

Оқу техникасы бірнеше элементтен тұрады:

- оқырманның мыналарды ұғынуын көздейтін оқудың мағыналылығы:

- мәтінде тура және ауыспалы мағынада қолданылатын сөздердің басым бөлігінің мағыналары;

- мәтіннің құрамына кіретін әрбір сөйлемнің мазмұнын, сөйлемдердің арасындағы мағыналық байланысты ұғыну;

- мәтін мазмұнының жекелеген бөліктері (абзац, эпизод, бөлім) мен олардың мағынасы (яғни не туралы айтылғаны ғана емес, онымен не айтқысы келетіні туралы);

- толық мәтін мазмұнының негізгі мағынасы, яғни сол мәтінді сезіну және оқылғанға оның көзқарасы;

- дұрыс оқу:

- оқырман қателіктерді жібермеуге тырысады немесе керісінен, әріптерді (дыбыстарды) ауыстыру, өткізу, орнын ауыстыру, қосу, бұрмалау, қайталау; мәтін сөздеріне дұрыс немесе қате екпін жасау;

- оқудың мәнерлілігі:

- оқылған мазмұнға сүйене отырып, кідірісті негізді түрде пайдалануда көрінеді (логикалық-грамматикалық, психологиялық, ритмикалық – өлең оқыған кезде). Логикалық және психологиялық екпін жасау, бір жағынан тыныс белгілері арқылы қажетті интонацияны табу, жеткілікті қатты және түсінікті оқу.

- Оқу жылдамдығы (қарқыны)

- минутына айтылған сөздердің санымен сипатталады.

Сонымен, оқу жылдамдығы оқу техникасының құрамды бөлігі ғана болып табылады.

Оқу жылдамдығы оқу әдісіне байланысты (бірқалыпты буындық, жекелеген сөздерді оқи отыра бір қалыпты буындық, тұтас сөздерді және сөз топтарын оқу).

Оқу техникасын арттыру үшін баланы бірқалыпты буындық оқудан тұтас сөздер мен сөз топтарын оқуға, яғни оқудың ең нәтижелі тәсіліне көшу тезірек және табиғи ауысуына талпындыру керек [18].

Әрине, 4-сыныптың соңында барлық балалардың қажетті оқу жылдамдығын игергені маңызды. Бұл орта және жоғары мектепте табысты оқудың, білім алудың кепілі болады.

Жеке оқушылардың дыбыс, буын сөз, сөйлемдерді саналы дұрыс, анық, дауыстап оқуы талап етіледі. Сондай-ақ мәтінді оқу кезінде сөз мәніне, мағынасына назар аудару, сөйлемдер арасындағы байланысты түсіну, сол арқылы мәтіннің мағынасын түсініп, айтып беруге үйрену, содан кейін түсініктерін біртіндеп күрделену бағытында мәнерлеп оқуды жетілдіру мақсаты көзделеді.

Педагогика ғылымының дамуына үлкен үлес қосқан ағартушы ұстаз Ж. Аймауытовтың оқушының оқу дағдысын қалыптастыру және жетілдіру керектігінағла тартады. Дәстүрлі түрде мұғалімдермен тексерілетін оқушылардың оқу жылдамдылықтары оқушылардың бойында берілген мәтінді 1 минут ішінде неғұрлым көп оқып шығу деген ұғым қалыптасып қалған. Ал мұғалімнің сен «жақсы оқисың» немесе «жаман оқисың» деген сөзі оқу деңгейін білдіретін ұғыммен сай келеді. Сөйтіп оқушылар жақсы оқу үшін өздерінің алдына мәтінді белгілі бір уақыттың ішінде тез судыратып оқып шығу мақсатын қойып, мәтіннің не тіліне, не мазмұнына, не кейіпкерлер бейнесі мен шығарманың идеясына мән бермейді. Сөйтіп оқылған шығарманың мазмұны ашылмай, оқушыларда түсініксіздік тудырады.

Көркем шығармаларды ерекше дауыс ырғағына, екпініне қарай мәнерлеп оқып, негізгі кейіпкерлердің іс-әрекеттерін, көңіл-күйін дәл бейнелейтін сөздер мен сөз тізбектерін даралап оқу өкінішке орай жүзеге аспайды. Оқу машығын қалыптастырудың мақсаты – баланың өзі оқыған сөйлемін, мәтінін толық түсінуі және сонда қолданылған сөздердің мағынасын меңгеруіне қол жеткізу. Мұны орындау үшін мұғалім баланың әрбір сөзі дұрыс әрі анық оқуын үнемі қадағалап отыруы шарт. Әрбір сөзді дұрыс анық етіп оқыған бала сөзді түсінеді. Шапшаң оқудың алғышарты орындалады. Осыдан шапшаң оқудың дұрыс оқумен, түсініп оқумен өте тығыз байланыстылығы көрініп тұрады. Оның үстіне сөзді дұрыс және түсініп оқу үшін мәтінді белгілі бір қарқынмен оқу қажет. Олай етпеген жағдайда мәтінді оқушы да, оны тыңдаушы да ештеңе түсінбейді.

Оқу жылдамдығын қалыптастыру бастауыш сыныптан басталады. Осы кезеңде баланың дұрыс оқуы, әрі жылдам, әрі мазмұнды түсіне оқи білу – үлкен еңбектің жемісі. Сондықтан жылдам оқу – оқушы үлгерімінің негізгі факторы. Әдетте кімдер тез оқыса, сол көп оқиды, көп оқыса, көп біледі. Оқу жылдамдығы артқан сайын, есте сақтау қабіліті де, ақыл ой еңбегіне ынталығы да арта түседі.

Кітап оқудың бастысы қанша кітап оқығаныңда емес, керісінше, оқыған кітаптарыңның қаншасын түсінгеніңде.

Оқу жылдамдығы дегеніміз – белгілі бір уақыт ішінде оқылған мәтіннің көлемі. Мәтін көлемі – бет, сөз, буын түрінде анықталады. Халықаралық салыстырмалы (PISA) зерттеуінің негізгі мақсаты да оқушылардың мәтінді қандай жылдымдықпен оқитыны және түсінетіндігін тексеру болып табылады. Мектептердегі бастауыш сыныптарда оқу

жылдамдықтарын тексеру кезіндегі оқып шыққан мәтін бөлігінің мазмұнын қабылдаулары төмен болғандықтан, оқушылардың оқу машықтарын жетілдіру және оқу дұрыстығын қалыптастыру үшін оқушылардың оқу машықтарын тексеру мен бақылауды жаңа үлгіде қарастыру қажет.

Бастауыш мектепте оқу әрекетіне байланысты оқушылардың төменгідей білімі мен білігі терсеріледі:

- Оқу кезінде (дауыстап немесе ішінен) оқығанды қабылдау дағдысы;
- Мәнерлеп оқу, мәтінді мазмұндап беру, прозалық және поэзалық шығармаларды жатқа айта алуы.

Әдебиеттік оқу бойынша бағаларды қорытқанда келесілерді ескерту қажет:

- Оқылған мәтін бойынша оқушының түсінігі;
- Оқу тәсілі, оқу дұрыстығы, оқу мәнерлілігі;
- Сөйлеу дағдылары және мәтінмен жұмыс істей алуы.

Оқу жылдамдығы мен даму үдерісі байланысты. Көп оқитын оқушылар, әдетте, тез оқиды. Оқу барысында жедел жады және зейіннің тұрақтылығы жетіледі. Осы екі көрсеткіштермен, өз кезегінде, ақыл-ой жұмыс қабілеттілігі байланысты. Оқу дағдысы бастауыш мектепте қалыптастырылуы тиіс. Бастауышта оқытудың соңында оқушылардың көпшілігінің оқу жылдамдығы минутына 110-120 сөзден кем емес болуына ұмтылу қажет. Бірақ түсініп, саналы, дұрыс, мәнерлі оқулары керек.

Ата-аналарды қызықтыратын сұрақтардың бірі: оқу техникасын негетексеру керек? Бастауыш сыныптарда техниканы жылына екі реттен артық тексеру қажет. Оқу дағдысының қалыптасу динамикасында қағалап отыру — бұл оқу техникасын тексерудің мақсаты.

Оқу техникасын тексеру үшін қандай мәтін таңдау керек?

- Оқу техникасын тексеру үшін әдіскерлердің ұсынымдарына сәйкес арнайы мәтіндер іріктеліп алынады.

- Оқу техникасын тексеру үшін. Мәтін балаға таныс емес, бірақ түсінікті болуы қажет. Қандай да бір қиындық тудыратын күрделі құрылымы немесе белгілері жоқ қысқа сөйлемдер болғаны жөн.

- Оқу кезінде балалардың назарын бөлмеу үшін оқу техникасын тексеруге арналған мәтін иллюстрациялар мен диалогтарсыз болғаны жөн.

- Мәтін бір бетке орналастырылуы тиіс.

Тексеру алдында баланы алаңдамауы, толқымауы үшін тыныш оқуға икемдеу керек. Оқу кезінде баланы бөлуге, тоқтатуға, қателерін түзетуге болмайды. Оқу аяқталғаннан кейін қиындық тудырған немесе қате оқылған сөздерге қайта оралуға және баладан оларды қайта оқып беруін сұрауға болады.

Баланың мәтінді түсініп оқығанын анықтау үшін бірнеше сұрақтар қою қажет.

Егер бала қобалжып, тексеру кезінде жиі кібіртіктеп, даусы бұзылса, онда оқу техникасын тексеруді басқа уақытқа ауыстырып, тексеруді ойын түрінде ұйымдастырған жөн.

Оқып үйрену – үлкен қажырлықты, ұзақ уақытты талап ететін орасан еңбек. Оқырмандықдербестік негіздерін қалыптастыру– бастауыш мектепте оқуға үйретудің мақсаты. Балалардыңоқуға деген оң қарым-қатынасын тәрбиелеу– мұғалімнің негізгі міндеті.

Бастауыш мектепте мұғалімдероқу дағдысынжетілдіру және саналы, түсініп оқуға қызығушылығын дамыту бойыншажұмыстардыңәр түрлі әдістері, тәсілдері мен түрлерін пайдаланады.

Оқутехникасының мониторингібірінші сыныптан бастап ұйымдастырылады. Оқу техникасын тексеру кезінде оқу қарқыны, дұрыстығы, мәнерлілігі, түсініктілігіескеріледі.Бақылауды жүйелі түрде жүргізу, нәтижелерін салыстыру оқушылардыынталандырадыжәне үлгеріміне оң әсер етеді.

Оқуға үйрету үдерісі балалар мен мұғалімдердің бірлескен шығармашылығымен оқылғанды еркін талқылайтын сабақтажүзеге асырылады.

2-сыныпта әдебиеттік оқу сабақтарындабалалардың оқу техникасыжетілдіріледі, балаларәдеби шығармаларменжұмыс жасаудыңнегізгі тәсілдері мен әдістеріүйренеді,кітап әлеміндебағдарлай білуі қалыптасады.Оқу сабағында жұмыстыңәдісінтаңдаумәтіннің ерекшелігіне байланысты[19].

Бастауыш класты аяқтар кезде оқу жылдамдығы қандай болу керек?

Бұл талапқа мынандай жаттығу түрлері де жауап береді.

6-кесте

1.Сөйлемдегі түсіріліп қалған сөздерді толықтыру.

Мысалы: Ертеде Мадан деген ... болыпты.

Ханның қырық бар екен.

2.Жартыдан бүтін құрастыру.

Әрбір сөз екіге бөлініп, екі бөлік карточкаға жазылады.

Мысалы: қошақан, дәптер, өрнек сөздері қоша- қан, дәп-тер, өр-нек.

Баланың міндеті –сол жағындағы сөздердің басқы қатары мен оң жағындағы сөздердің соңы берілген карточкаларды жылдам құрастырып, дұрыс мағыналы сөз шығару.

7-кесте

3.Мәтіннен берілген сөздерді іздеу.

Бұл жаттығуда бала мәтіннен тез тауып ала қоятындай 3 сөз беріледі. Тек берілген сөздер мәтінде бірнеше рет кездесуі қажет. Баланың міндеті –оларды тез тауып, астын сызу немесе шеңбермен қоршау.

4.Көбелек пен ебелек. (мысал).

Мысалда,бірлікке,сыйластыққа,достыққа,тұрақтылыққа байланысты берілген нақыл сөзді тауып оқы.

1.Жүрген жеріңіз сіздің де береке.

2. Сіз-аға, мен-жаға боп,
Тізе қосып, бірге жүрелік.
3. Тату-тәтті өмір сүрелік!
4. Тиянақты бол,
Болма, «ұшып-қонба»!
5. Өлең ішінен шешендік сөзді тауып, әрі қарай жалғастырып оқы.
Алтын ұя-Отан қымбат,
Құт берекең-атаң қымбат.

Бұл жаттығулардың мақсаты – оқушыларға қызықты сөздер мен сөз тіркестерін анықтату арқылы оқудың дағдысын меңгерту.

Жаттығулар баланың көңіл – күйін көтереді, оқуға деген қызығушылығын арттырып, тіл байлығын, сөздік қорын молайтады, зейінінің тұрақталып, есте сақтау қабілетінің қалыптасуына ықпалын тигізеді.

Жаттығуларды сабақтарда, сабақтан тыс мерзімдерде жарыс – ойыны түрінде, 10-30 минут көлемінде жүргізуге болады.

Ескеретін жай, жаттығуларды орындау барысында қателесіп, жаңылысқан балаға наразылық кейіп көрсетпеу, керек, керісінше, олармен бірге қызықты, күлкілі сөздердің пайда болғанына шын көңілден қуана білген жөн.

5-жаттығу: *«Сиқырланған» сөздерді оқу.*

Балаларға әртүрлі сызық, штрих, қарапайым суреттердің кедергісінен оқылуы қиынға түсетін сөз жазылған карточкалар таратылып беріледі. Сөздердің неліктен күрделі беріліп отырғандығы түсіндіріледі. Берілген түсіндірме оқытушының айтқан әңгімесінің мазмұнына, ойының ұшқырлығына, тапқырлығына байланысты. Мысалы, бұл сөзді сиқыршы әдейі оқи алмастай етіп сиқырлап қойды, соған қарамастан біз бұл сөзді оқып, сиқыршы құлығының шешімін табамыз деуіне болады.

Мұндай мысал-әңгімелер баланың оқуға деген ынта – ықыласын арттыруға септігін тигізеді.

6-жаттығу: *Үздік сызықпен жазылған сөздерді оқу.*

Балаларға әріптерінің кейбір сызықшылары түсіп қалған сөз жазылған карточкалар таратылып беріледі. Сөздер біртіндеп күрделеніп отырады.

Ойын барысында балалардың белсенділігін арттыру мақсатында, әріптердің өзіндік жазылу ерекшелігіне байланысты әртүрлі әңгімелер айтып беруге болады. Мысалы: мына сөздегі әріптердің кейбірін қатты жауын жуып кеткен, әйткенменде «Тапқышбек» бала үшін ол әріптерді тез табу қиындыққа соқпайды. Арамыздағы «Тапқышбек» сонда кім? және т.б.

7-жаттығу: *Бірінің үстіне бірі жазылған сөздерді оқу.*

Оқытушы балаларға бірінің үстіне бірі жазылған сөздері бар карточкаларды таратып береді. Сөздердің бұлай ретсіз берілуі тосыннан соққан қатты дауылға – байланысты деп түсіндіріледі.

Балалардың міндеті – араласып жатқан сөздерді ретке келтіріп, оқып беру. Карточкада берілетін сөздер саны мән – мағынасына қарай біртіндеп күрделене береді.

8-жаттығу: Төменгі жағы жабық жол сөздерін оқу.

9-жаттығу: Жоғарғы жағы жабық жол сөздерін оқу.

10-жаттығу: Сөздерді топтарға бөлу.

11- жаттығу: Мағыналы сөздердін, мағынасыз сөздерді бөлу.

12-жаттығу: Мәтіннен берілген сөздерді іздеу.

13-жаттығу: Үлгідегі сөзге сәйкес келетін сөздері бар карточкаларды іріктеу.

14-жаттығу: Төңкерілген мәтінді оқыту.

15-жаттығу: Сөздердегі түсіп қалған әріптерді толтыру.

16-жаттығу: Сөйлемдегі түсіп қалған сөздерді толықтыру.

17-жаттығу: Сөйлемдегі жекелеген әріптері түсіп қалған сөздерді толықтыру.

Бұл жаттығудың алдыңғы жаттығудан ерекшелігі, мұнда сөйлемдегі түсіп қалған сөздің жекелеген әріптері көрсетіледі. Мысалы: Ойынды ұйымдастырушы ортаға әр топтан бір-бір баладан ш..ы..ды. сөйлемдегі соңғы сөздің басты және соңғы әріпіне қарап оқушы қандай әріптер түсіріліп қалғанын, қандай сөз екенін айтып беруі керек (шығарады, шынығады, шақырады).

Жаттығулардағы ұсынылып отырған әдіс-тәсілдер оқу дағдысы төмен оқушылардың оқу жылдамдығын жетілдіреді, оқыған мәтіндерінің мазмұнын дұрыс түсініп, қабылдауына көмегін тигізеді[20].

Әр оқу сабағында қолданылатын алуан түрлі жаттығулар мен тапсырмалар оқушылардың техникалық дайындығын ұйымдастыруға ғана емес, оқудағы мақсатты және тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.Әрбір сабақ жаңа шығармалардың әртүрлілігімен, жаңалығымен, кейіпкермен және мұғаліммен қарым-қатынас жасаумен, еркін пікір алмасуымен қызықты.

Оқу дағдысын қалыптастыру, сондай-ақ әр оқушының ой-өрісін кеңейту,білуге құштарлығын дамыту, оқушылардың қызығушылығын тәрбиелеу, білімге деген оң көзқарастарын қалыптастыру жолдарының тағы бірі – оқушыларды өз бетінше кітаппен жұмыс жасауға баулу болып табылады. 2-сыныптасыныптан тыс оқусабақтарында балалар жеке кітаппен жұмыс жасауға, сондай-ақ кітаптар әлемінде де жөн таба білуді үйренеді.Әрбір сабаққа балалар тақырып пен тапсырмаға сәйкес таңдалған кітаптар әкеледі. Бірте-бірте осындай жұмыстар жүргізу арқылы кітаптар көрмесін ұйымдастыру, оқыған кітапқа аннотация жасау, әдеби газеттер шығару, өздерінің кітапшаларын құрастыру дәстүрге айналады.

1-сыныптың 4-тоқсанынан бастап (балалар оқып үйренген соң) әрбір оқушы «Оқу күнделігін» арнайды. Бұл күнделік мынадай бөлімдерден тұрады: күні, шығарманың атауы және авторы, оқылған жолдар (беттер) саны, ата-анасының қолы, мұғалімнің бағасы. Күн сайын балалар алғашқы кезде ата-аналарымен, кейіннен өз бетінше немесе мұғалім тапсырмасы бойынша кітапты таңдап, оқиды, ата-аналар тиісті жазбалар жасайды, мұғалім оқушының жұмысын бағалайды (қолы қойылады, сыйлықтар желімденеді).

2-сыныптың екінші жартыжылдығынан бастап оқушылар күнделігіне жазбаларды өз бетімен жасайды, өзінің оқуын суреттермен толықтырады, кейіпкерлерді және олардың сипаттамасын көрсетеді. Бұл жұмыс бастауыш мектепте оқыту бойы жалғасады. Мұғалім оқушыларды күнделікті оқуға деген

қызығушылығын осылайша сақтап отырады: оқылғанды талқылайды,викториналар өткізіледі, аптасына бір рет қорытынды жасалады және бағаланады, әр тоқсанда жетістіктерімен ерекше көзге түскен оқушы марапатталады. Оқу күнделігімен жұмыс кітаптармен жұмысты кеңейтуге және тереңдетуге, сондай-ақ мұғалімдер, оқушылар мен ата-аналарды жақындастыруға мүмкіндік береді.

Оқудағыларының қалыптасуы оқушылардың жалпы сөйлеуінің дамуына айтарлықтай әсер етеді, жоғары сыныптарда ақпарат ағынын табысты игеруге және үлгерімінің жақсы болуына көмектеседі.

Бастауыш мектепте тоқсандар бойынша оқу техникасының нормасы

1-сынып

3-тоқсан: 11 сөзден кем - «2», 11-15 сөз – «3», 16-19 сөз «4», 20 сөз және одан артық – «5».

4-тоқсан: 16 сөзден кем - «2», 16-19 сөз – «3», 20-24 сөз «4», 25 сөз және одан артық – «5».

2-сынып

1-тоқсан: 18 сөзден кем - «2», 18-25 сөз – «3», 26-34 сөз «4», 35 сөз және одан артық – «5».

2-тоқсан: 25 сөзден кем - «2», 25-30 сөз – «3», 31-39 сөз «4», 40 сөз және одан артық – «5».

3-тоқсан: 30 сөзден кем - «2», 30-40 сөз – «3», 41-44 сөз «4», 45 сөз және одан артық – «5».

4-тоқсан: 35 сөзден кем - «2», 35-40 сөз – «3», 41-49 сөз «4», 50 сөз және одан артық – «5».

3-сынып

1-тоқсан: 40 сөзден кем - «2», 40-44 сөз – «3», 45-54 сөз «4», 55 сөз және одан артық – «5».

2-тоқсан: 45 сөзден кем - «2», 45-50 сөз – «3», 51-59 сөз «4», 60 сөз және одан артық – «5».

3-тоқсан: 50 сөзден кем - «2», 50-59 сөз – «3», 60-62 сөз «4», 63 сөз және одан артық – «5».

4-тоқсан: 53 сөзден кем - «2», 53-58 сөз – «3», 59-64 сөз «4», 65 сөз және одан артық – «5».

4-сынып

1-тоқсан: 55 сөзден кем - «2», 55-59 сөз – «3», 60-69 сөз «4», 70 сөз және одан артық – «5».

2-тоқсан: 65 сөзден кем - «2», 65-70 сөз – «3», 71-74 сөз «4», 75 сөз және одан артық – «5».

3-тоқсан: 68 сөзден кем - «2», 68-70 сөз – «3», 71-77 сөз «4», 78 сөз және одан артық – «5».

4-тоқсан: 70 сөзден кем - «2», 70-74 сөз – «3», 75-79 сөз «4», 80 сөз және одан артық – «5».

Бастауыш мектепте жартыжылдықтар бойынша оқу техникасының нормасы

8-кесте

Баға	1-жартыжылдық	2-жартыжылдық
1-сыныптағы оқу техникасы		
«5»		25 сөз және одан артық
«4»		20-24 сөз
«3»		16-19 сөз
«2»		16 сөзден кем
2-сыныптағы оқу техникасы		
Баға	1-жартыжылдық	2-жартыжылдық
«5»	40 сөз және одан артық	50 сөз және одан артық
«4»	31-39 сөз	41-49 сөз
«3»	25-30 сөз	35-40 сөз
«2»	25 сөзден кем	35 сөзден кем
3-сыныптағы оқу техникасы		
Баға	1-жартыжылдық	2-жартыжылдық
«5»	60 сөз және одан артық	65 сөз және одан артық
«4»	51-59 сөз	59-64 сөз
«3»	45-50 сөз	53-58 сөз
«2»	45 сөзден кем	53 сөзден кем
4-сыныптағы оқу техникасы		
Баға	1-жартыжылдық	2-жартыжылдық
«5»	75 сөз және одан артық	80 сөз және одан артық
«4»	71-74 сөз	75-79 сөз
«3»	65-70 сөз	70-74 сөз
«2»	65 сөзден кем	70 сөзден кем

1-4-сынып оқушыларының басқа да оқу параметрлері

9-кесте

Сынып	1-жартыжылдықтың соңында	2-жартыжылдықтың соңында
1-сын.		Түсініп, саналы, дұрыс оқу, қарапайым сөздер тұтас оқылады. Буындық құрылымы күрделі сөздерді буындапоқуға болады.
2-сын.	Түсініп, саналы, дұрыс оқу, қарапайым сөздер тұтас оқылады. Логикалық екпін қою сақталады. Буындық құрылымы күрделі сөздердіға болады.	Түсініп, саналы, дұрыс, сөздер тұтас оқылады. Логикалық екпіндер қою, кідірістер және дауыс ырғағы сақталады. Буындапоқымаған жөн.
3-сын.	Түсініп, саналы, дұрыс, сөздер тұтас оқылады. Кідірістер және дауыс ырғағы сақталады, осылар арқылы оқушы оқығанының мазмұнын түсінгенін білдіреді.	Түсініп, саналы, дұрыс, сөздер тұтас оқылады. Кідірістер және дауыс ырғағы сақталады, осылар арқылы оқушы оқығанының мазмұнын түсінгенін білдіреді.
4-сын.	Түсініп, саналы, дұрыс, сөздер тұтас оқылады. Кідірістер және дауыс ырғағы	Түсініп, саналы, дұрыс, сөздер тұтас оқылады. Кідірістер және дауыс ырғағы

сақталады, осылар арқылы оқушы оқығанының мазмұнын түсінгенін және оқылғанның мазмұнына қатысты өз көзқарасын білдіреді.	сақталады, осылар арқылы оқушы оқығанының мазмұнын түсінгенін және оқылғанның мазмұнына қатысты өз көзқарасын білдіреді.
--	--

Оқутехникасы үшін бағалар келесі критерийлер бойынша қойылады:

- буындап оқу немесе сөзді тұтас оқу;
- оқу кезінде қателіктердің болуы;
- минутына оқылатын сөздер саны;
- мәнерлілік;
- түсініп, саналы оқу.

10-кесте

Оқушының аты-жөні	Оқу тәсілі			Қарқыны (сөздер саны)	Оқудың дұрыстығы			Түсінуі	
	буын	буын + сөз	сөз		Сөздерді қалдырып кетуі, ауыстырып оқуы, бұрмалап оқуы	Буындар мен сөздердің қайталануы	Жалғауларды қате оқуы	Дауыс ырғағының тыныс белгілері не сәйкес болуы	Сұрақтарға жауап

Өздеріңіз көріп отырғандай, оқылған сөз саны айқындаушы емес болып табылады.

Яғни, ата-аналар, оқу жылдамдығы деген ұғым туралы түсінікті оқу техникасын анықтайтын критерий ғана болып табылатынын білу қажет.

Оқу тәсілі келесідей тексеріледі: бала сөзді буындап немесе сөзді жеңіл, тұтас оқиды. Міндетті түрде оқушының түсініп оқығаны тексеріледі. Бұл үшін мәтінді оқығаннан кейін мәтін бойынша сұрақ қойылады, көбінесе «Сен қазір не туралы оқыдың?» деген сұраққа қарапайым жауап болады (мазмұндау қажет емес).

Сонымен қатар, оқу мәнерлілігі, қателер немесе мүдіру болатыны ескеріледі. Кейде алдыңғы сөздерді қайта оқу кездеседі, әрине бұл оқушылардың ұғыну қабілеті жеткіліксіз екенін білдіреді.

Сонымен қатар, бұл нормативтер жылдамдығы (қарқыны) оқуға байланысты ерекшеленуі мүмкін, жалпы білім беретін ұйымның талаптарына қарағанда гимназия мектептеріндегі оқушыға талаптар жоғары болады, түзету мектептерде оқушыға қойылатын талап төмен екенін ескеру қажет.

Бастауыш мектепте оқу техникасын тексеру жиілігі әдетте жылына 2 рет, оқу жылының бірінші жартысында және екінші жартыжылдықта өткізіледі. Алайда, кейбір мектептерде оқу деңгейін әрбір тоқсан аяғында немесе триместрде тексереді [21].

Оқу техникасы бойынша бағалауын төмендетуге әсер ететін қателер және кемшіліктердің жіктелуі:

Қателер:

- көп оқылатын сөздерді (ауыстыру, орнын ауыстыру, рұқсатнамалар немесе әріптерді, буындарды, сөздерді қосу) бұрмалау;
- барлық мәтінді мағыналық үзіліссіз оқу, сөздерді дауыстап оқығанда қарқынының, нақтылығын және айтылуын бұзу;
- оқуға берілген уақытта оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсініспеушілік;
- оқу мәнерлілігінің болмауы, оқу бірсарынды естілуі.

Кемшіліктер:

- жекелеген мағыналық үзілістің, қарқыны және айтылу анықтығының бұзылуы;
- берілген уақыттан сәл асырып оқылған мәтінді ұғынуы;
- кейіпкердің мінезін сипаттау барысында айқындықтың, бейнеліліктің жеткіліксіздігі.

Оқу жылдамдығына шамадан тыс назар аудару дұрыс емес оқуға жиі итермелейді. Дұрыс оқу дегеніміз - бұрмалаусыз, әріптерді немесе буындарды ауыстырмау болып саналады. Оқудың дұрыстығы тиімді болу үшін мұғалім арнайы оқу режимін анықтауы тиіс: 1) күнделікті жаттығулар (арнайы мәтіндер, жаңылтпаштар, жаттау, өлеңдер мен прозаны жатқа айту); 2) қате оқудың алдын алу; оқуға дайындалу, кіріспе әңгіме құру, кеспе әріппен жұмыс (1-сынып) жасау, қиын сөздерді құрамы бойынша талдау, қиын сөздерді хормен дауыстап (буындап, бөліп-бөліп, толығымен) оқу [22].

Сондай-ақ, оқудың дұрыстығына мыналар да әсер етеді: оқу кезіндегі дененің қалпы, көз бен мәтін арасындағы қалыпты ара қашықтық, алдын-ала ішінен оқу, мұғалімнің үлгі ретінде оқуы.

Л. К. Назарованың пікірі бойынша – оқырманның мәтіннің мазмұнын айқын, терең түсініп, ұғынып оқуы. Ол жекелеген сөздердің мағынасынан, сөйлемдердің мәнінен, мәтін бөлімдерінің мазмұнынан құралады.

Оқудың саналылығын тексеру әдетте оқылған бойынша әңгіме барысында жүргізіледі. Бұл ретте сұрақтар қабылдаудың үш деңгейіне қатысты болуы тиіс:

1-деңгей – нақты мазмұны;

2-деңгей – себеп-салдарлық байланыстарды түсіну, кейіпкерлердің қылықтарының уәждемелерін ұғыну;

3-деңгей – әрекет етуші тұлғаларды, кейіпкерлерді және олардың іс-әрекеттерін өзіндік бағалауы.

Оқу жылдамдығымен икемділігін (мазмұнына байланысты оқу жылдамдығы өзгертуге) дамыту үшін И. Т. Федоренко мен И. Г. Пальченконың жаттығулар жүйесін қолдану ұсынылады.

Оқу техникасын жеделдетуге Федоренко мен Пальченко мынандай жаттығуларды ұсынады.

1. Қайталай бірнеше рет оқу.
2. Жаңылтпаш қарқынмен оқу.
3. Оқып келе жатып оқымаған бөлімге ауысып мәнерлеп оқу.
4. Қиын сөздер мен сөз тіркестерімен жұмыс.
5. Суреті көп кітаптарды көрсету, балалар оқығысы келеді.
6. Кластан тыс оқуды ұйымдастыру.
7. Слайдтарды пайдалану.
8. Ойын ойнату – сөйлемде қойылмай қалған сөздерді табу.
9. Жұптасып оқу. (2 адам оқу).
10. Сабақта үйге берілген текстен үзінді оқу.
11. Мәтінді түгел оқу.
12. Мәтінді оқу, бөлімдерге бөлу, жоспар құру.
13. Белгіленген жоспар бойынша оқу.
14. Мысалдардан мақал-мәтел, нақыл сөзге айналған жолды тауып оқу.
15. Мәтіннен лепті, сұраулы, хабарлы сөйлемдерді табу.
16. Мәтінді іріктеп көркем сөз, теңеулерді тауып оқу.
17. Мәтін ішіндегі ең ұзын сөзді оқу.
18. Мәтіннен 2,3,4 буынды сөздерді табу.
19. Мәтіннен сұраққа жауапты іздеу, үзіндіні табу.
20. Мәтінді оқу, әңгіме несімен ұнағанын, ұнамағанын айту.
21. Мәтінді оқу, оқығанын қимыл-қозғалыс арқылы әңгімелеу.
22. Мәтінді рөлге бөліп оқу.
23. Мәтіннен жылдам, жай, көтеріңкі дауыспен оқылатын сөйлемдерді табу.
24. Мәтінді оқу, шағын мазмұндама жазу.
25. Мәтінді оқу, шағын шығарма жазу.
26. Мәтінді оқу, жай, күрделі жоспар оқу.
27. Мәтінді оқу, мағынасы түсініксіз сөздерді белгілеу.
28. Мәтіннен өкінішті, аянышты, мысқылмен, қуаныш, ренжіп, т.б. эмоциялы сөйлемдерді тауып оқу.
29. Мәтіннен іріктеп көркем сөз, теңеулерді тауып оқу.
30. Оқу арқылы көру диктантын жаздыру.

Оқу дағдысының дамуын қамтамасыз ететін негізгі әдіс әр кезде жаңа тапсырмамен оқи отырып, мәтінге бірнеше рет қайта оралу болып табылады [23].

Оқушылардың сүйікті оқутүрі – рөлмен оқу, көптеген сезімдер мен эмоциялар тудырады. Педагогикада оқу дағдысын және мәтіндерді түсінуін қалыптастыру үшін жаттығулар кешені әзірленген. Бұл әзірлемелердің авторлары мына педагогтар мен психологтардың тобы болды: Заика Е.В., Нечаева Н.В., Кудина Г.Н., Новлянская З.Н., Ладыженская Т.А., Симановский А.Э. [24].

Бастауыш мектептің өзінде балаларды түсіндірме сөздікпен жұмыс жасаумен таныстыру керек.

Балаларды оқытуда ата-аналардың көмегі өте маңызды. Сондықтан ата-аналар жиналыстарында оқу баланың күнделікті әдетіне айналуы керек екеніне әрбір ата-ананы сендіруге тырысу керек. Бұл ретте, әсіресе сауатты оқудың бірінші сатысында баланың айналасында оның оқуын тыңдап отырғандардың қызығушылығын көрсететін жағдай жасау қажет. Ата-аналар әңгіменің, үзіндінің және т. б. мазмұнына қызығушылық танытқаны жөн, балаға мүмкіндігінше ұстамды, сабырлы, шыдамды, төзімді және мейірімді болу маңызды.

4. Оқыту қазақ тіліндегі негізгі мектепте оқу нормативтері бойынша ұсынымдамалар

Ана тілдің қадірін түсіну туған тілінде жазылған кітап оқудан басталады. Өйткені оқу — ойлау мен ақыл -ой дамуының қайнар көзі. «Оқуды тоқтатқан адам, ойлауды тоқтатады», - дейді Дени Дидро [25].

Сол себепті де бастауыш сыныптан-ақ негізі қалануы тиіс маңызды міндеттің бірі - оқушылардың оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру. Оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру мынадай талаптардан туындайды:

1. Оқу техникасы (дұрыс, тез қабылдау және сөздерді дыбыстау).

2. Мәтін мазмұнын түсіну (негізгі ойды, мазмұнын ажырату). Бұл екеуі бір-бірімен тығыз байланысты. Өйткені оқу техникасын жетілдірмей – түсіну, дұрыс оқу жүзеге аспайды.

Оқу жылдамдығын дамыту — мәтіндегі сөздерді қалай болса, солай бастырмалатып немесе сөздердің ара жігін айырмай оқу емес. Бұл – оқығанды түсінетіндей қалыптағы шапшандықпен оқу. Оқушы – кішкентай оқырман. Жылдам оқудың жай оқудан өзіндік ерекшелігі бар. Жылдам оқытын, «оқырман» мәтіннің құрылымы мен маңызына тез бойлап, оның мағыналық бөліктерін пайымдап, салыстыра алады. *Оқу жылдамдығы* дегеніміз – белгілі бір уақыт ішінде оқылған мәтіннің көлемі. Оқу жылдамдықтарын тексеру кезіндегі оқып шыққан мәтін бөлігінің мазмұнын қабылдаулары төмен болғандықтан, оқушылардың оқу машықтарын жетілдіру және оқу дұрыстығын қалыптастыру үшін оқушылардың оқу машықтарын тексеру мен бақылауды жаңа үлгіде қарастыру қажет болады. Оқу дағдысының қалыптасуы оқушыларға ұсынылатын материалдың түсініктілігіне, жеңілдігіне және қызықтылығына байланысты. Баланың мәтінді дұрыс түсініп, шапшаң және мәнерлеп оқуға үйрету мәтін бойынша жұмыс дұрыс жүргізілгенде ғана сабақ өзінің нәтижесін береді, тиімділігі артады, *оқу сапасы* жақсарады.

Оқу сапаларына *оқу түрлері* жатады. Оқудың алғашқы кезеңінен дұрыс оқудың негізі басталады. Осы кезде жеке сөзді әріптеп оқытпай (а-ғ-а-ш, б-а-л-ы-қ) буындап буындарды жалғастырып оқуды (а-ғаш, ба-лық) меңгерту қажет. Буындармен ойын ұйымдастыру, оқушыға күн сайын бірнеше буындарды тізбекпен көрсете отырып оқыту пайдалы болмақ. Кейде оқушы әріп, буын сөз қалдырып кетсе, кейде екі рет қайталайды, буынды жұтып қояды, әріптерді алмастырып айтады. Қате оқыған сөзді таптыру, талдау жатады, сол сөзге мағынасы жуық сөздер таптыру, қайта оқыту, тыңдап отырған оқушыларға түзеттіру тәрізді жаттығу түрлері орындалады.

«*Түсініп оқу*-оқушының оқыған мәтінінің мазмұныны анық, терең ұғынуы» деп түсінсек, түсініп оқуды жүзеге асыруда алғашқы кезде өздеріне түсінікті, қызықтыратын, ішінде қиындық тудыратын сөздері өте аз сюжетті мәтіндерді таңдаған дұрыс.

Оқу машығын қалыптастырудың мақсаты – баланың өзі оқыған сөйлемін, мәтінін толық түсінуі және сонда қолданылған сөздердің мағынасын меңгеруіне қол жеткізу. Мұны орындау үшін оқытушы баланың әрбір сөзі

дұрыс анық оқуын үнемі қадағалап отыруы шарт. Әрбір сөзді дұрыс анық етіп оқыған бала сөзді түсінеді.

Шапшаң оқудың алғышарты орындалады. Осыдан *шапшаң оқудың дұрыс оқумен, түсініп оқумен* өте тығыз байланыстылығы көрініп тұрады. Оның үстіне сөзді дұрыс және түсініп оқу үшін мәтінді белгілі бір қарқынмен оқу қажет. Олай етпеген жағдайда мәтіннен оқушы да, оны тыңдаушы да ештеңе түсінбейді.

Дағды дегеніміз әрекеттің адам бойындағы орнығуы. Әрекетке ең алғаш кіріскен кезде адам икемсіз, басы артық көптеген қимыл-қозғалыстар жасайды. Мысалы, жоғарыда көрсеткеніміздей, бала оқуға-жазуға үйрене бастаған кезе қаншама қимыл-қозғалыстар жасайды. Атақты физик М. Лауэ оқу, білім жөнінде айта келіп: «Білім-бүкіл оқығандарын ұмытып қалғанда, бойында сақталатыны» - дейді. [26].

Бұл сақталып қалатын не? Ол – әдет, сенім, бағыт, дағды және қабілет - міне, нағыз білім – осылар! «Дағды – деп көрсетеді психолог С. Л. Рубинштейн – саналы түрде автоматталған қимыл-әрекет түрінде көрінеді, ал сонан соң, әрекеттің автоматталған тәсілі ретінде қызмет атқарады». [27].

Қандай да болмасын дағдыға бала басқалармен қарым-қатынас жасау барысында үйренеді. Бала үлкендердің істеген әрекеттерін көріп бақылап, оған еліктейді, кейін оны өзі істей бастайды. Баланың эстетикалық талғамын дамыту ертегі, көркем әңгіме, өлең, оқу, сурет, музыка т.б. арқылы іске асырылады. Оқушының бастаған істі аяқтап шығу, көздеген нәтижеге жету, ұқыптылық, уақытты дұрыс пайдалану т.б. мінез-құлық саналары тәрбиелене бастайды.

Оқудың түрлері. Оқудың түрлері екіге бөлінеді: дауыстап оқу, іштен оқу. Дауыстап оқу көбінесе I-II сынып оқушыларына тән болады. Бірақ I сыныпта іштен оқуға болмайды дегендеген ұғым тумасқа керек. Содан былай қарай оқудың бұл көрсетілген екі түрінің екеуі де бір-бірімен ұштастырыла жүргізіледі. Оқудың бұл түрлерінің екеуінде де дұрыс оқу, шапшаң оқу және түсініп оқу талаптары орындалуға тиіс. Дауыстап оқуға бұларға қосымша мәнерлеп оқу талабы қойылады. Бұл талаптар бір-бірімен тығыз байланысты іске асады. Өйткені түсінбей, мәнерлеп оқи алмайды, дұрыс оқымаса, түсінбейді. *Орфоэпия заңын басшылыққа алып отыру.*

Басқа тілдердегі сияқты қазақ тілінде де орфографиялық және орфоэпиялық заңдар бар. Ол заңдар оқушыларды дұрыс сөйлету мен дұрыс оқытуды басшылыққа алынады. Ал оқушыларға жаңа сөздердің мағынасын түсіндіру үшін сөздерді тақтаға жазып көрсету қажет болғанда, олар тек орфография ережесіне сай жазылады. Мысалы, *ақ ешкі*, бұл сөзді оқығанда *агешкі* деп айту керек екенін ескертіп, мұғалім балаларды солай үйретеді.

Түсініп оқу дегеніміз оқушының оқыған мәтіннің мазмұнын анық, терең ұғынуы болып табылады. Бұл әр сөздің, сөйлемнің мағынасын түсінуден, әр бөлімді логикалық, психологиялық байланыстырудан келіп шығады. Оқығанын толық түсіну оқушылардың мәтіндегі басты ойды айыра алуларынан, оның мазмұнына өзінің көзқарасын білдіруінен көрінеді.

Түсініп оқуда оқушылардың назары шығарманың идеялық мазмұнына аударылады. Түсініп оқу барысында оқушыларды елес, ұғым, бейне, жоғары

сезімдер пайда болады. Түсініп оқуды жүзеге асыруда қиыннан күрделіге қарай принципi сақталады.

Шығарманың идеялық мәні мен мазмұнын оқушыларға ұғындыру үшін сөздік жұмысын жүргізудің пайдасы бар.

Шапшаң оқу дегеніміз – мәтіндегі сөздерді қалай болса солай бастырмалатып немесе сөздердің ара жігін айырмай оқу емес. Бұл оқығанды түсінетіндей қалыпта оқу. Мәтінді тым баяу оқыған оқушы мәтіннің мазмұнына түсінбек түгілі, бір сөйлемнің өзінде не айтылғанын аңғара алмай қалады. Сондықтан мәтінді шапшаң оқу талабы да маңызды болып саналады. Шапшаң оқу барысында әр оқушының оқу қарқыны әртүрлі, осыған орай олардың бір минутта оқитын сөздерінің саны белгіленген. Шапшаң оқу, дұрыс оқу, түсініп оқу бір-бірімен тығыз байланысты. Сөзді дұрыс түсініп, белгілі бір қарқынмен оқығанда ғана шапшаң оқу талабы орындалады.

Шапшаң оқуға жаттықтыру жұмысы барлық сабақтарда да іске асырылып отырылады. Дегенмен шапшаң оқу дағдыларын бекіту үшін арнаулы уақыт беру қажет. Мұндай арнаулы жұмыстың түрлеріне мыналарды жатқызуға болады.

Көз бен кітаптың арасындағы қашықтықты дұрыс сақтау, мәтінді алдынала іштен оқып шығуы.

Дауыстың өзіндік белгілері бар. Олар: күші, жоғарылығы, қарқыны, тембрі. Сөйлегенде адам бірде жылдам, бірде баяу сөйлейді. Бұлар әр адамның дауыс қарқынына байланысты. Мұғалім жаттығу арқылы өз дауысының орташа қарқынын анықтай алады. Ол жылдам сөйлеуден аулақ болғаны жөн. Егер жай сөйлей алмайтын болса жаттығуы қажет.

Дауыстың тыңдаушыға әсерлі болуы тембіне байланысты. Құбылта оқу, дауыс ырғағына келтіре оқу да жаттықтыру арқылы қалыптасады. Мәнерлеп оқуда дикцияның мәні зор. Сөйлеушінің ашық, анық, айқын айтуы оның айтқанын ұғуға, әсерлі болуына ықпалын тигізеді. Дикциясында ақау болса, оны арнаулы жаттығулар арқылы түзету қажет. Дикциядағы кемшілік- сөйлеу мүшелеріне дұрыс жұмыс істете алмаудың салдары [28].

Мәнерлеп оқуда зор рөл атқаратын *интонация*. *Интонация* – сөйлеу сазы. Ол сөйлеудің ритмі мен үнін, дауыстың бірде жоғарылап, бірде төмендеуін білдіреді. Интонация мына элементтерден тұрады: сөз бен ой екпіні, сөйлеудің қарқыны, ритмі, паузасы, сазы.

Интонация жайында анығырақ түсінік беру үшін оның кейбір элементтеріне тоқталайық.

Сөз екпіні мен ой екпіні. Сөз екпіні- фразалық екпін, ал ой екпіні- логикалық екпін. Сөйлемді айтқанда я оқығанда, оның ішіндегі сөздер интонация мен мағынасына, айтылу ырғағына қарай өзара топ-топқа бөлінеді. Ол топ *синтагма* деп аталады. Синтагмада бір я одан да көп сөздер болады. Әр синтагмада бір сөз көтеріңкі дауыспен ерекшелене айтылады. Міне, соны екпін түскен сөз дейміз. Сөзде белгілі бір буынның екпін түсіп, ерекшеленіп айтылатыны сияқты, кейде сөйлемде бір сөзге ерекше назар аударылып айтылатыны бар. Сөйлемдегі айрықша назар назар аударылып айтылған сөзде *ой екпіні* болады да, ол сөз басқа сөздерге қарағанда, ерекше әуенмен

айтылады. Мұндай екпін *логикалық екпін* деп айтылады. Жазба тілде логикалық екпіннің қай сөзге түсіп тұрғаны контекстен, оның мазмұнынан аңғарылады. Ауызекі сөйлеуде *логикалық екпін* сөйлеушінің қай сөзге айрықша назар аударуды қажет санап тұрғанын ажыратуға мүмкіндік береді. [29].

Қазақ тіліндегі екпін сөздің соңғы буынына түсіп отыратындықтан тұрақты екпінге жатады. Қазақ тілі жалғамалы тілдер қатарына жататындықтан түбірге қосымша қосылған соңғы қосымшаға ауысып отырады. Мысалы: бала балала балалар **ға**

Алайда қазақ тіліндегі барлық қосымшалар екпінді бірдей қабылдай бермейді. Екпін қабылдамайтын қосымшалар да бар. Оны, әсіресе айту мен оқу кезінде дұрыс ажырата білген дұрыс.

Қазақ тілінде екпін сөздің соңғы буынына түседі дегенмен, болымсыздық жұрнақ жалғанған етістік пен тұлғалас есім сөздері бар. Ал есім сөздеріміз соңғы буынына екпін түсетініні мына қатардағы сөзден ажыратуға болады.

бөлме	бөлме
алма	алма
кеспе	кеспе
жарма	жарма
баспа	баспа
көрме	көрме
шығарма	шығарма

Есім сөздеріне жалғанып теңеулік ұғым тудыратын: -дай, -дей, -тай, -тей жұрнақтары да екпін қабылдамайды.

Бұлттай қасы жауып екі көзін,
Басын сілкісе қар жауып мазанды алады.
Борандай бұрқ-сарқ етіп долдағанда,
Алты қанат ақ орда үй шайқалды.
(Абай)

Етістіктің түбіріне жалғанып өтініш, тілек мағынасын білдіретін: -шы, -ші жұрнағы да екпін қабылдамайды.

-Шы, -ші жұрнағы кейде есім сөздеріне қосылатын -шы, -ші жұрнағымен тұлғалас болып келеді. Екпін түсіру арқылы ғана мағыналарын бір-бірінен ажыратуға болады:

қойшы	-	қойшы
көрші	-	көрші
басшы	-	басшы
тілші	-	тілші

Қазіргі ғылым мен техниканың дамыған кезінде тілімізге енген атаулардың оқылуы мен жазылуында, өзге тілге араласуында өзіндік ерекшелігі бар. Терминдік атаулар орыс тілі арқылы кезең – кезеңмен еніп келеді. Көршілес халықтармен қарым-қатынас жасау арқылы тілімізге енген көптеген сөздер болды. Тілімізді байытты, әсіресе орыс тілінен енген сөздер еді. Алайда сол дәуірде енген әрбір сөз ауызша енгендіктен болар, қазақ тілінің

дыбыс заңдылығына бағындырып айтылады, солай қалыптасып кетті. Біз ондай сөздерді сол кезде қалай қалыптасып кетсе солай сөйлеп, орфоэпиясымен фонетикалық принципке сүйене отырып жаза береміз. Мысалы: сиса, сәтен, кереует, т.б. Орфоэпия заңдылығымен сөйленіп, жазылып кеткендіктен өз тіліміздегі сөздер сияқты екпін қазақ тілінің заңдылығына бағынады.

Әдеби тілдің орфоэпиясымен сөйлеудің басты ережелерінің бірі, осы сөз екпінін дұрыс қоя білуге де байланысты. Сөзге екпін қоюды тереңірек зерттеп, қойылған екпіннің дұрыстығын сөздікке қарап, тексеріп отыруға дағдылану мәтінімен жұмыс істеу кезінде баса назар аударуды керек етеді.

Шығарманы, мәтіндерді оқуда сөзге екпін қойып оқудың мәнерлі оқуға қандай қатысы барын жоғарыда сөз еттік. Қазақ тіліндегі сөздерге қойылатын сөз екпіні әр сөздегі буын санына байланысты болса, тіркес екпіні немесе фразалық екпіндер сөйлем ішіндегі сөздердің бір – бірімен байланысу тәсілдеріне байланысты қойылатын синтаксистің объектісі. Сөйлемдегі сөздер жеке-жеке ұғымдарды білдірсе, сөз тіркесі олардың бір – бірімен грамматикалық қарым-қатынасқа түсетінін білдіреді. Әрине кез-келген сөздер бір - біріне тіркесе алмайды, белгілі бір өзара мағыналық байланыста айтылған сөздер ғана сөз тіркесінің құрамына ене алады. Тіркеске енген сөздер оқылу барысында бір екпін ырғағына ие болып, бір сөз сияқты оқылып кетеді. Өйткені, тіркеске енген сөздер кейде дыбыстық құрамы жағынан үйлесіп, ыңғайласып қосылып оқылады.

«Сөз бен сөздің ықпал заңдарының әсері бірін – бірі толықтырып, орфоэпия заңдылығымен оқылады. Күрделі сөз тіркесіне бір-бірімен ажыратуға келмейтін сөйлемнің бір ғана мүшесінің қызметін атқаратын тіркестер жатады. Алайда, оқылу сөйлеу барысында осы тіркестердің барлығы да тұтас бір екпінмен бір дауыс құйылысымен оқылады»[30]. Тұрақты тіркеске енетін сөз тізбегі де оқылу сөйлеу барысында бір ғана дауыс құйылысы екпінімен оқылады.

Олар:

Қосарланып келген сөздер (әдет-ғұрып, бала-шаға, ет-пет, шай-пай т.б.)

Толық мағыналы сөздер мен шылау сөздердің тіркесі (біз үшін, әкем сияқты, мың қаралы, кешке шейін, ойнап еді.)

Күрделі сөз тіркестері (торы ала, ақ сары, бас киім, қол сағат, күре тамыр, жиырма бес, үй іші, кеміп қалды, құлап қала жаздады, келеді екен т.б.)

Қабыса байланыстын сөздер тіркесі (сұлу қыз, әсем жігіт, жібек жүн, қызыл қоңыр, кара бұйра, он қыз, он бала, тез кетті, кілт тоқтады, қысқа сөйледі т.б.)

Меңгере байланысатын сөз тіркестері (кітапты оқыды, қалаға барды, үйден шықты, әсеммен сөйлесті, машинамен келді т.б.)

Матаса байланысатын тіркестер (ауылдың маңы, ауыл кеңесі, әкемнің інісінің баласы т.б.)

Сондықтан, тіркестерді оқу барысында кейіпкердің авторының негізгі ойын айтпақ болған пікірін, сан алуан көңіл күйін тыңдаушыға жеткізе білу үшін ерікті және тұрақты сөз тіркестерін талдау барысында ажырата біліп, дауыс ырғағын дұрыс қоя білудің білімдік те, тәрбиелік те мәні зор.

Шығарма тіркесіндегі әрбір сөйлем белгілі бір ойды хабарлап, сұрау мағынасында немесе сан алуан көңіл күй құбылысын білдіріп тұрады. Сол себепті айтылған сөйлемдегі ойдың мазмұн мағынасына қарай сөйлемдегі бір сөзге мағыналық, яғни логикалық екпін түседі. Ол басқа сөздерге қарағанда сәл ерекшелену оқылып тыңдаушы назарына сол сөздегі дауыс сазы арқылы аңғартады. «Логикалық екпіннің қай сөзге түсіп тұрғанын контексттегі сөз ыңғайына қарай анықталады. Ал сөйлеу тілінде сөйлеуші өзінің ойын жеткізу тәсіліне қарай логикалық екпінді қай сөзге қойғысы келсе сол сөзге қоя салады [31].

Мәнерлеп оқуда дауыс сазын дұрыс қолдана алмаушылықтан, тексті күні бұрын талдап алмай бірден аудитория алдында оқи салудан көптеген кемшіліктер жіберіп жүрміз.

Балалар аманбысың, шыра	□ қтарым,
Балалар аманбысы □ шыра	қ тары □
Ма	□ йысып к
Майысы	□ п к қ тары өлге біткен құр
	(Жамбыл)

өлге б

Мәтінді оқу үшін талдау кезінде дауыс ырғағы арқылы сөйлем мағынасы қалай жеткізу жолдарының әдісін, ойластырып, кез-келген шығарманы талдап алғанда ғана жеткізе алады. Сөз ішінде дауысты дыбысты созып, созыңқырап оқу арқылы сан алуан көңіл күй құбылысын беретін жағдайды *эмфизалық екпін* деп жүр. Бұндай екпінге ие болатын сөздер көбіне сөйлеу тілінде жиі кездеседі. Кейде сөз басында келетін дауыссыз дыбыстар созылмаса да қайталанып, тістене дыбыстау арқылы көңілсіз әсерін қалдыратын жағдайлар кездеседі. [32].

Лебізді екпінді лингвистикалық әдебиетте *экспираторлық екпін* деп те атайды. Бұл терминологияны жақтаушылардың пікірінше, екпін түскен буынды айтқанда фонациялық ауа мол шығуға тиісті.

Қазақ тіліндегі екпін басқа түркі тілдеріндегі екпін тәрізді сөздің, көбіне соңғы буынына түседі.

Пауза сөйлеуді сөйлемге, сөйлемді синтагмаға, синтагманы сөзге ажыратып, ара жігін көрсету үшін қолданылады. Сонымен қатар, пауза сөздердің басын біріктіріп, бір синтагма жасай да алады. Паузаны сақтамау оқып отырған мәтіннің мазмұнын дұрыс түсінбеуге әкеліп соғады. *Мысалы*, «Ол үй емес» деген сөйлемді паузасыз айтсақ, айтып тұрғаным басқа үй деген ұғымды білдіреді, яғни *ол* сөзі сөйлемде *үй* сөзінде анықтауыш ретінде қолданылады. Ал сол сөйлемде *ол* сөзінен кейін пауза жасасақ, онда айтып тұрғанымыз *үй* емес, қора немесе басқа бірдеңе дегенді білдіреді. Мұнда «ол» бастауыш қызметін атқарады. Мектептегі әдебиетті оқытудағы жетекші принциппен қолданылатын негізгі әдіс-тәсілдер. *Шығармашылық әдісі*-шәкірттердің оқырмандық қабілетін тәрбиелеу мақсатында көркем шығарманы оқып-үйренудің алғашқы кезеңінде де, қолданылуы мүмкін. Мұнда төмендегідей әдістемелік тәсілдер қолданылады:

- мұғалімнің мәнерлеп оқуы;
- көркемсөз өнерлерінің мәнерлеп оқуы;

- әртістердің орындауындағы жеке сахналық көріністер;
- оқушыны мәнерлеп оқуға үйрету;
- көркем мәтінді ұстаздың түсінік бере оқуы;
- әңгіме жүргізу;
- шығармашылық тапсырма беру;
- жатқа оқу;
- жоспар құру;
- эпизодтарға тақырып қою;
- мәтінге жақын баяндау;
- көркем баяндау;
- сценарий құру;
- иллюстрация жасау;
- пікір жазу(кітап,кино, спектакль, радио, телеқойылым, хабарларға)
- шығарма жазу.

Мектепте әдебиет пәнін оқытуда жоғарыда айтылған әдіс-амалдардың қай-қайсысы да көбінесе дара күйінде қолданылмайды. Олар сабақтың тақырыбы мен мақсатына, өтілетін оқу материалының өзгешелігіне байланысты араласып, тоғысып келіп отырады. Бұлардың қай-қайсысын қашан, қайда және қалай қолдану әдебиет мұғалімінің билігіне беріледі.

Мектептегі басқа оқу пәндері сияқты әдебиетті оқытудағы жетекші принцип пен қолданылатын негізгі әдіс-амалдар сыныптағы және одан тыс уақыттағы оқу-тәрбиелік процесте мұғалім мен оқушылардың барлық жұмыс түрлерін жандандырып отыуына негізделеді. Бұл принципті жүзеге асыру үшін, мұғалім сабақтың тақырыбы мен мақсатына, құрылысы мен мазмұнына сәйкес тиімді, қолайлы деп тапқан негізгі және көмекші әдіс-амалдардың түрлерін қолданады. Мұғалім әдебиет сабағындағы басты тұлға болғандықтан, оқытудың әдіс-амалдарын түрлендіре отырып, оқу-тәрбиелік процесті творчестволық өнерпаздықпен, белсенділікпен өткізуі тиіс. Сабақтың сапалы, нәтижелі болып өтуіне мұғаліммен бірге оқушылар да елеулі рөл атқарады. Мұғалім үнемі айтушы, көрсетуші, түсіндіруші де, ал оқушылар тек көруші, тыңдаушы, орындаушы ғана емес. Сыныптағы оқушылар ұжымы-үлкен күш. Осы ұжымды сабақтың барысында дұрыс ұйымдастырып басқару, дұрыс арнаға салып, айқын бағыт беріп отыру, оның сарқылмас күш-жігерін, тілек-мүддесін орнымен пайдалана білу, сөйтіп, олардың сабаққа белсенділік шабытпен қатысып, араласып отыруын қамтамасыз ету әдебиет ұстазынан үлкен еңбекті, асқан шеберлікті талап етеді. [33].

Мектептегі өзге оқу пәндері сияқты әдебиет пәнін оқытуда қолданылатын көптеген негізгі және көмекші әдістер бар, Бұлардың кейбіреулері барлық оқу пәндерінде, әсіресе гуманитарлық пәндеріне, әсіресе гуманитарлық пәндерге ортақ әдістер болып табылады. Осымен қатар тек әдебиетті оқытуда ғана қолданылатын әдіс-тәсілдер де бар. Мысылы, көркем сөз тексін мәнерлеп оқу, түсініктеме бере, талдау жасай отырып оқу, сюжетті шығарманы әр түрлі нұсқада ауызша мазмұндау.т.б.

5-9 сыныптардағы оқу жылдамдығы

Оқу жылдамдығы – оқушы тұлғасының қалыптасуына әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Оқытудың екінші негізгі кезеңінде де оқушылардың оқу жылдамдығын қалыптастыру жалғасады: алайда 5-9 сыныптарда түсініп оқуға емес шапшаң оқу мен мәнерлеп оқуға басты назар аударылады.

V сыныпта бастауыш сыныптардағыдай оқу жылдамдығын тексеруді бақылап отыру қажет. Бақылау мақсаты тез, жылдам оқу емес түсініп оқу болатынын ескерген жөн.

Оқу жылдамдығын тексеру барысындағы маңызды факторлар:

1. Оқу бағдарламасы оны кез келген адам жақсы меңгере алатындай қол жетімді болуы қажет.

2. Оқыту технологиясы заманауи талаптарына сәйкес болуы тиіс.

3. Табыс өлшенбелі болу керек.

4. Әрбір адам – қайталанбас тұлға, сол себепті оған дербес жол табу маңызды.

5-9 – сынып оқушыларының оқу жылдамдығына қойылатын талаптар:

5 -сынып

Оқушылар білуге тиіс:

1. деңгей: (1,2 оқу тобы)

- мәтінді тұтас сөздермен дауыстап дұрыс оқу, оқылуы қиын сөздерді буындап оқу;

- мәтін бойынша берілген аналитикалық тапсырмаларды орындай отырып, іштен оқу ;

- мұғалімнің сұрақтарына жауап беру;

- мұғалім көмегімен тірек сөздерді қолданып, жоспар бойынша мәтінді мазмұндап айтып беру, мазмұны бойынша күрделі емес мәтіндерді өз бетінше орындау;

- кейіпкерлер мен оқиғалар бойынша өз көзқарасын айту;

- 8 – 10 өлеңді жаттау;

- мұғалім мен тәрбиешінің бақылауымен сыныптан тыс әдебиеттерді оқу.

2 деңгей: (3 оқу тобы)

- мәтінді тұтас сөздермен дауыстап дұрыс оқу, оқылуы қиын сөздерді буындап оқу;

- іштен оқу арқылы нақты оқиғаларға байланысты талданған үзінділерді табу;

- пән бойынша мәтін мазмұнының сұрақтарына жауап беру (мұғалім көмегімен);

- өлеңді жатқа оқу (мәтін көлемі оқушылардың мүмкіндігін ескеріліп беріледі);

- сыныптан тыс әдебиеттерді оқу сабақтарына қатысу.

6 -сынып

Оқушылар білуге тиіс:

1 деңгей: (1,2 оқу тобы)

- мәтінді дауыстап түсініп, дұрыс, мәнерлеп оқу, «іштен оқу», сұрақтарға жауап беру ;

- шығарманың негізгі ойын анықтау;
- мұғалімнің көмегімен мәтінді бөліктерге бөлу және мәтінге тақырып қою. Мұғалім басшылығымен жай жоспар құру;
- түсініксіз сөздерді анықтау, мұғалімнің көмегімен олардың мағынасын ашу;
- басты кейіпкерді атау , оның негізгі сипаттарын анықтау;
- мәтін бойынша сұрақтар құрастыру және оларды оқушыларға қою;
- мәтінді жоспар бойынша іріктеп айтып беру;
- 8- 10 өлеңді жатқа білу;
- сыныптан тыс әдебиеттерді, басылымдарды оқу, олардың талдауына қатысу. *2 деңгей: (3 оқу тобы)*
- мәтінді тұтас сөздермен дауыстап дұрыс оқу, сөздерді буындап оқу; (күрделі құрылымдағы);
- мұғалімнің көмегімен шығарманың, бөлімнің негізгі ойын анықтау;
- мұғалімнің көмегімен басты кейіпкерді атау;
- мұғалімнің көмегімен мәтінді бөліктерге бөлу және мәтінге тақырып қою;
- мұғалімнің көмегімен сұрақтарға жауап беру;
- өлеңді жатқа оқу (мәтін көлемі оқушылардың мүмкіндігін ескеріліп беріледі);
- мұғалімнің көмегімен сыныптан тыс әдебиеттерді оқу.

7 -сынып

Оқушылар білуге тиіс:

1 деңгей: (1,2 оқу тобы)

- мәтінді дауыстап, шапшаң, түсініп, дұрыс, мәнерлеп оқу, «іштен оқу»;
- сұрақтарға жауап беру ;
- шығарманың, бөлімнің негізгі ойын анықтау;
- мәтінді бөліктерге бөлу және мәтінге тақырып қою , жоспар құру;
- түсініксіз сөздерді анықтау, мұғалімнің көмегімен олардың мағынасын ашу, түсіндіру;
- мұғалімнің көмегімен басты кейіпкерді атау , мәтіннен мысалдар келтіре отырып оның сыртқы келбетін, іс-әрекетіне сипаттама жасау; мінездеме құрастыру;
- мәтін бойынша оқушыларға сұрақтар қою, оған жауап беру;
- мәтінді жоспар бойынша айтып беру; оқылғанды нақты және қысқаша айтып беру; айтушының жағын ауыстырып айтып беру;
- 10 өлеңді жатқа білу;
- сыныптан тыс әдебиеттерді, басылымдарды оқу, олардың талдауына қатысу.
- 2 деңгей: (3 оқу тобы)*
- мәтінді мазмұны бойынша дауыстап, түсініп, дұрыс, «іштен оқу», сұрақтарға дұрыс жауап беру;
- мұғалімнің көмегімен шығарманың, бөлімнің негізгі ойын анықтау;
- мұғалімнің көмегімен басты кейіпкерді атау;

- мұғалімнің көмегімен мәтінді бөліктерге бөлу және мәтінге тақырып қою ;

- мұғалімнің көмегімен сұрақтар қою, және оған жауап беру;

- өлеңді жатқа білу (мәтін көлемі оқушылардың мүмкіндігін ескеріліп беріледі);

- мұғалімнің көмегімен сыныптан тыс әдебиеттерді, басылымдарды оқу, оларды талқылауға қатысу.

8 -сынып

Оқушылар білуге тиіс:

1 деңгей: (1,2 оқу тобы)

- мәтінді дауыстап, шапшаң, түсініп, дұрыс, мәнерлеп оқу;

(күрделі сөздерді, сөз тіркестерін, қиын жағдайда – тұтас сөздермен);

- жеңіл мәтіндерді мазмұны бойынша алдын-ала берілген тапсырмаларымен іштен оқу;

- мұғалімнің көмегімен шығарманың тақырыбын, негізгі идеясын анықтау;

- мәтінге арналған сұрақтарды құрастыру (мұғалімнің көмегімен);

- мұғалімнің көмегімен мәтінді бөліктерге бөлу және мәтінге тақырып қою, немесе өз бетімен орындау ;

- басты кейіпкердің іс-әрекетіне сипаттама жасау, бағалау; (мұғалімнің көмегімен);

- түсініксіз сөздерді анықтау, мұғалімнің көмегімен олардың мағынасын дұрыс түсіндіру(мұғалімнің көмегімен);

- белгілі жанр бойынша оқылатын шығармаларды белгілеу (мұғалімнің көмегімен);

- 10 өлеңнен кем емес өлеңді жатқа білу;

- мұғалімнің көмегімен сыныптан тыс әдебиеттерді, басылымдарды оқу, оларды талқылауға қатысу, пікір құрастыру.

2 деңгей: (3 оқу тобы)

- мәтінді дауыстап, шапшаң, түсініп, дұрыс, мәнерлеп, тұтас сөздермен оқу;

- алдын-ала талданған мәтінді іштен оқу;

- мұғалімнің сұрағына жауап беру;

-бейнеленген оқиға бойынша оқушыларға қолжетімді болатын шығарманың жекелеген бөліктерін мәтінге жақын айтып беру;

- оқушыларға ыңғайлы формада басты кейіпкердің іс-әрекетіне өз көзқарасын айтып беру;

- мәтіндегі түсініксіз сөздерді анықтау (мұғалімнің көмегімен);

- мұғалімнің көмегімен сыныптан тыс әдебиеттерді оқу сабақтарына қатысу, оқылған мәтіндері бойынша қолжетімді тапсырмаларды орындау.

9 -сынып

Оқушылар білуге тиіс:

1 деңгей: (1,2 оқу тобы)

- мәтінді дауыстап, шапшаң, мәнерлеп оқу (қиын жағдайда– сөз тіркестері);

- жеңіл мәтіндерді мазмұны бойынша алдын-ала берілген тапсырмаларымен іштен оқу;
- мұғалімнің көмегімен шығарманың тақырыбын, негізгі идеясын анықтау (жеңіл мәтіндер);
- мәтінге арналған сұрақтарды құрастыру;
- мәтінді бөліктерге бөлу және мәтінге тақырып қою;
- басты кейіпкердің іс-әрекетіне сипаттама жасау, бағалау;
- мәтіндегі түсініксіз сөздерді анықтау дұрыс түсіндіру (мұғалімнің көмегімен);
- белгілі жанр бойынша оқылатын шығармаларды белгілеу (мұғалімнің көмегімен);
- 10 өлеңнен кем емес өлеңді жатқа білу ;
- мұғалімнің бақылуымен сыныптан тыс әдебиеттерді, басылымдарды оқу, оларды талқылауға қатысу, мұғалім басшылығымен пікір құрастыру.

2 деңгей: (3 оқу тобы)

- мәтінді дауыстап, түсініп, дұрыс, мәнерлеп, тұтас сөздермен оқу;
- алдын-ала бұрын талданған мәтінді іштен оқу;
- мұғалімнің сұрағына жауап беру;
- бейнеленген оқиға бойынша оқушыларға қолжетімді болатын шығарманың жекелеген бөліктерін мәтінге жақын айтып беру;
- оқушыларға ыңғайлы формада басты кейіпкердің іс-әрекетіне өз көзқарасын айтып беру;
- мәтіндегі түсініксіз сөздерді анықтау дұрыс түсіндіру (мұғалімнің көмегімен);
- сыныптан тыс әдебиеттерді оқу сабақтарына қатысу, оқылған мәтіндері бойынша қолжетімді тапсырмаларды орындау.

5-9 сыныптардағы оқу жылдамдығына қойылатын талаптар

Мәнерлеп оқу, логикалық екпінді ең маңызды сөздерге қойып оқу. Оқу барысында сөз бұзылмай, автордың айтатын ойы дұрыс жеткізіледі.

5-9 сыныптардағы оқу жылдамдығының нормасы

Әрбір келесі сыныпта сыныптың дайындық деңгейіне байланысты 4 сынып нәтижесіне 10 — 15 сөзден қосылып отырады.

11-кесте

Сыныптар	Міндетті деңгей	Мүмкіндік деңгейі
5 сынып	105 – 115 сөз	110 – 120 сөз
6 сынып	115 – 125 сөз	120 – 130 сөз
7 сынып	125 – 135 сөз	130 – 140 сөз
8 сынып	135 – 145 сөз	150 – 160 сөз
9 сынып	145-155 сөз	170-180 сөз

Бағаның төмендеуіне әсер ететін қателердің, кемшіліктердің классификациясы

Қателер:

- оқылатын сөзді бұзып айту (ауыстыру, қою, жіберу немесе дыбыс, сөз, буын қосу);
- екпінді дұрыс қоймау (2-ден артық);
- барлық мәтінді мағыналы кідіріс жасап оқымау, дауыстап оқуда сөздің қарқыны мен нақты дұрыс айтылуын бұзып айту;
- белгіленген уақытта оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеу;
- мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға дұрыс жауап бермеу;
- оқылған мәтіннің негізгі ойын, оны растайтын негізгі түсініктерді табуды білмеуі;
- шығармадағы оқиғалардың ретін сақтап айта алмауы;
- дайындалған мәтінді жаттаудағы нақты білімінің болмауы;
- мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу.

Кемшіліктері:

- екеуден көп дұрыс емес екпін қойып оқу ;
- жекелеген мағыналы кідірістердің, мәтінді дауыстап оқуда сөздерді айтуда қарқыны мен нақтылығының бұзылуы;
- берілген уақыт ішінде оқылған мәтінді түсінуі және қойылған талаптан асып кетуі;
- шығарманың негізгі ойын берудегі кемшіліктер;
- мәнерлеу құралдарын қолданудағы мақсатқа сәйкессіздігі, кейіпкердің сипатын берудегі мәнерлеуінің жетімсіздігі.

Оқу жылдамдығын тексеру мен қалыптастыру бойынша ұсынымдамалар

Оқу жылдамдығын тексеру оқушыларға қолайлы орындарда өткізіледі (өздері оқитын сыныпта өткізген дұрыс). Оқитын оқушы оқу жылдамдығын тексеретін мұғалімнің қасына қатар отырғаны дұрыс .

Оқу жылдамдығы дағдыларын тексеруді есепке алуды төмендегі кесте бойынша алу ұсынылады:

12-кесте

№	Оқу шының аты-жөні	О қу тәсілі	О қу қарқын ы	О қу сауатты лығы	Түсі ніп оқуы	Мәне рлеп оқуы	Ж алпы бағасы

Оқу жылдамдығын тексеру барысында дұрыс оқу дағдыларына және мәтінді түсінуіне бақылау жасауды келесі технологиялық элементтерді қолдана отырып іске асыру ұсынылады:

- әр сабақ сайын бес минуттық оқу;
- ызыңдап оқу;
- мазмұныны айту;

- өзіндік өлшеу (мұғалімнің белгісі бойынша оқушылар бір мәтінді екі минут көлемінде бәрі бірдей оқиды, ал содан соң оқылған сөздердің санын санайды);

- үнсіз оқу:

- алдын-ала мәтінмен және таза қағаз түрінде жеке кестелер әзірленеді (жауап беру бланкілері);

- оқушыларға белгіленген уақыт бойынша іштерінен оқу ұсынылады (3-5 минут);

- әрбір абзац бойынша алдын-ала сұрақтар құрастырылады, сұрақтар тақтада жазылады немесе әр оқушыға жекелеген парақтарда беріледі;

-оқуға берілген уақыт аяқталған соң оқушылардың берілген сұрақтарға жазбаша жауап беруі сұралады;

-оқу қарқыны анықталған соң әрбір абзацтағы сөздердің саны қосылып, мазмұны бойынша дұрыс жауабы шығарылады;

- оқушы мәтінді оқиды, мұғалім уақытты белгілейді, мұғалім мәтінді жабады, ал оқушы мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді;

- оқу күнделіктерін бастау, жүргізу.

Оқу дағдыларын тексеру үшін лексика бойынша және мазмұны бойынша қолжетімді бірақ таныс емес мәтіндер алыну керек.

Оқу жылдамдығын тексеру рәсімін өткізу тәртібі

Оқушылардың оқу жылдамдығының қалыптасуын тексеру бірнеше күнге созылуы мүмкін (алғашқы бақылау – қыркүйекте, аралық бақылау – желтоқсанда, қорытынды – мамырда).

Оқу жылдамдығын тексеру рәсімі өткізілетін кабинетте екі мұғалім болады, бірі ұйымдастырушы міндетін атқарса, аталған сыныпта сабақ бермейтін екіншісі емтихан алушы мұғалім міндетін атқарады. Ұйымдастырушы оқу жылдамдығын тексеру рәсімінен өту үшін кабинетке оқушыларды бір-бірден шақырып отырады, оқушыларды қажетті материалдармен қамтамасыз етеді (оқуға арналған мәтін бар бланк), сонымен қатар аталған рәсімнен оқушылардың өтуі үшін реттілікті сақтайды.

Тексеруге қатысушы оқушыларға алдын-ала тексеру жүргізілетін мәтінді оқуға рұқсат беріледі.

Оқуға арналған мәтін толық оқылады (мәтіннің соңына дейін). Мұғалім 1 минут өткенше оқушының оқуын тоқтатпайды.

Емтихан алушы мұғалім оқушы мәтінді оқыр алдында уақытты белгілейді де оқушыға оқуға рұқсат береді. Оқушы оқып жатқанда тексеру өлшемдеріне сәйкес белгілеулер жасап отырады. Емтихан алушы мұғалім 1 минут өткен соң өзінің бланкісіне соңғы сөзін жазады. (1 минут).

Оқушы мәтінді оқып болған соң мұғалім мәтін мазмұны бойынша оқылған ақпаратты түсіну деңгейін тексеру үшін сұрақ қояды.

Емтихан алушы мұғалім қоятын мәтін мазмұны бойынша сұрақтар мұғалімге арналған бланкте болады.

Емтихан алушы мұғалім әңгіме жүргізу барысында оқылған ақпаратты түсіну деңгейін анықтау үшін мәтін мазмұны бойынша жетекші сұрақтар қоя алады. Оқылған мәтін мазмұны бойынша әңгімелесу аяқталған соң

ұйымдастырушының алып жүруімен оқушы кабинеттен шығады, ал бұл кезде емтихан алушы мұғалім 1 минутта оқушының оқыған сөз санын санайды және оны оқу жылдамдығын тексеру рәсімін өткізу кестесіне белгілеп жазады.

Оқу жылдамдығын тексеру рәсімі қалыпты жағдайда, ізгі ниетте өтуі қажет.

Оқушы мәтінді оқып отырғанда ескерту жасалмау қажет, оқып отырған оқушыны 1 минутта оқыған сөздерін санау үшін тоқтатпау керек, барлық оқушылардың көзінше ауызша оқушының оқу деңгейіне баға беруге болмайды. (ауызша немесе журнал).

5-9 сыныптарда оқу жылдамдығын тексерудің ерекшеліктері

Оқу жылдамдығын тексеруге арналған мәтіндер төмендегі талаптарға сай болуы қажет:

- нақты сюжеттік негізінің бар болуы;
- күрделі емес құрылымда құрылған сөйлемдерден тұруы қажет;
- мәтіндер диалогтерден, өлең жолдарынан, түсініксіз сипаттаулардан болмауы керек ;
- оқушыларға таныс сөздерден тұруы қажет;
- мүмкіндігіне қарай эмоционалдық қарым-қатынастан бейтарап болуы керек.

Оқу жылдамдығына талдау жасау барысында ескеріледі:

- оқу тәсілі;
- оқу қарқыны;
- оқу сауаттылығы;
- түсініп оқуы;
- мәнерлеп оқуы.

Дауыстап оқу дағдыларын бағалау

13-кесте

Сынып	Жалпы баға	Мәтін мазмұны бойынша жауабы	Қатесіз оқу	Мәнерлеп оқу	Мәтіннің негізгі ойын түсінуі, оқу қарқыны
5	орындады	Оқыған мәтіннің мазмұнын түсінуі	4-5 артық емес қатенің болуы (оқылған сөзді бұзып айту, екпінді дұрыс қоймау)	Мәнерлеп оқудың элементарлық құралын өзінше таңдау	Минутына 100 – 125 сөз
	Орындаған жоқ	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеу	4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу	Минутына 100 сөзден кем емес

6	орындады	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсіну	4-5 артық емес қатенің болуы (оқылған сөзді бұзып айту, екпінді дұрыс қоймау))	Мәнерлеп оқудың элементарлық құралын өзінше таңдау	Минутына 110-130 сөз
	Орындаған жоқ	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеуі	4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу	Минутына 110 сөзден кем емес
7	орындады	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсіну	4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеп оқудың элементарлық құралын өзінше таңдау	Минутына 120 – 135 сөз
	Орындаған жоқ	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеуі	4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу	Минутына 120 сөзден кем емес
8	орындады	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсіну	3-4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеп оқудың элементарлық құралын өзінше таңдау	Минутына 130 – 140 сөз
	Орындаған жоқ	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеуі	4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу	Минутына 130 сөз

9	орындады	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсіну	3-4-тен артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеп оқудың элементарлық құралын өзінше таңдау	Минутына 140-150 сөз
	Орындаған жоқ	оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеуі	2-ден артық қатенің болуы (оқылатын сөзді бұзып айту екпінді дұрыс қоймау);	Мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу	Минутына 140 сөз

«Орындаған жоқ» бағасы оқу дағдысының екіден артық сапасын орындамаған жағдайда қойылады.

Бағаның төмендеуіне әсер ететін қателердің, кемшіліктердің классификациясы

Қателер:

- оқылатын сөзді бұзып айту (ауыстыру, қою, жіберу немесе дыбыс, сөз, буын қосу);
- екпінді дұрыс қоймау (2-ден артық);
- барлық мәтінді мағыналы кідіріс жасап оқымау, дауыстап оқуда сөздің қарқыны мен нақты дұрыс айтылуын бұзып айту;
- белгіленген уақытта оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеу;
- мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға дұрыс жауап бермеу;
- оқылған мәтіннің негізгі ойын, оны растайтын негізгі түсініктерді табуды білмеуі;
- шығармадағы оқиғалардың ретін сақтап айта алмауы;
- дайындалған мәтінді жаттаудағы нақты білімінің болмауы;
- мәнерлеуі болмай монотонды, бірсарынды оқу.

Кемшіліктері:

- екеуден көп дұрыс емес екпін қойып оқу;
- жекелеген мағыналы кідірістердің, мәтінді дауыстап оқуда сөздерді айтуда қарқыны мен нақтылығының бұзылуы;
- берілген уақыт ішінде оқылған мәтінді түсінуі және қойылған талаптан асып кетуі;
- шығарманың негізгі ойын берудегі кемшіліктер;

Іштен оқу дағдыларын бағалау

14-кесте

	Жалпы баға	Мазмұны бойынша бағалау	Мәтіннің негізгі ойын түсінеді, оқу қарқыны
5	орындады	Тапсырманың 50% -ынан кем емес дұрыс орындалды	145-тен кем емес сөз /мин/
	орындаған жоқ	Тапсырманың 50% -ынан кем дұрыс орындалды	145-тен кем емес сөз /мин
6	орындады	Тапсырманың 55% -ынан кем емес дұрыс орындалды	160-тан кем емес сөз /мин
	орындаған жоқ	Тапсырманың 55% -ынан кем дұрыс орындалды	160-тан кем емес сөз /мин
7	орындады	Тапсырманың 60% -ынан кем емес дұрыс орындалды	170-тен кем емес сөз /мин
	орындаған жоқ	Тапсырманың 60% -ынан кем дұрыс орындалды	170-тен кем емес сөз /мин
8	орындады	Тапсырманың 70% -ынан кем емес дұрыс орындалды	180-200-ден кем емес сөз /мин
	орындаған жоқ	Тапсырманың 70% -ынан кем дұрыс орындалды	180-нен кем емес сөз /мин
9	орындады	Тапсырманың 70% -ынан кем емес дұрыс орындалды	180-200-ден кем емес сөз /мин
	орындаған жоқ	Тапсырманың 70% -ынан кем дұрыс орындалды	180-нен кем емес сөз /мин

Бағаның төмендеуіне әсер ететін қателердің, кемшіліктердің классификациясы

Қателер:

- мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға дұрыс жауап бермеу;
- оқылған мәтіннің негізгі ойын табуды білмеуі;
- оқылған мәтіннің негізгі ойын, оны растайтын негізгі түсініктерді табуды білмеуі;
- шығармадағы оқиғалардың ретін сақтап айта алмауы;

Бағалау нормалары

5-9- сыныптар үшін оқу жылдамдығының нормалары (минутына сөз).

15-кесте

	1 жартыжылдық соңында	2 жартыжылдық соңында
	«2» – 90 сөзден кем «3» – 90-104сөз «4» – 105-119 сөз «5» – 120 сөзден артық	«2» –100 сөзден кем «3» – 100-114 сөз «4» – 115-124 сөз «5» – 125 сөзден артық
	«2» –100 сөзден кем «3» – 100-114 сөз	«2» – 110 сөзден кем «3» – 110-120 сөз

	«4» – 115-124 сөз «5» – 125 сөзден артық	«4» – 121-129 сөз «5» – 130 сөзден артық
	«2» – менее 110 сөз «3» – 110-115 сөз «4» – 116-124 сөз «5» – 125 сөзден артық	«2» – 120 сөзден кем «3» – 120-125 сөз «4» – 126-134 сөз «5» – 135 сөзден артық
	«2» – 115 сөзден кем «3» – 116-125 сөз «4» – 126- 134 сөз «5» – 135 сөзден артық	«2» – 130 сөзден кем «3» – 130-134 сөз «4» – 135-139 сөз «5» – 140 сөзден артық
	«2» – 120 сөзден кем «3» – 121-130 сөз «4» – 130-139 сөз «5» – 140 сөзден артық	«2» – 140 сөзден кем «3» – 140-142 сөз «4» – 142-144 сөз «5» – 145 сөзден артық

Оқу жылдамдығын бағалау

Оқулықтағы мәтін бойынша түсінуі мен оқуын күнделікті бақылау негізінде оқу жылдамдығы дағдыларын тексеру жүргізіледі. Бағалау барысында оқушылардың оқу жылдамдығын меңгеру табыстылығы ескеріледі. (дұрыстығы, оқу шапшаңдығы мен мәнерлілігі) және оқу жылындағы бағдарламаға сәйкес қойылатын талаптар бойынша оқылған мәтіннің мазмұнын білуі (негізгі ойды таба білуі, сұраққа жауап беруі, мазмұнды айтып беруі).

Баға оқуы бойынша арнайы сұрақтарға жауап беруі негізінде және мәтіннің мазмұнын айтып беруі мен кіріктірілген сұрақтарға жауап беруі бойынша қойылады.

Ағымдағы тексеріс және білімін бағалау жекелеген біліктілігі мен оқу жылдамдығы дағдыларын көрсету мақсатында өткізіледі.

Жекелеген жағдайларда сабақ соңындағы жауабы бойынша баға біріктіріліп қойылуы мүмкін. Мұндай сұрау формасы негізінен қорытынды сабақтарда қолданылады. Сұралатын оқушыларды (3-4 адам) мұғалім алдына белгілеп қояды және фронтальды жұмыс процесінде сыныптың басқа оқушылары жиі шақырылады, олардың жауабы толық болуы қажет. Әрбір баға оқушыны ынталандыратындай болуы қажет.

Оқу жылының басында, ортасында, аяғында оқу жылдамдығы тексеріледі. Оқу жылдамдығын тексергенде таныс емес бірақ қолжетімді мәтіндерді іріктеп алу қажет. Оқу жылының басындағы оқу жылдамдығын тексеруге арналған мәтін көлемі былтырғы жылдың мәтін көлеміне сәйкес келуі қажет.

5 – 9 -сыныптар

Оқушыға «5» деген баға қойылады, егер ол:

- мәтінді дауыстап, шапшаң, түсініп, әдеби нормаларды дұрыс сақтап оқиды;

- шығарманың негізгі ойын, оны растайтын негізгі түсініктерді тауып оқиды;

- мұғалім көмегімен мәтінді бөліктерге бөліп, тақырып қояды (8-9-сыныптар – жеңіл мәтіндерді өз бетімен орындау);

- шығарманың басты кейіпкерін атайды, оның іс-әрекетін сипаттайды, қойылған сұрақтарға дұрыс жауап береді және оқылған мәтіннің мазмұнын толық , ретімен, дұрыс бере біледі;

Оқушыға «4»деген баға қойылады , егер ол:

- негізінен дұрыс, шапшаң оқиды;

- мағыналы кідірістерді сақтай отырып оқу барысында үтір, екпін, интонация түсіретін 1-2 қателіктер жібереді;

- шығарманың негізгі ойын беруде қателіктер жібереді, оны мұғалім көмегімен түзетеді;

- шығарманы бөліктерге бөлуде, тақырып қоюда қателіктер жібереді, оны мұғалім көмегімен түзетеді;

- шығарманың басты кейіпкерлерін атап, олардың іс-әрекетіне мұғалім көмегімен сипаттама береді;

- мәтіннің мазмұнын баяндауда , сұраққа жауап беруде қателіктер жібереді, бірақ оны өзі мұғалім көмегімен түзетеді ;

- жатқа оқуда 1-2 қате жібереді, оны өзі түзетеді, барынша мәнерлеп оқымайды.

Оқушыға «3»деген баға қойылады , егер ол:

- шапшаң оқуы жеткіліксіз, кейбір сөздерді буындап оқиды;

- оқу барысында 3-4 қате жібереді; синтаксистік кідірістерді сақтаудан 1-2 қате жібереді; мағыналық кідірістерді сақтаудың 3-4 қате жібереді; тыныс белгілерінен, екпіннен, логикалық екпіннен қате жібереді;

- шығарманың негізгі ойын анықтайды, әңгіме бөліктерін мұғалім көмегімен айтады;

- шығарманың басты кейіпкерлерін атап беруде, олардың іс-әрекетін сипаттауда қиналады;

- сұраққа жауап беруде және шығарманың негізгі мазмұнын толық айтып беруде қателеседі. ;

- жатқа толық оқып бере алмайды.

Оқушыға «2»деген баға қойылады , егер ол:

- буындап оқиды;

- синтаксистік кідірістерді сақтауда 5-тен көп қате жібереді;

- шығарманың негізгі ойын анықтай алмайды, әңгіме бөліктерін мұғалім көмегімен айта алмайды;

- шығарманың басты кейіпкерлерін атап бере алмайды, бірақ олардың іс-әрекетін сипаттап береді;

- сұраққа жауап беруде және шығарманың негізгі мазмұнын толық айтпайды, үзік-үзік қана айтады; мұғалім көмегін пайдалана алмайды;

- жаттауға тиісті мәтіннің көп бөлігін білмейді.

Оқушыға «1»деген баға қойылады , егер ол:

- мәтінді буындап оқуда қиналады;

- оқылған мәтіннің мазмұнын бұзады,көптеген қателіктер жібереді;

- оқылған шығарманың мазмұныны түсінбейді; оқылған мәтіннің мазмұнын бұзады;

- өлеңді жатқа білмейді.

Осылайша, оқу- бұл сөйлеу іс-әрекетінің өзіндік бір түрі. Жазылым, айтылым дағдыларын дамыту негізінде ең басты орын алады.

Мұғалім оқу жылдамдығын тексеруге арналған мәтінді, баяндалатын оқиғаның ауыр-жеңілдігін оқушының жас ерекшеліктеріне лайықты таңдауы тиіс.

Оқу жылдамдығын тексеруге таңдалатын мәтіндер бала танымына жақын, етене таныс, күнделікті қарым-қатынас жасап отырған ортаға байланысты таңдалады. Мәтіндер қызғылықты, қоршаған орта мен табиғатты терең тануға ықпал ететін, дүние танымын кеңейтетін, ұлттық рухты көтеретін, батырлыққа, ерлікке жетелейтін, баяндалатын іс-әрекет пен оқиғалар сабақтаса байланысқан, бірін-бірі толықтыратын болып келу жағы қарастырылады. Оқу жылдамдығын тексеру барысында мына төмендегі материалдарды пайдалануға болады:

- 1) жыл мезгілдері және олардың бір-бірінен өзгешеліктері, ерекшеліктері;
- 2) оқушылардың өз бастарынан кешкендері;
- 3) оқыған кітаптары, естіген әңгімелері, көрген кинофильмдері;
- 4) қоршаған орта мен табиғатты бақылаудан алған әсерлері мен ой-пікірлері;

- 5) балалардың еңбек әрекеттері, ойындары;

- 6) отбасы, ауылы, туған өлкесі;

- 7) үй жануарлары және олардың қасиеттері;

- 8) жабайы аңдар және құстар;

- 9) түрлі кәсіп жайында;

- 10) туған елдің тарихы, ұлы ойшылдары мен ақын-жазушылары, билері мен батырлары т.б.

Оқу жылдамдығын тексеруге арналған үлгі мәтіндер: [34].

5-сынып ІЗДЕНУ

Ермек пен Әсия бір сыныпта оқиды. Пәндер бойынша үлгерімдері жақсы. Бүгін де ана тілінен тест тапсырған. Бұл тесттің ерекшелігі – іздену қажет. Оны апайы айтты.

– Тестегі сұрақтарға жауапты ана тілі оқулығынан табуға болады. Тек талмай іздену керек, – деді.

Ермек те, Әсия да тест сауалдарына сай жауаптарды белгіледі. Өз ойларынша дұрыс. Әсияның тестке қайтарған жауаптары түгелдей дұрыс болып шықты.

– Ұқыппен даярлағаның көрініп тұр. Өз бетіңше жауап іздегенің байқалады.

– Ал, Ермек сен ғұлама ғалым әл-Фарабидің туған жерін дұрыс белгілемепсің?

– Апай, ондай сұрақтың жауабын таба алмадым. Содан соң, күмәнданғаным рас.

– Мен сендерге үнемі айтамын ғой. Іздену керек деп. Ізденіс қана өз жемісін береді, – деді апай сыныптағы оқушыларға өз сөзін нықтай түсіп. (110 сөз)

6-сынып **ЕКІ САУЫСҚАН (мысал)**

Бірде аңшының әкесі қатты ауырып қалады. Емшілердің бірі:

– Егер де әкеңе сауысқанның өтін ішкізсең, ауруынан құлан таза жазылып кетеді, – дейді.

Аңшы емшінің айтқанын орындамақ болады. Бір кезде үйінің жанындағы ағаш қораның үстіне екі сауысқанның қатар келіп қонғанын байқайды.

Аңшы мылтығын оларға кезеп, шүріппені басып қалды. Сауысқанның бірі ағаш қораның арғы тасасына құлап түсті. Екіншісі ұзап ұшып кетпей, сол тұсқа айналсоқтап қайтадан ұшып келді.

Аңшы ағаш қораның арғы бетіне барғанда аман қалған сауысқанның оқ тиіп, жаралы болған сауысқанды тұмсығына іліп, ары қарай сүйрелеп, әкетіп бара жатқанын байқайды.

– Апырым–ай, – дейді аңшы қайран қалып, – сауысқандарды өте сақ деуші еді. Олар сонымен бірге бір-біріне өте мейірімді екен-ау. Жаралы серігін жолда қалдырғысы келмей, өлермен халде өзімен бірге әкетіп бара жатқанын қарасаңшы!

Аңшы сол күні алғаш рет емшінің айтқан сөзін орындауға шынайы пейіл танытпады. (130 сөз)

7-сынып **ҚАЙЫРЫМДЫ ӘПКЕ**

Гүлнәр мен Дәурен үйде қалды. Мамасы жұмысқа кетерде, малға уақтылы шөп салуды Дәуренге ескертті.

Гүлнәр үй ішін сыпырды, еденді таза шүберекпен сүртті. Терезе алдында өсіп тұрған үй гүлдеріне су құйды. Дәурен достарымен бірге балық аулауға кетті. Ауыл жанындағы өзеннен он шақты балықты түске дейін қиналмай-ақ ұстады.

Су бетіндегі қалытқы тұңғиыққа тастай батып кеткенде, қармағына іліккені жайын балық болатын. Дәурен бұған мээ. Балық аулаймын деп күннің түс ауып кеткенін Дәурен кеш байқады. Мамасының сөзі есіне түсті:

–Ау, достарым, мен үйге қайттым. Мамам «малға шөпті уақтылы бер» деген еді, – деп ұстаған балықтарын жинастыра бастады.

Үйге кірерде Дәурен ең алдымен малды қораға қарай бұрылды. Қора ішінен байқағаны – екі сиыр алдындағы мол шөптен жеп тұр.

– Дәурен, балықты көп ұстапсың ғой, – деді Гүлнәр.

– Балықтың қызығына түсіп, кеш келдім.

– Сен кешіккен соң, малдарға шөп салып қойдым.

– Рақмет, Гүлнәр, – деді Дәурен ризашылығын білдіріп. (140сөз)

8-сынып **КҮН МЕН АЙ**

Өте ерте заманда Жер – Ананы Күн мен Ай айналып жүріпті.

Күн соңынан сансыз күндер, жыл соңынан жүздеген жылдар өтіпті. Бірде Күн мен Ай бір сұрақтың шешімін таба алмай, өзара өкпелесіп қалады.

– Күн жақсы ма, Ай жақсы ма?

Күн айтады: – Мен Жер бетіне сәуле, жылу таратамын. Адамдар ерте тұрып еңбек етеді.

Ай да уәжді сөзден қалыспайды: – Мен Ай десе аймын. Сен айналаны қараңғыға бояған сәтте түндерді аппақ нұрға бөлеймін. Ақындар айлы түнде жүрегіне жақын жанды өлеңі мен жырына өрнектеп қосады.

Күн мен Айдың өзді-өзін мақтай сөйлеген лебіздерін Жер – Ана байыппен тыңдап, былай депті: – Күнім мен Айым, сендер болмасаң, мен бусанып жатпас ем. Көсегем көгермес еді. Бірің жылу дарытып, топыраққа түскен дәнге жан бітіресің. Ал Ай болса, мызғыған тіршілікке сұлулық әкеледі. Шаршаған жанға қуат дарытады. Сондықтан екеуің де маған қымбатсындар.

Жер – Ана толғана тұрап: – Менің бағыма орай Күн мен Ай мәңгі жасай беріңдер, – деді. Күн сол сәтте сәулесін молынан төге түсті. Ай да сол мүлгіген түні төңіректі керемет сұлулыққа бөледі. (160сөз)

9-сынып **ЕКІ БОЗТОРҒАЙ**

Ерте, ерте, ертеде кең далада екі бозторғай балапаны жұмыртқаны жарып шығып, дүниеге келіпті. Сайын дала төсінде көктен себелеген күн нұры олардың бойына қуат беріп, тезірек өсуіне жәрдем етіпті. Қос бозторғай балапанының түр–түсі бірдей болғанымен, мінездері ұқсамапты. Екеуі жиі-жиі шекісіп қалады екен. Ұрыс-жанжалды үнемі бірінші бастағанына қарамай, ежелері «пысық» деп, мінезі шадыр балапанын жақсы көріпті. Бір жаққа бармақ болса, қасына соны ертіп, момын балапанын ұяда қалдырып кетеді екен.

Көктем шығып, ағаштар жаңа-жаңа бүр жара бастағаннан-ақ, құс біткен алуан түрлі әнге басыпты. Айналадағы тіршілік иелері бұлбұлдың жүрек тебіренер әдемі әуеніне тәнті болыпты. Таудың биігіне ұя салып, жер бетін зеңгір көктен шолып, қалақтап жүретін бүркіттің саңқылдаған батыл даусынан бойларына күш жинапты.

Бірде ән салу кезіндегі өз дегенінен қайтпайтын бозторғайға тиіпті. Ол әркімге бір еліктеп, бірде бұлбұлға, бірде қарлығаштың даусына ұқсас әуенге басты. Бұл ән әуені құстарды зеріктірді.

Осы мезетте кең далада шырылдай жөнелген дауыс естілді. Әсем бұлбұл да, қыран бүркіт те, аппақ төс қарлығаш та нәзік, мұңды, сағынышқа толы ән ырғағына елітіп тыңдай қалыпты.

– Маған ән салуды туған далам, жұлдызды түндері мен сыбдыр қаққан өзені үйретті. Осы алтын бесігімде ешкімге еліктемей өстім. (180 сөз)

5. Оқыту қазақ тіліндегі жалпы мектепте оқу нормативтері бойынша ұсынымдамалар

«Көркем шығарманы талдамас бұрын оны дауыстап оқып, дауыстап жеткізу керек. Сонда ғана шығарма балаға барынша әсер етеді»-дейді әдіскер - ғалым М.А. Рыбниикова. [35].

Еліміздің өз тәуелсіздігіне қол жеткізіп, саяси - әлеуметтік және экономикалық дамудың жаңа кезеңіне қадам басқан уақытта терең білім, сауатты ұрпақ тәрбиелеу - негізгі міндеттердің бірі. Егемендіктің тұғыры тұрақталып, мемлекеттің іргесін нығайту және қазіргі уақыттағы жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті, тұтастықты сақтау, ұлттық сананың сарқылмауы, тіл мен ділдің баянды болуы үшін мектеп қабырғасында елжандылық тәрбие идеяларының санасына дарытуда әдебиеттің алатын орны ерекше.

Әдебиетті оқыту – ғылым саласымен тығыз байланысқан. Себебі, ғылымның қай саласын алсаңыз да теориялық және қолданбалы практикалық болады деп білсек, әдебиетті оқыту арқылы оқушыға көркем шығарманы оқытуды қалыптастыру әрі теориялық, әрі қолданбалы жүйесін бірлікте қарастырумен қатар оның өнер екендігін де ескерген жөн. Өйткені игерілуге тиісті ұғым, сөздің мәні, айтылмақ ой – түсінік оқушыға әсер етерліктей болса, ол тиісті деңгейде көңіл толқытып, тереңірек ойланады. Сондай-ақ, әсер санаға ерекше ықпал етеді. Әсердің нәтижесі бір жағынан тұлғаны әрекетке итермелесе, екінші жағынан пәнге деген қызығушылықты арттырып, көркем шығарманы оқуға талпындырады.

Әдебиет – сөз өнері. Адам жүрегі тербетіп, ақыл таразылап, тіл кестелеп айтқан сөз орнында тұрса ғана әдебиет деген өнер пайда болады. Ғылыми тұжырымда әдебиет «адамтану құралы», ал әдебиет пәні «адам тәрбиелеу құралы», - делінген. Өйткені, ғылыми педагогикалық ұстаным бойынша әдебиет пәні философиялық, педагогикалық, ұлттық ізгілікті, психологиялық, тұғырламалық мәдени – рухани көзқарастар құндылықтарына құрылған. Ұлттық таным, ұлттық рухани гуманистік сананы (адамгершілікке сананы қалыптастыра негіздеу) қалыптастырады. Қазақ тілінің қолдану аясын кеңейту, қазақ тілінің қатысымдық, эстетикалық және этикалық қызметін меңгеруін қамтамасыз ету, оқыту үдерісі арқылы ауызша және жазбаша сөйлеу тілін дамыту, қазақ әдебиеті шығармаларын аудармасыз қазақ тілінде оқу, түсіну, баяндап айту деңгейіне жету. Қазақстандық патриотизм идеяларын болашақ қоғам иелерінің санасына дарыту. Оқушыларға әдебиеттің құдіретін, оның адам баласы жаратылғаннан бері бірге жасасып келе жатқандығын, мәңгілік жаңарып, жасарып отыратын үдеріс екенін айтып, түсіндіре отырып, сол әдебиетті жасаушылар, ақын – жазушылар туралы, олардың көркем шығармалары жайында айтуымыз керек. Көркем шығарма - әдебиеттің құндылығы. [36].

«Көркем шығарманы оқыту – оқушының сөз қадірін түсінерлік ойлау әрекетін дамыту, рухани дүниесін байыту, эстетикалық талғамын жетілдіру, адамгершілік қасиетін қалыптастыру» - деген болатын әдебиет зерттеуші –

ғалым, белгілі жазушы, ұлағатты ұстаз Қажым Жұмалиев. [37]. Оқушы әдебиет сабағында көркем шығарманы қабылдауы керек. Бұл – оңай үдеріс емес. Ол – оқушының өзінің жан қалауымен, жүрек сезімімен, рухани әрекетімен жүзеге асатын дүние. Автордың ой күйзелісін, шалқар шабытын оқушы бойынан өткізіп, көркем суретті көз алдына елестетіп қабылдауы үшін әрекет жасау керек. Оқушыдағы осы сезімді ояту – мұғалімнің қолында, яғни, оқушыға әдеби білім беру, әдеби, эстетикалық, адамгершілік қасиеттерін дамыту үшін мұғалім әдебиетті оқыту барысында әдіс – тәсілдерді орнымен қолдану қажет.

Әдебиет сабағындағы ең басты жұмыстардың бірі - оқушылардың көркем шығарманы қабылдауы, одан әсер алуы, көркем туындыны бүкіл бітім – болмысымен түсіне білулері жатады. Оқушылардың рухани дүниесін байыта отырып эстетикалық, интеллектуалдық, көркемдік, сезімдік, адамгершілік, азаматтық тәрбие беру; оқырмандық тұрақты ынта – ықыласты, биік талғамды қалыптастыру; әдеби мұраны және онда бейнеленген құбылысты эстетикалық қабылдауына қажетті білім және біліктілікпен қаруландыру; логикалық ойын, ауызекі және жазбаша тіл мәдениетін қалыптастыру. Бір сөзбен айтқанда, жеке тұлғаны дамыту, қалыптастыру болып табылады.

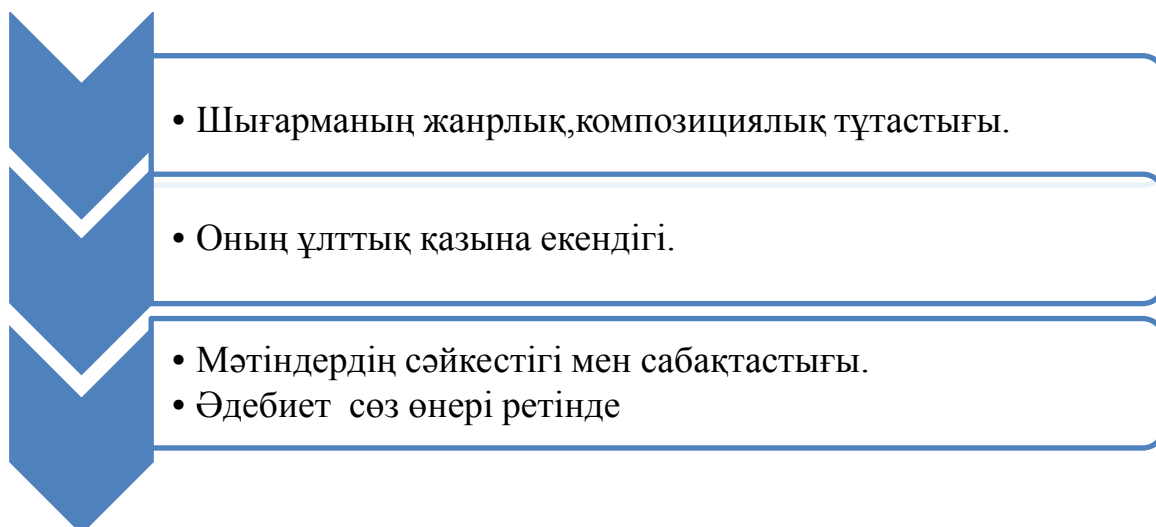
- көркем шығарманы оқуға деген қызығушылығын, ынтасын ояту, жоғары эстетикалық талғам мен қажеттілікті қалыптастыру;

- сөз өнерінің ерекшеліктерін түсініп, тануға, ой көзімен зерделеуге негіз болатын білім, білік, икем – дағдылар қалыптастыру;

- ойын сауатты ауызша (жазбаша) айта да, жаза да білу, байланыстырып сөйлеудегі тіл мәдениетін қалыптастыру және дамыту, өзіндік ой – пікірін дәйекті, жүйелі айта білуге баулу.

Әдебиет - өнер, әдебиет - ұлттық қазына, асыл мұра. Әдебиет – ұлттық танымның қайнар көзі, сондықтан көркем шығармадан алынған үзінділерді оқулыққа енгізуде төмендегідей қағидалар басшылыққа алынған:

16-кесте

Оқушы тілін дамыту негізінде оқырмандық біліктілікті қалыптастыру Оқушылардың тілдік қатынасын коммуникативтік түрде дамыту. Ой, ойлану, ойланту барлық пәндерге де керек. Ойсыз өмір сүру мүмкін емес. Бірақ бұл

жердегі ерекше бір еске алатын мәселе - өзіндік пікірде жатыр. Көркем туындыны оқытудың ең бастысы, сол көркем туынды туралы оқушы пікірі, ойына ерекше көңіл бөлген жөн. Бұл пәннің басқа пәндерді оқытудан өзгешілігі де, күрделілігі де осында.

Оқу тілдік дағды ретінде екі деңгейден тұрады: қарқынды деңгей және мотивациялық – саралау деңгейі. Қарқынды деңгейдің негізіне дағдылар жатады. Оқу дағдысын үш топқа бөлуге болады: -Сөздер мен сөз тіркестерін тану және түсіну дағдысы; - Тілдің грамматикалық формаларын, синтактикалық құрылымын тану, олардың мағынасын айқындау дағдысы; -Тілдің графикалық формаларын айыра білу дағдысы; Оқу барысында аталған дағдылар араласып бірге жүреді және бір – бірімен байланысып жатады, сол себептен оқу дағдыларын жетік меңгермей жетістікке жету қиынға түседі.

Оқу жылдамдығы дегеніміз – тілдің графикалық символдарының инновациясының, механизмінің, дағдыларының жиынтығы. Оқу жылдамдығын саралау барысында оның кешенді құрамын анықтауға болады. Олар: қысымның төмендігі, жоғары белсенділік, артық қимылдың жоқтығы, үнемшілдік, бірізділік, бірқалыпты жылдамдық. Оқу адам тарихында ауызекі сөлеу тілі дамығаннан кейін оның негізінде пайда болған. Қазіргі таңда оқу қарым – қатынастың және танымның дербес құралы болып кетті. Оқу үдерісі анализ, синтез, қорытынды, болжаудан тұрады. Оқу үдерісін көзбен көру, тілдік және есту аппараттары атқарады. Оқудың тәрбиелік және білімдарлық орны ерекше, ол адамның ой- өрісінің ұшқыр болуына, әлемге деген көзқарасының қалыптасуына, санасын оятуға үлкен ықпал етеді. Әр адамның жеке тәжірибесінде оқу ауызекі сөйлеу тілінен бастау алады. Мысалы, балаға оқу тек ауызекі сөйлеу тілінің дағдылары қалыптасқаннан кейін ғана кіріседі. Сөйлеу және оқу дағдыларын бойына сіңірген бала тілдік материалдың графикасын меңгереді. Оқу дағдыларын тек бір ғана рет қалыптастыруға болатынын естен шығармау керек, сол себептен оқуға үйретудің алғашқы кезеңдерінің мәні өте зор. Оқу тілдік іс – әрекеттің дербес түрі ретінде біз мәтіннен керекті ақпаратты алу үшін оқыған жағдайда бола алады. Сол себептен оқуды тілдік іс – әрекеттің дербес түрі ретінде үйретудің мақсаты – оқушыларға оқу технологияларын қолдана отырып мәтіннен керекті ақпаратты белгілі бір мәселенің шешімін табуға жетерліктей етіп алуды үйрету болып табылады. Оқу тілдің аралас дағдылары мен әдеттерін бақылайтын және құрайтын құрал ретінде де қарастырылады. Өйткені, олар: Оқуды қолдану оқушыға тілдік материалды меңгеруге және қарқындатуға мүмкіндік береді; Сөз қорын, грамматиканы, тыңдауды, жазуды, ауызекі сөйлеу тілін бақылауға арналған коммуникативті бағыттағы тапсырмалар бағыт – бағдарлар мен жазба мәтіндерге негізделіп құрастырылады; Бүкіл тілдік іс – әрекеттер мен дағдыларды қалыптастыратын және бекітетін жаттығулар мәтінге және жаттығулар мен тапсырмалардағы жазбаша мәтінге

негізделіп жасалады. Оқудың жоғарғы сатысында оқу ақпарат алудың негізгі көздерінің біріне айналады. Оқушының зейіні ақпаратты өз бетінше алуға ауысады, бірақ бұл дауыстап оқу мүлдем жойылады деген сөз емес. Оқудың жоғары сатысында дауыстап оқуды логиканы, аргументацияны қалыптастыруға арнап оқуға болады.

Оқу жылдамдығын бағалау:

- Оқу жылдамдығы;
- Екпін нормаларын сақтау, мағыналық, логикалық;
- Үзілістер нормасын сақтау;
- Ырғақтың дұрыс нормаларын қолдану;
- Оқылған мәтінді түсіну;

Оқу техникасын қалыптастыру барысында мәтіннің фонетикалық ерекшеліктеріне көңіл бөлу керек. Дауыстап оқу барысында төмендегі тәртіпке назар аударған дұрыс:

- Дайындықсыз оқу;
- Үлгі бойынша оқу;
- Үлгісіз оқу

Дауыстап оқу техникасын дамытуға келесі жаттығулар ықпал етеді:

- Дыбыстарды атау;
- Аталған әріптерді табу;
- Бір сөздердегі әріптерді табу;
- Сөздегі әріптер мен дыбыстарды ажырату;
- Сөздерді белгілі бір дыбысқа, әріпке топтау;
- Суреттеу – жазу – анықталған белгілеріне байланысты сөздерді оқу.

Сөздердің мағыналық формаларын анықтау мынаған саяды:

- Бір түбірлі сөздерді табу;
- Сын есімнің күшейтпелі шырайын табу, өткен шақта тұрған сөзді табу

және осыған ұқсас жаттығулар.

Ырғақты қалыптастырып бекітуге арналған жаттығулар:

- Диктордан соң оқу;
- Мәнерлеп оқу;
- Ырғақты сақтай отырып оқу.

Жоғарыда сипатталған жаттығу түрлері оқу техникасын дамыту барысында қолданылса нәтижеге қол жететіні сөзсіз.

Коммуникативті қажеттіліктер мен мәтіннің мағынасының түсіну деңгейіне қарай төмендегідей оқу түрлерін қарастыруға болады:

аналитикалық; танымдық; ізденушілік; шолушылық; үйренушілік.

Оқу барысында нәтижеге қол жеткізу үшін мынадай дағдыларды қалыптастыру керек:

Берілген тапсырмаға кедергі келмейтін болса, таныс емес фактілерді қолданыстан шығару;

- Мағыналық ақпаратты анықтау;
- Сөздік қолдану;
- Мәтінде ұсынылған сілтемелер мен анықтамаларды қолдана білу;
- Мәтінді өзгерту және интерпритация жасау.

Егер негізгі ой мәтіннің басында немесе соңында тұратын болса, оқушыға мәтіннің мағынасын түсіну, негізгі ойды анықтау оңайға түседі. Бұл ескерту өз бетімен мәтін жазғанда да қажет болады. Шығарма жазу барысында аталған ой негізгі қажеттіліктің бірі болып табылады, сол себептен оқушыға шетел тіліндегі мәтіндердің құрылымын түсіндіру керек.

Мәтіннің құрылымынан басқа мәтін қандай аймақты қамтитынын, қандай мәселені қозғайтынын жете түсіну керек. Мәтіннің тақырыбы ғана емес, сонымен қоса оның өзектілігі оқу үрдісінің қарқындылығын арттыруға үлкен үлес қосады. Мысалы, жоғары сынып оқушысына қызықты болған мәтін кіші сынып оқушысын қызықтырмауы мүмкін, ондай жағдайда оқудың қарқындылығы төмендейді.

Мәтінмен жұмыс барысында үш кезеңді қарастыруға болады: мәтінге дейін, мәтінмен жұмыс және мәтіннен кейінгі жұмыс. Мәтіннен кейінгі жұмыс егер мәтін тек ақпарат көзі ғана емес, сонымен қоса ауызекі тілді және жазуды дамыту құралы ретінде қарастырылған жағдайда қолданылады.

Оқу техникасын дамытудағы түпкі мақсат – мәтіннің оқушы тарапынан ынта-жігермен, өз еркімен құлшыныспен оқитындай деңгейге жеткізілуі. Мәтін оқушының білімдарлық қызығуларын арттыру үшін оқуға ұсынылатын мәтіндер оқушының жас ерекшеліктерін, қызығуларын есепке ала отырып таңдалуы керек, сол кезде оқу техникасын дамытуға арналған мақсат – міндеттер нәтиже береді.

Мектепте әдебиетті оқытудың мән-маңызы көркем туындыны оқыту, талдау, оқырмандық пікір қалыптастырумен ашылмақ. Көркем туындыны оқу бар да, талдау бар. Талдау оқусыз жүзеге аспайды. Оқу баланың өз еңбегімен жүзеге асса, талдау мұғалімнің ұйымдастыруы, жобалауы, тиімді жағын ойластыруы арқылы жүзеге асады. Көркем мәтінді оқушы қалай оқып, қабылдайды, қандай ой туады, өз көзқарасын қалай жеткізеді – бұл оқушы мен мұғалімнің бірлескен еңбегінің жемісі болмақ.

Қазіргі әдістемеде талдау жасаудың 4 түрі анықталған:

Образ бойынша;

Тақырыптық;

Тұтас;

Автор ізімен талдау. Бұл-оқушының туындыны қабылдауына, әсері, эмоциясын тану үшін, эстетикалық талғамын қалыптастыруға, таным қабілетін, ойлау белсенділігі мен дербестігін ұштауға көмек береді.

4. Ең бастысы – көркем туынды бойынша талдау жасау, пікір айту жолдарын меңгерту /тақырыбы, авторлық идея, образдар жүйесі, сюжеттік-композициялық ерекшелігі, көркемдік-эстетикалық жағын т.б. кешенді түрде қарастыру/.

Көркем туындыны оқытып, сауатты талдауға қол жеткізу үшін автордың мақсат-мұратын, ойын білдіретін әрбір деталь, көркемдік тәсілді дәл танып, жазушы шеберлігін оқушыға дұрыс таныта білу керек.

Оқушының танымдық-шығармашылық қабілетін, ойлау белсенділігін дамытатын, өз жоба-жорамалын ұсыну, салыстыру негізінде дұрыс шешім табуға жетелейтін әдістің бірі–*проблемалық талдау*. Ол көркем туынды

негізіндегі проблеманы дәл танып, ізденіске, әдеби айтыс-тартысқа жетелейтін сұрақтар әзірлеуді қажет етеді. Сұрақ авторлық идея, проблема, кейіпкер іс-әрекеті т.б. негізінде туындайды.

Осы негізде талдаудың мынадай жобасын, үлгілерін ұсынамыз: [38].

I. Көркем туынды негізіндегі автор ойы, идеясына талдау жасау.

10-сыныпта М.Дулатовтың азаматтық лирикасын оқытуда мәселеге дәстүр және жаңашылдық тұрғысынан қарау, отаршылдық езгіге қарсы күрескерлік үні, әсіресе жер мәселесін ХҮІІІ ғасырдағы жыраулар поэзиясы, ХІХ ғасырдағы «зар заман ақындары», Махамбеттің күрескер поэзиясынан бастап талдау тиімдірек. Дәстүрлі тақырып, оған Міржақыптың жаңаша көзқарасы, жаңаша жырлауы туралы сөз қозғау оқушының өткен материалға қайта үңілуіне, негізгіні саналы игеруіне мүмкіндік туғызады.

II. Кейіпкерлердің іс-әрекетін салыстыру арқылы автордың образ жасау шеберлігін ашу. 11-сыныпта М.Жұмабаевтың «Батыр Баян» дастанын оқытуда мына сұрақтар негізінде ізденіп, әрі кейіпкерге мінездеме беруге, автор шеберлігіне мән беруге болады.

Шығарманың көркемдік өрнегіне, автор стиліне талдау.

Бұл үндес, ұқсас мәтіндерді салыстыру арқылы жүзеге асады. 11-сыныпта С.Сейфуллиннің «Көкшетауы» мен М.Жұмабаевтың «Батыр Баян» дастандарының тілін талдау үшін екі ақын шығармасындағы сұлу Көкше келбетін салыстырып, стильдік ерекшелігін ашуға болады.

IV. Тақырыптас шығармаларды қатар, салыстыра талдау.

Бұл жұмысты 10-сыныпта ХХ ғасырдың басындағы қазақ әдебиетіндегі әйелдер теңсіздігі мәселесі бойынша М.Дулатовтың «Бақытсыз Жамал» романы, М.Сералиннің «Гүлһашима» дастаны, С.Көбеевтің «Қалың мал», С.Торайғыровтың «Қамар сұлу» романдарын өткенде жүргізуге болады, яғни «Бір мәселе, бір тақырып: бірнеше шешім, үйлесім мен қайшылық» сұрағы төңірегінде мәселе қозғау. Сонда оқушы көркем шығарма табиғатын, оның өзегіндегі автор идеясын, онымен байланыста кейіпкер тағдырының әртүрлі шешілуін, суреткер түсінеді.

Ұқсастығы:

1. Тақырыбы–қазақ әйелінің теңсіздігі.

2. Автор реализмі, жастарды бостандыққа, теңдікке шақыру.

3. Бас кейіпкерлер оқыған, ескіше көзі ашық, бостандықты аңсап, баянды махаббат, теңдікке қол созады.

4. Осы жолда оларды қолдаушылар бар /не шешесі, не достары/.

Осылайша айырмашылығы да талданады.

V. Тарихи және көркем шындықты негізге ала талдау.

Мұнда мұғалім тарих рең ғана болатынын, жазушы кейіпкер бейнесін жасауда өмір шындығын қалай пайдаланғанын назарда ұстауы керек. Ш.Құдайбердіұлы мен М.Абайұлының «Еңлік-Кебек» дастандарын, кейін М.Әуезовтің «Еңлік-Кебек» пьесасын оқытуда мұғалім үш туындының арқауы – махаббат трагедиясына үш суретке де замана сипаты, ел ішіндегі әлеуметтік жағдайға сәйкес қарағанына мән береді. Оқушыны мына сұрақтар төңірегінде іздендіруге болады:

1. Трагедиялық оқиғаның тууына қандай қоғамдық, әлеуметтік жағдайлар себеп болды?

2. Неге Шәкәрім «Ақтабан шұбырынды» оқиғасын өз сөзіне астар етіп алған?

3. Ғашықтар трагедиясына кім, не кінәлі? Бұған өзің қалай қарайсың?

Осыған орай оқушы ой-толғанысының үзігі:

«Шәкәрім ғашықтар қазасын бір ру, топ, жеке адамның мойнына қоймайды. Қатігездік көптің тарвапынан жасалған, сондықтан кінә жеке адамда емес, тұтас қоғамда. Кеңгірбай би де жастарға ара түсе алмай, заман мен жағдайға бас иген».

«Ақтабан шұбырындыны сөзіне астар етудегі мақсаты – трагедияға себеп болған қоғамдық, әлеуметтік жағдайларды анықтау, оқиғаның өмірлік мәнін көрсету. Шынында, қараңғылық пен ескі салт-сана дәуірлеп тұрған заманда ғашықтар тағдырының қайғылы аяқталуы қисынды деп ойлаймын» т.б.

Осылайша оқыту-талдаудың ұтымды жағы мынада:

1. Ақиқатқа жету, проблеманы шешу үшін ізденеді, зерттейді.

2. Оқығанды ой жүгіртіп, зерделеп қабылдауына негіз болады.

3. Оқушы мәтінге жүгініп, өз ойы, болжамын, көзқарасын айтуға машықтанады.

4. Оқытудың жалғаспалық, жүйелілік принципі тоғыса келіп, оқушыға терең білім беру жүзеге асады.

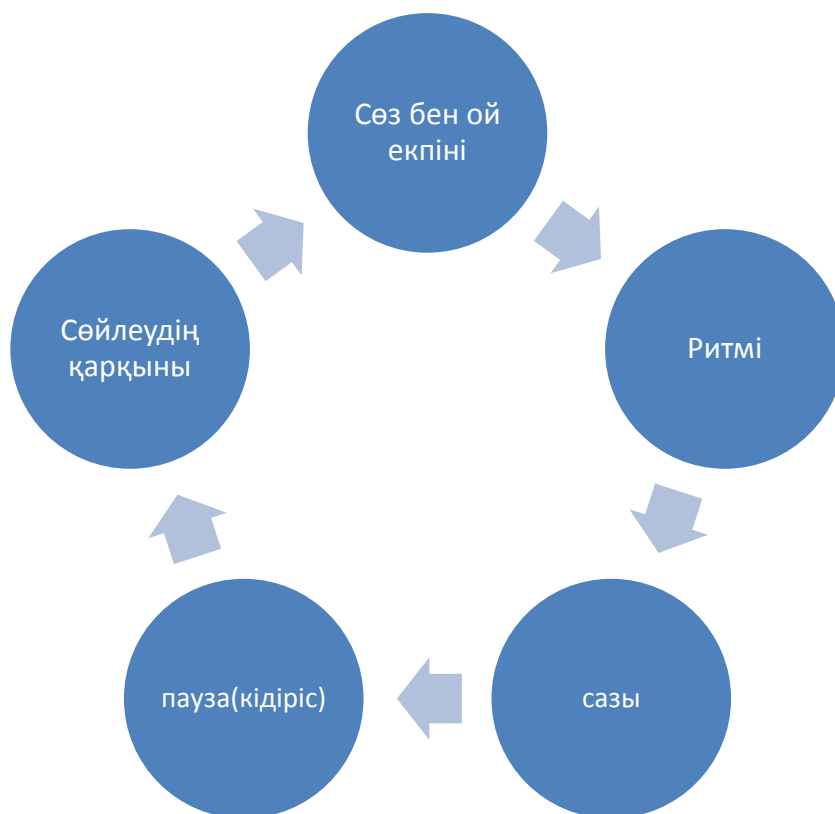
Мәнерлеп оқуға төселдіру. Қазақ тілі - әуезді тіл. Оның әуенге жақындығын ғалымдар дәлелдеген. Бұл әсіресе поэзияда қатты байқалады. Сезім тебіренер өлеңдердің соншалықты керемет әсер беретін қасиеті мүмкін дәл осы әуезділікке келіп тірелетін шығар. Жанымызды ерекше күйге бөлейтін музыка секілді өлеңнің де бізді басқа әлемге апаратын құдіреті бар.

Тыңдаушыға әсер ететін фактор тек өлең емес, оны оқитын адамға байланысты. Біреулер өлеңді судыратып оқып шығады, біреулер эмоцианалды оқиды, біреулер әр сөзден соң кідіріп оқиды, біреулер *мәнерлеп* оқиды. Бірақ мәнерлеп оқу дегеніміздің өзі не?

Мәнерлеп оқу дегеніміз-дауыс интонациясы арқылы автордың ойын білдіру, мазмұндық ой екінін дұрыс қоя білу, ақырында оқығанды түсініп, кейіпкердің көңіл-күйін сезіне оқи білу. Оқушылар шығарманың көркемдігін және әсерлілігін мәнерлеп оқу арқылы байқайды.

Мәнерлеп оқуды үйрету үшін әр мұғалім оқу сабағына жан-жақты дайындалуы керек. Ол үшін мұғалім қандай мәселені жете білуі тиіс. Мәнерлеп оқуды дұрыс ұйымдастыру үшін, оқушы шығарманы оқығанда, қалай демала білу керек, дауыс қалай шығуға тиіс, дикцияны қандай болуын мұғалімнің өзі айқын білгені жөн. Өйткені, мәнерлеп оқу үшін кеуде қуысына толған ауаны орынды пайдаланып, дұрыс дем ала білудің мәні зор. Өкпедегі ауаны сарықпай, оқу үрдісінде үнемі дер кезінде дем алып, ауаны керегінше жұтып отырған оқушы мәнерлеп, дұрыс оқи алады.

Мәнерлеп оқуда зор рөл атқаратын –*интонация*. *Интонация* дегеніміз-сөйлеу сазы. Ол сөйлеудің ритмі мен үнін, дауыстың бірде жоғарылап, бірде төмендеуін білдіреді. Интонация мына элементтерден тұрады: [39].

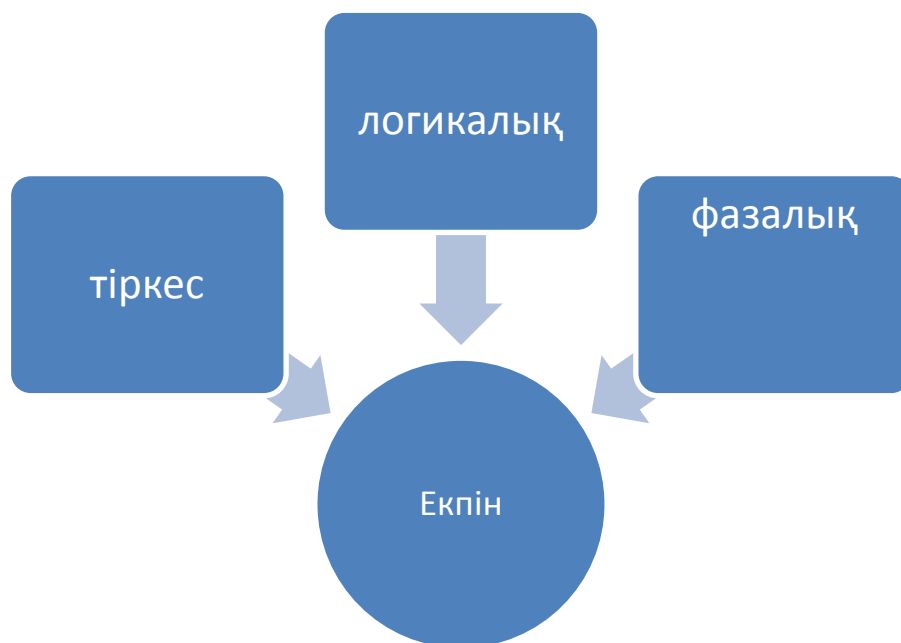

17-кесте

.

Сөз екпіні және ой екпіні. Сөз екпіні-фразалық екпін, ал ой екпіні-логикалық екпін. Сөйлемді айтқанда я оқығанда, оның ішіндегі сөздер интонациясы мен мағынасына, айтылу ырғағына қарай өзара топ-топқа бөлінеді. Ол топ синтагма деп аталады. Синтагмада бір не оданда көп сөздер болады.

18-кесте

Тармақ өз ішінде бунаққа бөлінеді. Ал бунақ дұрыс бөлініп, әр бунақта кідіріс жасасау, өлеңге өзгеше шырай береді. Мәнерлеп оқу пунктуациялық белгілердің тек қағазда ғана емес, сөйлеуде де өз қызметін атқаруы, дауыс ырғағының өз орнымен көтерілуі не түсуі, қарқынның жылдамдауы не баяулауы, фонетикалық заңдылықтардың, орфоэпиялық нормалардың және тағы да сол секілді біршама заңдардың сақталуы болып табылады [40].

Мына төменде ұсынылып отырған өлең жолдарын біз тиісті шартты белгілер арқылы дыбысталу жағынан да, екпін түсу тұрғысынан да жүйеге келтіріп көрдік.

Жазылуы:

Мен кім?

Арыстанмын, айбатыма кім шыдар?

Жолбарыспын, маған қарсы кім тұрар?

Көкте - бұлт, жерде - желмін гулеген,

Жер еркесі - желдің жөнін кім сұрар?

Мағжан Жұмабаев

Айтылуы:

Арыст[а:]нмын⁽²⁾ // айбатыма^гім^шыдар // (11)
Жолбар[ы:]спын // маған^ғарсы^кім^тұрар //
Көкте [бұлт] ↓ // жерде [желмін] ↓ гүлдеген //
Жер^еркесі // желдін^жөнүн^гім^сұрар //

Жазылуы:

Бақыт геометриясы

«БАҚЫТ деген немене бұл, немене екен, немене?

Мен шықпаған заңғар шың ба, мен мінбеген кеме ме?»

Бәлкім Бақыт байлық па екен сараңдықтан бас алған,

Жомарттығы өзгелердің ырысынан жасалған.

Талайларға байлық жинау болса-дағы бас арман,

Кейде Бақыт байларға да қолын бермей қасарған.

Айтылуы:

→ → → →
«БАҚЫТ^теген⁽⁴⁾ // немене:^бұл ↓ // немен:°екен // немене: // (15)
→ → → →
Мен^шықпаған // занғар^шын^ба // мем^мінбеген^кеме^ме//
→ → → →
Бәлкім^Бакыт // [байлық^п°екен] // сарандықта:н^бас^алған//
→ → → →
Жомарттығы: // өзгелердүн // ыр^ысынан^жасаған//
→ → → →
Талайларға: // байлығы^жинау // болса^дағы^бас^арман//
→ → → →
Кейде^Бакыт // байларға:^да // қолын^бермей^ғасарған//

Дәл осыны жаңылтпаштарға қолданып көрсек, айтуға қиын жаңылтпаштардың өзі жеңілдейтін тәрізді. Жалпы бұл шартты белгілер мәнерлі оқуды ғана емес, дұрыс айтуды да қамтамасыз етеді. Бұл жаңылтпаштарды тез және оңай жаттаудың әдісі болады. Мұндағы шартты белгілердің түсіндірмесі мынадай болып келеді:

1. ↗	- әуеннің көтерілуі;
2. ↘	- әуеннің төмендеуі;
3. →	- бірқалыпты әуен;
4. //	- бунақтардың ара жігі;
5. :	- сөз буынының басқа буындардан созылыңқы айтылуы;
6. []	- ой екпіні түскен сөздің қатты дауыспен айтылуы;
7. -----	- қарқынның баяулауы;
8.	- қарқынның жылдамдауы;
9. -----	- бірқалыпты қарқын;
10. ´	- сөз буынының элизияға ұшырауы;
11. °	- сөздің соңғы бөлігінің үнем заңынан ықшамдалуы;
12. ↓	-эмоциялық пауза;
13. ы	-екпінсіз буынның көмескі айтылуы;
14. ^	-бір бунақ ішіне енген сөздердің бірігіп тұтасып айтылуы;

Көркем шығарманы мәнерлеп оқу үшін, онымен алдын-ала танысып, сонан соң оқығанда ғана автордың идеясын жеткізе оқып шығуға болады. Әсіресе, поэзиялық шығармаларды жеткізуде мәнерлеп оқудың маңызы зор. Поэзияны құлақпен емес, жүреппен, сезіммен қабылдау керек десек, ол шығармаларды бала қалай меңгереді, нені сезді, неге тебіренеді, қандай көңіл күйде болады? Сондықтан мұғалім көркем шығарманы алдымен өзі оқып шығуы тиіс. Мәнерлеп оқуға төселдірудің мақсаты-оқушыларды поэзияны сүйеге, оның кестелі тілін сезіне білуге, эстетикалық ләззат ала білуге, әдемі, көркем сөйлей білуге баулу болып табылады.

Лирика – дара ойдың нәтижесі, ондағы ой шексіз кең. Лирика ақын жүрегінің тереңінен шыққан сезім ой-көрініс екенін аңғарту.

«Лирика – нұрлы ой, ішкі сырлы дүние жанры, Лирикадағы бас қаһарман ақынның өзі . Лириканың күші әсерлілігінде» - (З. Қабдолов) [41]. «Поэзияда қорытындылау, жинақтау мен даралау, ортақ сипаттар ұштасып, ұласып жатады. Осы екі жағы тұтасып, бірігіп келгенде ғана көркем бейне туып, өмірдің көркем суреті жасалады» (З.Ахметов)

Поэзия!
 Менімен егіз бе едің?
 Мен сені, сезесің бе неге іздедім?
 Алауыртқан таңдардан сені іздедім,
 Қарауытқан таулардан сені іздедім.

(М.Мақатаев)

Лирикалық шығармаларда эмоция, сезім басым болады. Лирика – дара ойдың жемісі, ол шабытты жыр. Оқырманның жан дүниесіне әсер ете алмаған өлең нағыз өнер бола алмайтынын оқушылардың түсінуі үшін оқытушы тарапынан жүйелі түрде жүргізілетін әртүрлі іс-әрекеттер қажет. Лирикадағы

ерекше компоненттердің бірі саналатын сөз сырын оқушыларға жеткізуде оған эстетикалық талдау барысындағы әртүрлі дайындық жаттығулары керек. Оқушы назарын ақын өлеңіндегі эмоциялық және логикалық бірлікті тануға, шығарманың бөлімі мен бөліктерін байланыстыра қарап, ақынның айтар ойын, мазмұн мен форма бірлігін анықтауға аударып отыру керек.

Сондай-ақ, шығарманың әсем сазы, ақынның сөз қолданысы оқушыны ой құшағына бөлейтіндей, мәнерлеп оқу, проблемалы оқу, т.б. арқылы бар ынта-ықыласын туындыға аудару барысында арнайы әдеби тапсырмаларды орындатқан дұрыс.

Адам сезіміне жүрек дірілі – лүпілінің суретін салу тек лириканың ғана қолынан келеді. Лирикалық туындыны орыс халқының ұлы сыншысы В.Белинский музыкаға балайды әннің әсем сазы тек музыкалық аспапта ойнағанда ғана немесе керемет әнші шеберлікпен төгілте орындағанда ғана адамның бүкіл жан дүниесіне әсер етеді.

Мұнда лириканың барлық ырғақ сазы, барлық тынысы, әуені тоғыса келіп, естілуі қажет. Сонда ғана берер әсері мол болмақ. Лириканы түсініп оқытудың негізі біріншіден, ақынның сөз сырына үңілу, айтар ойын түсіну, өзіндік тұжырым жасап, ой құшағына бөлену, туындыға оқушының қызығушылығын ынта-ықыласын туғызу болып табылады.

Лириканы талдап, танып білуде оқытушы көптеген әдіс-тәсілдерді пайдаланады. Ең бастысы оқушының өзіндік әс- әрекетіне, ой пікір еркіндігіне жол берген дұрыс. Лириканың басты бір ерекшелігі- ондағы көркемдік және суреттеу құралдарының көп кездесетіні, оқушы олардың қалай қолданылып тұрғанына ерекше көңіл бөлуі керек.

Оқушы лириканы қабылдауға әзір болуы үшін мәтінмен жүргізілетін жұмыс түрлерінің маңызы зор. Өлең құрылысы туралы теориялық ұғымдар оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты беріледі, түсініксіз сөздер мен ұғымдар, мәтінге жоспар жасау т. б. Мұғалімнің түсінік сөзі, оқушы мен оқытушы арасындағы сұрақ – жауап түрінде келуі мүмкін.

Әдебиет - өнер, халықтың сана – сезімін, көркемдік ойлау қабілетін дамытатын рухани дүние. Әдебиетте адамның ілгеріге ұмтылған, жақсы өмірді аңсаған асыл арманы, ұшқыр қиялы, осы жолдағы күрес - тартысы, әр қилы оқиғалар, халқымыздың ерлігі мен елдігі, өмірі суреттеледі. Мектепте өтілетін әдебиет пәнінің міндеті – оқушылардың санасына көркем сөз құдіретін, эстетикалық, танымдық тәрбиені сіңіру.

Өнердің бір түрі ретінде көркем әдебиет оқушының сана – сезіміне әсер етуі тұрғысынан зор мүмкіндікке ие. Сол себепті әдеби шығарманы түсініп оқуға және бейнеленген көркемдік шындықты тұтас қабылдауға дағдыландыру - әдеби білім берудің негізі. Әдебиетті оқыту жылдар бойы педагогикалық тұрғыдан игерілген және әдебиеттану ғылымында жүйеленген дерек – мәліметтерге, эстетикалық-этикалық, философиялық ұғымдарға бағытталды. Ал, 12 жылдық білім беру кезеңінде бұл талаптардың тереңдей түсетіні сөзсіз.

Жас ұрпақтың жаңаша ойлануына, дүниетанымының қалыптасуына білім мен білік негіздерін меңгертуіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын

құру – білім беру жүйесіндегі өзекті мәселенің бірі. Жаңартылған білім мазмұнына орай оқу дағдыларына қойылатын талаптар біршама өзгерді:

19-кесте

С ынып	Тыңдалым		Оқ ылым	Жаз ылым	Айтылым	
	Тыңда лым ұзақтығы	Мәті ндегі сөз саны			Д иалог	Мо нолог
5	3-5 минут	200- 300 сөз	300 -400 сөз	150- 200 сөз	6 -8 сөйлем	8- 10 сөйлем
6	3-7 минут	300- 500 сөз	300 -500 сөз	200- 250 сөз	8 -10 сөйлем	10 -12 сөйлем
7	5-9 минут	300- 700 сөз	500 -700 сөз	250- 300 сөз	1 0-12 сөйлем	12 -14 сөйлем
8	5-11 минут	500- 900 сөз	500 -800 сөз	300- 350 сөз	1 2-14 сөйлем	14 -16 сөйлем
9	5-13 минут	500- 1000 сөз	500 -900 сөз	350- 400 сөз	1 2-14 сөйлем	14 -16 сөйлем

Бүгінгі таңда республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуде. Бұл педагогика теориясы мен оқу – тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым- қатынас ғылым саласында пайда болуда.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан- жақты маман болуы мүмкін емес. Осы орайда халқымыздың рухани көсемі *Ахмет Байтұрсынұлының «Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек, оларды өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек»* деген сөзі әр маманның жадында болуы керек [42]. Жаңа технологияны меңгерту мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами қабілетің қалыптасуына игі әсерін тигізеді., өзін – өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Бұл технологияның өзін мұғалім түрліше іске асыруы мүмкін. Бұл жерде технологияны жүзеге асырушының – тұлғаның компоненті, белгілі бір ерекшеліктері елеулі түрде әсер етеді, сонымен бірге оқушы әрекеті- оның қабылдауы, ынтасы, құштарлығы негізгі рөл атқарады.

Оқыту технологиясын тандап, іріктеу- оқушының оқу- танымдық іс- әрекетін басқаруда негізгі бір буыны.

Қазіргі заманғы оқыту технологияларын меңгерту- өте күрделі кұбылыс. Кейде ол мұғалімнен үйреншікті әдіс- тәсілдерінен арылуды талап етеді.

Бүгінгі оқыту жүйесінде әр түрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп нәтижелер беруде. Технология инновациялық іс - әрекет арқылы оқытудың жаңа формалары, амалдарынан іздене отырып, белгілі бір уақытта нақты, тұжырымды ғана мақсат қоя отырып, жоғарғы нәтижеге жетуді талап етеді. Жаңа педагогикалық технология ұғымы тың, белгісіз, жаңа оқыту амалдары, іс- ірекеттерінен ізденуді, яғни білім мен тәрбие берудегі ғылыми нәтижеге қол жеткізуді, жаңа әзденістерін дұрыс пайдалану, сол арқылы жоғары көрсеткіштерге жету деген сөз.

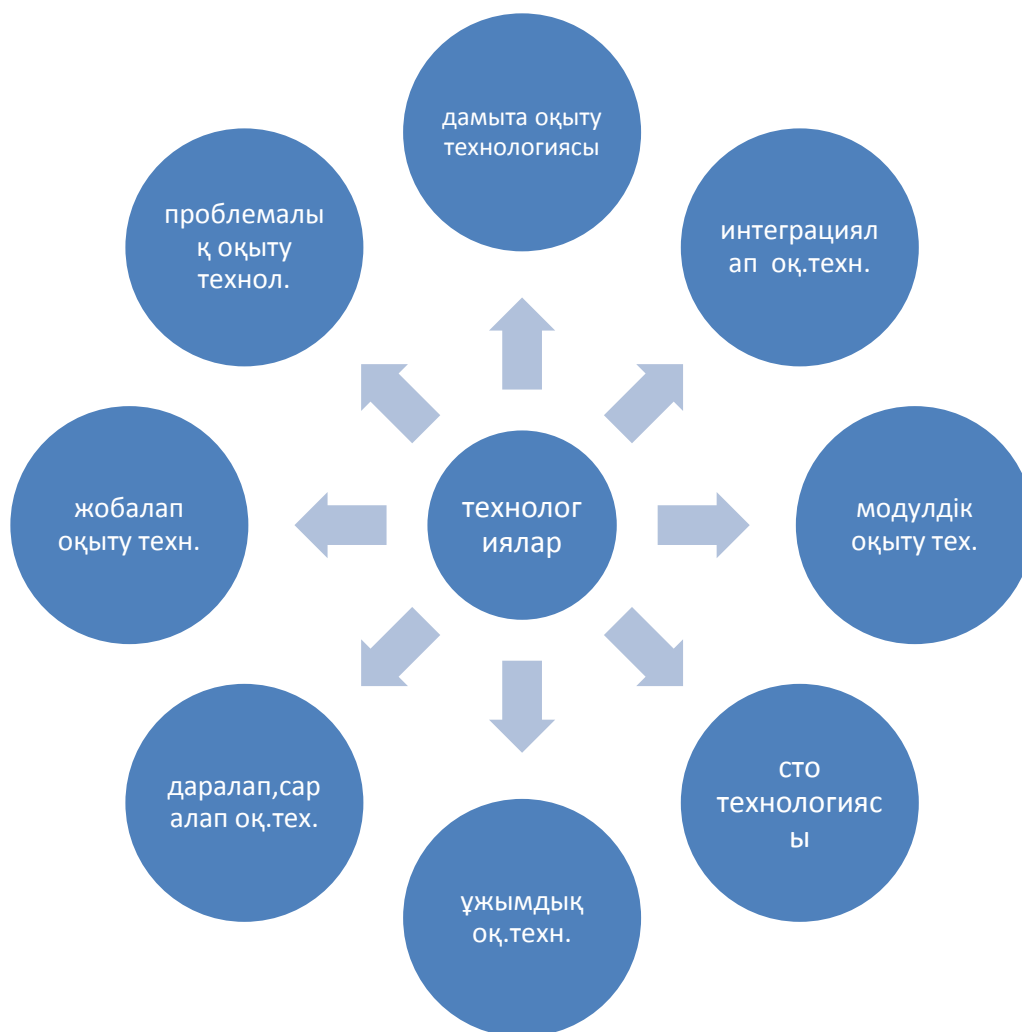
Мемлекетіміздің 2030 – шы жылға дейінгі стратегиясы халқымыздың рухани, ғылыми және шығармашылық қабілеті болған жағдайда ғана Қазақстанның дамуындағы ұзақ мерзімге жекеленген мақсаттарға жетуге болатындығын анықтап берді.

Білімнің айрықша басымдылық алуы қазіргі қоғамдық прогрестік заңдылықтарынан туындайды.

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс – әрекеттің ғылыми – педагогикалық негіздерін меңгертуі- маңызды мәселелердің бірі. Ал ғылым мен техниканың жедел дамыған, мәліметтер ағыны күшейген ХХІ ғасырда жан- жақты дамыған басты шығармашылық жеке тұлғаны қалыптастыру- оқытушының басты міндеті болып табылады.

Қазіргі кезде мектептерде жаңа технологияны пайдаланудың тиімді жолдарына академик В.И. Монаховтың технологиясы, В.К.Дьяшенконың ұжымдық оқыту әдісі принциптері, Ж.Қараевтың білім беру жүйесін ақпараттандыру технологиясы, М.Жанпейісованың «Модулдік оқыту технологиясы» т.б. жатады. [43].

20-кесте

Бұл технологиялар теориялық тұрғыда дәлелденіп, тәжірибеде жақсы нәтиже көрсетіп жүр. Оқушы санасына сәуле беріп түсінік пен ұлағатты ұғымды қалыптастырады. Оқу процесінде оқушылардың шығармашылығын дамытуға қолайлы жағдай туғызу.

Оқушының шығармашылығын дамытуға бағытталған мектеп іс-әрекетінің құрылымдық жүйесі

Шығармашылыққа, жаңа, тың нәрсе жасау тән десек, ертеден белгілі нәрсені қайталауды немесе көшіруді шығармашылық деп айтуға болмайды, бірақ бұрыннан белгілі, таныс нәрселердің өзінен қандай да бір ерекшелік табу, оны жаңаша түрде жасау, ерекше қасиеттерін табу шығармашылыққа тән құбылыс деп тұжырымдауға болады. Шығармашылық әрекетке – оқушының проблеманы көре білуі, өз іс-әрекетінің бағдарламасын жасай білуі және ойды іске асыру үшін жаңа идеялар тудыра алуы жатады.

Оқу – адамның психикалық дамуының формасы, элементі. Кез келген оқыту белгілі бір мөлшерде адамды дамытады. «Даму» ұғымы сөздікте «... мөлшерлік өзгерістердің белгілі бір өлшем шегінен шығып, сапалық өзгерістерге айналуы,» - деп түсіндіріледі. Оқыту мен дамыту арасында тығыз байланыс бар екенін психология ғылыми жеткілікті дәрежеде дәлелдеп берді деп айтуға болады.

Жалпы білім беретін орта мектептегі әдеби білім беруде *көркем шығарманы талдау* мәселесі әдеби білім берудің мазмұны мен оның құрылымына көркем қарай күрделеніп отырады. Атап айтқанда, X-XI сыныптардағы әдебиет пәні жеке көркем шығарманы оқып – үйренуге негізделген әдеби оқу сипатында болады. Мұнда оқушылардың жас ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне орай базалық оқу материалдары игеріледі, сосын олардың өз бетінше оқитын туындарның тізімі жасалып, ұсынылатын көркем мәтіннің ауқымы айқындалады. Бұл кезеңде оқушылардың өмірлік мағлұматтары әрі оқырмандық қабылдау дәрежесі, тәжірибе өсе түседі. Оқитын шығармалар қатары енді ауыз әдебиеті мен отандық және әлемдік әдебиеттің үздік қорынан неғұрлым күрделірек, тақырыбы мен жанрлық сипаты жағынан алуан түрлі, өткір сюжетті, көркемдік мәні жоғары туындылармен толығады. Олармен танысу, талдау талқылау барысында оқушылар әдеби туындыны тұтастай қабылдау мәдениеті, оқиғалардың өмірлік мәнін, көркемдік бейнелеу құралдарын ерекшеліктері мен рөлін, атқарып тұрған қызметін ұғыну дағдылары қалыптасады. Оқушылардың ауызша және жазбаша тілін дамытып, тіл мәдениетіне жетілдіруде, басқа пәндерге қарағанда, әдебиеттің алатын орны мен ролі ерекше. Көркем әдебиет өнерінің бір саласы сөз өнері болғандықтан, оның тамаша шығармаларында әдемі, сұлу, кестелі, өрнекті сөздерді кездестіреміз.

Мектепте оқылатын барлық оқу пәндері сияқты әдебиет сабақтарында да, оқушылардың ауызша сөйлеу тіліне талаптар қойылады. Осы талаптарды әдебиет мұғалімі мүлтіксіз орындап отыруға міндетті. Ол үшін сабақ үстінде де, сабақтан тыс уақытта да оқушылардың ауызша тіліне, сөйлеу салтына үнемі бақылау жасауы тиіс. Олардың сөйлеген сөздерін ықылас қойып, зер сала тыңдап, сөйлеуде логикалық жағынан сөз қолдану, сөйлем құрылысы жөнінен жіберген қателіктері мен кемшіліктерін мүмкін болғанша әрдайым түзетіп отырады. Алдағы уақытта бұларды болдырмау, қайталамау жақтары ескертіледі. Осымен байланысты мынадай заңды сұрақ туады: оқушылардың сөйлеу тілінде жіберген қателіктері мен кемшіліктерін қай уақытта, қалай түзетуге болады?

Оқушылардың тілін дамыту, сөйлеу мәдениетін өрістетіп, жетілдіріп отыруын көздейтін мектеп көлемінде тиісті шаралар белгіленіп жаппай күрес жүргізіліп отыры қажет. Бұл жұмысты осылай ұйымдастырмаған жерде, одан ойдағыдай нәтиже күту, толық мақсатқа жету неғайбіл болмақшы.

Оқушылардың сөйлеу тіліне қойылатын талаптар:

1. Оқушы өзінің айтайын деген ой-пікірін жүйелі, байланысты түрде айтып, баяндап беруге дағдылануы;

2. Сөзінің тартымды, мазмұнды, дәлелді болуы;

3. Әдеби тілдің нормасынан шығып, ауытқып кетпей, оны сақтап мәнерлеп сөйлеуге жаттығуы;

4. Сөзді дұрыс қолданып, сөйлемді дұрыс құрай білуге машықтануы.

X-XI сыныптарда оқушылардың ауызша тілін дамыту жұмыстары :

Мәнерлеп оқу. Оқушыларға әдеби білім мен тәрбие беруде, олардың көркемдік талғамын дамытып, эстетикалық сезімін оятуда өрісі кең, серпіні

құдіретті күштің бірі- көркем шығарманы мәнерлеп, келістіріп, шебер оқи білу жұмысы болып табылады.

2. Мұғалімнің ауызша немесе жазбаша түрде берген сұрақтарына байыпты, дәл, толық жауап қайтара білуге дағдыландыру.

3. Оқылған шығарманың сюжетін әңгімелеп айтып беру. Бұл жұмыс ауызша мазмұндатудың түрлері арқылы орындалады, мысалы, толық түрдегі және қысқаша түрдегі мазмұндама, кейіпкердің өмірбаяны туралы мазмұндама. Мазмұндаманың бұл түрлерінің қай-қайсысы да шығарманың мазмұнын оқушылардың қаншалықты ұғып түсінгендігін білу үшін де, сондай-ақ, олардың ауызша тілін дамытуға да көмектеседі. Мазмұндау барысында шығарма мазмұнын кездесетін архаизм, неологизм, диалектизм, жаргонизм, вульгаризм, варваризм сияқты сөз мәніндегі өзгеріс – ерекшеліктерді, сондай-ақ синоним, омоним, антоним сияқты сөз мағынасындағы өзгеру-құбылуларды байқап, олардың көркем шығармадағы рөлін түсініп білуге, орынды жерінде мазмұндау желісіне кірістіріп айтуға машықтанады. Осымен қатар шығармада өз мәнінде және ауыстыру мағынасында қолданылған сөздер – троптың түрлері кездеседі. Оқушы олардың есінде қалғандарын ретті жерінде қолданып айту арқылы, олардың шығармада атқарып тұрған идеялық эстетикалық ролі мен көркемдік қызметін аңғарып білетін болады. Сонымен бірге көркем тексті сөйлемдерінің әр алуан болып құрылу өрнектері кездеседі, мысалы, сұрай арнау, жарлай арнау, зарлай арнау, синтаксистік және психологиялық параллелизмдер, еспе қайталау, анафора, эфифора, жай қайталау, эллипсис, дамыту, шендестіру, инверсия сияқты фигураның түрлері. Тексті мазмұндау кезінде орайына қарай осындай сөйлем үлгілерін оқушы келтіріп айтуға дағдыланады. Әдебиеттік шығармада кездесетін, мақал, мәтел, нақыл сөздерді де өздерінің айтылу орнына қарай қолдана білуге үйренеді. мазмұндалатын шығармада баяндау, суреттеу, диалог, манолог, пікірлеу сияқты текстің түрлері болады. Ауызша мазмұндау барысында оқушы бұлардың әрқайсысын өз тұсында дұрыс айта білуге жаттығады.

Әдеби шығарманы ауызша мазмұндату, әңгімелетіп айттыру нәтижесінде оқушылар сөз қолданудың, сөйлем құрастырудың әр алуан үлгі, өрнектерін өз сөздерінде қашан, қалай қолдана білуге үйренеді. Көркем шығарманы, көркем сөз мәтінін қалай болмаса солай оқи салмай, ынта-жігер, зейін қойып, қадағалап оқуға, оқығаннан ұғып түсінгенін әртүрлі нұсқада ауызша мазмұндап айтып беруге дағдыланады. Осылардың бәрі де оқушылардың тіл қазынасын байытып, сөздік қорын молайтуға, әдеби тілдің нормасын сақтап сөйлеуге жаттықтырып, төселдіретін әдіс-амалдар, тәсілдер болып табылады.

4. Әдебиеттік шығарма кейіпкерлерінің мінездемесін ауызша баяндап айтып беру жұмысы. Оқушылардың тілін дамытудың бір жолы көркем шығармаладың кейіпкерлеріне ауызша мінездеме жасаттыру арқылы жүргізіледі. Бұл түрде мінездеме жасауға керекті кейіпкерлер эпостық және драмалық шығармалардың үлгілерінде молшылық. Шығарманың кейіпкерлерінен ауызша және жазбаша түрде мінездеме беруден көзделетін мақсат – біріншіден, олардың қандай кейіптегі адам образдары екенін танып білу болса, екіншіден, оқушылардың тілін дамыту жұмысы болмақ. Кейіпкердің

бейнесін ашып танытуда, оны қай жағынан болса да сипаттап көрсеткен автордың сөзі де, бұл жөніндегі өзге кейіпкерлердің сөзі де, олардың оған көзқарасы, қарым-қатынасы, іс-әрекеттері мен мінез құлқына берген сыны, бағасы да зор роль атқарады. оқушылар кейіпкерге ауызша мінездеме беруге әзірленгенде, оған керекті материалдар мен фактілерді талдауға байланысты шығарманың мазмұнын ойша теріп, жинақтайды, ойша жоспарын құрады. Сонан соң барып мұғалімнің ұйғаруы, рұқсаты бойынша ауызша мінездеме беруге кіріседі. Бірақ қалай болғанда да әдеби қаһарманға жасалатын ауызша мінездеме, бір жағынан, кейіпкерге шығарманы оқып үйренудің соңғы, қолжарытынды кезеңі ретінде жасалатын жазбаша түрдегі мінездемеден бұрын келіп, оған дайындық сатысы болса, екінші жағынан оқушылардың сөйлей білу шеберлігін жетілдіруге жәрдем етеді.

Мәтіннің мазмұнын ауызша әңгімелеп беру. Оқушыларға әдеби-теориялық білім беруде, ол білімдісінып жоғарылаған сайын ілгері дамытып, тереңдетіп күрделендіруде әдебиет оқулығы маңызды роль атқарады. Оқлық-шәкірттердің екінші ұстазы, білім бұлағы. Ол оқушыларға әдеби білім, тәрбие берумен бірге, олардың ауызша және жазбаша тілін дамытудың да құралы.

X-XI сыныптарда оқушылардың ауызша тілін дамытуға жататын оқу материалдары- әдеби-көркем шығармалар, ақын, жазушылардың өмірбаяндары, әдебиет теориясының мәліметтері.

Міне, оқушылардың ауызша тілін дамыту үшін осы сияқты оқу материалдары да пайдаланылады және жұмыстың бұл түрін ататп кету мүмкін емес. Өйткені, оқушылардың әдебиет жөніндегі білімі, шеберлігі, дағдысы сабақ сайын дерлік есепке алынып, оған баға қойылып отырады. Осындай есепке алудың, бағалаудың бір жолы оқушылардың оқулықтағы оқу материалынан ұққанын, түсінгенін ауызша әңгімелеп айтып беруі арқылы жүргізіледі. Бұл жұмыс мұғалімнің тапсырмасы арқылы орындалып отырады.

Оқытушының сабақ мазмұнын ауызша баяндап айтып беруі. Әдебиет пәнін оқыту шеберлігінің бір көрінісі- тиісті материалды оқушыларға әдеби жатық тілмен жеткізе білуінде.

Ол тілге жүйрік, сөзге шешен болуы керек, Оқу материалын баяндап түсіндіруде сөйлеген сөзі логикалық жағынан жоспарлы, жүйелі, сатылы, бір- бірімен байланысты болуы шарт. [44].

Оқытушы оқушыларға білім беріп іскерлікке, дағдыға үйретеді, ал оқушы таным міндеттерін түсініп, дағдыны игереді. Оқыту барысында оқушыларға теориялық білім мен тәрбие беру бір-бірімен ұштастырыла жүргізіледі. Тәрбие негізін қалайтын, оқушылардың білімін кеңейтіп, өз қабілетін танып білуге үлес қосатын оқытудың түрі – сыныптан тыс оқыту.

Сыныптан тыс оқыту мұғалімнің ұйымдастыру шеберлігімен іске асады. Сонымен қатар сыныптан тыс оқыту әртүлі жұмыстар арқылы жүзеге асады. Сол жұмыстар арқылы оқушылардың бос уақыттарын тиімді пайдалануға, өз қабілетін танып білуге, қосымша жұмыс жасауға үйретіп, дүниетанымын кеңейтеді.

Мектепте әдебиетті оқыту барысында сыныптан тыс жұмыстарға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Бағдарламада берілетін арнаулы сағаттарда мұғалімдер білім негіздерін қалыптастыру жұмыстарымен айналысады. Сөз жоқ, икем – дағдысын дамыту, тәрбиелеу, қабілетті, дарынына әсер ету, оны ары қарай мәпелеу істері білім берумен қоса жүреді. Бірақ осы жұмыстардың барлығын сабақ процесінде жүзеге асыру мүмкін нәрсе емес. Оқушыларды сөз өнеріне тарту, көркем шығармаларға деген қызығушылығын арттыру, эстетикалық талғамын, сезімін дамыту сияқты білім мен тәрбие беруде сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Ол жұмыстардың қандай түрі болмасын, оның негізгі мақсаты – оқушылардың түсінігін арттыру, халықтың салтын, мәдениетін, өнерін бойына сіңіре отыру рухани ұлтжандылық тәрбие беру. Сөйтіп, бұл - әдебиеттен оқушылардың алған білімдерін одан әрі тиянақты ету, дамыту, жинақтау, оларды өмір тәжірибелерінде дұрыс пайдаланып, сөз мағынасын терең ұғынып, сауатты жазуға баулитын жұмыстардың бірі.

Сыныптан тыс оқыту нәтижесінде мектеп бітіруші оқушылар әдебиет пәнінен шығарма жазуда, ауызша емтихан тапсыруда өздерінің терең білімділігін, саналылығын көтереді. Оқушылардың бос уақыттарын пайдалы, тиімді өткізуде, инабаттылық, имандылық, адамгершілік сияқты биік қасиеттерге баулуда, ұлттық өнерді, халық өнерін қастерлеу, қорғауда да сыныптан тыс оқытудың жас ұрпаққа берері көп.

Оқу тілдік дағды ретінде екі деңгейден тұрады: қарқынды деңгей және мотивациялық – саралау деңгейі. Қарқынды деңгейдің негізіне дағдылар жатады. Оқу дағдысын үш топқа бөлуге болады:

- Сөздер мен сөз тіркестерін тану және түсіну дағдысы;
- Тілдің грамматикалық формаларын, синтактикалық құрылымын тану, олардың мағынасын айқындау дағдысы;
- Тілдің графикалық формаларын айыра білу дағдысы;

Оқу барысында аталған дағдылар араласып бірге жүреді және бір – бірімен байланысып жатады, сол себептен оқу дағдыларын жетік меңгермей жетістікке жету қиынға түседі.

Оқу техникасы дегеніміз – тілдің графикалық символдарының инновациясының, механизмінің, дағдыларының жиынтығы. Оқу техникасын саралау барысында оның кешенді құрамын анықтауға болады. Олар: қысымның төмендігі, жоғары белсенділік, артық қимылдың жоқтығы, үнемшілдік, бірізділік, бірқалыпты жылдамдық.

Оқу адам тарихында ауызекі сөлеу тілі дамығаннан кейін оның негізінде пайда болған. Қазіргі таңда оқу қарым – қатынастың және танымның дербес құралы болып кетті. Оқу үрдісі анализ, синтез, қорытынды, болжаудан тұрады. Оқу үрдісін көзбен көру, тілдік және есту аппараттары атқарады.

Оқудың тәрбиелік және білімдарлық орны ерекше, ол адамның ой-өрісінің ұшқыр болуына, әлемге деген көзқарасының қалыптасуына, санасын оятуға үлкен ықпал етеді.

Әр адамның жеке тәжірибиесінде оқу ауызекі сөйлеу тілінен бастау алады. Мысалы, балаға оқу тек ауызекі сөйлеу тілінің дағдылары қалыптасқаннан кейін ғана кіріседі. Сөйлеу және оқу дағдыларын бойына сіңірген бала тілдік

материалдың графикасын меңгереді. Оқу дағдыларын тек бір ғана рет қалыптастыруға болатынын естен шығармау керек, сол себептен оқуға үйретудің алғашқы кезеңдерінің мәні өте зор.

Оқу тілдік іс – әрекеттің дербес түрі ретінде біз мәтіннен керекті ақпаратты алу үшін оқыған жағдайда бола алады. Сол себептен оқуды тілдік іс – әрекеттің дербес түрі ретінде үйретудің мақсаты – оқушыларға оқу технологияларын қолдана отырып мәтіннен керекті ақпаратты белгілі бір мәселенің шешімін табуға жетерліктей етіп алуды үйрету болып табылады.

Оқу тілдің аралас дағдылары мен әдеттерін бақылайтын және құрайтын құрал ретінде де қарастырылады. Өйткені, олар:

- Оқуды қолдану оқушыға тілдік материалды меңгеруге және қарқындалуға мүмкіндік береді;

- Сөз қорын, грамматиканы, тыңдауды, жазуды, ауызекі сөйлеу тілін бақылауға арналған коммуникативті бағыттағы тапсырмалар бағыт – бағдарлар мен жазба мәтіндерге негізделіп құрастырылады;

- Бүкіл тілдік іс – әрекеттер мен дағдыларды қалыптастыратын және бекітетін жаттығулар мәтінге және жаттығулар мен тапсырмалардағы жазбаша мәтінге негізделіп жасалады.

Оқудың жоғарғы сатысында оқу ақпарат алудың негізгі көздерінің біріне айналады. Оқушының зейіні ақпаратты өз бетінше алуға ауысады, бірақ бұл дауыстап оқу мүлдем жойылады деген сөз емес. Оқудың жоғары сатысында дауыстап оқуды логиканы, аргументацияны қалыптастыруға арнап оқуға болады.

Оқу техникасын бағалаудың төмендегідей түрлері бар:

- Оқу жылдамдығы;
- Екпін нормаларын сақтау, мағыналық, логикалық;
- Үзілістер нормасын сақтау;
- Ырғақтың дұрыс нормаларын қолдану;
- Оқылған мәтінді түсіну;

Оқу техникасын қалыптастыру барысында мәтіннің фонетикалық ерекшеліктеріне көңіл бөлу керек. Дауыстап оқу барысында төмендегі тәртіпке назар аударған дұрыс:

- Дайындықсыз оқу;
- Үлгі бойынша оқу;
- Үлгісіз оқу

Дауыстап оқу техникасын дамытуға келесі жаттығулар ықпал етеді:

- Дыбыстарды атау;
- Аталған әріптерді табу;
- Бір сөздердегі әріптерді табу;
- Сөздегі әріптер мен дыбыстарды ажырату;
- Сөздерді белгілі бір дыбысқа, әріпке топтау;
- Суреттеу – жазу – анықталған белгілеріне байланысты сөздерді оқу.

Сөздердің мағыналық формаларын анықтау мынаған саяды:

- Бір түбірлі сөздерді табу;

- Сын есімнің күшейтпелі шырайын табу, өткен шақта тұрған сөзді табу және осыған ұқсас жаттығулар.

Ырғақты қалыптастырып бекітуге арналған жаттығулар:

- Диктордан соң оқу;
- Мәнерлеп оқу;
- Ырғақты сақтай отырып оқу.

Жоғарыда сипатталған жаттығу түрлері оқу техникасын дамыту барысында қолданылса нәтижеге қол жететіні сөзсіз.

Коммуникативті қажеттіліктер мен мәтіннің мағынасының түсінілуі деңгейіне қарай төмендегідей оқу түрлерін қарастыруға болады: аналитикалық; танымдық; ізденушілік; шолушылық; үйренушілік.

Шетел тілінде оқу барысында нәтижеге қол жеткізу үшін мынадай дағдыларды қалыптастыру керек:

Берілген тапсырмаға кедергі келмейтін болса, таныс емес фактілерді қолданыстан шығару;

- Мағыналық ақпаратты анықтау;
- Сөздік қолдану;
- Мәтінде ұсынылған сілтемелер мен анықтамаларды қолдана білу;
- Мәтінді өзгерту және интерпритация жасау.

Егер негізгі ой мәтіннің басында немесе соңында тұратын болса, оқушыға мәтіннің мағынасын түсіну, негізгі ойды анықтау оңайға түседі. Бұл ескерту өз бетімен мәтін жазғанда да қажет болады. Шығарма жазу барысында аталған ой негізгі қажеттіліктің бірі болып табылады, сол себептен оқушыға шетел тіліндегі мәтіндердің құрылымын түсіндіру керек.

Мәтіннің құрылымынан басқа мәтін қандай аймақты қамтитынын, қандай мәселені қозғайтынын жете түсіну керек. Мәтіннің тақырыбы ғана емес, сонымен қоса оның өзектілігі оқу үрдісінің қарқындылығын арттыруға үлкен үлес қосады. Мысалы, жоғары сынып оқушысына қызықты болған мәтін кіші сынып оқушысын қызықтырмауы мүмкін, ондай жағдайда оқудың қарқындылығы төмендейді.

Мәтінмен жұмыс барысында үш кезеңді қарастыруға болады: мәтінге дейін, мәтінмен жұмыс және мәтіннен кейінгі жұмыс. Мәтіннен кейінгі жұмыс егер мәтін тек ақпарат көзі ғана емес, сонымен қоса ауызекі тілді және жазуды дамыту құралы ретінде қарастырылған жағдайда қолданылады.

Оқу техникасын дамытудағы түпкі мақсат – мәтіннің оқушы тарапынан ынта-жігермен, өз еркімен құлшыныспен оқитындай деңгейге жеткізілуі. Шетел тіліндегі мәтін оқушының білімдарлық қызығуларын арттыру үшін оқуға ұсынылатын мәтіндер оқушының жас ерекшеліктерін, қызығуларын есепке ала отырып таңдалуы керек, сол кезде оқу техникасын дамытуға арналған мақсат – міндеттер нәтиже береді.

Оқу жылдамдығын бағалау бойынша ұсынымдамалар

Мәтінді оқыған соң әр оқушыға толтырылатын кестеде тексерудің өлшем нәтижелері көрсетілген. Параметрлер өлшемі:

Оқу тәсілі (оқу барысында анықталады).

Оқу қарқыны (1 минутта оқу мәтінін оқыған соң анықталады).

Оқудың дұрыстығы (оқу барысында анықталады).

Мәнерлеп оқу (оқу барысында анықталады).

Түсініп оқу (оқылған мәтін мазмұны бойынша әңгімелесу барысында анықталады).

Оқу жылдамдығын тексеру барысында кестеге әр оқушының оқу дағдысы нәтижелерінің тұсына қосу (+) немесе басқа белгі қою қажет. Оқу қарқыны 1 минутта оқылған сөздердің санымен анықталады.

Дұрыс оқу — оқылатын мәтін мазмұнын бұзбай , қатесіз оқу. Оқушылардың мәтінді оқу барысында жиі кездесетін қателердің тобы қатарына:

- дыбыстарды бұзып, дұрыс айтпау;
- әріпті, сөзді, буындарды , жолдарды тастап кету;
- оқу бірліктерінің орнын ауыстыру (әріп, буын, сөз);
- оқу бірліктері элементтерін еркін орналастыру ;
- бір оқу бірліктерін басқа оқу бірліктерімен алмастыру;
- қайталаулардың болуы (буын және сөз);
- әдеби сөйлеу нормаларын бұзу;
- сөздің лексикалық мағынасын түсінбегендіктен және сөйлеу нормаларын білмегендіктен жіберілетін орфоэпиялық қателіктер (екпінді дұрыс қоймау);
- «орфографиялық оқумен» байланысты қателіктер, яғни оқу кезінде қалай жазылып тұрса дәл солай оқу қателігі.

Оқу нәтижелері жазылатын кестеде дұрыс оқу бағаланады: егер оқушы қатесіз дұрыс оқыса (кестеде көрсетілген қателерсіз), онда бағанға белгі қойылады, ал егер қате жіберілсе де оған белгі қойылады.

Мәтінді мәнерлеп оқу дұрыс, түсініп оқу және эмоциональды оқу (қажет жағдайда). Осылай мәнерлеп оқу мәтін материалының мағынасын түсінуге, оқушылардың бойында сөйлеу мәдениетіне қатысты дағдылардың қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұл минимум келесі компоненттерден тұрады: дауыстың үні, дауыс күші, айту қарқыны, дауыс ырғағы, сөйлеу қарқыны (жылдамдату және баяулату), кідірістер (тоқтау, сөйлеу үзілісі), үннің сазы (дауысты көтеру және төмендету), логикалық және синтагматикалық екпін. Барлық екпіннің, мәнерлеп оқу және сөйлеудің құралдары жалпы оқу техникасына- сөйлеу мақамына, дем алуына, орфоэпиялық дұрыс айтуына сүйенеді. Мәнерлеп оқуды бағалауда сөйлеу екпіні, логикалық екпін мен паузаны дұрыс қоюына мән беріледі. Емтихан алушы кемшіліктерді шығарып, оны ескермейді:

- екі рет не одан да көп екпінді дұрыс қоймау;
- дауыстап оқығанда сөздің қарқыны мен нақтылығын, мағыналық паузаларды бұзып айту;
- уақыт ішінде оқылған мәтінді түсіну, белгіленген мөлшерден асып кету;
- шығарманың негізгі ойын тұжырымдауда жіберілген қателіктер;
- мәнерлеп оқу құралдарын қолдануда мақсатқа сәйкессіздік, кейіпкердің мінезін берудегі мәнерлеп оқу кемшіліктері.

Оқылған ақпараттың басым бөлігін түсініп оқу , қолданыстағы тура және ауыспалы мағынасын түсіну; жекелеген сөйлемдерді және олардың бір-бірімен байланысын түсіну; мәтін бөліктерінің ішкі мағынасын түсіну, жалпы мәтіннің мағынасын түсіну. Оқылған мәтінді түсінуін бағалау үшін емтихан алушыға оқушылар түсінгенін білдіретін сұрақтар бойынша жауап береді:

- көптеген сөздердің білдіретін мағынасы, олардың мәтінде тура және ауыспалы мәнде қолданылуы;

- мәтін құрамына енетін әрбір сөйлемнің мағынасы, ол сөйлемдердің өзара мағыналық байланысын түсіндіру ;

- пән бойынша мәтіннің жеке бөліктерінің мазмұны (абзацтар, эпизодтар, ол бөліктердің басты ойы) және бөліктердің мағынасы (тек не айтылғаны ғана емес , сонымен қатар сол арқылы не айтқысы келетіні);

- мәтіннің барлық мазмұнының негізгі мағынасы, яғни оқылған мәтін мазмұнына өзіндік көзқарасы .

Емтихан алушы оқушының түсінбей оқуын (механикалық) жауабы негізінде талдап қорытындылауы:

- белгіленген уақытта оқылған мәтіннің жалпы мағынасын түсінбеу;

- мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға дұрыс жауап бермеу;

- оқылған мәтіннің негізгі ойын көрсете алмау;

- оқылған мәтіннен негізгі ойды беретін сөздер мен сөйлемдерді таба алмау;

- мәтіндегі оқиғаларды ретімен айтудағы кемшіліктер.

Жылдам оқудың негізгі нормативтері мен оқу тәсілдері

Қойылған мақсатқа байланысты түрлі оқу тәсілдері олардың ішінде негізгісі келесілер болып табылады.

Тереңдету- талдау және бағалауда олардың бөлшектеріне мән беріледі. Мұндай оқуды аналитикалық, сыни, шығармашылық деп атайды, бұлай оқыту пәнді оқытуда ең дұрысы болып саналады.

Білім алушылар мәтінді оқиды өзінің макроконтексіне және бұрын алған білімдеріне сүйенеді және соның негізінде оқығанын шығармашылықпен түсіну, одан өзі үшін жаңалықты табу, өз бетімен қорытындысын тұжырымдау жаңа материалды есте сақтау және жеңіл қабылдауға мүмкіндік береді.

Жылдам оқу — бұл мәтінді тұтас оқу яғни оқыған мәтінді дәстүрлі емес әдістер арқылы толық және сапалы меңгеруді және оқу процесін жылдамдатып оқылған мәтінді толық түсінуді қамтамасыз етеді.

Жылдам оқу — «диагонал бойынша» үстірт оқу емес, оның механизмі мен мәнімен таныс еместер қателесіп айтады , ал ол белсенді түсінікті процесс, оның барысында оқушылар дәлелдерді, ой-пайымдарды талдайды, жекелеген түсініктерге синтез жасайды, сөйтіп, жаңа білімге іргетас қалайды. Логикалық заңдылыққа сәйкес ғылыми, техникалық, экономикалық және басқа да мәтіндер құрастырылады. Жылдам оқу әдісі оқығанды сапалы меңгеруді қамтамасыз етеді. Мәтіннен шығатын ақпараттың мәнін түсінуде бұл заңдылықтар қолданылады. Жылдам оқудың жоғары деңгейін меңгерген соң ол біртіндеп тереңдетіп оқуға көшеді..

Панорамалық жылдам оқу — жылдам оқу техникасын одан әрі жетілдірудің нәтижесі. Арнайы кстелі жаттығуларды пайдалану арқылы (сандармен, әріптермен немесе графикалық), оқушылар көп жетістікке қол жеткізеді. Көздің көру эффектісі осінің тиімділігі артады, соның арқасында оқығанда оқу жылдамдығы және сапалы меңгеру артады .

Теріп оқу — бұл жылдам оқудың бір түрі, мәтіннің жекелеген бөліктері оқылады. Бұл жағдайда оқушылар бәрін көреді, ештеңені жібермейді және өзіне қажетті аспектілерге ғана назар аударады.

Бұл әдіс ақпараттың дереккөзін екінші рет оқығанда қолданады. Тереңдетіп оқу үшін қажетті бөлімді тауып алғанша беттерді парақтап жылдам оқу жылдамдығы жоғары болады.

Оқу- ақпараттың дереккөзімен алдын ала танысу үшін қолданылады. Бұл оқуда дереккөз қолға алынып, алғысөзі жылдам көз жүгіртіп оқылады, мазмұны бойынша автордың ең маңызды ұсыныстары қаралады, сол бойынша оқушыға мәтіннің негізгі мазмұнының пайдалылығы мен бұл дереккөздің жақын танысу үшін қаншалықты құндылығына пікір білдіріледі.

Оқу-сканирлеу — фактографикалық деректерді іздеу мақсатында ақпараттың дереккөзін тез көз жүгіртіп оқып шығу (дәлелдер, сандар, сөздер, аты-жөндер т.б.) Жылдам оқуды білетін адамдар мұндай іздеуді дәстүрлі оқитындарға қарағанда 2-3 есе жылдам оқиды.

Бұл тәсіл көру аппаратын және периферикалық көруді жаттықтыруды талап етеді және ол мәтін беттерінен қажетті мәліметті тез көруге мүмкіндік береді.

Жылдам оқу тәсілдерінің негізгі шарттары мен ережесі

1. *Жылдам оқу тәсілдері мен әдісін меңгеру* — ақыл-ой іс-әрекетінің жаңа дағдыларын қабылдау процесі. Өз бетімен табысты оқудың міндетті шарттары — оның үздіксіздігі, сабақтың жиі өткізілуі, барлық жаттығуларды үнемі жиі орындап отыру.

Оқудың аса қалаулы компоненті оқу барысында өзіне-өзі аутогенді жаттығулар өткізіп отыру болып табылады , психикалық процестердің құралы болып табылатын ғылыми психологиялық пәндерден тұратын, өзін-өзі сендіру әдісі, бәрінен бұрын елестету , назары мен, эмоционалдық жағдайы, органдардың қызмет етуіне, вегетативті жүйке жүйесін басқаруы, адамды басқаратын органдар мен зат алмасуына әсер етуі болып табылады. Жылдам оқу барысында елестету, көңіл қою мен эмоционалды жағдайдың алар орны ерекше.

Маңызды оқу дәрежесі— саналы процесс, көп жағдайда психикалық іс-әрекет механизмдердің көп бөлігін, оның тиімділігін реттейді. Психологияның жетістігі осы процестерді басқару — шынайы жаттығу.

2. Ақыл-ой іс-әрекетімен байланысты жаттығуларды саналы басқару және бұл процестерді өзгертуге қатысу. Оқылғандағы процестер мәнін терең түсінбей тез оқу мүмкін емес. Сондықтан құралдарды қолдануға ғана негізделген әдістер шектеулі тиімділік әкеледі.

Олар тек әрекет факторларды ғана жаттықтырады (көз қозғалысы, периферикалық механизмдерді сөйлеу мен тыңдау) және оқу процесін

басқаратын ми орталықтарына әлсіз әсер етеді. Мұндай оқу нәтижесі үстірт болады, жылдам бұзылады.

3. Оқу жылдамдығын біртіндеп ұлғайту және дағдыларды дамыту: оңайдан қиынға қарай. Келесі жаттығуды үйрену үшін алдыңғы жаттығуды жақсылап үйренген соң көшу қажет.

4. Бұл талаптарды оырындау үшін жұмыс орны, оқу кестесі жақсы ұйымдастырылуы қажет:

- жұмыс бір уақытта орындалуы керек ;
- әрбір сабақтың ұзақтығы бір, бір жарым сағатқа созылуы қажет;
- жұмыс орны жақсы жарықтанып басы артық заттар болмау керек ;
- ақыл-ой еңбегінің гигиенасы ережесін дұрыс сақтау керек;
- кітапты көлбеу жазықтықта отырып және түрегеп тұрып оқу да

ұсынылады (преимущественно);

- оқу барысында көзге демалыс беру, физикалық жеңіл жаттығуларды орындау , аздаған үзілістер беру пайдалы.

Оқушылардың оқу техникасын жетілдіруде мектеп жүйесі міндетті компонент болып табылады. Оқу дағдыларын қалыптастырудың негізгі кезеңдері 1-кестеде көрсетілген. Орта мектепті бітіруші түлек жылдам оқу дағдыларын меңгеруге міндетті. Тәжірибеде көрсеткендей оны факультатив сабақтарда арнайы үйрету қажет .

21-кесте

Дағды деңгейі	Сын ыптар	Оқу жылдамдығы, сөз /мин.
Бастауыш	1— 3	80 — 130
Дамытушы	4 — 6	130 — 250
Жетілдіруші	7— 10	250 — 330

Жоғары сыныптардағы оқушылардың оқу нормативтері 22-кесте.

Оқу түрі	Оқу жылдамдығы	
	сөз /мин	белгі/мин.
Өте баяу	150	900
Баяу	250	1500
Жылдам	500	3000
Өте жылдам	500— 1000	3000— 6000
Панорамалық жылдам	1000— 1500	8000— 10000

Берілген оқыту әдістемесі алғашқымен салыстырғанда оқу жылдамдығын 3 есе арттыруға мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу жылдамдығы 3 мың. белгі және одан да көп жылдам оқуға дағдыланады. Мұндай жылдамдықта орташа есеппен 1 сағатта кітаптың 100 бетін оқуға болады.

Қорытынды

Оқу жылдамдығының ең жоғары мүмкіндігі қандай? Зерттеу көрсеткендей, оқығанды дұрыс меңгеру үшін оқу жылдамдығының жоғары көрсеткіші 1500 сөз/мин аспау қажет (10 мың. белгі./мин). Әр адамның оқу жылдамдығы дербес және ол көптеген факторларға байланысты: белсенділігі мен психикалық-жүйке деңгейі процестеріне, темпераментіне, ойлау дағдыларының ерекшелігіне т. б.

Осылайша, оқу жылдамдығын дұрыс дамытуға болады. Әрбір адам жылдам оқу әдістемесі арқылы өзінің оқу жылдамдығын 3 есе арттыруға болады.

Оқу сабақтарын жандандырып, эмоционалды, әр түрлі тәсілдермен жүргізу ғана балалардың назарын аударады және ұстап қалады, кейінгі сыныптарда да жалғасатын оқуға қызығушылығын арттырады.

Жылдам оқу ойлау, зейін, жады үдерістерін белсендендіреді және әртүрлі оқыту деңгейлері үшін оқу үрдісін жетілдіру құралдарының бірі болып табылады.

Балалар қызығушылықпен оқығанда, жүгіртіп оқу да, түсініп оқу да пайда болады, қазақ тілінен де, математикадан да үлгерімдері айтарлықтай артады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Андреев О. А. Техника быстрого чтения. Ростов-на-Дону, 2003ж.
2. Узорова О. В., Нефёдова Е. А. Практическое пособие для обучения детей чтению. ЗАО «Премьера» ГИППВ. 1999 ж.
3. Бастауыш білім беру деңгейінің 2-4-сыныптары үшін «Әдебиеттік оқу» пәні бойынша үлігілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде) Астана, 2016 ж.
4. Кузнецов О. А., Хромов Л. Н. Техника быстрого чтения. Москва. Книга. 1983 ж.
5. Юшкова Л. М. Совершенствование техники чтения. Журнал Начальная школа. 1989 ж. № 5.
6. Винокурова Н. К. Развиваем способности детей. Москва. РОСМЭН. 2003 ж.
7. Оморокова М. И. Совершенствование чтения младших школьников. Москва. АРКТИ. 2001 ж.
8. Беспалова Я.В., Беспалов В.С. «Использование зрительных диктантов для отработки навыка чтения». Журнал «Начальная школа», №6, 1994 ж.
9. Егоров Т.Г. Очерки психологии обучения детей чтению. - М., Учпедгиз, 1953. С.30-31; 32-35.
10. Соколов А.Н. К вопросу о психологии понимания // Тезисы докладов научной сессии отделения психологии АПН РСФСР. - М.-Л., 1947.
11. Ковалева Г. С., Красновский Э. А. Новый взгляд на грамотность. // Русский язык. - 2005. - № 14.
12. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич; Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз., Комис. по истории филол. наук. — Л. : Наука. Ленингр. отделение, 1974.
13. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников. – М., 1982 ж.
14. Путина Н.Д. «Организация эффективного контроля за формированием у учащихся навыка беглого чтения» Журнал «Начальная школа» №3, 2002 ж.
15. Зайцев В.Н. «Резервы обучения чтению». Журнал «Начальная школа», №8, 1990 ж.
16. Кушнир Л.Л/. Зачем ребенок приходит в школу / Школьные технологии. – 1996 ж.-№ 6
17. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-сыныбы үшін «Сауат ашу» пәні бойынша үлігілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде) Астана, 2016 ж.
18. Кубасова О.В. Как помочь ребенку стать читателем. – Тула.: АСТ Астрель, 2004 ж.
19. С. Рахметова Қазақ тілін оқыту методикасы. Алматы: Ана тілі, 1991 ж.
20. Ш. Сәтиева. Оқушылардың оқу техникасын дамыту. Ұлағат, 2004 ж., № 4.
21. Бугрименко Е.А., Цукерман Г.А. Чтение без принуждения. – М.: Творческая педагогика, 1993 ж.

22. Зиганов М. А. Школа рационального чтения. Москва. Образование. 1995 ж.
23. <http://zkoipk.kz/ru/2015smart1/1458-conf.html>
24. Фролова В.Д. Развитие интереса к чтению. // Журнал Начальная школа. 1989. №12.
25. С.Қирабаев «Мектеп және қазақ әдебиеті» мектеп, 1979ж.
26. Ж.Қараев «Білім беру жүйесін ақпараттандыру».
27. Т.Қ. Жұмажанова «Әдебиетті оқыту әдістемесі».
28. Т.Ақшолақов «Көркем шығарманың эстетикалық табиғатын таныту».
29. «Педагогика» Алматы, 2003 ж.
30. Ақшолақов Т.Қ. Шығарманың көркем айшықтарын таныту. Алматы, 1994ж.
31. Ахметов К.К. Әдебиеттану әліппесі. Алматы, 2000ж.
32. Б. Әбдіғазиев Шәкәрім Құдайбердиев, творчестволық өмірбаяны /методикалық нұсқау/ Алматы, 1989ж.
33. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. Алматы, 1997ж.
34. Дәулетбекова Ж. Оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Алматы, 1997ж.
35. Хамзин М.Х. Қазақ романдарын қазіргі кезеңде оқыту мәселелері /оқу-әдістемелік құралы/ Жезқазған, 1993ж.
36. СЕМЕЙ қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті «Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі»пәніне арналған оқу-әдістемелік материалдар
- 37.Қазақ тілі мен әдебиет журналы. №9, 2010жыл
- 38.Е. Жұматаева. Әдебиетті оқытудың кейбір мәселелері. 1999ж.
39. Т.Қ.Жұмажанова «Әдебиетті оқыту әдістемесі».
- 40.А. Көшімбаев «Қазақ әдебиетін оқыту методикасы».
- 41.Т.Ақшолақов «Қазақ әдебиетін оқыту методикасы».

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1. Мәтіндерді оқудың әдістері, техникасы және түрлері	8
2. Бастауыш мектепте оқу тіліндегі оқу нормативтері бойынша ұсынымдамалар	30
3. Бастауыш мектеп білім алушыларының оқу техникасын тексеру бойынша ұсынымдамалар	39
4. Оқыту қазақ тіліндегі негізгі мектепте оқу нормативтері бойынша ұсынымдамалар	51
5. Оқыту қазақ тіліндегі жалпы мектепте оқу нормативтері бойынша ұсынымдамалар	73
Қорытынды	100
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	101

Введение

Чтение – это самостоятельный вид речевой деятельности, который входит в сферу коммуникативно-общественной деятельности людей и обеспечивает письменную форму общения.

Задачи обучения чтению как самостоятельному виду речевой деятельности, заключаются в следующем: научить учащихся извлекать информацию из текста в том объеме, который необходим для решения конкретной речевой задачи, используя определенные технологии чтения.

Актуальность данной тематики обусловлена тем, что одна из важнейших задач школы – формирование у учащихся навыка чтения, являющегося фундаментом всего последующего образования.

Педагоги и психологи констатируют тот факт, что дети едва научившись читать в начальной школе, к седьмому- восьмому классу читают все хуже. Замедленность процесса чтения, отсутствие интереса к чтению приводит к тому, что интеллектуальная деятельность тоже замедляется. Учащиеся медленнее читают условие задачи, упражнения, забывают его суть, прежде чем начнут его выполнять. Многие термины и понятия, о которых они должны иметь представление в этом возрасте, им просто неизвестны и неинтересны. Ни для кого, ни секрет, что желание читать, стойкий интерес к чтению формируется в семье и основа его – привычка ребенка читать.

Опыт свидетельствует, что плохо читающие учащиеся обречены на неуспеваемость в средних и старших классах, где учебный материал увеличивается во много раз.

От скорости чтения зависит также процесс развития. Быстро читают обычно те учащиеся, которые читают много. В процессе чтения совершенствуется оперативная память и устойчивость внимания. От этих двух показателей, в свою очередь, зависит умственная работоспособность. Навык чтения должен быть сформирован в начальной школе[1].

Работа над техникой чтения - процесс достаточно длительный и не всегда привлекательный для учащихся. Однако без нормальной техники чтения учение в старших классах будет затруднено.

Сформированный навык чтения включает в себя как минимум два основных компонента:

- технику чтения (правильное и быстрое восприятие и озвучивание слов, основанное на связи между их зрительными образами, с одной стороны, и акустическими и речедвигательными, - с другой);
- понимание текста (извлечение его смысла, содержания).

Хорошо известно, что оба эти компонента тесно взаимосвязаны и опираются друг на друга: так, усовершенствование техники чтения облегчает понимание прочитанного, а лёгкий для понимания текст лучше и точнее воспринимается. При этом на первых этапах формирования навыка чтения большее значение придаётся его технике, на последующих – пониманию текста.

Чтение может выступать и как средство формирования и контроля смежных речевых умений и навыков, поскольку:

- использование чтения позволяет учащимся оптимизировать процесс усвоения языкового и речевого материала;

- коммуникативно-ориентированные задания на контроль лексики и грамматики, аудирования, письма и устной речи предполагают умение читать и строятся на основе письменных текстов и инструкций;

- упражнения на формирование и отработку всех языковых и речевых навыков также строятся с опорой на текст и письменные установки к упражнениям и заданиям.

Чтение имеет большое познавательное, воспитательное, общеобразовательное и практическое значение, особенно для развития профессиональной компетенции. В связи с этим повысились требования к содержанию учебных текстов:

- воспитательная ценность. Тексты должны воспитывать ценности гуманистического общества, ответственность специалиста за результаты и последствия своей деятельности;

- познавательная ценность и научность содержания текстов, профессиональная ориентация;

- соответствие содержания возрасту и интересам учащихся, уровню их обученности, интеллектуальным и познавательным запросам.

Техника чтения – это озвучивание текста во внешней (при чтении вслух) или внутренней речи. Хорошая техника предполагает правильное и быстрое осуществление этого процесса. Традиционно формирование техники чтения считается задачей начальной школы.

Таким образом, целью совершенствования техники чтения в средней школе должно стать стремление не потерять те достижения, что дала начальная школа. Затем следует научить зрелому чтению, существенными чертами которого являются высокая скорость чтения и гибкость чтения, то есть умение читать с разной скоростью в зависимости от речевой ситуации.

1. Методы, техники и виды чтения текстов

Чтение – один из видов речевой деятельности – заключается в переводе буквенного кода в звуковой, который проявляется либо во внешней, либо во внутренней речи. Характерной особенностью чтения является осмысление зрительно воспринимаемого текста с целью решения определенной коммуникативной задачи: распознавание и воспроизведение чужой мысли, содержащейся в нем, в результате чего читатель определенным образом реагирует на эту мысль. Следовательно, с помощью чтения человек реализует возможности так называемого опосредованного общения: восприятие и понимание текста свидетельствуют о взаимодействии читателя с автором текста, о сложных мыслительных процессах, сопровождающих его осознание.

Проблема продвижения чтения сегодня актуальна во всем мире. В разных странах существуют свои подходы к ее решению. В мировой и отечественной практике наработан положительный опыт по решению проблем «кризиса чтения».

Во Франции решение проблемы чтения стало в 80-е гг. одной из приоритетных задач в политике Министерства культуры и правительства. Специальное Управление определило целостную политику в области книжного дела и чтения от момента ее создания до предложения читателям.

Массовая пропаганда книг и чтения осуществляется в Нидерландах. Здесь интенсивно работает Фонд массовой пропаганды голландских книг. Ежегодно организуются Неделя книги, когда всеми средствами внимание жителей страны привлекается к голландской литературе, и Неделя детской книги. Центр информации и документации подготавливает и рассылает информацию для проведения мероприятий по пропаганде детской книги в библиотеки и школы.

В Великобритании в рамках Национального года чтения действовала программа «Совместное чтение в семье». Основные его мероприятия: «Кампания по записи в библиотеки» направлена на то, чтобы привлечь детей и их родителей в местные библиотеки; «Чтение перед сном» побуждала родителей и воспитателей читать своим детям; «Читай вволю пока не надоест» предлагала подросткам обсуждать прочитанное.

В Германии образован Немецкий фонд чтения, который проводит целенаправленную политику в области поддержки чтения. Цель фонда – внедрять в сознание широкой общественности мысль, что чтение и письмо сохраняются как основополагающие инструменты культуры.

В Бельгии создан Фонд чтения в 2002 году, целью которого является создание в стране условий, способствующих чтению. В 2006 году в состав Фонда чтения вошёл Национальный центр детской литературы, который является частью международного академического сообщества специалистов в области детской литературы. Фонд постоянно воплощает в жизнь идеи, направленные на то, чтобы вдохновить детей и взрослых на чтение хороших книг

В Швеции читателям предлагают большое количество разнообразных бесплатных программ. «Вике Вире» – это уроки речи для детей от 0 до 1 года и

их родителей, ведёт занятия педагог-актриса. Программа «Карапуз Пеле» рассчитана на детей от 1 года до 2-х лет, на занятиях актриса декламирует и поёт вместе с детьми и их родителями. Уроки сказок на шведском языке проводятся педагогами и актёрами для детей трёх возрастных групп - 2-х, 3-х и 4-х лет. Подобные уроки проводятся и на иностранных языках. Так как наблюдается снижение интереса к книге и чтению в подростковой среде, особое внимание уделяется работе с этой читательской группой. Для подростков 11-13 лет работают клубы книголюбов, на встречах которых читают и обсуждают новые хорошие книги.

В США данная проблема чтения получила общенациональное звучание после доклада «Нация в опасности», когда были обнародованы цифры о функционально неграмотных подростках Америки, согласно которым функциональная неграмотность среди юных составляла 17 %. С этого времени проблема чтения находится в сфере постоянного внимания, осуществляется пропаганда книг, чтения, литературного наследия. В школах создаются места для чтения, реализуются различные программы, направленные на привлечение детей к книге, к чтению: «Год юного читателя», «Больше чтения об этом», «Любовь к чтению на всю жизнь», «Чтение открывает новые миры». Чтение в США поощряется в любом виде.

В России было принято решение о разработке долгосрочной Национальной программы развития чтения. Фундаментом реализации этой программы являются библиотеки, а основой для поддержки чтения детей и семей - школы и библиотеки, работающие с детьми. Одним из крупномасштабных проектов изучения детского досугового чтения является комплексное исследование «Сельский ребенок: чтение, книжная среда, библиотека». Разработан проект «100 книг Путина».

Курсы чтения во время каникул в Корее: программа обслуживания детей ведется местными публичными библиотеками во время летних и зимних каникул, начиная с 1971 года. Эта программа является корейской оригинальной программой и отвечает современной ситуации, когда общее количество библиотек еще недостаточно, чтобы всех охватить. Курсы чтения используют обычные формы, такие как экскурсии, обучение пользователей, обучение чтению.

Таким образом, во многих странах мира задача приобщения к книге населения относится к разряду приоритетных.

Каковы же нормативы скорости чтения? Что следует считать медленным и быстрым чтением? В США и некоторых других странах существует государственный стандарт скорости чтения.

Скорость чтения	Английский язык	Немецкий язык
очень низкая	170-200	100-140
низкая	200-230	140-180
средняя	230-250	180-220
быстрая	350-450	400-500
сверхбыстрая	550-650	600-800

Школьная система включает как обязательный компонент совершенствование техники чтения учащихся. Предполагается, что выпускник средней школы должен в полной мере владеть навыком быстрого чтения. Однако, как показывает опыт, этому надо учить специально, хотя бы в порядке факультатива.

Уровень языка	Классы	Скорость чтения, сл./мин.
Начальный	1-4	80-130
Развивающий	5-9	130-250
Совершенствующий	10-11	250-300

Международный опыт ориентирует на начальное образование. Международный опыт показал, что уделяется большое внимание чтению. При изучении мирового опыта был сделан упор на формулу определения начальной скорости чтения. По этой формуле определяется скорость чтения как количество знаков, прочитанных в единицу времени с учетом качества усвоения прочитанного. Ее можно подсчитать по формуле $V = \frac{Q}{T} \times K$

где V – скорость чтения, зн./мин.;

Q – число знаков в тексте (объем); - это значит международный стандарт;

T – время, затраченное на чтение текста в мин.;

K - коэффициент понимания.

Под знаком понимается каждая буква и цифра (кроме знаков препинания).

Известно, что в русском языке слова имеют в среднем шесть знаков. Существует закон редукции гласных, стечение согласных, то есть действует закон звукового сингармонизма. Если, например, скорость чтения в знаках равна 600 знаков /мин., то скорость чтения в словах будет 100 слов/мин. (600:6).

Рекомендуемые нормативы чтения для начальной и основной школ на конец учебного года:

Нормативы чтения для начальной школы с казахским языком обучения

Класс	Количество слов	Количество знаков
1 класс	25-30	180-210
2 класс	50-55	330-360
3 класс	65-70	450-480
4 класс	80-85	570-600

Нормативы чтения для начальной школы с русским языком обучения

Класс	Количество слов	Количество знаков
1 класс	30-35	180-210
2 класс	55-60	330-360
3 класс	75-80	450-480
4 класс	95-100	570-600

Нормативы чтения для основной школы с казахским языком обучения

Класс	Количество слов	Количество знаков
5 класс	95-105	660-720
6 класс	105-110	720-780
7 класс	110-125	780-840
8 класс	120-130	840-900
9 класс	130-155	900-1080

Нормативы чтения для основной школы с русским языком обучения

Класс	Количество слов	Количество знаков
5 класс	110-120	660-720
6 класс	120-130	720-780
7 класс	130-140	780-840
8 класс	140-150	840-900
9 класс	150-180	900-1080

Сопоставляя казахский язык с русским языком, отмечаем, что в казахском языке знаков больше, их семь (способ суффиксации в казахском языке меняется не на конечное слово, а нанизывается в конце каждого слова), например, балалар-балалармен-балаларга. В предложениях *Мен мектепке бара жатырмын.* - 4 слова, 23 знака; *Я иду в школу.* - 4 слова, 10 знаков.

Восприятие текста и активная переработка информации - вот основные компоненты чтения. Следовательно, обучение чтению как одному из видов речевой деятельности - важнейшая учебная задача, которую должен решать учитель.

Цель обучения чтению в школе заключается в том, чтобы научить учащихся рациональным приемам восприятия и переработки информации, содержащейся в текстах различного характера в зависимости от содержания и коммуникативной задачи.

Умение читать предполагает овладение техникой чтения, то есть правильным озвучиванием текста, записанного в определенной графической системе, и умением осмыслить прочитанное. Наиболее существенными чертами зрелого (хорошего) чтения являются следующие: высокая скорость чтения (про себя), что обусловлено автоматизмом обработки воспринимаемого печатного материала; гибкость чтения, то есть умение читать с разной скоростью в зависимости от речевой ситуации.

Высокая скорость и гибкость чтения являются базой (основой) формирования многих других умений, необходимых для осуществления процесса чтения. Это такие умения, как умение сосредоточить внимание на определенных вопросах содержания; предвидеть в процессе чтения то, что будет сказано дальше; определять ключевые места текста; вычленять основную мысль высказывания; отличать существенное от несущественного в воспринимаемой информации; устанавливать (и игнорировать, если это необходимо) избыточные детали информации; ставить вопросы в процессе восприятия текста; определять логику, структуру высказывания; делать выводы и формулировать их своими словами; критически оценивать полученную информацию, реагировать на нее и использовать ее в соответствующих жизненных ситуациях.

Следовательно, при обучении чтению учитель должен четко осознавать ту коммуникативную задачу, которая будет определять характер восприятия текста учащимися. Под коммуникативной задачей в данном случае следует понимать установку на то, с какой целью осуществляется чтение: где, когда, для чего будет использована извлеченная из текста информация. При этом следует учитывать функции, которые присущи чтению как виду речевой деятельности и которые реализуются в процессе опосредованного общения читателя с автором текста. Как правило, выделяются три функции чтения: познавательная, регулятивная и ценностно-ориентационная.

Познавательная функция реализуется в процессе получения информации о мире, людях, фактах и явлениях действительности (читаю, чтобы знать). Регулятивная функция направлена на управление практической деятельностью учащихся, на развитие их опыта: поступить в соответствии с полученной информацией, усовершенствовать свой жизненный опыт, свои умения в той или иной области (читаю, чтобы уметь). Ценностно-ориентационная функция чтения связана с эмоциональной сферой жизни человека. В данном случае происходит воздействие на эмоции, чувства читателя, что приводит к совершенствованию его личности, повышению его культурного уровня (читаю, чтобы эмоционально наслаждаться).

Чтение в начальной школе является не только важнейшим самостоятельным предметом, но и средством обучения, и чем успешнее учащиеся овладеют полноценным навыком чтения, тем раньше и полнее будут реализованы их способности по учебным предметам. В.А.Сухомлинский считал, что чтение создаёт прочную основу для выполнения различных творческих работ, развивающих мышление ребёнка, воображение, речь, нравственные качества. И это действительно так, потому что именно чтение связано с развитием интеллектуального потенциала, воспитанием культуры, социальной личности. Поэтому задача учителя заключается в том, чтобы сформировать у младших школьников читательские умения: навык правильного чтения, интерес к чтению, самостоятельное продуктивное чтение [2].

При формировании навыка чтения программа начальной школы предусматривает его постепенное усовершенствование от класса к классу, и на каждом этапе его сформированность оценивается по таким показателям: объём прочитанного, скорость (беглость) чтения, его правильность, осмысленность и др.

Цель программы по предмету «Литературное чтение» - способствовать развитию личности ребенка средствами искусства слова, воспитывать потребность в общении с искусством, ввести учащегося в мир художественной литературы, приобщая его к духовному опыту человечества; формировать в процессе читательской деятельности навыки функциональной грамотности младших школьников [3].

Задачи учебного предмета «Литературное чтение» следующие:

- 1) создание благоприятных условий для формирования читательских интересов, эстетического чувства и художественного вкуса учащихся, их потребности в читательской деятельности;
- 2) формирование системы читательских и речевых умений;
- 3) формирование первоначальных литературоведческих и речеведческих знаний;
- 4) обучение приемам анализа художественных произведений разных жанров, и приемы работы с произведениями разных стилей;
- 5) развитие творческих способностей;
- 6) расширение читательского кругозора, знакомство с лучшими произведениями классической и современной художественной и научно-познавательной литературы, адресованной младшим школьникам;
- 7) совершенствование полноценного навыка чтения (правильности, беглости, осознанности и выразительности);
- 8) формирование библиографических умений;
- 9) становление гуманистического мировоззрения, формирование интеллекта и духовного мира учащихся, приобщение их к национальным и общечеловеческим ценностям, основанным на национальной идее «Мәңгілік ел».

Как в соответствии с поставленными задачами, сформировать навык чтения, чтобы обеспечить в дальнейшем успешное обучение? Почему одни

учителя достигают высоких результатов, у других читают все, но далеко не все умеют «читать». В чём же основные причины несформированности навыка чтения и можно ли их устранить? Эти и другие вопросы, связанные с проблемой чтения, очень актуальны на сегодняшний день. Положительный опыт по этой проблеме уже накоплен.

Методы чтения

Каждый век придумывает свои методы обучения чтению. Затем забывает их, чтобы спустя несколько десятилетий «переоткрыть» и восхититься заново. В каждом есть своя прелесть. Однако давайте разберемся во всем этом многообразии.

Существуют два основных, противоположных в своей основе метода обучения чтению. Один называется методом целых слов, другой - фонологическим.

Долгое время шли дискуссии на тему, нужно ли вообще учить фонетике. К 1930 году был проведен ряд исследований на эту тему, и все пришли к заключению, что фонетика необходима, весь вопрос лишь в том, как и в каком объеме давать ее детям.

Например, был поставлен такой эксперимент. Группу учащихся разделили пополам, причем первую подгруппу обучали чтению по методу целых слов, вторую - с помощью фонологического метода. Когда учащиеся начали читать, их протестировали. На первом этапе лучше читали вслух и про себя дети из первой группы. «Фонологические» же дети легче справлялись с незнакомыми словами и к концу второго класса перегнали своих одноклассников по уровню восприятия и богатству словарного запаса.

По наблюдениям ученых, «целословные» учащиеся делали типичные ошибки. Например, читая подпись под картинкой, они заменяли слова, близкие по смыслу. Вместо «тигр» могли сказать «лев», вместо «девочка» – «дети», вместо «машина» - «колеса». Стремление закрепить слово за строго определенным значением приводило к тому, что за весь год обучения эти учащиеся так и не смогли научиться читать новые слова без чьей-либо помощи.

Справедливости ради нужно сказать, что «фонологические» учащиеся испытывали трудности в чтении тех слов, где буквы были переставлены или заменены на похожие.

Таким образом, стало понятно, что большинству маленьких читателей фонетика необходима. Последние исследования подтвердили то, что люди читают слова по буквам. Но из-за того, что процесс этот происходит мгновенно, кажется, что мы воспринимаем слово целиком [4].

Пойдя дальше в исследованиях, психологи поняли, что чтение - это произнесение текста про себя. Сторонники теории восприятия текста как целого считали и считают, что мы воспринимаем слова из текста напрямую. Но опыты показали, что во время чтения про себя задействована та же часть мозга, что и при чтении вслух.

Итак, для того чтобы свободно читать, необходимо легко и быстро распознавать буквы и соотносить их со звуками. И самая простая зубрежка фонетики оказывается намного эффективнее прочих уловок и приемов.

Как ни странно, можно научиться читать, не зная алфавита. Последователи *метода «целых слов»* призывают не обучать ребенка буквам. И лишь недавно стали известны окончательные выводы ученых: только знание букв делает процесс обучения чтению максимально успешным.

Был проведен эксперимент. Учащимся показывали карточки со словами. Только в одной группе эти слова были подписаны под картинками, а в другой те же самые слова давались без иллюстрации. Каждой группе предъявляли одни и те же четыре слова. Затем учащихся соединили, карточки перемешали и показали заново. Выяснилось, что они узнают слова лишь на тех карточках, по которым они учились. То есть ребенок, запоминая слов с иллюстрацией, гораздо с меньшей степенью вероятности опознает графический облик слова, чем тот, кто запоминал написание в «чистом виде».

Это косвенно подтверждает тот факт, что алфавит необходим. Но главное не то, как называются буквы, а то, что они обозначают. Учащиеся должны не столько знать названия и последовательность букв, сколько учиться обращать внимание на буквы, воспринимать их как часть целого.

Кроме того, алфавит - это абстрактный код. Малыш, который до этого имел дело с реальными вещами, начинает пользоваться символами, а ведь это первый шаг к развитию абстрактного мышления.

Не может быть одной универсальной методики обучения чтению на любом языке. Но общим может быть подход: начинать обучение с понимания букв и звуков, с фонетики. Этот принцип действует практически в любом языке. Даже в Китае, где традиционно на письме используются иероглифы, последние 50 лет детей сначала учат читать слова с помощью латинского алфавита, а потом уже переходят к традиционному написанию.

В русском языке большинство слов читаются так, как пишутся. Исключение составляют случаи так называемой «лености» языка, когда исторический облик слова изменен современным произношением («малако» вместо «молоко», «кроф» вместо «кров», «сонце» вместо «солнце» и др.) Но даже если мы будем читать так, как пишется, - это не будет ошибкой и не изменит смысла.

Еще несколько десятилетий назад методика была одна: сначала дети учили названия букв, затем звуки, а потом соединяли буквы в слоги. Трудность была в том, что первоклашки долго не могли усвоить разницу между тем, как буква называется и как произносится. Слоги оказывались длинными, и ребенку было очень сложно удерживать в голове несколько букв. В последние годы успешно используется *принцип складов - фонем*. В русском языке не так много складов, и ими удобно манипулировать.

Итак, мы выяснили, что ребенку фонетику знать необходимо. Но это не значит, что ребенок должен зубрить скучные правила и отличать качественную редукцию от количественной. Главное, что необходимо поддерживать, - это интерес к учебе. А правило здесь одно: ребенку интересно до тех пор, пока его возможности совпадают с поставленными задачами.

Нужно сделать так, чтобы у ребенка получалось, чтобы его успехи были очевидны. Например, взять для освоения пару десятков слов, обозначающих

предметы в доме. Если повесить на эти предметы таблички со словами, ребенок вскоре начнет узнавать знакомые надписи. Затем можно играть в «угадайку», в лото с теми же самыми словами - и ребенок почувствует уверенность в своих силах. Только на фоне положительных эмоций дальнейшее обучение будет эффективным.

Рассмотрим поподробнее методы обучения чтению.

Фонетический метод. Фонетический подход основан на алфавитном принципе. В основе - обучение произношению букв и звуков (фонетике), а когда ребенок накапливает достаточные знания, он переходит к слогам, а потом и к целым словам. В фонетическом подходе есть два направления:

Метод систематической фонетики. Перед тем как читать целые слова, детей последовательно обучают звукам, соответствующим буквам, и тренируют на соединение этих звуков. Иногда программа включает в себя и фонетический анализ - умение манипулировать фонемами.

Метод внутренней фонетики уделяет основное внимание визуальному и смысловому чтению. То есть детей учат узнавать или идентифицировать слова не с помощью букв, а посредством рисунка или контекста. И уже потом, анализируя знакомые слова, изучаются звуки, обозначаемые буквами. В целом у этого метода эффективность ниже, чем у метода систематической фонетики. Это связано с некоторыми особенностями нашего мышления. Ученые выяснили, что способности к чтению напрямую связаны со знанием букв и звуков, способностью выделять фонемы в устной речи. Эти навыки при начальном обучении чтению оказываются даже важнее, чем общий уровень интеллекта.

Лингвистический метод. Лингвистика - это наука о природе и о строении языка. Дети приходят в школу с большим запасом слов, и это метод предлагает начинать обучение на тех словах, которые часто используются, а также на тех, которые читаются так, как пишутся. Именно на примере последних ребенок усваивает соответствия между буквами и звуками.

Метод целых слов. Здесь детей обучают распознавать слова как целые единицы, не разбивая на составляющие. В этом методе не учат ни названий букв, ни звуков. Ребенку показывают слово и произносят его. После того как выучено 50-100 слов, ему дают текст, в котором эти слова часто встречаются.

Метод целого текста. В чем-то схож с методом целых слов, но больше апеллирует к языковому опыту ребенка. Например, дается книга с увлекательным сюжетом. Ребенок читает, встречает незнакомые слова, о смысле которых ему нужно догадаться с помощью контекста или иллюстраций. При этом поощряется не только чтение, но и написание собственных рассказов.

Цель этого подхода - сделать процесс чтения приятным. Одна из особенностей - фонетические правила вообще не объясняются. Связь между буквами и звуками устанавливается в процессе чтения, неявным путем. Если ребенок читает слово неправильно, его не исправляют. Главенствующий аргумент: чтение, как и освоение разговорного языка, естественный процесс, и дети способны освоить все тонкости этого процесса самостоятельно.

Метод Зайцева. Николай Зайцев определил склад как единицу строения языка. Склад - это пара из согласной и гласной, или из согласной и твердого или мягкого знака, или же одна буква. Склады Зайцев написал на гранях кубиков. Кубики он сделал различными по цвету, размеру и звуку, который они издают. Это помогает детям почувствовать разницу между гласными и согласными, звонкими и мягкими. Пользуясь этими складами, ребенок составляет слова.

Методика относится к фонетическим методам, ведь склад - это или слог, или фонема. Таким образом, ребенок учится читать сразу по фонемам, но еще при этом ненавязчиво получает понятие о буквенно-звуковых соответствиях, поскольку на гранях кубиков он встречается не только склады, но буквы «поодиночке».

Метод Мура. Мур начинает с того, что обучает ребенка буквам и звукам. Он вводит ребенка в лабораторию, где стоит специальная печатная машинка. Она произносит звуки, а также названия знаков препинания и цифр, когда нажимаешь на соответствующую клавишу. На следующем этапе ребенку показывают сочетания букв, например, простые слова, и просят набрать их на компьютере. И так далее - писать, читать и печатать.

Метод Монтессори. Мария Монтессори давала детям буквы алфавита и учила узнавать их, писать и произносить. Позже, когда дети научались соединять звуки в слова, она предлагала соединять слова в предложения.

Техники чтения

Выделяются 2 вида чтения: чтение вслух и чтение про себя. Оба вида чтения должны удовлетворять следующим требованиям:

- 1) *правильности;*
- 2) *сознательности;*
- 3) *беглости.*

К чтению вслух ещё предъявляется требование выразительности.

Правильность чтения – это безошибочность и плавность воспроизведения звуковой стороны текста.

Сознательность чтения проявляется в умении читателя ясно, глубоко понять содержание текста.

Беглостью чтения называют такой темп чтения, который обеспечивает сознательность восприятия при чтении и который соответствует темпу устной речи.

Выразительность чтения – это качество громкого чтения, проявляющееся в умении читателя голосом передать авторский замысел и своё отношение к прочитанному.

Оптимальное чтение – это чтение со скоростью разговорной речи, т. е. в темпе от 120 до 150 слов в минуту.

Именно к такой скорости приспособился за многие столетия артикуляционный аппарат человека, именно при этой скорости достигается лучшее понимание текста.

Выделяют *три аспекта*: аспект обучения, развития и воспитания.

При обследовании школ в различных регионах обнаружили, что в 5-9 классах встречаются учащиеся, которые имеют очень низкую скорость чтения: до 40 слов в минуту. Такую скорость обычно имеют ученики в 1 классе. В 9 классе домашнее задание в среднем на один день составляет примерно 8 страниц учебника, или 6500 слов. Разделим 6500 слов на скорость чтения 40 слов в мин. Получается 162 мин., или около 3 часов (2,7ч.) необходимо, чтобы один раз прочитать тексты домашних заданий. Но при такой технике чтения, естественно, что учащийся не сразу поймёт то, что написано в учебнике. Ему необходимо минимум 3 раза прочитать тексты – а это уже 9 ч. учебного времени, да ещё 6 часов в школе. Вот вам на лицо 15 часовой рабочий день. Но ведь есть ещё и письменные задания.

Можно приглашать самых талантливых учителей, но они ничего не смогут сделать до тех пор, пока ученика не научат элементарному – читать.

Так с какой же скоростью чтения должны читать учащиеся, заканчивающие начальное обучение. Если проанализировать успеваемость учащихся 5-х классов, то можно сделать вывод, что отличниками стали учащиеся, которые в конце начального обучения имели скорость чтения в пределах 130-170 слов в минуту. В среднем примерно 150 слов в минуту. Те, кто стал хорошистами, имели скорость чтения от 100 до 140 слов в минуту. В среднем это 120 слов в минуту. Троечники имели скорость чтения 80 -90 слов в минуту - приблизительно, конечно. Такова закономерность.

В реальных условиях каждая школа хотела, чтобы большая часть учащихся занималась на 4 и 5. И поэтому мы должны стремиться, чтобы в конце начального обучения большая часть учащихся имели скорость чтения не ниже 120 слов в минуту. Но реально ли это? Ведь разные учащиеся имеют разный темперамент. Оказывается, что холерики, как правило, говорят и читают в темпе не ниже 150 слов в минуту. Для сангвиников это 120 слов в минуту. Но природа не обходится без подарков. Дело в том, что по данным НИИ психологии более 90% учащихся относятся к холерикам и сангвиникам. Флегматики и меланхолики составляют менее 10%, т.е. 3-4 человека в классе.

Эксперименты, проводимые за последние годы, показали, что быстрое чтение активизирует процессы мышления и является одним из средств совершенствования учебного процесса для самых различных уровней обучения, от начальной до высшей школы [5].

Итак, большинству учащихся вполне доступна скорость чтения 120 слов в минуту. Тогда возникает вопрос, как выйти на этот уровень. Как помочь учащимся справиться с трудностями при чтении?

Применяя методику Корнева и дополняя её таблицами различной сложности на уроках литературного чтения и для пятиминутного чтения на каждом уроке можно добиться оптимальной скорости чтения.

Данный дидактический материал направлен на устранение одной из основных причин трудностей в чтении: недостаточной сформированности скорости чтения.

Чтение является сложным актом, который включает в себя технические навыки и процесс понимание смысла читаемого. Эти две стороны находятся

между собой в теснейшей взаимосвязи и оказывают взаимное влияние друг на друга.

Рассмотрим наиболее эффективные методы обучения чтению. В начале обучения чтению ребёнок учится декодировать написанное слово в звучащее: опознавать букву и соотносить её со звуком, соединять несколько букв в слог и несколько слогов в слово. Эти технические операции поглощают всё внимание учащегося. Все его умственные усилия направлены на процесс декодирования, при этом понимание читаемого текста затруднено, на него просто не хватает интеллектуальных сил. Постепенно технические операции автоматизируются, уходят в подсознание, и внимание учащегося концентрируется на понимании смысла текста.

Все названные умения формируются поэтапно во времени, они «зреют», как зреет плод. На каждом этапе появляются и развиваются конкретные навыки. Переход на последующий этап возможен только тогда, когда учащийся овладеет всеми умениями и навыками текущего этапа. И не только овладеет, но и достигнет определённого уровня их автоматизации.

Но каждый учащийся в своём развитии индивидуален, поэтому у кого – то из учащихся умения текущего этапа не успевают «созреть», т.е. достаточно автоматизироваться за то время, которое отведено школьным планированием. Значит, для следующего этапа не подготовлен фундамент. Когда материал для чтения усложняется, учащийся начинает отставать от других, попадает в группу слабоуспевающих, и не, потому что не может понять и научиться, а потому что не успел научиться.

Исследования психологов показывают, что чаще всего сбой происходит на этапе слияния слогов в слова и понимания смысла слова. Вместе с тем именно этот этап является важнейшим, поскольку он закладывает основы для смыслового чтения. Как же научить ребёнка осознанно и правильно читать, сформировать навык работы с разными видами текстов.

На первом этапе обучения нужно начинать с дыхательной гимнастики. Изучить методику А.Н.Корнева и применить её в своей практике.

Дыхательная гимнастика и подготовка голоса

Произнесение речи тесно связано с дыханием. Речь образуется в фазе выдоха. Дыхание в момент речи существенно отличается от обычного, когда человек молчит. Выдох намного длиннее вдоха (в то время как вне речи продолжительность вдоха и выдоха примерно одинакова) Кроме того, в момент речи число дыхательных движений вдвое меньше, чем при обычном (без речи) дыхании. Для более длительного выдоха необходим и больший запас воздуха. Поэтому в момент речи значительно увеличивается объём вдыхаемого и выдыхаемого воздуха. Вдох при речи становится более коротким и более глубоким. Ещё одной особенностью речевого дыхания является то, что выдох в момент речи осуществляется при активном участии выдыхательных мышц (брюшной стенки и внутренних межрёберных мышц). Это обеспечивает его наибольшую длительность и глубину и, кроме того, увеличивает давление воздушной струи. Без чего не возможна звучащая речь. У некоторых учащихся наблюдается неправильное дыхание при чтении, они читают не при выдохе, а

при вдохе. Темп чтения нарушается, поэтому так необходимо применять дыхательную гимнастику при изучении букв на уроках литературного чтения.

Дыхательную гимнастику рекомендуется проводить в начале каждого урока.

Знакомство с буквами

На первом этапе обучения грамоте проводится знакомство учащихся с буквами, которые привлекли бы его своей яркостью, необычностью.

Подбираются на каждую букву скороговорки и чистоговорки. Предлагается учащимся самим придумывать чистоговорки на любое сочетание букв. Произнесение скороговорок на память можно проводить с контролем времени. Сначала учащийся произносит скороговорку медленно, шепотом, затем в обычном темпе, только потом в быстром темпе.

На этом этапе обучения при знакомстве с буквами и во время чтения в начале урока для развития беглого чтения применяются различные таблицы.

Знакомство со слогами

На этом этапе обучения также используются различные таблицы, которые способствуют развитию навыка беглого чтения. В зависимости от задания, гласные или слоги могут читаться с различной силой голоса, различным акцентированием, различным темпом. Таким образом, от группы к группе структура слогов и слов усложняется.

Знакомство со словами

При чтении слов используются различные виды таблиц, которые также помогают развивать навыки беглого чтения. В этой таблице для чтения используются слова, состоящие из одного слога. Особенность состоит в том, что эти слова состоят из четырёх или трёх букв, слово заканчивается на мягкий или твёрдый согласный звук. Систематическое чтение этих таблиц приводит к автоматизации восприятия этих букв.

Резервы обучения чтению:

9. Чтение вслух.
10. Чтение про себя.
11. Чтение жужжащее.
12. Чтение хором.
13. Чтение в темпе скороговорки.
14. Чтение цепочкой.
15. Динамическое чтение.
16. Бинарное чтение

Чтение вслух и про себя

Самое главное – важна не длительность, а частота тренировочных упражнений. Память человека устроена таким образом, что запоминается не то, что постоянно перед глазами, а то, что мелькает: то есть, то нет! Именно оно создает раздражение и запоминается. Поэтому если мы хотим освоить какие – то умения, довести их до автоматизации, до уровня навыка, то мы вовсе не должны проводить длинные по времени упражнения; нужно упражнения проводить короткими порциями, но с большей частотой.

Чтение жужжащее

Жужжащее чтение – было одним из основных элементов при обучении чтению в Павлышской школе В.А. Сухомлинского. Сейчас этот элемент общепризнан, применяется многими учителями.

Жужжащее чтение – это такое чтение, когда все учащиеся читают одновременно вслух, вполголоса, чтобы не мешать одноклассникам, каждый со своей скоростью, кто – то быстрее, а кто – то медленнее. Тренаж идёт в течение пяти минут.

Ежеурочные пятиминутные чтения представляют собой пятиминутное чтение на любом уроке – будь то чтение, рисование, математика, русский язык. Урок начинается с того, что учащиеся читают пять минут дополнительную книгу или специально подготовленные таблицы в режиме жужжащего чтения, а дальше идёт обычный урок.

Проанализируем, что получается. Если учитель работает по обычной методике в 3 классе, он имеет 3 урока литературного чтения в неделю, то при наполняемости классов 25 человек он за неделю опросит по одному разу каждого ученика. При этом ученик будет иметь для тренировки всего 3 минуты в неделю, вряд ли при таком уровне можно научить учащихся читать.

Хорошо если ребёнку повезло с семьёй, и дома его научат хорошо читать. А если ребёнку с семьёй не повезло? Тогда весь тренаж его сводится к этим трём минутам, естественно, что такой ребёнок читать не научится.

Если проследить, что делают ежеурочные пятиминутки. Запишем: $5 \times 4 \times 5 = 100$, 5 минут за урок, 4 урока в день, 5 дней в неделю. Недельный тренаж получается в объёме 100 минут.

Очевидно, если время увеличится от 3 минут до 100, то результат будет положительный.

Результативность

Постоянно используя на уроках литературного чтения и для жужжащего чтения на каждом уроке вышеописанную методику и рекомендации по развитию беглого чтения у младших школьников, можно сказать, что результаты проверки скорости чтения покажут высокий уровень чтения у учащихся [6].

Накоплен достаточный методический и дидактический материал, который будет интересен и полезен для применения как учителями, так и родителями с целью развития навыков беглого чтения, не забывая, конечно, что как говорил Я.А.Каменский: «Видеть звезды, слушать музыку – большое счастье. Но чтобы постичь его, надо научиться читать книжку. А это большой труд».

Таким образом, для успешного чтения учащихся необходимо овладение беглым чтением.

Быстро обычно читают те учащиеся, которые читают много. В процессе чтения совершенствуется оперативная память и устойчивость внимания. От этих двух показателей зависит умственная работоспособность. Иногда противопоставляют навыки и мышление. Это имеет для школы чрезвычайно тяжёлые последствия. На самом деле здесь нет альтернативы, более того, успешно развивать мышление, можно только опираясь на навыки. Если судим о

развитии мышления по степени овладения сложными умениями, то надо иметь в виду, что элементарные умения надо довести вначале до автоматизма, до уровня навыка, чтобы успешно включать в состав сложных умений. Навык же чтения является составной частью большинства сложных умений. Таким образом, в процессе овладения оптимальным чтением происходит умственное развитие учащихся. Таков аспект развития.

Как добиться оптимальной скорости чтения? Какие резервы можно использовать?

Познакомимся с некоторыми техниками чтения.

Чтение блоков

Данный этап направлен главным образом на системные тренировки речевого аппарата ребенка, на раннее выявление дефектов речи, а также на отработку навыка чтения целыми словами. Материал для упражнений – это наиболее часто встречающиеся в русском языке парные буквосочетания и слова с такими буквосочетаниями. Он распределен по группам таким образом, чтобы строго последовательно соблюсти основной принцип обучения от простого к сложному. Объём материала к уроку составляет 20-25 буквосочетаний и увеличивается соответственно возрастанию размера самих буквосочетаний (2, 3, 4, 5 и др.). Буквосочетания или блоки записываются на доске в столбик или ряд. Различные варианты расположения на доске способствуют тренировке глазных мышц и развитию произвольного внимания.

Запись блоков производится непосредственно во время урока с требованием к учащимся читать про себя по мере написания. Затем блок прочитывается хором.

Отработка дикции

Умение отчетливо выговаривать звуки и их сочетания достигается в процессе работы над скороговорками. Методика работы со скороговорками достаточно известна: от отдельного, отчетливого проговаривания до максимально чёткого, быстрого. Рекомендуется лишь выделение цветным мелом в записи скороговорок букв, обозначающих звуки, над которыми предстоит работа, например:

Сенька с Санькой вёз Соньку на санках.

Шла Саша по шоссе и сосала сушку.

Набор скороговорок, подобранных И.Т. Федоренко

1. Водовоз вез воду из-под водопада.

2. Говори, говори, да не заговаривайся.

3. На гору гогочут гуси, под горой огонь горит.

4. Наш голова вашего голову головой переголовит, перевыголовит.

5. Наш дуда и туда и сюда.

6. Дерево скоро садят, да не скоро плоды едят.

7. На дворе трава, на траве дрова, не руби дрова на траве двора.

8. Возле горки на пригорке встали 33 Егорки: раз Егорка, два Егорка, три Егорка и т.д.

9. Летят три пичужки через три пусты избушки.

10. В один, Клим, клин колоти.

11. Каково волокно, таково и полотно
12. Клюет курка крупку, курит турка трубку.
13. Либретто «Риголетто».
14. Полили ли лилию, видели ли Лидию?
15. Бежит лиса по шесточку, лизни, лиса, песочку.
16. Лавировали корабли, лавировали, да не вылавировали.

Считается полезным начать работу с одной строки скороговорки и на каждом занятии добавлять новую. Для отработки чёткого произношения предлагается только одна новая строка, объем же материала для чтения увеличивается (2, 3, 4 строки). Так как в течение 3-4 занятий чтение скороговорки начинается со знакомого учащимся текста. И учащиеся, «делая разбежку» (читая знакомую часть скороговорки), готовились в хорошем темпе и без ошибок прочитать и новую строчку.

Интонационная разминка

Нередко, требуя от учащихся выразительного чтения, учитель не называет, какими конкретно критериями определяется это понятие. Несомненно, что понятие «выразительное чтение» - многогранно, и способность читать выразительно во многом зависит от жизненного опыта детей, сформированности эмоционального воспитания, глубины чувств. И, конечно, в начальной школе работа над формированием умения читать выразительно только начинается. Эту работу следует начинать с формирования трёх умений:

- развивать и придавать своему голосу интонации: радостные и печальные, ласковые и гневные, шуточные и серьёзные, насмешливые и одобрительные, а также интонации перечисления, завершения, противостояния;
- выбирать нужный темп чтения (быстрый, ритмичный или плавный, размерный или же их сочетание);
- ставить логическое ударение в предложении.

Умение ставить логическое ударение, выделяя голосом слово, словосочетание, определяющее смысл всего предложения, можно отрабатывать практически на любом из стихотворных текстов, предложив учащимся выделить голосом сначала первое слово в строчках, затем второе, третье, четвертое. Когда учащиеся научатся уверенно ставить логическое ударение по заданию учителя, можно переходить к самостоятельному поиску логически ударного слова, например, предлагается такое упражнение:

Поддай мне деревянную ложку!

Выделите голосом сначала слово деревянную, затем – мне, потом – поддай. Как меняется смысл предложения?

Вывод. Ударная гласная определяет правописание слова, «логически ударное» слово уточняет смысл всего предложения.

Развитие поля зрения

Учёные доказали, что при чтении глаза находятся в одном из двух состояний: остановки или движения. Восприятие текста (чтение) происходит только в момент остановки глаз. Во время движения глаз текст не воспринимается. Оказывается: скорость движения глаз от одной остановки до

другой и продолжительность остановки движения глаз у всех взрослых читателей почти одинакова, но одни читают быстро, а другие медленно. Темп чтения учащегося во многом зависит от величины поля зрения, т. е. от количества слов, воспринимаемых им во время одной остановки глаз и числом остановок. Таким образом, можно сделать вывод: быстрее читать – значит «шире глядеть», т. е. захватывать в поле зрения как можно больше слов.

Исследования учёных показали, что для повышения скорости чтения необходимо:

- уменьшить число остановок глаз;
- увеличить число слов, воспринимаемых за одну фиксацию.

Одним из средств развития поля зрения является игровой дидактический материал, а именно, числовые и буквенные карточки, которые используют на уроках как гимнастику для глаз. Работа с ними не требует много времени, но даёт хорошие результаты. Сначала для расширения поля зрения учащихся используются таблицы Шульте. Учащиеся с увлечением тренируют глазки, улучшаются и результаты техники чтения.

Всю работу с таблицами можно разбить на 3 этапа. Таблицы различаются размером и количеством чисел, букв или картинок:

1 этап – малое поле зрения. Размер таблиц 9x9 см. Количество чисел или букв – 9;

2 этап – поле зрения увеличивается. Размер таблиц 12x12 см. Количество чисел, букв до 16;

3 этап – поле зрения равно ширине страницы. Размер таблиц 18x18 см. Количество чисел, букв до 25.

На каждом этапе работа с таблицами ведётся в определённой последовательности: от простой к сложной. Скорость считывания таблиц тоже должна быть разной. Сначала таблицы считываются медленно, затем скорость увеличивается, и конечный результат – таблица считывается за 3-5 секунд. Учитель должен проверить каждого учащегося и лишь после этого может позволить или не позволить ему работать по новой таблице.

Главное правило работы по таблице таково: глаза не должны блуждать по таблице, они смотрят только на выделенный квадрат, букву, круг или движутся в определённом направлении, одновременно стараясь, увидеть справа, слева, или всё вокруг. Например, таблица с цифрами от 1 до 10 и от 1 до 20 (1 класс) и от 1 до 25 (2-3 классы) (см. табл. 1).

Таблица 1

5	7	3
9	1	8
10	6	4
2		

По такому же принципу изготавливаются карточки с алфавитом (табл. 2). Упражнения выполняются в положении стоя или сидя. Учащиеся считают про себя, указывая карандашом цифры (или буквы).

Таблица 2

ш	к	х	ч	б
ц	о	а	ж	х
з	у	ф	р	д
ф	п	и	н	л
м	г	в	с	е

Работу с таблицами необходимо проводить на каждом уроке ежедневно во время игровой паузы. Работа с одной таблицей ведётся до тех пор, пока ребёнок не научится считывать в таблице все знаки.

Приводится ещё один тип упражнений для развития периферического зрения. Двигаясь взглядом только по центральной вертикальной линии сверху вниз, надо называть буквы, размещённые на боковых линиях.

Таким образом, уже во втором полугодии учащиеся научатся одним взглядом охватывать 2-3 слова, и поэтому скорость чтения у них значительно увеличится [7]. Таблица 3

де	ит	пу	та	ма
ач	ил	та	ап	пу
яч	см	ти	бю	ва
фы	ва	пр	ол	дж
ук	ке	ро	лд	от

В целях обучения учащихся вертикальному чтению используется упражнение «чтение-разведка». Оно заключается в том, что учащиеся на максимальной для них скорости просматривают текст и находят ответы на вопросы, поставленные учителем перед чтением. Таким образом, учащиеся учатся не только вертикальному чтению, но и умению ориентироваться в тексте, находить главное.

Памятка

1. Плотно сожми губы и зубы.
2. Поставь пальцы на начало и конец строки.
3. Просматривая текст вертикальным движением глаз, найди ответы на вопросы.

Это упражнение можно использовать на уроках русского языка, например, «разведчики» находят в тексте словарные слова или слова, на какое-нибудь правило. На уроках математики можно предложить отыскать пример с определённым ответом.

Все эти упражнения проводятся с привлечением незнакомого текста, затем текст прочитывается вслух и идёт обычная работа над выразительностью чтения пересказом.

Выполнение каждого из этих упражнений занимает 5-7 минут. Ценность этих упражнений в том, что учащиеся после первого самостоятельного

знакомства с текстом читают его вслух выразительно, уверенно пользуются смысловой догадкой.

В работе с таблицами необходимо использовать памятку:

Памятка

1. Как можно быстрее назови все буквы (или числа) по порядку, указывая их карандашом.

2. Старайся запомнить расположение сразу двух-трёх следующих за другом чисел.

3. Помни, глаза смотрят в центр таблицы, видят всю её целиком.

Развитие оперативной памяти

Часто можно наблюдать такую картину. Учащийся читает предложение, состоящее из 6–8 слов. Дочитав до середины, забыл первое слово. Поэтому он не может уловить смысл предложения, не может увязать все слова воедино. Необходимо в этом случае поработать над оперативной памятью.

Делается это с помощью так называемых зрительных диктантов, тексты которых разработаны и предложены профессором И.Т.Федоренко. В каждом из 18 наборов имеется шесть предложений. Особенность этих предложений такова: если первое предложение содержит всего два слова «Таёт снег» – 8 букв, то последнее предложение 18 набора состоит уже из 46 букв. Нарастивание длины предложений происходит постепенно, на одну-две буквы. Время работы со всеми наборами составляет примерно два месяца. Таким образом, за два месяца оперативная память развивается настолько, что учащийся может уже запомнить предложение, состоящее из 46 букв, т. е. из восьми-девяти слов. Теперь он легко улавливает смысл предложения, читать ему становится интересно, а поэтому и процесс обучения чтению идет гораздо быстрее.

Как проводить зрительные диктанты?

На доске выписываются 6 предложений одного из наборов и завешиваются листом бумаги. После того как одно из предложений высвечено, т. е. лист бумаги подвинут вниз, учащиеся в течение определенного времени (для каждого предложения оно указано) читают молча это предложение и стараются запомнить. Время экспозиции предложения небольшое, колеблется в пределах от 4 до 7 секунд. По истечении этого времени учитель стирает предложение и предлагает учащимся записать его в тетради. Если кто-нибудь не запомнит предложение, нужно попросить его прочитать у соседа. На шесть предложений одного набора обычно уходит на уроке русского языка от 5 до 8 минут времени. Если учитель видит, что многие не успели запомнить, то на следующий день надо этот же набор повторить снова. Если на следующий день картина повторяется – надо повторить в третий раз, а может быть и 4 дня подряд. Только после того как почти все учащиеся успевают запоминать текст, пишут его самостоятельно, можно переходить к следующему набору [8].

В среднем на каждый набор уходит по 3 дня. 18 наборов – это 54 дня, около 2 месяцев. За 2 месяца есть возможность развить оперативную память, но при одном условии. Это условие надо соблюдать непременно. Зрительные диктанты должны писаться ежедневно. Если писать через день, то такая

тренировка почти не развивает оперативной памяти. Если писать через два дня на третий, то можно совсем не писать – это уже ничего не дает.

Обычно уже через месяц тренировочной работы появляются первые успехи в обучении чтению: дети легче усваивают смысл предложения, охотнее читают.

В книге Зайцева В. Н. даны рекомендации по выработке беглого чтения, которые могут работать в любых условиях:

1. Важна не длительность, а частота тренировочных упражнений

Человеческая память устроена таким образом, что запоминается не то, что постоянно перед глазами, а то, что мелькает: то есть, то нет. Именно это создает раздражение и запоминается. Поэтому, если мы хотим помочь детям освоить какие-то умения и довести их до автоматизма, до уровня навыка, нужно ежедневно, через определенные промежутки времени проводить с нами небольшие по объему упражнения (по 5 минут небольшими порциями три раза в день, чем по 1-1,5 часа бессмысленной работы отбивающей желание читать).

2. Жужжащее чтение

Что же такое жужжащее чтение? Это такое чтение, когда все учащиеся читают одновременно вслух, вполголоса, каждый со своей скоростью, кто-то быстрее, а кто-то медленнее. Если отводить 5 минут урока, то можно добиться определенных результатов (на уроках чтения).

3. Ежеурочные пятиминутки чтения

На каждом уроке в начале дети открывают книгу и 5 минут читают в режиме жужжащего чтения. Этот вид работы заимствовали в школах Монгольской Народной Республики.

4. Чтение перед сном

Оно дает хорошие результаты. Дело в том, что последние события дня фиксируются эмоциональной памятью, и те восемь часов, когда человек спит, он находится под их впечатлением.

5. Режим щадящего чтения (если ребенок не любит читать)

Ребёнок прочитывает одну – две строчки и после этого получает кратковременный отдых.

6. Многократность чтения

В течение 1 минуты учащиеся читают текст вполголоса, после чего отмечают до какого слова успели дочитать. Затем следует, повторное чтение этого же отрывка, учащийся снова отмечает, до какого слова дочитал и сравнивает с первым результатом. Естественно, что второй раз он прочитал на несколько слов больше. Увеличение темпа чтения вызывает положительные эмоции у учащихся, им хочется читать ещё раз. Однако более трёх раз не следует читать один и тот же отрывок. Лучше изменить задание и потренировать на этом же отрывке артикуляционный аппарат, т.е. использовать следующие упражнения по системе И.Т. Федоренко и И.Г. Пальченко (чтение в темпе скороговорки).

7. Приём стимулирования учащихся

В конце урока оставлять 3-4 минуты для того, чтобы произвести самозамер чтения. Чтение в течение одной минуты вполголоса, пересчитывание и запись в дневник (ежедневно).

Полезны специальные игры, способствующие развитию памяти, выработке устойчивого внимания.

Чрезмерное внимание развитию скорости чтения часто провоцирует неправильное чтение. Правильным чтением считается чтение без искажений, замены букв или слогов, пропуска или вставки, без повторов. Чтобы формирование правильности чтения было эффективным, учитель должен определить специальный режим чтения: 1) Ежедневность упражнений (специальные тексты, скороговорки, долгоговорки, заучивание наизусть стихов и прозы). 2). Предупреждения ошибок чтения; подготовка к чтению, вводная беседа, работа с разрезной азбукой (1 класс), разбор трудного слова по составу, хоровое чтение вслух трудных слов (по слогам, частям, целиком).

Также на правильность чтения влияет: поза при чтении, нормальное расстояние между глазами и текстом, предварительное чтение «про себя», образцовое чтение учителя.

По мнению Назаровой Л. К. осознанность чтения – это умение читателя ясно, глубоко понять содержание текста. Оно складывается из значения отдельных слов, смысла предложений, частей текста.

Проверку осознанности чтения обычно проводят в ходе беседы по прочитанному. При этом вопросы должны касаться трёх уровней восприятия:

1 уровень – фактическое содержание;

2 уровень – понимание причинно-следственных связей, мотивации поступков персонажей;

3 уровень – собственная оценка действующих лиц, их поступков.

Для развития скорости и гибкости (умения менять скорость чтения в зависимости от содержания) предлагается использовать упражнения из системы И.Т. Федоренко и И.Г. Пальченко.

Основным приёмом, обеспечивающим развитие навыка чтения, является многократное обращение к тексту, перечитывая его каждый раз с новым заданием.

Любимый у учащихся вид чтения – ролевое чтение, вызывает массу чувств, эмоций. В современной педагогике разработан комплекс упражнений для формирования навыка чтения и понимания текстов. Авторами этих разработок стала группа педагогов и психологов: Заика Е.В., Нечаева Н.В., Кудина Г.Н., Новлянская З.Н., Ладыженская Т.А., Симановский А.Э.[9].

Уже в начальной школе учащиеся знакомятся с работой по толковому словарю, ищут объяснение трудным непонятным словам.

Очень важна помощь родителей при обучении детей. Поэтому, на родительских собраниях надо стараться убедить каждого родителя в том, что чтение, должно войти в ежедневную привычку ребенка, при этом, особенно на первых ступенях грамотного чтения, необходимо создавать ситуацию интереса окружающих, слушающих его чтение. Хорошо, когда родители проявляют живой интерес к содержанию рассказа, отрывка и др., очень важно, быть

предельно сдержанным, терпеливым, снисходительным и доброжелательным к ребенку.

Только живое, эмоциональное, разнообразное по своим приемам ведение уроков чтения привлекает и удерживает внимание детей, развивает интерес к чтению, который потом не угасает у них и в последующих классах.

Бесспорно, на непосредственное чтение учащимся должно уходить на уроке 30 -35 минут. Об этом нельзя забывать. Иначе, о какой беглости чтения можно говорить. Быстрое чтение активизирует, процессы мышления, внимания, памяти и являются одним из средств совершенствования учебного процесса для самых различных уровней обучения. Когда учащиеся стали с интересом читать, появилась беглость и осмысленность чтения, заметно повысилась успеваемость и по русскому языку и по математике.

Чтение - сложный психофизиологический процесс. В его акте принимают участие зрительный, речедвигательный, речеслуховой анализаторы. Об основе этого процесса, как пишет Б.Г. Ананьев, лежат «сложнейшие механизмы взаимодействия анализаторов и временных связей двух сигнальных систем».

Чтение на своем первичном этапе, на этапе формирования технологии чтения, наш известный психолог Б.Д. Эльконин характеризовал как «процесс воссоздания звуковой формы слов по их графической модели». Это значит, что ребенок должен увидеть букву, дифференцировать букву, определить какая эта буква, а дальше он должен увидеть, дифференцировать и определить следующую букву. И только, если время опознания второй буквы не будет больше времени забывания предыдущей, не будет забывания, ребенок сможет опознать слог. А эти этапы ребенок проходит достаточно долго.

В сложном процессе чтения можно различить три основных момента:

1. Восприятие данных слов. Уметь читать - это значит, прежде всего, уметь по буквам догадываться о тех словах, которые ими обозначаются. Чтение начинается только с того момента, когда человек, смотря на буквы, оказывается в состоянии произнести, или вспомнить, определенное слово, соответствующее сочетанию этих букв.

Не трудно показать, что в этом процессе восприятия букв, как символов определённого слова, большое участие принимают не только зрение, но также память, воображение и ум человека. Когда читаем слова, то не только складываем букву за буквой, а, схватив одну или несколько букв, сразу догадываемся о целом слове.

2. Понимание содержания, связанного с прочитанными словами. Каждое слово, прочитанное нами, может вызывать в нашем сознании какие-нибудь изменения, которыми определяется понимание нами этого слова. В одном случае в нашем сознании возникает определённый, более или менее яркий образ, в другом - какое-нибудь чувство, желание или отвлечённый логический процесс, в третьем и то, и другое вместе, в четвертом - никакого образа и чувства, а только лишь простое повторение воспринятого слова или, быть может, другое слово, с ним связанное.

3. Оценка прочитанного. Умение не только прочесть книгу, но и критически отнестись к её содержанию наблюдается, как известно, не всегда.

Мотивом чтения является потребность. У младшего школьника, овладевающего чтением, вначале возникает потребность научиться читать, т. е. освоить звуковую систему и сам процесс чтения - возникновения из букв слова. Это вызывает у него интерес. Освоив первоначальное чтение (грамоту), ученик меняет мотив чтения: ему интересно понять, какая мысль кроется за словами. По мере развития чтения мотивы усложняются и школьник читает с целью узнать какой-то конкретный факт, явление; даже появляются более сложные потребности, например, познать мотив поступка героя, чтобы оценить его; найти главную мысль в научно-популярном тексте и др.

Чтение непосредственно связано и с устной речью. С помощью устной речи отрабатывается выразительность чтения; при чтении используются средства речевой выразительности, а также связная устная речь для передачи содержания текста и общения между читающими.

Восприятие текстов младшими школьниками не соответствует восприятию зрелого чтеца и имеет ряд особенностей. Ему свойственна:

- фрагментарность, отсутствие целостности восприятия текста;
- слабость абстрагирующего и обобщающего восприятия;
- зависимость от жизненного опыта;
- связь с практической деятельностью ребенка;
- ярко выраженная эмоциональность и непосредственность, искренность сопереживания;
- превалирование интереса к содержанию речи, а не к речевой форме;
- недостаточно полное и правильное понимание изобразительно выразительных средств речи;
- преобладание репродуктивного (воспроизводящего) уровня восприятия.

Чтобы сформировать чтение как учебное умение, необходимо это обстоятельство иметь в виду. Важно также учитывать особенности познавательной деятельности детей. У детей 6-7 лет еще не развито логическое мышление, оно носит наглядно-действенный характер, требует опоры на практические действия с различными предметами и их заместителями - моделями. Далее постепенно мышление приобретает наглядно-образный характер, и, наконец, возникает логическое абстрактное мышление. Эти ступени развития познавательной деятельности младшего школьника накладывают отпечаток на характер обучения.

Известный психолог Т.Г. Егоров в работе «Очерки психологии обучения детей чтению» рассматривает чтение как деятельность, состоящую из трех взаимосвязанных действий: восприятия буквенных знаков, озвучивания (произношения) того, что ими обозначено, и осмысления прочитанного. У маленького ребенка, который только учится читать, эти действия протекают последовательно. Однако по мере накопления опыта чтения текста эти компоненты синтезируются. Т.Г. Егоров пишет: «Чем гибче синтез между процессами осмысливания и тем, что называется навыком в чтении, тем совершеннее протекает чтение, тем оно точнее и выразительнее». Как следует из приведенного высказывания, исследователь технику чтения (то, что в чтении называют навыком, т.е. механизмом восприятия и озвучивания) не

противопоставляет осмыслению читаемого. Чтобы чтение состоялось, все три действия должны быть совершены одновременно[10].

В методической науке выделяют три этапа формирования навыка чтения: аналитический, синтетический и этап автоматизации.

Аналитический этап характеризуется тем, что все три компонента процесса чтения в деятельности чтеца «разорваны» и требуют от учащегося отдельных усилий по произведению конкретных операций: увидеть гласную букву, соотнести ее со слогом-слиянием, подумать, куда надо причитать буквы вне слияния, озвучить каждый увиденный графический слог, т.е. произнести плавно, так, чтобы узнать слово и понять его. Чтение по слогам - это признак того, что учащийся находится на самом первом этапе формирования навыка - аналитическом. Обычно считают, что аналитический этап соответствует периоду обучения грамоте. Однако учитель должен помнить, что каждому ребенку свойствен свой темп в развитии вообще и в овладении навыком чтения в частности.

Синтетический этап предполагает, что все три компонента чтения синтезируются, т.е. восприятие, произнесение и осмысление читаемого происходят одновременно. На этом этапе учащийся начинает читать целыми словами. Однако главным признаком перехода чтеца на этот этап является наличие при чтении интонирования. Важно, чтобы учащийся не просто осмысливал отдельные единицы текста, а соотносил их с целостным содержанием читаемого. Интонация при чтении появляется при условии, если чтец удерживает в сознании общий смысл читаемого. Это обычно происходит на второй год обучения в начальной школе.

Этап автоматизации описывается как этап, на котором техника чтения доведена до автоматизма и не осознается чтецом. Его интеллектуальные усилия направлены на осознание содержания читаемого и его формы: идеи произведения, его композиции, художественных средств и др. для этапа автоматизации характерно стремление учащегося читать про себя. Главным признаком того, что учащиеся достигли уровня автоматического чтения, является их непосредственная эмоциональная реакция на самостоятельно прочитанное произведение, их желание поделиться первичными читательскими впечатлениями без дополнительных вопросов учителя, стремление обсудить прочитанное.

Такой путь - от аналитического этапа до этапа автоматизации - может быть пройден учащимся в рамках начальной школы при условии, если учитель обеспечит в классе определенный режим работы:

- 1) упражнения в чтении должны быть каждодневными;
- 2) отбор текстов для чтения не должен быть случайным, а должен производиться с учетом психологических особенностей учащихся и литературных особенностей текстов;
- 3) учителем должна вестись систематическая работа по предупреждению ошибочного чтения;
- 4) учителем должна быть использована в работе целесообразная система исправления допущенных при чтении ошибок;

5) специально должно быть организовано обучение чтению про себя, предполагающее несколько ступеней: чтение шепотом, беззвучное артикулирование читаемого, «тихое чтение» (в плане внутренней речи), собственно чтение про себя.

На первых этапах обучения чтению и письму, когда очень важен звуко-буквенный анализ, нам очень важно проговаривание. Мы не имеем права учить учащегося читать про себя. Но примерно с 3 класса, может быть, индивидуально, может быть, в очень медленном темпе учащегося нужно учить переходить на чтение про себя. А это другой механизм чтения. Это информация, подаваемая на зрительный анализатор, это происходит совершенно иначе.

Итак, первый, второй и третий этап формирования навыка чтения учащийся проходит в своем индивидуальном темпе, и продолжаются эти этапы примерно три-четыре года. На первом этапе отслеживается каждый элемент буквы. На первом этапе родители часто говорят: буквы знает, читать не хочет. Не хочет, еще не может! Только к 9-10 годам сформировываются механизмы произвольной регуляции деятельности, организации внимания. Ведь для того, чтобы сосредоточиться, для того, чтобы дифференцировать, нужно не отвлекаться. Нужно сконцентрировать внимание.

Таким образом, овладение полноценным навыком чтения для учащихся является важнейшим условием успешного обучения в школе по всем предметам; вместе с тем, чтение - один из основных способов приобретения информации и во внеучебное время, один из каналов всестороннего воздействия на учащихся. Как особый вид деятельности, чтение представляет чрезвычайно большие возможности для умственного, эстетического и речевого развития учащихся. Необходима систематическая и целенаправленная работа над развитием и совершенствованием навыка чтения. Формирование качественного навыка чтения у младших школьников является одним из основных задач начальной школы. Таким образом, процесс чтения складывается из двух взаимосвязанных сторон - смысловой и технической, охватывающих зрительный и звуко-слухо-речедвигательные механизмы, и хотя этот процесс единый, становление и формирование составляющих его сторон протекает по разному, проходит ряд ступеней от начальных до высших.

Виды чтения

Целью чтения — его продуктом, результатом является осмысление зрительно воспринимаемой информации, раскрытие смысловых связей, понимание информации. Чтение человека всегда целенаправленно в зависимости от конкретной цели в конкретный момент чтения. Чтение в школе, или учебное чтение, хотя по многим параметрам и отличается от зрелого чтения, имеет много общего с ним. И в зрелом чтении, и в учебном чтении реализуются одинаковые виды чтения.

В методической литературе прошлых лет было принято различать виды чтения в зависимости от условий (классное и домашнее); от трудности (чтение со снятыми трудностями или нет); чтение подготовленное и неподготовленное. Выделение перечисленных видов чтения происходило в период, когда чтение

еще не рассматривалось как коммуникативная деятельность, а акцент ставился в первую очередь на усвоении языкового материала и лишь затем на понимании читаемого. В дальнейшем чтение стало рассматриваться как средство проникновения в смысл читаемого. В выделении видов чтения в этот период значительную роль сыграли психологические исследования процесса понимания графического текста. Так, психологами было показано, что при свободном владении языком понимание при чтении достигается непосредственно. Если же возникают трудности, то читец прибегает к анализу (предложений, слов, форм) [11]. В соответствии с этим открытием было принято деление чтения на виды на основе характера протекания процесса понимания: аналитическое (правильнее, чтение с элементами анализа) и синтетическое (непосредственное понимание). Было сформулировано положение о том, что обучаемый должен уметь читать с непосредственным пониманием и прибегать к анализу при возникновении трудностей.

В современный период развития методики, когда за основу построения любой образовательной модели принимается деятельностный подход к обучению, типологию видов чтения принято строить в зависимости от характера деятельности чтеца. Характер его деятельности меняется, в свою очередь, в зависимости от цели чтения и ожидаемого результата. Таким образом, в определении видов чтения как объектов обучения необходимо руководствоваться тем, какие коммуникативные задачи придется решать читающему: они выступают в качестве основных критериев дифференциации видов чтения.

Поэтому важно понимать, что качественные характеристики результата деятельности чтения (степень полноты, точности и глубины понимания) напрямую зависят от цели чтения.

Итак, в выделении видов чтения принято сочетать три коррелирующих фактора: цель чтения, определяемый ею характер деятельности и зависящая от цели установка на степень полноты, точности и глубины понимания.

Содержание обучения чтению

При постановке коммуникативной задачи нужно конкретизировать, уточнить и сформулировать ее с учетом функции чтения, которая реализуется в данном случае, и поэтому учитель должен осознавать, где и когда может быть использована извлеченная из текста информация. Если учитель ставит задачу побудить учащихся к поиску необходимых сведений, к пополнению знаний (познавательная функция), то она может быть конкретизирована в следующих типах заданий:

- прочитать текст и определить, сколько условий выбора орфограммы указано в правиле (какими признаками обладает данное понятие, какие дополнительные сведения об изучаемом явлении даются в примечании...);
- прочитать текст и ответить на вопросы и др.;
- прочитать и вспомнить, что о прочитанном было известно ранее, осознать, что нового вы узнали о том-то и др.

Выполняя подобные задания, учащиеся должны действовать по-разному: либо как можно более полно понять текст, либо уяснить основное содержание

читаемого, не заостряя внимания на второстепенных деталях (признаках) описанных явлений, на том, что не имеет прямого отношения к достижению цели чтения.

Если на уроке ставится задача приобщить учащихся к социальному опыту, побудить их к определенным действиям (регулятивная функция), то она реализуется в заданиях типа:

- Сколько действий нужно осуществить, чтобы применить правило ...?

- Какие действия нужно осуществить в первую очередь, чтобы не ошибиться при постановке запятой в ...?

- Что общего и что различного в применении правил ...?

Выполнение подобных заданий в большинстве случаев потребует от учащихся вдумчивого, глубокого чтения текста и его полного понимания.

И наконец, если учитель, организуя чтение, ставит задачу воздействовать на чувства учащихся (ценностно-ориентационная функция), то задания формулируются следующим образом:

- прочитать и выразить свое отношение к прочитанному;

- прочитать и определить, что и почему вызывает смех (печаль, радость и др.);

- прочитать и определить, какие средства языка делают речь динамичной (замедленной), яркой, выразительной (невыразительной) и др.

Задания подобного типа также потребуют от учащихся глубокого проникновения в содержание текста, внимания к средствам языка, полного понимания прочитанного.

Так как в процессе чтения могут решаться различные коммуникативные задачи, то реализуются разные виды чтения. Как правило, выделяются три вида чтения: и з у ч а ю щ е е , о з н а к о м и т е л ь н о е , п р о с м о т р о в о е [1 2] .

В основе этой классификации лежит характер предполагаемого использования извлеченной из текста информации. Если требуется максимально полное и точное понимание содержащейся в тексте информации и адекватное ее воспроизведение в тех или иных учебных целях, то читающий должен как можно полнее охватить все содержание текста, вникнуть в смысл каждого из его элементов. Такой вид чтения квалифицируется как и з у ч а ю щ е е чтение. Если перед читающим ставится задача найти главное в тексте, выявить, что сообщается по интересующему вопросу (что говорится о ...), либо охватить содержание каждой из частей текста в самом общем виде, то используются приемы о з н а к о м и т е л ь н о г о чтения. Если перед читающим ставится задача получить самое общее представление о содержании текста (о чем говорится в тексте), то потребуется понимание текста в общих чертах. Такой вид чтения называется п р о с м о т р о в ы м .

Таким образом, при чтении текста учащийся должен знать, с какой целью он читает, и, осознав эти цели и задачи, прочитать текст, используя приемы одного из названных видов чтения. Следовательно, надо учить не чтению вообще, а тому или иному виду чтения, что предполагает обучение различным приемам осмысления того или иного текста, решению определенных мыслительных задач в процессе его восприятия.

Обучение разным видам чтения

И з у ч а ю щ е е чтение обеспечивает вдумчивое, глубокое понимание содержания текста и полный его охват. Одним из основных приемов, способствующих достижению этой цели, является постановка вопросов после прочтения текста учащимися либо до прочтения (предварительные вопросы) [13]. Наиболее эффективна постановка предварительных вопросов, так как с их помощью учащиеся могут:

- 1) целесообразно изменить план текста при его пересказе;
- 2) сравнить содержание изученного текста с ранее усвоенным материалом;
- 3) установить причинные связи между явлениями;
- 4) совершенствовать свои умения рассуждать и делать самостоятельные выводы.

Целенаправленный и правильно сформулированный предварительный вопрос существенным образом влияет на характер чтения.

Более эффективным средством углубления понимания текста является прием самопостановки вопросов к нему в процессе чтения и осмысления содержания читаемого. Этот прием позволяет рассматривать чтение и понимание учебного текста как решение мыслительной задачи, суть которой заключается в умении обнаруживать и решать те проблемы, которые составляют содержание текста. Учитель должен научить учащихся читать текст так, чтобы по ходу чтения они ставили перед собой вопросы, отражающие познавательную сущность текста, и с их помощью осознавали его логическую структуру, выделяя в нем главное, основное. Цель работы - пробудить у учащихся стремление лучше понять текст, разобраться в неясном.

Конкретные пути реализации описанного приема разнообразны. Учитель, например, читает вслух текст, делая остановки, во время которых он обращается к классу с вопросами такого типа:

1. О чем теперь вы хотели бы узнать?
2. Какие вопросы здесь возникают?
3. О чем будет говориться далее?
4. Как эта мысль раскрывается дальше?
5. О чем это говорит?
6. На какой вопрос это отвечает?
7. Какая мысль раскрывается в этой части текста?
8. Подтвердилась ли ваша догадка?

В последующем учащимся предлагается самостоятельно ставить вопросы после прочтения определенной части текста, указанной учителем, или после прочтения текста в целом. Овладению приемами изучающего чтения способствуют также составление плана, постановка вопросов по тексту одноклассникам или учителю, составление ответов на поставленные вопросы.

Приемы изучающего чтения реализуются учащимися в процессе работы с различными текстами в учебниках русского языка. Прежде всего - это тексты параграфов, в которых излагается теоретический материал, разъясняются факты и явления лингвистического характера, даются определения понятий,

перечисляются их характерные признаки, излагаются правила. Их чтение связано с изучением нового материала, с познанием новых явлений и фактов. Глубокое проникновение в содержание текста, осознание взаимосвязи и последовательности всех его частей требуется от учащихся при изучении текстов, содержащих образцы рассуждений, способы применения правил, образцы выполнения различных видов разбора.

Читая подобные тексты, они овладевают соответствующими способами деятельности, усваивают последовательность действий, которые необходимо выполнить в ходе решения учебной задачи, осознают их взаимосвязь и взаимозависимость.

И наконец, изучающее (глубокое) чтение необходимо в работе с исходными текстами на этапе подготовки к написанию изложений (такие тексты также содержатся в учебниках). От глубины восприятия исходного текста, от степени осознания его структуры и особенностей языкового оформления зависит характер его воспроизведения учащимися.

О з н а к о м и т е л ь н о е чтение - это быстрый вид чтения, задачей которого является понимание основных идей каждого абзаца (каждой части) и текста в целом, усвоение его содержания без специальной установки на последующее воспроизведение. Ознакомительное чтение базируется на приемах общего охвата содержания, требующих умений определять тему текста по заголовку, названию, по его началу и концовке, прогнозировать содержание текста, ориентироваться в его композиции, членить текст на смысловые части и устанавливать отношения между ними, выделять главную и конкретизирующую, существенную и несущественную информацию, видеть ключевые, несущие основную нагрузку слова.

Эти умения формируются в процессе выполнения специальных упражнений, в основе которых лежат такие задания:

- изложить сжато содержание предложения, абзаца, текста;
- прочесть предложения, в которых подчеркнуты детализирующие слова, сначала полностью, а потом без них (сравнить смысл);
- подчеркнуть слова, которые могут быть опущены без ущерба для передачи основной информации; найти в тексте ключевые слова, несущие основную информацию;
- найти главные мысли текста (абзаца), ориентируясь на его название (аннотацию, план).

Перечисленные упражнения способствуют развитию умения быстро извлекать необходимую информацию, опуская второстепенное, несущественное.

Приемы ознакомительного чтения реализуются в работе с текстами упражнений, содержание которых тесно связано с теоретической частью параграфа. Как правило, тексты такого рода невелики по объему, интересны по содержанию, легки для понимания. В них даются сведения о происхождении и жизни слов, о нормах их употребления, иллюстрируются те или иные положения теоретической части изучаемой темы и др. Приемы ознакомительного чтения необходимы учащимся в работе с текстами

примечаний к параграфам, где излагаются дополнительные сведения об изучаемых фактах, уточняются положения, раскрытые в основном тексте.

Чтение в данном случае направляется специальными заданиями, конкретизирующими задачу учащихся: найти ту часть текста, которая могла бы дополнить текст изученного параграфа; что нового вы узнали по сравнению с ранее изученным материалом; кратко сформулировать основную мысль текста (указанного абзаца); найти ту часть текста, которая отвечает на вопрос; прочитать часть текста и ответить на вопрос, что нужно сделать, чтобы

Особый вид текстов в учебниках русского языка представляют задания к упражнениям, освоение которых требует от учащихся применения различных приемов чтения: либо изучающего (если требуется воспроизвести задания после чтения, определить основную цель задания, последовательность его выполнения), либо ознакомительного (если нет установки на последующее воспроизведение, если количество конкретных заданий невелико, а их характер не требует глубокого осмысления).

В зависимости от цели и специальных задач анализа заданий к упражнениям приводятся в действие соответствующие приемы чтения. Чтобы добиться глубокого осмысления характера задания, учитель предваряет чтение текста серией вопросов: прочитайте задание к упражнению и ответьте на вопросы: с какого задания надо начинать выполнение упражнения и почему? Какое из данных заданий является наиболее трудным и почему? Какой из этого следует вывод? Какой материал необходимо повторить (или вспомнить), чтобы выполнить задание (или часть его)? Прочитайте текст задания и составьте план его выполнения.

Если же требуется обратить внимание учащихся не на все, а лишь на определенные пункты задания, актуализировать те из них, которые связаны с изучаемой темой или решением какой-либо частной учебной задачи, то следует нацелить учащихся на ознакомительное чтение, давая такие, например, задания:

- прочитать задания к упражнению и найти те из них, которые связаны с изучаемой темой;

- прочитать задания к упражнению. На какую часть изученного материала нужно опираться при их выполнении?

Пр о с м о т р о в о е чтение базируется на умениях выделять смысловые вехи по начальным фразам абзаца, по заголовкам, членить текст на смысловые части, выделять и обобщать факты в процессе чтения, прогнозировать дальнейшее развертывание текста. Чтобы сформировать данные умения, необходимо в процессе чтения текстов научить учащихся анализировать заголовки (название) текста; соотносить текстовый материал с невербальной информацией (рисунки, иллюстрации, таблицы, схемы и др.); прогнозировать содержание текста (абзаца) по начальным предложениям его; осмысливать способы обобщения сказанного в конце текста [14].

Для этого используются следующие виды заданий:

- назвать ключевые предложения абзаца;
- назвать предложения, которые открывают новую тему текста;
- прочитать данные абзацы и определить, какая тема их объединяет;

- как можно продолжить текст, если он называется ...;
- из каких (скольких) частей будет состоять текст «Кем бы я хотел быть и почему?»;
- с какой частью текста параграфа соотносятся рисунки (схемы, таблицы) и др.

В учебниках русского языка представлены тексты, работа с которыми потребует от учащихся использования навыков просмотрового чтения. Это отрывки из художественных, научно-популярных произведений, газетных публикаций, составляющие основу многих упражнений. Задания к ним, как правило, предусматривают озаглавливание текстов, определение основной мысли, темы и стиля высказывания, выделение его частей и др. Выполнение некоторых из этих заданий опирается на навыки просмотрового чтения, когда учащийся должен получить общее представление о содержании материала, найти ответ на какой-либо один конкретный вопрос, содержащийся в задании (определить стиль высказывания; назвать основные вопросы, которые затрагивает автор; определить вид связи между предложениями и др.). Подобные задания предусмотрены почти в каждом упражнении, если в основе его лежит текст.

Если в основе упражнения лежит художественный текст, следует обратить внимание учащихся на его выразительные достоинства, на те средства языка, которые придадут ему особое звучание.

С этой целью используются задания такого характера:

- какую роль в описании играют имена прилагательные (или другие части речи);
- какие глаголы использованы для описания действий...;
- как и почему изменяется порядок слов в первой и второй частях текста;
- какие формы глагола помогают описать прошлые события зримо, образно;
- каким образом автор передает свои чувства при описании...

Задания такого типа предусмотрены в учебниках русского языка. Они требуют от учащихся глубокого проникновения в содержание текста, его полного осмысления и направлены на развитие у учащихся эмоционального восприятия прочитанного, языкового чутья, чувства прекрасного. В данном случае потребуется актуализация приемов изучающего чтения, ибо изменился характер задачи чтения.

Из этого следует, что в работе с текстами упражнений необходимо правильно организовывать выполнение заданий, направленных на осознание их содержания:

1. Если в основе упражнения лежит текст, в первую очередь следует выполнить задания, направленные на его осмысление (чтение).
2. Перед началом работы нужно четко сформулировать вопрос, ориентирующий учащихся на определенный вид чтения.
3. Обобщая результаты работы над упражнением, следует дать оценку выполнению заданий, связанных с чтением и анализом текста.

Обучение чтению, развитие и совершенствование приемов осмысления прочитанного - важнейшая методическая задача, стоящая перед учителем русского языка.

Умение грамотно читать обеспечивает формирование других речевых умений, создает необходимую базу для обучения учащихся написанию изложений и сочинений, рефератов, конспектов, аннотаций.

Большинство ученых доказывают, что обучение устной речи и чтению должно носить параллельный взаимосвязанный характер.

Задачи 4-6 классов: усвоение алфавита, правил чтения, равномерно-внимательное чтение. К концу 4-го класса вводится чтение про себя, объем которого к концу 6-го класса должно быть не меньше индивидуального объема чтения вслух. Используются тексты, не содержащие нового языкового материала.

Задачи 7-9 классов: овладение ознакомительным чтением, особое внимание к беглости чтения. К концу 8-го класса объем чтения про себя должен превышать индивидуальный объем чтения вслух. Тексты, как на знакомом материале, так и содержащие незнакомые слова. Большое внимание уделяется транскрипции. Используется чтение вслух отрывков или коротких текстов учебника. Вводится изучающее чтение с элементами анализа и перевода.

2. Рекомендации по нормативам чтения на языке обучения в начальной школе

Какой предмет в курсе начальной школы вы бы назвали главным? Нам думается, что все в один голос объявят: «Они все главные!» И будут правы.

Математика учит осмысливать окружающий мир количественно; задача русского языка в том, чтобы научить учащегося пользоваться родным языком для передачи любой письменной информации грамотно с точки зрения орфографической и речевой культуры; на уроках естествознания учащиеся должны осознать себя частью огромного и удивительно разнообразного в своих проявлениях мира природы, полюбить его и научиться уважать; ну, а тот, кто не научился бегло читать в начальной школе, вряд ли может рассчитывать на большие успехи в средней школе. И так, предметы всякие нужны, предметы всякие важны!

Однако, чтение в жизни каждого культурного человека, занимает важное место. Современный читатель в условиях господства телевидения, радио и кино, не потерял интерес к чтению книг, способных обогатить внутренний мир человека, дать знания о жизни и окружающем мире, развить самостоятельность мышления и доставить читателю художественное наслаждение. Не только в школе, но и дома, в семье, мы учим детей любить книги. Наверное, нет родителей, которые не хотели бы научить детей быстро и выразительно читать, привить интерес к чтению, ибо роль книги в жизни огромна. Хорошая книга - и воспитатель, и учитель, и друг. Вспоминаются слова В. А. Сухомлинского о том, что можно жить и быть счастливым, не овладев математикой. Но нельзя быть счастливым, не умея читать. Тот, кому недоступно искусство чтения - невоспитанный человек, нравственный невежда [15]. Выражение «уметь читать» включает в себя широкий спектр понятий:

- от умения складывать слоги в слова до умения не только прочитать текст, но и осознавать его, эмоционально отзываясь на каждый поступок героя, переживая за него. В. А. Сухомлинский отмечал: «Уметь читать – это означает быть чутким к красоте слова, к его тончайшим оттенкам».

Однако, в качестве контроля, за знаниями и умениями учащихся по математике и русскому языку регулярно проводятся самостоятельные и контрольные работы, дети пишут диктанты, изложения, сочинения. Что до чтения, то тут все ограничивается проверкой техники чтения, которая осуществляется один раз в четверть. Сам по себе этот критерий, несомненно, является главным показателем сформированности навыка чтения, но стоит ли им только и ограничиваться? Разве нельзя построить уроки по литературному чтению так, чтобы учащиеся отчетливо представляли себе цель своих занятий: усвоить определенный запас знаний (развить свою речь, научиться ориентироваться в мире книг и др.), которые они смогут показать в ходе проверочной работы. В таком случае встает вопрос: а что можно считать знаниями в литературном чтении для начальной школы.

Проблема становления навыка чтения, обучения восприятию и пониманию текста, а также формирования квалифицированного чтения – одна

из самых острых и постоянных проблем школьного обучения и ее успешное решение во многом зависит от первых шагов ребенка, обучающегося читать.

Изменившиеся социальные условия предъявляют иные, чем в прошлом, количественные и качественные требования к объёму и способу восприятия информации. Слабочитающий ученик, перейдя в среднее, а затем и в старшее звено школы, будет если не тонуть, то захлебываться в потоке информации. Надеяться «на авось», на то, что с годами беглость чтения придёт сама, не стоит.

Младшие школьники находятся в том благоприятном возрасте, когда можно добиться оптимальной скорости, они имеют практически неисчерпаемый резерв повышения техники чтения.

Вопрос, как научить детей читать быстро, рационально, эффективно и сознательно интересует каждого учителя. Вслух долго читать невозможно, так как громкое чтение как средство извлечения информации нерационально. При чтении «про себя» скорость чтения намного возрастает. При этом ученые и практики сходятся во мнении, что большинству учащихся вполне доступна скорость чтения 120 слов в минуту.

Как же научить учащегося осознанно и правильно читать, сформировать навык работы с разными видами текстов, определить уровень понимания прочитанного? Как привести учащихся вообще к пониманию смысла текста, к пониманию и запоминанию условия арифметической задачи, грамматического правила и задания при однократном чтении, научить вычленять главное в научно-познавательной статье, учебном тексте? Как сделать уроки чтения и сам процесс чтения радостью для учащихся?

Наверное, каждый учитель задумывается над этими вопросами и каждый старается по-своему решить проблему совершенствования навыков чтения, стремится к тому, чтобы уроки чтения оставляли заметный след в сознании каждого ученика, были нацелены на то, чтобы двигать детей в их идейно-нравственном, умственном, эмоциональном, эстетическом и речевом развитии, развивали у школьников интерес к книге, любовь к чтению, прививали им полезные для жизни и дальнейшей учебы умения и навыки.

В последнее время существует тенденция, что многие учащиеся читают неохотно и мало. Уроки чтения для них становятся скучными. Существует ряд причин:

- общий спад интереса к чтению;
- обилие источников информации помимо чтения;
- уменьшение количества времени на чтение.

Однако главной причиной такого явления следует признать несовершенство обучения чтению, отсутствие системы целенаправленного формирования читательской деятельности школьника.

По разным данным в начальной школе хорошо умеют читать не более 5% детей, увеличивается число школьников, имеющих нарушения нервно-психического здоровья и неспособных овладеть навыками чтения.

«Лучшая методика та, которой вы владеете, - писал Л.Н. Толстой, но овладеть методикой совершенствования техники чтения должен каждый учитель, несмотря на возраст и стаж своей педагогической деятельности».

Методика совершенствования техники чтения подразумевает использование современных педагогических технологий обучения литературному чтению, в которые вошли идеи многих учёных.

Рассмотрим некоторые из них.

Технология обучения оптимальному чтению (В. Н. Зайцев);

Зачем необходимо оптимальное чтение?

Рассмотрим проблему в нескольких аспектах.

Аспект обучения

Если, например, ученик 9 класса читает 40 слов в минуту (бывают и такие дети в школах). Для того чтобы один раз прочитать тексты домашних заданий, ему понадобятся три часа. Но при такой низкой технике чтения он за один раз не поймет то, что написано в учебнике. Ему необходимо минимум трижды прочитать тексты, а это уже 9 часов. Если прибавить еще затраты времени на письменные задания и 6 часов, которые пробыл в школе, то станет ясно, что 24 часов в сутки не хватит ему, чтобы выполнить домашние задания. И он, конечно, обречен на неуспеваемость [16].

Аспект развития

Быстро читают те ученики, которые читают много. В процессе чтения совершенствуются оперативная память и устойчивость внимания. От этих показателей зависит умственная работоспособность. Высокая образованность невозможна без хорошей техники чтения.

Идейно-политический аспект

Если разделить 40 тысяч слов (это объем газеты на 6 страницах) на 80 слов в минуту – такую скорость имеют многие 9-классники, идущие в колледжи, – получается 500 минут, или 8 часовой рабочий день. Если вспомнить мальчика, который читает 40 слов в минуту, то ему для прочтения газеты потребуется 2 рабочих дня.

Ни о каком идейно – политическом воспитании масс при таких условиях говорить не приходится.

Наиболее эффективные резервы обучения оптимальному чтению.

1. Таблица Кача.

2. Кроссворды и тесты. Предлагается учащимся на месяц или два (в зависимости от объема) большое произведение для самостоятельного чтения. По окончании срока прочтения заданного произведения на уроке внеклассного чтения учитель раздает детям на 15 минут кроссворды и просит ответить на вопросы.

За работу с кроссвордом учащимся выставляются оценки: «5»– если ученик ответил на все вопросы или допустил 2-3 неточности; «4»– если ученик три раза воспользовался книгой и допустил 2-3 неточности; «3»– если работал дома с родителями.

Что это нам дает?

Учащиеся станут более внимательно прочитывать произведение, у них станет развиваться логическое мышление, появится интерес к большим произведениям, повысится техника чтения.

Учителя, работающие по проблеме обучения учащихся оптимальному чтению несколько лет, убеждаются в эффективности такой работы. Многие учащиеся к концу 3 класса читают 70-80 слов в минуту, а к концу 4 класса – 100-120 слов.

Технология обучения чтению с опорой на звуковой ориентир и зрительную модель слова (А. М. Кушнир)

Освоение материала алфавита

Традиционная методика, сфокусированная на верхушке айсберга, использует немедленное активное озвучивание письменного знака с первого предъявления: буква – идентификация со звуком как умственное действие (произвольное на начальном этапе) – идентификация звука с артикуляционной моделью как умственное действие (непроизвольное для родного языка) – воспроизведение звука (как произвольное речемоторное действие).

В варианте Кушнира учитель, предъявляя графический образ, сам же его озвучивает, провоцируя тем самым у учащегося непроизвольный речемоторный акт. По мере того как связь между графическим знаком и его артикуляционно-фонетическим эквивалентом становится непроизвольной, формируется понимание принципов озвучивания. Этот этап обычно не занимает более 10 дней, при этом весь буквенный материал предъявляется детям сразу. (Кубики, карточки, магнитные азбуки, игры с кубиками и буквами, узнавание букв, нахождение звуков в названиях предметов, конструирование слов из букв, вырезание букв из старых газет и журналов и оперирование с ними, аппликации, вылепливание слов из пластилина, «печатание» и другие приемы работы.)

Первые десять – пятнадцать дней все уроки – художественный труд, физкультура, экскурсии – должны быть построены на звуко-буквенном материале. Накопление операций со звуками и буквами должно достичь некоей критической массы, когда процессы словоизображения перестают быть какой-либо тайной. Способность расшифровать и понять написанное слово должна как бы всплыть на поверхность в результате совместных движений взрослого и детей [17].

На начальном этапе можно использовать групповые задания для четырех – шести человек, более подготовленные учащиеся обеспечат успешность всей группы, и, кроме того, будет задействован механизм взаимообучения. Весьма важное достоинство групповых форм работы состоит в том, что у учащегося исключаются ситуации возможного личного неуспеха. Неудача временной учебной группы переживается как чья-то неудача, в то время как успех группы воспринимается как личный. Однако в дальнейшем будет усиливаться индивидуальный аспект происходящего в школе.

В ряде случаев начальный этап может оказаться излишним, поскольку большинство детей приходят в школу, уже обладая минимальными навыками чтения. Традиционная практика прохождения во что бы то ни стало всего

рекомендованного регламента просто вредна и наносит непоправимый ущерб детям. Если более двух третей класса в состоянии прочесть отдельные слова, можно ограничиться одним-двумя уроками на материале алфавита.

Первое чтение

Практическое конструирование слов по образцу как бы открывает закон соответствия слова звучащего и слова, изображенного с помощью букв. Признаком понимания элементарных принципов словоизображения будет способность относительно верно «собрать» слово без образца. Теперь пора немедленно перейти к слову художественному, слову-повествованию, слову-сообщению.

Вначале используются художественные тексты, лаконичные и яркие, хорошо понимаемые и узнаваемые ребенком. Детская поэзия – лучший материал для этого периода. Многие тексты дети знают наизусть. В дальнейшем на уроках будет использоваться только новый, неизвестный материал. Но сейчас, когда идет еще только первый месяц ребенка в школе, появление на уроке знакомых героев вызовет оживление и радость у детей. Возникнет своеобразный эмоциональный мостик между новым, захватывающим, желанным, но еще чужим школьным миром и домашним – безопасным и уютным. Адаптационная активность еще доминирует над познавательной, поэтому в течение первой четверти есть смысл использовать знакомую литературу.

Читаемая книга у ребенка на столе. На доске или на экране тот же текст, что и в книге. Лучше всего пользоваться проектором, проецирующим на экран страницу этой же книги. Учитель читает текст и, сопровождая собственное чтение движением руки или указки по строке, при этом побуждает детей также следовать по строке глазами и пальчиком. Один-два урока по этой схеме достаточны, чтобы дети освоили прием. При отсутствии проектора можно пользоваться плакатами.

Не нужно разнообразить урок множеством упражнений и сменой видов деятельности. Такая установка сформировалась в связи с беспредметностью урока – дети годами осваивали навык, тот или иной, годами пользовались несовершенным навыком. Интерес к уроку не нужен, нужен интерес к тексту – предмету работы. Нужен интересный текст!

Дети с указкой

Следующие несколько уроков учащиеся по очереди подходят к экрану (или плакату с текстом) и указкой движутся по строчкам, как бы показывая учителю, где нужно читать. Учитель озвучивает текст в темпе, в каком движется указка – ориентир темпа, ориентир для стабилизации глаз на строке.

Через несколько уроков чтение учителя начинает лидировать, вынуждая учащегося догонять его по строке. Этот переход должен произойти подготовлено, по мере появления у детей уверенности в своих действиях.

Постепенно учащиеся начинают следить по книге. На этом этапе используются в основном стихотворные тексты с короткими строками, поэтому переход в книгу не вызовет у детей затруднений. Как только большинство детей перейдут в книгу, можно использовать аудио запись вместо собственного

громкого чтения. Примерный темп здесь колеблется от 40 до 50 слов в минуту. При начитывании текста не надо растягивать слова, или пропевать их, или выделять голосом орфограммы, или, того хуже, читать по слогам. Запись должна представлять собой обыкновенное выразительное понятное чтение, разве что с увеличенными паузами.

Нарастание темпа. Шепот

На следующем этапе возросшие возможности учащихся позволяют использовать произведения, значительные по объему, с развитым сюжетом. Звуковой ориентир набирает темп, увеличиваясь на одно слово в минуту ежедневно, что создает тенденцию движения.

Здесь прослеживается прежний переход от внешнего к внутреннему: одновременное со звучанием движение указки учителя по тексту – движение указательного пальчика по строке – самостоятельное движение глаз по строке – отрыв от строки «центрального» зрения и автоматизация процесса до произвольного уровня. Темп звучания текста прирастает примерно на одно слово в минуту каждый день и к концу этого этапа составит от 50 до 70 слов в минуту.

Теперь предложим учащемуся читать шепотом вместе с диктором. Но надо быть внимательным! Предложить такое задание можно последовательно лишь отдельным детям, отслеживающим текст по книге без особого напряжения – произвольно. Учитель поочередно подходит к ученикам, готовым выполнить это упражнение, и в течение одной-двух минут прослушивает их. Учитель приближается к учащемуся и, например, касается рукой его плеча, что является сигналом читать вслух вместе с диктором. Чем тише, тем лучше – не обременяя остальных своим чтением.

Вначале учащийся способен произносить вместе с диктором лишь фрагменты слов. Чтобы произнести слово одновременно с диктором, необходимо уже не просто отождествить графический и звучащий тексты, а сформировать самостоятельно артикуляционную модель слова до того, как его произнесет диктор, что возможно лишь в случае, когда глаза забегают вперед звучащего текста. То есть возникнет самостоятельное чтение в элементарной форме – воссоздание артикуляционной модели слова на основе графического образа.

Использование этого приема выполняет весьма конкретную и ограниченную функцию – спровоцировать и зафиксировать способность воссоздавать артикуляционную форму сообщения. Этот вид работы прекращается немедленно, как только учащийся продемонстрировал, что у него получается.

Этот вид и этот этап работы, строго индивидуальный по срокам для каждого учащегося, не должен иметь тренировочного характера. Это категорическое требование. Увлечение этим упражнением вызовет закрепление артикуляционных автоматизмов, которые станут непреодолимым препятствием для развития чтения как информационного процесса.

Следует обратить внимание на то, что слабые ученики не мешают двигаться вперед сильным, а сильные не создают у слабых ситуацию неуспеха –

все слишком заняты: интересный сюжет, магнитофон постоянно поддерживает ритм работы, слабые достаточно хорошо понимают содержание, что позволяет им активно его осмысливать, быть успешными при оценке понимания, внимательности, у учителя есть время дойти до каждого.

Переход к чтению - «схватыванию»

Как только две трети учащихся уже могут озвучивать текст вместе с диктором, то есть читать самостоятельно, следует увеличить темп звучания текста с магнитофонной ленты до 120 слов в минуту и продолжать ежедневно увеличивать его на одно слово.

Если следить успевают все – темп слишком низкий. Нормально, если испытывают затруднения четыре-пять учеников. Именно на них сосредоточивает свои усилия учитель, постоянно помогая им. Если учащийся теряет нужное место в тексте, следует быстро показать ему, не драматизируя происходящее и одобряя его усилия. Можно взять руку учащегося в свою и помочь ему успевать, можно приучить учащихся быстро выходить из затруднения самостоятельно, обратившись к книге соседа по парте и т.п.

Первое время взгляд сфокусирован очень точно на звучащем слове, однако постепенно все в большей степени с этим начинает справляться периферическое зрение. Создается психофизиологическая основа для чтения информационными блоками.

Поскольку удалось избавить учащегося от трудоемкой «расшифровки» значений слов, как бы соединить уже известное значение и уже готовую артикуляционную модель с графикой, стремительно формируется словарь узнаваемых слов – слов, смысл которых «считывается» мгновенно.

Восприятие динамичного повествования, поддерживаемое все больше и больше не «центральным», а «боковым» зрением, – один из уникальных результатов нашего тренинга. При «отключении» «центрального» зрения «отключается» блокировка внутреннего видения, реализуемого воображением. А это – одновременное чтению воображение... Дальше дело за малым – создать привычку. «Добрый джинн» выпускается из бутылки...

Как же научить ребенка осознанно и правильно читать, сформировать навык работы с разными видами текстов, определить уровень понимания прочитанного? Как привести учащихся вообще к пониманию смысла текста, к пониманию и запоминанию условия арифметической задачи, грамматического правила и задания при однократном чтении, научить вычленять главное в научно-познавательной статье, учебном тексте? Как сделать уроки чтения и сам процесс чтения радостью для учащихся? Наверное, каждый учитель задумывается над этими вопросами, и каждый старается по-своему решить проблему совершенствования навыков чтения, стремится к тому, чтобы уроки чтения оставляли заметный след в сознании каждого ученика, были наделены на то, чтобы двигать учащихся в их идейно-нравственном, умственном, эмоциональном, эстетическом и речевом развитии, развивали у школьников интерес к книге, любовь к чтению, прививали им полезные для жизни и дальнейшей учебы умения и навыки.

Требование программы по чтению в начальной школе:

Техника чтения в 1 классе

В 1 классе техника чтения проверяется особенно тщательно.

1 полугодие

Чтение должно быть плавным слоговым, осознанным и правильным, с четким проговариванием слогов и слов.

Темп чтения — 20-25 слов и знаков в минуту[18].

2 полугодие

Ребенок читает целыми словами правильно, осознанно. Слова со сложным слоговым строением прочитываются по слогам.

Темп чтения — 30-35 слов и знаков в минуту.

2-4 класс

- овладение учащимися полноценным навыком чтения.

- совершенствование полноценного навыка чтения (правильности, беглости, осознанности и выразительности).

Темп (скорость) чтения находится в прямой зависимости от способа чтения, понимания и выразительности. Из этого складывается полноценный навык чтения.

Требования к технике чтения:

2 класс	3 класс	4 класс
2.2.1.1 читать вслух правильно, сознательно и выразительно; по ролям	3.2.1.1 читать бегло, сознательно и выразительно; читать по ролям/выборочно	4.2.1.1 читать бегло, сознательно и выразительно; читать по ролям/ выборочно

Нормы техники чтения в начальных классах

- Техника чтения во 2 классе

1 полугодие

Чтение правильное, осознанное, целыми словами. Соблюдается логическое ударение.

Темп чтения — 45-50 слов и знаков в минуту.

2 полугодие

Осмысленное, правильное чтение целыми словами с соблюдением пауз, интонаций и логических ударений.

Темп чтения — 55-60 слов и знаков в минуту.

- Техника чтения в 3 классе

1 полугодие

Осознанное, правильное чтение целыми словами. С помощью соблюдаемых пауз и интонаций, школьник выражает понимание смысла прочитанного текста.

Темп чтения — 65-70 слов в минуту.

2 полугодие

Осознанное, правильное чтение целыми словами. С помощью соблюдаемых пауз и интонаций, школьник выражает понимание смысла прочитанного текста.

Темп чтения — 75-80 слов в минуту.

- Техника чтения в 4 классе

1 полугодие

Осознанное, правильное чтение целыми словами. С помощью соблюдаемых пауз и интонаций, ученик не только выражает понимание смысла текста, но и способен выразить свое отношение к нему.

Темп чтения — 85-90 слов в минуту.

2 полугодие

Осознанное, правильное чтение целыми словами. С помощью соблюдаемых пауз и интонаций, ученик не только выражает понимание смысла текста, но и способен выразить свое отношение к нему.

Темп чтения — 95-100 слов в минуту.

Ориентировочные нормы сформированности навыка чтения:

Класс	Обязательный уровень		Возможный уровень	
	1 полугодие	2 полугодие	1 полугодие	2 полугодие
1 класс		30- 35 слов и знаков		40 -50 слов и знаков
2 класс	45 – 50 слов и знаков	55 – 60 слов и знаков	55 – 60 слов и знаков	65 – 70 слов и знаков
3 класс	65 – 70 слов и знаков	75 – 80 слов и знаков	75 – 80 слов и знаков	85 – 90 слов и знаков
4 класс	85 – 90 слов и знаков	95 - 100 слов и знаков	95 -105 слов и знаков	110 – 120 слов и знаков

Как тренировать технику чтения

Развивать технику чтения можно с помощью специальных игр, которые описаны выше.

Вот некоторые из них:

- жужжащее чтение;
- ежедневное чтение на уроке, когда все ученики читают вполголоса в течение 5 минут;
- чтение перед сном;
- многократное чтение текста.

Суть такого упражнения заключается в следующем: ученики читают одновременно текст, но каждый в своем темпе. По истечении минуты учитель останавливает учащихся, и они отмечают слово, до которого дочитали. Далее педагог просит прочитать учащимся текст орфографически. Затем, повторное прочтение этого же отрывка предполагает чтение орфоэпическое (как говорим). И снова учащиеся отмечают слово, до которого они дочитали и сравнивают с предыдущим результатом.

- Чтение наоборот. Такой способ предполагает чтение слов не слева направо, а справа налево. Такое чтение полезно, так как регулярно тренирует ребенка в слиянии букв и чтении слов без напряжения.

- Вершки да корешки. Учащимся предлагается прочитать слова, закрывая длинной непрозрачной линейкой верхнюю или нижнюю половину букв.

- На доске записано много слов. Учащиеся должны найти то слово, которое назовет учитель.

- Самозамер чтения. В конце урока оставлять несколько минут для того, чтобы произвести самозамер чтения и записать результаты в специальный дневник.

- Чтение «вверх ногами». Учащиеся с удовольствием почитают текст в книжке, которую будут держать «вверх ногами».

Работа по развитию техники чтения в начальной школе крайне важна. Ведь именно беглое и осмысленное чтение активизирует процессы мышления, внимания, памяти и является залогом успешного учебного процесса.

3. Рекомендации по нормативам чтения на языке обучения в основной школе

Техника чтения является одним из важнейших факторов, оказывающих влияние на развитие личности, а также успехи ребенка в школе. На второй ступени обучения работа по формированию у учащихся техники чтения продолжается: но в 5-9 классах акцент делается не на правильности чтения, а на беглости чтения и выразительности.

В 5 классе необходимо также, как и в начальной школе, вести контроль за техникой чтения. Однако проверка техники чтения перестает быть видом контроля, так как цели обучения теперь несколько меняются: важна не скорость, а осмысленность чтения.

Государственный общеобязательный стандарт образования (обновленного содержания) ориентирует на овладение учащимися навыками осознанного, правильного и выразительного чтения как одним из важнейших общеучебных умений, от которого зависит успешность дальнейшего обучения. В стандарте делается акцент на формирование культуры чтения, что предполагает:

- обучающийся понимает и интерпретирует главную и детальную информацию (текстовую, числовую, графическую) текстов различных типов, жанров и стилей;

- распознает скрытый смысл текста;

- использует стратегии чтения, включая исследовательское, комментированное, выборочное чтение с пометками, чтение с целью извлечения специальной информации, аналитическое чтение, чтение с определенной целью;

- извлекает необходимую информацию из различных источников, анализируя и синтезируя ее;

- сравнивает структурные, лингвистические и стилистические особенности текстов социально-бытовой, социально-культурной и учебно-познавательной сфер общения;

- оценивает текст с точки зрения актуальности и ценности информации, различая факт и мнение.

Основным приёмом, обеспечивающим развитие навыка чтения, является многократное обращение к тексту, перечитывание его каждый раз с новым заданием. Вот тогда-то учащийся открывает в нём что-то новое, чего не заметил при первом чтении.

Цель учителя: создать благоприятные условия для работы над содержанием, разбором и усвоением прочитанного на основе разнообразия форм, методов и видов работы, стараться подчинить уроки чтения урокам русского языка, природоведения, развития речи, больше внимания уделять словарной работе, чаще использовать различные творческие задания, сочетать коллективную и индивидуальную работу на уроке, учить работать с текстом.

Наиболее значимыми компонентами в процессе обучения видам чтения являются: выбор текста, формулировка задания и форма контроля.

При выборе текста для того или иного вида чтения играют важную роль его объём, логико-композиционная структура, сложность языкового материала.

Для ознакомительного чтения используют относительно большие тексты; наиболее пригодны для этого вида повествовательные, сюжетные тексты. Степень информационной насыщенности этих текстов невысокая, их понимание допускает потерю части второстепенной информации (более 25%). Языковой материал не должен вызывать особых затруднений, незнакомые слова (не более 5-7 на страницу) не должны затрагивать основную информацию текста.

Для изучающего чтения выбирают тексты, объём которых в несколько раз меньше текстов для ознакомительного чтения; чаще используются тексты описательного типа. Информационная насыщенность таких текстов высока; читающий стремится к максимально полному и точному восприятию информации. В таких текстах не должно быть незнакомых учащемуся грамматических конструкций. Количество незнакомой лексики может быть выше, чем при ознакомительном чтении, но оно не должно быть чрезмерным, чтобы чтение текстов не превращалось в их расшифровку.

Для просмотрового чтения объём текстов должен быть в несколько раз больше текстов для ознакомительного чтения. Информационная насыщенность текстов существенного значения для этого вида чтения не имеет.

Формулировка задания к чтению текста. Задание создаёт установку на чтение: учащийся должен чётко осознать – с какой целью читается текст, какие приёмы, соответствующие этой цели, он должен использовать. Примеры:

Просмотровое чтение: Определите, о чём говорится в тексте; Найдите в газете статью о...; Найдите в тексте цитату о....

Ознакомительное чтение: Определите основную мысль текста; Отметьте предложения, передающие сюжет; Объясните название текста.

Изучающее чтение: Составьте подробный план текста/аннотацию к тексту; нарисуйте схему изложенного в тексте.

Скорость чтения для школ с русским языком обучения

Класс	скорость моторного чтения		скорость осмысленного чтения	
	вслух	про себя	вслух	про себя
5	125-135	145-165	100-120	140-160
6	135-155	165-200	120-140	160-200
7	155-175	200-230	140-160	200-235
8	175-190	230-255	160-170	235-270
9-11	190-200	255-270	выше 170	275-300

Главным требованием к контролю понимания текста является адекватность поставленному заданию. Учитель не имеет права потребовать что-либо сверх того, что было сформулировано в задании. Контроль должен затрагивать информационную сущность текста и не касаться вопросов его языковой формы.

Требования к чтению в 5-9 классах

5 класс

Учащиеся должны уметь:

1. уровень: (1,2 группа обучения)

- правильно читать доступный текст вслух целыми словами, в трудных случаях по слогам;
- читать про себя, выполняя аналитические задания к тексту;
- отвечать на вопросы учителя;
- пересказывать текст по плану с помощью учителя, используя опорные слова, а несложные по содержанию тексты – самостоятельно;
- выражать свое отношение к поступкам героев и событиям;
- выучить наизусть 8 – 10 стихотворений;
- читать внеклассную литературу под наблюдением учителя и воспитателя.

2 уровень: (3 группа обучения)

- правильно читать доступный текст целыми словами и по слогам;
- находить, читая про себя, отрывки проанализированного текста, связанные с определенными событиями;
- отвечать на вопросы по предметному содержанию текста (с помощью учителя);
- заучивать стихотворения наизусть (объем текста с учетом учебных возможностей учащихся);
- принимать участие в уроках внеклассного чтения.

6 класс

Учащиеся должны уметь:

1 уровень (1,2 группа обучения)

- читать вслух осознанно, правильно, выразительно, читать «про себя»; отвечать на вопросы;
- выделять главную мысль части или произведения;
- делить текст на части, озаглавливать части текста с помощью учителя.

Под руководством учителя составлять простой план;

- выделять непонятные слова, объяснять их смысл с помощью учителя;
- называть главных действующих лиц, определять их основные черты характера;
- ставить вопросы к тексту и задавать их учащимся;
- пересказывать текст по плану и выборочно;
- знать наизусть 8 - 10 стихотворений;
- читать внеклассную литературу, периодику, принимать участие в их обсуждении.

2 уровень (3 группа обучения)

- читать доступные тексты вслух целыми словами и по слогам (в сложных конструкциях);
- с помощью учителя выделять главную мысль произведения, части;
- с помощью учителя называть главных действующих лиц;
- делить текст на части и озаглавливать с помощью учителя;

- отвечать на вопросы с помощью учителя;
- заучивать стихотворения наизусть (объём текста с учётом учебных возможностей учащегося);
- читать внеклассную литературу под руководством учителя.

7 класс

Учащиеся должны уметь:

1 уровень (1,2 группа обучения)

- читать вслух осознанно, правильно, бегло, выразительно; читать «про себя»;
- отвечать на вопросы;
- выделять главную мысль части или произведения;
- делить текст на части, озаглавливать части текста, составлять план;
- выделять непонятные слова, объяснять их смысл с помощью учителя;
- называть главных действующих лиц, описывать их внешность, давать характеристику их поступкам, подтверждая словами текста; составлять характеристику героя с помощью учителя;
- ставить вопросы к тексту и задавать их учащимся;
- пересказывать текст по плану; уметь передавать подробный и краткий пересказ прочитанного; пересказ с изменением лица рассказчика;
- знать наизусть 10 стихотворений;
- читать внеклассную литературу, периодику, принимать участие в их обсуждении.

2 уровень (3 группа обучения)

- уметь читать доступные по содержанию тексты вслух и «про себя», правильно отвечать на вопросы;
- с помощью учителя выделять главную мысль произведения, части;
- с помощью учителя называть главных действующих лиц;
- делить текст на части и озаглавливать с помощью учителя;
- отвечать на вопросы с помощью учителя;
- заучивать стихотворения наизусть (объём текста с учётом учебных возможностей учащегося);
- под руководством учителя читать внеклассную литературу, периодику, принимать посильное участие в их обсуждении.

8 класс

Учащиеся должны уметь:

1 уровень (1,2 группа обучения)

- читать вслух правильно, выразительно, бегло (словосочетанием, в трудных случаях – целым словом);
- читать про себя с предварительным заданием легкие по содержанию тексты;
- выделять тему и идею произведения с помощью учителя;
- формулировать вопросы к тексту (с помощью учителя);
- делить текст на части или озаглавливать данные части под руководством учителя, в простейших случаях самостоятельно;

- характеризовать главных действующих лиц (с помощью учителя), давать оценку их поступкам;
- выделять незнакомые слова в тексте, правильно объяснять их (с помощью учителя);
- соотносить читаемые произведения с определенным жанром (с помощью учителя);
- выучить наизусть не менее 10 стихотворений;
- читать внеклассную литературу под контролем учителя, участвовать в её обсуждении, составлять отзывы под руководством учителя.

2 уровень (3 группа обучения)

- читать вслух правильно, выразительно, доступные тексты целыми словами;
- читать про себя проанализированные ранее тексты;
- отвечать на вопросы учителя;
- пересказывать близко к тексту отдельные части произведения, доступные учащимся по изображенным событиям;
- высказывать свое отношение к поступкам героев в доступной учащимся форме;
- выделять в тексте незнакомые слова (с помощью учителя);
- участвовать в уроках внеклассного чтения, выполнять доступные задания по прочитанному тексту.

9 класс

Учащиеся должны уметь:

1 уровень (1,2 группа обучения)

- читать вслух правильно, выразительно, бегло (в трудных случаях – словосочетанием);
- читать про себя с предварительным заданием легкие по содержанию тексты;
- выделять тему и идею произведения (несложные тексты);
- формулировать вопросы к тексту;
- делить текст на части или озаглавливать данные части;
- характеризовать главных действующих лиц, давать оценку их поступкам;
- выделять незнакомые слова в тексте, правильно объяснять их (с помощью учителя);
- соотносить читаемые произведения с определенным жанром (с помощью учителя);
- выучить наизусть не менее 10 стихотворений;
- читать внеклассную литературу под контролем учителя, участвовать в её обсуждении, составлять отзывы под руководством учителя.

2 уровень (3 группа обучения)

- читать вслух правильно, выразительно, доступные тексты целыми словами;
- читать про себя проанализированные ранее тексты;
- отвечать на вопросы учителя;

- пересказывать близко к тексту отдельные части произведения, доступные учащимся по изображенным событиям;
- высказывать свое отношение к поступкам героев в доступной учащимся форме;
- выделять в тексте незнакомые слова (с помощью учителя);
- участвовать в уроках внеклассного чтения, выполнять доступные задания по прочитанному тексту.

Выразительное чтение, с правильной постановкой логического ударения на самых важных словах. При чтении слова не искажаются, а мысли и чувства автора передаются правильно.

Нормы техники чтения в 5-9 классах

В каждом следующем классе к результату 4 класса добавляется 10 – 15 слов, в зависимости от уровня подготовки класса.

5 класс	100 – 110 слов	110 – 120 слов
6 класс	110 – 120 слов	120 – 130 слов
7 класс	120 – 130 слов	130 – 140 слов
8 класс	140 – 150 слов	150 – 160 слов
9 класс	150-160 слов	170 – 180 слов

Требования к тексту для проверки техники чтения

Тексты, используемые в ходе проверки техники чтения, должны отвечать следующим требованиям:

- иметь прозрачную сюжетную основу;
- состоять из предложений несложной конструкции;
- не включать в свой состав диалоги, пространные описания, стихотворные строки;
- состоять из слов знакомых учащимся (прочитанных ими ранее в составе других текстов);
- быть возможно более нейтральными в эмоциональном отношении (возможно использование доступных учащемуся нехудожественных текстов).

Классификация ошибок и недочётов, влияющих на снижение оценки

Ошибки:

- искажения читаемых слов (замена, перестановка, пропуски или добавления букв, слогов, слов);
- неправильная постановка ударений (более 2);
- чтение всего текста без смысловых пауз, нарушение темпа и четкости произношения слов при чтении вслух;
- непонимание общего смысла прочитанного текста за установленное время чтения;
- неправильные ответы на вопросы по содержанию текста;
- неумение выделить основную мысль прочитанного; неумение найти в тексте слова и выражения, подтверждающие понимание основного содержания прочитанного;
- нарушение при пересказе последовательности событий в произведении;

- нетвердое знание наизусть подготовленного текста;
- монотонность чтения, отсутствие средств выразительности.

Недочеты:

- не более двух неправильных ударений;
- отдельные нарушения смысловых пауз, темпа и четкости произношения слов при чтении вслух;
- осознание прочитанного текста за время, немного превышающее установленное;
- неточности при формулировке основной мысли произведения;
- нецелесообразность использования средств выразительности, недостаточная выразительность при передаче характера персонажа.

Рекомендации по формированию и проверке техники чтения

Рекомендуется проверку проводить в привычной для детей обстановке, в классе, где они учатся. При этом ученик, читающий текст должен находиться рядом со своим учителем, который и проводит проверку.

Рекомендуется вести учет навыка чтения по предложенной схеме:

№ п/п	Фамилия, имя уч-ся	Способ чтения	Темп чтения	Грамотность чтения	Осознанность чтения	Выразительность чтения	Общая оценка

При проверке техники чтения рекомендуется осуществлять контроль правильного навыка чтения и понимания текста, используя следующие технологические элементы:

- ежеурочные пятиминутки чтения;
- жужжащее чтение;
- пересказ содержания;
- самозамеры (по сигналу учителя учащиеся в течение двух минут одновременно читают один и тот же текст, а затем подсчитывают количество прочитанных слов);
- молчаливое чтение:
- заранее заготавливаются индивидуальные карточки с текстом и чистые листы бумаги (бланки ответов);
- учащимся предлагается прочитать про себя текст за отведённое время (3-5 минут);
- по каждому абзацу заранее формируется вопрос, вопросы выносятся на доску или раздаются на отдельных листах каждому ребёнку;
- после того как закончится время, отводимое на чтение, учащимся предлагается закрыть текст и письменно ответить на вопросы;
- при определении темпа чтения суммируется количество слов каждого абзаца, по содержанию которых был дан верный ответ;
- ученик читает текст, учитель замечает время, учитель закрывает текст, ученик отвечает на вопросы по содержанию текста;
- ведение читательских дневников.

Для проверки навыка чтения вслух подбираются доступные по лексике и содержанию незнакомые тексты.

Порядок проведения процедуры проверки техники чтения

Проверка сформированности техники чтения у учащихся может проводиться в течение нескольких дней (входной контроль – в сентябре, промежуточный – в декабре, итоговый – в мае).

В кабинете, где проводится процедура проверки техники чтения, должны находиться два учителя, на одного из которых возлагаются обязанности организатора, а на другого учителя, не преподающего в данном классе, обязанность экзаменатора.

Организатор заводит по одному учащемуся в кабинет для прохождения процедуры проверки техники чтения, предоставляет учащемуся необходимый материал (бланк с текстом для чтения), а также обеспечивает порядок очередности прохождения учащимися данной процедуры.

Учащимся, участвующим в проверке, не разрешается заранее читать текст, по которому будет проведена проверка.

Текст, предлагаемый для чтения, учащийся читает полностью (до конца текста). Учитель не останавливает чтение учащегося по истечении 1 минуты.

Учитель-экзаменатор перед чтением текста засекает время и дает учащемуся разрешение на чтение текста. Во время чтения учащегося он делает соответствующие пометки в соответствии с параметрами проверки. По истечении 1 минуты с начала чтения текста учитель-экзаменатор помечает в своём бланке последнее слово, на чтении которого истекло контрольное время (1 минута).

После прочтения учащимся всего текста учитель-экзаменатор задаёт учащемуся вопросы по содержанию текста для проверки уровня осмысленности прочитанной информации.

Вопросы по содержанию текста, задаваемые учителем-экзаменатором, содержатся в бланке с текстом, который предназначен для учителя.

При проведении беседы по содержанию прочитанного текста учитель-экзаменатор может задавать наводящие вопросы или другие, сформулированные им вопросы, помогающие выяснить степень освоения прочитанной информации.

По окончании беседы по содержанию прочитанного текста ученик покидает кабинет в сопровождении организатора, а учитель-экзаменатор в это время может произвести подсчет количества слов, прочитанных данным учащимся за 1 минуту, и заполнить таблицу для фиксирования результатов проверки техники чтения, следуя рекомендациям по оцениванию техники чтения учащихся.

Процедура проверки техники чтения должна вестись в доброжелательной, спокойной атмосфере.

Непозволительно делать замечания во время чтения текста учеником, останавливать читающего для подсчета количества прочитанных слов в 1 минуту, давать устную оценку уровня чтения в присутствии учащихся, выставлять оценки по окончании чтения (устно или в журнал).

Особенности проверки техники чтения в 5-9 классах

Проверка проводится в привычной для детей обстановке (лучше в классе, где они учатся). Читающий ребенок находится рядом со своим учителем, который и проводит проверку.

Тексты, используемые для проверки техники чтения, должны отвечать определенным требованиям:

- иметь прозрачную сюжетную основу;
- состоять из предложений, имеющих несложную конструкцию;
- тексты не должны содержать диалогов, стихотворных строк, пространственных описаний;
- состоять из знакомых детям слов;
- быть по возможности более нейтральными в эмоциональном отношении.

При анализе техники чтения необходимо учитывать:

- способ чтения;
- темп чтения;
- грамотность чтения;
- осознанность;
- выразительность.

Оценивание навыка чтения вслух

Класс	Общая оценка	Ответы по содержанию текста	Чтение без ошибок	Выразительность чтения	Темп чтения, при котором осознает основную мысль текста
5	справился	Осознание общего смысла прочитанного текста	Наличие не более 4-5 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Самостоятельный выбор элементарных средств выразительности	100 – 125 слов в минуту
	не справился	Непонимание общего смысла, прочитанного текста	Более 4 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Монотонность чтения, отсутствие средств выразительности	Менее 100 слов
6	справился	Осознание общего смысла прочитанного текста	Наличие не более 4-5 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Самостоятельный выбор элементарных средств выразительности	110-130 слов в минуту
	не справился	Непонимание общего смысла,	Более 4 ошибок (искажения читаемых слов,	Монотонность чтения, отсутствие	Менее 110 слов в минуту

		прочитанного текста	неправильная постановка ударений)	средств выразительности	
7	справился	Осознание общего смысла прочитанного текста	Наличие не более ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Самостоятельный выбор элементарных средств выразительности	120 – 135 слов в минуту
	не справился	Непонимание общего смысла, прочитанного текста	Более 4 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Монотонность чтения, отсутствие средств выразительности	Менее 120 слов в минуту
8	справился	Осознание общего смысла прочитанного текста	Наличие не более 3-4 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Самостоятельный выбор элементарных средств выразительности	130 – 140 слов в минуту
	не справился	Непонимание общего смысла, прочитанного текста	Более 4 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Монотонность чтения, отсутствие средств выразительности	Менее 130 слов в минуту
9	справился	Осознание общего смысла прочитанного текста	Наличие не более 3-4 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Самостоятельный выбор элементарных средств выразительности	140-150 слов в минуту
	не справился	Непонимание общего смысла, прочитанного текста	Более 2 ошибок (искажения читаемых слов, неправильная постановка ударений)	Монотонность чтения, отсутствие средств выразительности	Менее 140 слов в минуту

Оценка «не справился» выставляется в том случае, если не сформировано более двух качеств навыка чтения.

Классификация ошибок и недочетов, влияющих на снижение оценки

Ошибки:

- искажения читаемых слов (замена, перестановка, пропуски или добавления букв, слогов, слов);
- неправильная постановка ударений;
- чтение всего текста без смысловых пауз, нарушение темпа и четкости

произношения слов при чтении вслух;

- неправильные ответы на вопросы по содержанию текста;
- неумение выделить основную мысль прочитанного; неумение найти в тексте слова и выражения, подтверждающие понимание основного содержания прочитанного;

- нарушение при пересказе последовательности событий в произведении; монотонность чтения, отсутствие средств выразительности.

Недочеты:

- не более двух неправильных ударений;
- отдельные нарушения смысловых пауз, темпа и четкости произношения слов при чтении вслух;

- осознание прочитанного текста за время, немного превышающее установленное;

- неточности при формулировке основной мысли произведения.

Оценивание навыка чтения про себя

	Общая оценка	Ответы по содержанию	Темп чтения, при котором осознает основную мысль текста
5	справился	Правильно выполнено не менее 50% задания	Не менее 145 сл/мин
	не справился	Правильно выполнено менее 50% заданий	Менее 145 сл/мин
6	справился	Правильно выполнено не менее 55% заданий	Не менее 160сл/мин
	не справился	Правильно выполнено менее 55% заданий	Менее 160 сл/мин
7	справился	Правильно выполнено не менее 60% заданий	Не менее 170 сл/мин
	не справился	Правильно выполнено менее 60% заданий	Менее 170 сл/мин
8	справился	Правильно выполнено не менее 70% заданий	Не менее 180-200 сл/мин
	не справился	Правильно выполнено менее 70% заданий	Менее 180 сл/мин
9	справился	Правильно выполнено не менее 70% заданий	Не менее 180-200 сл/мин
	не справился	Правильно выполнено менее 70% заданий	Менее 180 сл/мин

Классификация ошибок и недочетов, влияющих на снижение оценки

Ошибки:

- неправильные ответы на вопросы по содержанию текста;
- неумение выделить основную мысль прочитанного;
- неумение найти в тексте слова и выражения, подтверждающие понимание основного содержания прочитанного;

- нарушение при пересказе последовательности событий в произведении.

Нормы оценивания

Нормы техники чтения (слов в минуту) для 5-9- классов.

класс	На конец 1 полугодия	На конец 2 полугодия
5	на «2» – менее 90 слов на «3» – 90-104слов на «4» – 105-119 слов на «5» – 120 слов и более	на «2» – менее 100 слов на «3» – 100-114слов на «4» – 115-124 слов на «5» – 125 слов и более
6	на «2» – менее 100 слов на «3» – 100-114 слов на «4» – 115-124 слов на «5» – 125 и более слов	на «2» – менее 110 слов на «3» – 110-120 слов на «4» – 121-129 слов на «5» – 130 и более слов
7	на «2» – менее 110 слов на «3» – 110-115 слов на «4» – 116-124 слов на «5» – 125 и более слов	на «2» – менее 120 слов на «3» – 120-125 слов на «4» – 126-134 слов на «5» – 135 и более слов
8	на «2» – менее 115 слов на «3» – 116-125 слов на «4» - 126- 134 слов на «5» – 135 и более слов	на «2» – менее 130 слов на «3» – 130-134 слов на «4» – 135-139 слов на «5» – 140 и более слов
9	на «2» – менее 120 слов на «3» – 121-130слов на «4» – 130-139 слов на «5» – 140 и более слов	на «2» – менее 140 слов на «3» – 140-142 слов на «4» – 142-144 слов на «5» – 145 и более слов

Оценка техники чтения

Проверка навыков чтения проводится на основе повседневных наблюдений за чтением и пониманием прочитанного по текстам учебника.

При оценке принимается во внимание успешность овладения учащимися техникой чтения (правильность, беглость и выразительность) и содержанием читаемого (выделяемой главной мысли, ответы на вопросы, пересказ) в соответствии с программными требованиями по каждому году обучения.

Оценка выставляется на основе специального опроса по чтению, пересказу или комбинированного опроса.

Текущая проверка и оценка знаний может также проводиться с целью выявления отдельных умений и навыков по чтению.

Возможно в отдельных случаях выставление оценки по совокупности ответов в конце урока. Такая форма опроса может быть использована, в основном, на обобщающих уроках. Учащиеся, которые опрашиваются (3-4 человека), заранее намечаются учителем и в процессе фронтальной работы вызываются чаще других учащихся класса, их ответы должны быть более полными. Каждая такая оценка должна быть мотивированной.

В начале, середине и конце учебного года проводится проверка техники чтения.

В начале учебного года техника чтения проверяется по текстам, объем которых соответствует объему текста предыдущего года.

5 – 9 классы

Оценка «5» ставится ученику, если он:

- читает правильно, бегло, выразительно с соблюдением норм литературного произношения;

- выделяет основную мысль произведения, части рассказа с незначительной помощью учителя;

- делит текст на части и озаглавливает части с помощью учителя (в 8-9 классе – легкие тексты самостоятельно);

- называет главных лиц произведения, характеризует их поступки, отвечает на вопросы и передает содержание прочитанного полно, правильно, последовательно;

Оценка «4» ставится ученику, если он:

- читает в основном, правильно, бегло;

- допускает 1-2 ошибки при чтении, с соблюдением смысловых пауз, знаков

препинания, передающих интонации, логических ударений;

- допускает неточности в выделении основной мысли произведения или части рассказа, исправляет их с помощью учителя;

- допускает ошибки в делении текста на части и озаглавливании частей, исправляет их с помощью учителя;

- называет главных действующих лиц произведения, характеризует их поступки с помощью учителя;

- допускает неточности в ответах на вопросы и передаче содержания, но самостоятельно исправляет их или с незначительной помощью учителя;

- допускает при чтении наизусть 1-2 самостоятельно исправленные ошибки; читает наизусть недостаточно выразительно.

Оценка «3» ставится ученику, если он:

- читает недостаточно бегло, некоторые слова по слогам;

- допускает 3-4 ошибки при чтении; 1-2 ошибки в соблюдении синтаксических пауз; 3-4 в соблюдении смысловых пауз; знаков препинания, передающих интонацию, логических ударений;

- выделяет основную мысль произведения, части рассказа с помощью учителя;

- затрудняется назвать главных действующих лиц произведения, характеризовать их поступки;

- отвечает на вопросы и пересказывает их неполно, непоследовательно, допускает искажения основного смысла произведения;

- обнаруживает при чтении наизусть нетвердое усвоение текста.

Оценка «2» ставится ученику, если он:

- читает по слогам;

- допускает более 5 ошибок при чтении, соблюдении синтаксических пауз;

- не выделяет основную мысль произведения, части рассказа даже с помощью учителя;

- не делит текст на части;

- не называет главных действующих лиц произведения, но характеризует их поступки;

- отвечает на вопросы и пересказывает содержание произведения фрагментарно, искажает основной смысл; не использует помощь учителя;

- не знает большей части текста, который должен знать наизусть.

Оценка «1» ставится ученику, если он:

- затрудняется в чтении текста по слогам;

- допускает большое количество ошибок при чтении, искажает смысл прочитанного;

- не понимает смысл прочитанного произведения; искажает смысл прочитанного;

- не знает наизусть стихотворение.

Таким образом, чтение – это самостоятельный вид речевой деятельности, который обеспечивает письменную форму общения. Оно занимает одно из главных мест по использованию, доступности и важности, так как именно на основе навыков чтения происходит и развитие навыков говорения и письма.

4. Рекомендации по нормативам чтения на языке обучения в старшей школе

Чтение как вид речевой деятельности является одним из значимых способов коммуникации. В связи с этим большое внимание уделяется развитию умения не только отвечать на вопросы, но и ставить вопросы к тексту, участвовать в чтении по ролям и драматизации, а также пересказывать текст полно, кратко, выборочно, с изменением лица рассказчика. Основным видом чтения в старших классах является чтение вслух. Вместе с тем чтение вслух непродуктивно для отработки темпов чтения, поэтому необходимо формировать у учащихся навыки чтения «про себя», постепенно увеличивая объем читаемого текста.

Для формирования читательской самостоятельности программа предусматривает уроки внеклассного чтения (один урок в месяц).

Учитываются подготовленность класса и отдельных учащихся, их психофизические особенности, уровень познавательной деятельности и недостатки речевого развития.

В зависимости от содержания произведения, уровня познавательной деятельности учащихся и их психофизических особенностей выбираются методы обучения: словесные, наглядные, практические с элементами драматизации.

Читательская компетентность учащихся старшей школы

В старшей школе должны быть обеспечены педагогические условия, превращающие готовность учащихся к чтению для обучения в читательское умение, обеспечивающее самообучение. Для старшеклассника характерен рост интеллекта. Развитие интеллекта предполагает не просто усвоение информации, а проявление интеллектуальной инициативы. Старшеклассники пытаются познать мир, чтобы найти в нем свое место, определить свою позицию, заложить основы будущей профессиональной деятельности. Характерен более высокий уровень обобщения и абстрагирования, стремление к причинному объяснению явлений, умение аргументировать, доказывать истинность или ложность какого-либо суждения, делать глубокие выводы, обобщать изучаемые факты в систему. Все это развивает критичность мышления. Формирование индивидуального стиля умственной деятельности, который в свою очередь является характерной особенностью творчески мыслящей личности, способной самостоятельно и гибко использовать имеющиеся знания и умения, проявлять самостоятельность при варьировании известных способов деятельности в новой ситуации.

На старшем этапе совершенствуются умения просмотрового и поискового чтения. Тексты используются как источники информации.

Все виды чтения предполагают владение двумя группами умений:

Первая группа умений связана с пониманием языкового материала при чтении (понимать отдельные языковые единицы, устанавливать связи между отдельными языковыми единицами, объединять единицы в смысловое целое).

Вторая группа умений связана с пониманием содержания на уровне значения (понимать отдельные факты, связи между фактами, основную мысль текста) и смысла (понимать подтекст, критически осмыслить информацию).

В соответствии с группами все упражнения делятся на:

1) упражнения, формирующие умения понимать языковой материал (они основаны на технической стороне чтения).

Техника чтения – совокупность операций и приемов, обеспечивающих восприятие и понимание графической информации текста. Техника чтения предполагает владение графемно-морфемными ассоциациями, ударением, паузацией, беглостью чтения.

Обучение чтению вслух начинается с самых первых уроков. Начальный этап: Он является основной формой чтения. Он подготавливает чтение про себя и позволяет формировать слухо-произносительный навык. Чтение вслух сопровождает весь курс обучения. На среднем этапе: одинаковый объем чтения про себя и вслух. На старшем этапе в основном чтение про себя, однако на каждом занятии проводится чтение вслух отрывков.

Два подхода к обучению технике чтения:

- 1) Метод целых слов (запоминание наизусть огромного количества слов).
- 2) Аналитическо-синтетический слоговый подход (анализ графической единицы, выделение слогов, весь языковой материал должен предварительно обрабатываться в устной речи).

Условно выделяют дотекстовый и текстовый этапы.

Дотекстовый период: изучаются правила чтения. Выбираются правила, охватывающие большое количество слов. Чтение слов, которые читаются не по правилам, происходит на основе аналогии путем многократного повторения. В период овладения техникой чтения нужно давать следующие запретительные правила: не ставить ударение на служебные слова, не делать пауз между артиклем и последующим словом и др.

Текстовый этап наступает с появлением простых, но связных текстов и длится до конца обучения. Читать текст стоит всегда полностью или по смысловым частям. Начало текстового этапа характеризуется равномерным чтением (форма изучающего чтения).

Используются следующие режимы работы:

- 1) чтение вслух на основе эталона, предварительный анализ трудных явлений, интонационная разметка текста. Эталон звучит дважды, учащиеся читают шепотом сами;
- 2) чтение вслух без эталона, но с подготовкой;
- 3) чтение без эталона и без подготовки.

Техника чтения связана с чтением про себя. Необходимо тренировать способность быстро узнавать языковые единицы (ограничить время на выполнение таких упражнений). Лучше всего подходят упражнения – тесты (в каждом ряду выберите слово по заданному примеру). Этой цели служат карточки мгновенного предъявления (успеть прочитать). Упражнения с аудиоматериалом. Техника чтения формируется параллельно с обучением словарю (расположите слова в алфавитном порядке).

На старшем этапе для ускорения скорости чтения рекомендуется: кто быстрее прочитает отрывок про себя, читаем по цепочке. Ускорению чтения способствует раз в месяц чтение на время.

2) Упражнения, формирующие умения понимать содержание. Упражнения должны строиться на материале абзаца (придумайте заглавие абзацу, найдите доказательства/аргументы. Задания могут иметь форму вопросов, задания на расширение/сокращение абзаца). Для ускорения процессов понимания содержания абзаца, необходимо предварительно работать с языковым материалом текста.

Метод классификации типов вопросов:

1) Буквальные вопросы – на нахождение конкретных данных.

2) Фактические вопросы касаются положений и фактов, ясно выраженных в отдельных отрезках текста.

3) Вопросы-толкования касаются не совсем ясно выраженных вопросов и подразумеваются.

4) Вопросы-выводы направлены на сопоставление положений текста с опытом учащихся.

5) Вопросы-суждения предполагают выражения точки зрения учащихся по положениям текста.

Работа над учебным текстом:

1) Предтекстовый этап. Используется для создания интереса и мотивирования к работе с текстом. Конкретное содержание текста не должно затрагиваться. Предполагает опору на личный опыт учащихся (предварить содержание текста при помощи фото, рисунков; дать фоновую информацию, прослушать текст по той же теме, представить текст в виде смысловой схемы и на основе опыта учащегося предположить, что узнаем мы из текста, согласиться/не согласиться с утверждениями учителя по теме).

2) Текстовый – чтение текста или отдельных его частей. Первое чтение текста должно быть сплошным с пониманием основной информации. Повторное чтение может быть направлено на поиск отдельных фактов. Во время чтения можно предложить задания на заполнение таблицы, запись в хронологическом порядке действий.

3) Послетекстовый этап направлен на проверку понимания в соответствии с заданиями предтекстового этапа (закончить предложения, выбрать предложения, которые поясняют, заменить заглавие, выделить интересные положения).

Содержание прочитанного текста должно использоваться для развития устной и письменной речи.

Упражнения после текста должны развивать следующие умения:

1) Репродуктивной речи (воспроизведение содержания текста с опорой на ключевые слова).

2) Репродуктивно-продуктивной речи (задания направлены на интерпретацию проблем текста, высказывание своего мнения).

3) Продуктивной речи (использование текста в реальных ситуациях общения – ролевые игры, драматизация отрывков).

Ознакомительное чтение

Для практики в этом виде чтения используются сравнительно длинные тексты, легкие в языковом отношении, содержащие не менее 25-30% второстепенной информации. Текст читается один раз и целиком или большая его часть, законченная в смысловом отношении. Для увеличения скорости чтения или развития приемов поискового чтения и просмотра текст можно читать еще раз (для этого используются задания, требующие нахождения в тексте той или иной информации).

Подготовка к проведению: учителем намечаются объекты контроля, выделяя все те факты, которые обеспечивают понимание основного содержания. Можно до чтения текста разобрать аналогичные трудные для понимания учащимися предложения из текста.

Контроль: при этом виде чтения проверяется лишь основное содержание текста, понимание только намеченных заранее фактов (ответить на вопросы, составить план текста, выполнить упражнение-тест, выделить факты, подтверждающие/опровергающие. Нежелательно использовать пересказ).

Изучающее чтение

Цель этого вида чтения – полное и точное понимание всей информации. Текст иногда просто необходимо читать несколько раз. Работа над изучающим чтением начинается и ведется параллельно с ознакомительным. Это необходимо для ощущения различия между ними. Для изучающего чтения следует подбирать тексты, обладающие познавательной ценностью, информативной значимостью.

Работа с конкретным текстом обычно распределяется на два занятия.

Целый текст: На первом занятии текст бегло просматривается, определяется его тема и характер, дается домашнее задание: внимательно прочитать текст, точно понять его содержание. На втором занятии проверяется понимание прочитанного.

Отрывок из длинного текста: тогда для домашнего задания дается ознакомительное чтение всего текста. В классе проверяется понимание его в рамках этого вида чтения, после чего указывается отрывок для изучающего чтения в качестве следующего домашнего задания.

Контроль: Проверка понимания должна обязательно заканчиваться обсуждением вопросов, связанных с позицией автора. Точность понимания можно также проверить с помощью вопросов или утверждений, которые надо подтвердить/опровергнуть. Некоторые задания можно выполнять по ходу чтения.

Просмотровое чтение

Этот вид чтения направлен на получение самого общего представления об источнике в целом (узнать есть ли в тексте нужная информация или нет).

Два подвида просмотрового чтения:

1) при первом извлеченная информация касается самой общей характеристики источника;

2) помимо указанной информации учащийся получает информацию о круге рассматриваемых вопросов, об основном направлении изложения.

Развитию первого подвида чтения способствуют: определите, о чем данная статья (3-4 минуты и меньше, определите тематику всех статей журнала, газеты. Для этого необходимо использовать материалы, которые учащиеся еще не читали. Предпочтение – статьям с названиями, из которых не совсем понятно о чем идет речь. Время обязательно ограничено).

Чтение – это многофункциональный процесс. С одной стороны, умения грамотного чтения необходимы при работе с большим объемом информации. Это обеспечивает успешность для детей в учебе. С другой стороны, чтение играет важную роль в социализации обучающихся. И наконец, чтение выполняет воспитательную функцию, формируя оценочно-нравственную позицию человека.

Чтение в современном информационном обществе носит «метапредметный» характер и умения чтения относятся к универсальным учебным действиям. Это означает, что на каждом предмете должна вестись работа по формированию и развитию умений смыслового чтения.

Смысловое чтение – вид чтения, которое нацелено на понимание читающим смыслового содержания текста.

Цель смыслового чтения:

- максимально точно и полно понять содержание текста;
- уловить все детали и практически осмыслить извлеченную информацию;
- внимательное вчитывание и проникновение в смысл с помощью анализа текста.

Когда учащийся действительно вдумчиво читает, то у него обязательно работает воображение, он может активно взаимодействовать со своими внутренними образами. Учащийся сам устанавливает соотношение между собой, текстом и окружающим миром. Когда учащийся владеет смысловым чтением, то у него развивается устная речь и, как следующая важная ступень развития, речь письменная.

Смысловое чтение не может существовать без познавательной деятельности. Ведь для того, чтобы чтение было смысловым, учащимся необходимо точно и полно понимать содержание текста, составлять свою систему образов, осмысливать информацию, т.е. осуществлять познавательную деятельность.

Существует множество способов организации познавательной деятельности, способствующих развитию навыка смыслового чтения такие как: проблемно-поисковый способ, дискуссия, обсуждение, моделирование, рисунок.

Смысловое чтение отличается от любого другого чтения (например, «ознакомительное» или «поиск информации») тем, что при смысловом виде чтения происходят процессы постижения учащимся ценностно-смыслового момента, то есть осуществляется процесс интерпретации, наделения смыслом.

Процесс чтения состоит из трех фаз:

Первая фаза (предчтение):

- это восприятие текста;

- раскрытие его содержания и смысла, своеобразная расшифровка, когда из отдельных слов, фраз, предложений складывается общее содержание.

В этом случае чтение включает:

- просмотр;
- установление значений слов, нахождение соответствий;
- узнавание фактов, анализ сюжета и фабулы;
- воспроизведение и пересказ.

Вторая фаза (чтение):

- это извлечение смысла, объяснение найденных фактов с помощью привлечения имеющихся знаний, интерпретация текста.

Здесь происходит упорядочивание и классифицирование, объяснение и суммирование;

- различение, сравнение и сопоставление, группировка, анализ и обобщение, соотнесение с собственным опытом, размышление над контекстом и выводами.

Третья фаза (постчтение):

- это создание собственного нового смысла, то есть присвоение добытых новых знаний как собственных в результате размышления.

В концепции универсальных учебных действий (Асмолов А.Г., Бурменская Г.В., Володарская И.А. и др.) выделены действия смыслового чтения, связанные с [18]:

- осмыслением цели и выбором вида чтения в зависимости от коммуникативной задачи;
- определением основной и второстепенной информации;
- формулированием проблемы и главной идеи текста.

Формирование универсальных учебных действий смыслового чтения и работы с текстом невозможно представить в отрыве от личностных и коммуникативных универсальных учебных действий. Обсуждение представляет собой коллективный обмен мнениями, организуемый рядом проблемных вопросов. Этот метод предполагает обдумывание текста, интеграцию его с миром самого читающего учащегося и с окружающим реальным миром. Внимательное вчитывание и проникновение в смысл с помощью анализа текста, в диалоге с другими, иногда в споре, происходит не простое усвоение информации, а самостоятельное управление через осмысленное чтение своим собственным развитием.

Поскольку чтение является метапредметным навыком, то составляющие его части будут в структуре всех универсальных учебных действий:

Составляющие части смыслового чтения в структуре универсальных учебных действий:

- в личностные универсальные учебные действия входят мотивация чтения, мотивы учения, отношение к себе и к школе;
- в регулятивные универсальные учебные действия - принятие учащимся учебной задачи, произвольная регуляция деятельности;

- в познавательные универсальные учебные действия – логическое и абстрактное мышление, оперативная память, творческое воображение, концентрация внимания, объем словаря.

Стратегии чтения

Путь и программа действий чтения называются стратегией чтения. Обучение стратегиям чтения включает не только умение раскрывать иерархию информационных уровней (факты, мнения, суждения), иерархию смыслов текста (основная мысль, тема, подтема, микротема и др.), но и собственно процесс понимания (рефлексивная информация), то есть процедуру обучения пониманию при чтении. Развитие способностей смыслового чтения помогут овладеть искусством аналитического, интерпретирующего и критического чтения. Владение навыками смыслового чтения позволит продуктивно учиться по книгам всегда.

Есть ряд наработок по формированию различных читательских стратегий, освоение которых значительно улучшит качество обработки прочитанного текста. Овладение стратегиями происходит преимущественно в группах или парах, что позволяет выработать у учащихся не только речевую, но и коммуникативную компетентность.

Стратегия № 1. Направленное чтение

Цель: сформировать умение целенаправленно читать учебный текст. Задавать проблемные вопросы, вести обсуждения в группе.

1. Актуализация.

Прием «Ассоциативный куст»: учитель пишет ключевое слово или заголовок текста, учащиеся один за другим высказывают свои ассоциации, учитель записывает. Использование этого приема позволяет актуализировать знания, мотивировать последующую деятельность, активизировать познавательную деятельность учащихся, настроить их на работу.

2. Учащиеся про себя читают небольшой по объему текст или часть текста, останавливаясь на указанных местах.

3. Учитель задает проблемный вопрос по прочитанному.

4. Ответы нескольких учащихся обсуждают в классе.

5. Учащиеся делают предположение относительно дальнейшего развития события.

Стратегия №2. Чтение в парах – обобщение в парах

Цель: сформировать умение выделять главное, обобщать прочитанное в виде тезиса, задавать проблемные вопросы.

1. Учащиеся про себя читают выбранный учителем текст или часть текста.

2. Учитель объединяет учащихся в пары и дает четкий инструктаж. Каждый учащийся поочередно выполняет две роли: докладчик – читает и обобщает содержание в виде одного тезиса; респондент – слушает докладчика и задает ему два вопроса по существу. Далее происходит смена ролей.

3. Учитель привлекает всех учащихся к обсуждению.

Стратегия № 3. Читаем и спрашиваем

Цель: сформировать умение самостоятельно работать с печатной информацией, формулировать вопросы, работать в парах.

1. Учащиеся про себя читают предложенный текст или часть текста, выбранные учителем.

2. Учащиеся объединяются в пары и обсуждают, какие ключевые слова следует выделить в прочитанном (*Какие слова встречаются в тексте наиболее часто? Сколько раз? Какие слова выделены жирным шрифтом? Почему? Если бы вы читали текст вслух, то, как бы вы дали понять, что это предложение главное? Речь идет о выделении фразы голосом. Здесь скрывается ненавязчивое, но надежное заучивание*).

3. Один из учащихся формулирует вопрос, используя ключевые слова, другой – отвечает на него.

4. Обсуждение ключевых слов, вопросов и ответов в классе. Коррекция.

Стратегия № 4. Дневник двойных записей

Цель: сформировать умение задавать вопросы во время чтения, критически оценивать информацию, сопоставлять прочитанное с собственным опытом.

1. Учитель дает указание учащимся разделить тетрадь на две части.

2. В процессе чтения учащиеся должны в левой части записать моменты, которые поразили, удивили, напомнили о каких-то фактах, вызвали какие-либо ассоциации; в правой – написать лаконичный комментарий: почему именно этот момент удивил, какие ассоциации вызвал, на какие мысли натолкнул.

Стратегия № 5. Чтение с пометками

Цель: сформировать умение читать вдумчиво, оценивать информацию, формулировать мысли автора своими словами.

Учитель дает учащимся задание написать на полях значками информацию по следующему алгоритму:

v

Знакомая информация

+

Новая информация

--

Я думал (думала) иначе

?

Это меня заинтересовало (удивило), хочу узнать больше.

Эта стратегия дает возможность учителю создать климат, который соответствует активной учебной деятельности, а ученику – классифицировать информацию, формулировать мысли автора другими словами, научиться вдумчиво читать.

Уровни сформированности навыка смыслового чтения

Навык смыслового чтения представляет целый комплекс различных навыков: техника чтения, выделение главного, анализ материала, сравнение его отдельных частей, синтез, выделение существенных признаков, абстрагирование, конкретизация и обобщение и др.

Текст для проведения диагностики смыслового чтения должен:

- содержать материал, знакомый учащимся;
- исключать понятия, термины, еще не усвоенные учащимися;
- иметь несложную структуру.

Уровень усвоения текста учащимися оценивается по ответам на вопросы. Если учащийся может ответить только на вопросы фактологического характера, делается вывод о низком развитии навыка смыслового чтения (0 баллов). Хорошее развитие этого навыка выявляют вопросы причинно-следственного характера (1, 2 балла).

Навык грамотной устной речи:

- пересказ по наводящим вопросам (0 баллов);
- пересказ по плану, опорной схеме (1 балл);
- самостоятельный пересказ текста (2 балла).

Умение работать со "свернутой" информацией:

- учащийся не видит зависимости, логики в таблице, схеме (0 баллов);
- видит зависимость в таблице, схеме, графике (1 балл);
- умеет сделать выводы, составить рассказ по таблице, графику, схеме (2 балла).

Уровень развития остальных умений и навыков оценивается по результатам наблюдений на уроке.

Использование ИКТ при формировании навыков смыслового чтения

Выбор средств ИКТ (информационно-коммуникационных технологий) определяется, с одной стороны, их возможностями в создании в образовательном процессе учебных задач, формирующих навыки смыслового чтения, а с другой, их интерактивными возможностями по организации и активизации самостоятельной познавательной деятельности учащихся.

При подготовке заданий с использованием ИКТ перед учителем стоят следующие задачи:

- определить цель;
- обозначить универсальные учебные действия, необходимые для достижения поставленной цели;
- подобрать информационные источники или создать собственные. При подборе источников текста можно использовать следующие критерии: актуальность источника, соответствие возрасту, индивидуальным особенностям учащихся, соответствие учебной программе. Основным информационный источник – учебник;
- подобрать ИКТ-средства, которые помогут учащимся при выполнении задания;
- разработать задания, формирующие смысловое чтение текста;
- разработать систему оценивания.

Научить современных учащихся вдумчиво читать, извлекать из прочитанного нужную информацию, соотносить ее с имеющимися знаниями, интерпретировать и оценивать важные задачи школьных предметов.

Рекомендации по оцениванию техники чтения

В ходе мониторинга техники чтения учащихся рекомендуется вести замеры по нескольким параметрам, отражённым в таблице результатов

проверки техники чтения, которая заполняется сразу после каждого учащегося, читавшего текст. Перечислим данные параметры.

Способ чтения (определяется во время чтения).

Темп чтения (определяется по истечении 1 минуты чтения текста).

Правильность чтения (определяется во время чтения).

Выразительность чтения (определяется во время чтения).

Осмысленность чтения (определяется в ходе беседы по содержанию прочитанного текста).

В ходе проверки техники чтения в таблице для записи результатов необходимо поставить плюс (+) или другой знак, чтобы отметить способ чтения каждого учащегося.

Темп чтения определяется количеством слов, прочитанных за 1 минуту.

Правильность чтения — это чтение без искажений, то есть без ошибок, влияющих на смысл читаемого. Многолетние наблюдения над становлением навыка чтения у учащихся позволяют выделить несколько групп типичных ошибок, допускаемых обучающимися чтению:

- искажение звукобуквенного состава;
- пропуски букв, слогов, слов и даже строчек;
- перестановка единиц чтения (букв, слогов, слов);
- вставка произвольных элементов в единицы чтения;
- замена одних единиц чтения другими;
- наличие повторов (слогов и слов);
- нарушение норм литературного произношения;
- орфоэпические ошибки (неправильное ударение), которые связаны с незнанием норм произношения или с незнанием лексического значения слов, которые читаются;
- ошибки, связанные с так называемым «орфографическим чтением», когда единицы чтения озвучиваются в строгом соответствии с написанием, а не с произношением, а также ошибки в произношении окончаний слов.

Оценка правильности чтения также отмечается в таблице для записи результатов: если у учащегося правильное чтение (без указанных в таблице ошибок), то пометка делается в соответствующей графе, если есть указанные в таблице ошибки, то в таблице их наличие отмечается каким-либо знаком.

Под выразительным чтением понимают правильное, осмысленное и эмоциональное (в нужных случаях) чтение текста. Именно такое чтение значительно содействует пониманию, осмыслению текстового материала. Выразительное чтение предполагает выработку у учащегося определенного минимума навыков, связанных с произносительной культурой речи. Этот минимум включает в себя следующие компоненты: тон голоса, сила голоса, тембр высказывания, ритм речи, темп речи (убыстрение и замедление), паузы (остановки, перерывы речи), мелодика тона (повышение и понижение голоса), логические и синтагматические ударения. Все средства интонации, выразительность речи и чтения поддерживаются общей техникой речи - дикцией, дыханием, орфоэпически правильным произношением.

При оценке выразительности чтения обычно обращают внимание на интонацию произношения, логические ударения и паузы. Выделяются как недочеты и не берутся во внимание экзаменатором:

- не более двух неправильных ударений;
- отдельные нарушения смысловых пауз, темпа и четкости произношения слов при чтении вслух;
- осознание прочитанного текста за время, немного превышающее установленное;
- неточности при формулировке основной мысли произведения;
- нецелесообразность использования средств выразительности, недостаточная выразительность при передаче характера персонажа.

Осознание прочитанной информации предполагает понимание большей части слов, употребленных в прямом или переносном значении; понимание отдельных предложений и их связи между собой; понимание смысла отдельных частей текста, их внутренней связи взаимообусловленности и, наконец, понимание общего смысла всего текста. Для оценки понимания прочитанного в ходе проверки техники чтения экзаменатором используются ответы на вопросы к прочитанному тексту, которые должны показать понимание:

- значений большей части слов, употребленных в тексте как в прямом, так и в переносном смысле;
- содержания каждого из предложений, входящих в состав текста, уяснение смысловой связи между предложениями;
- предметного плана содержания отдельных частей текста (абзацев, эпизодов, глав) и смысла этих частей (то есть не только о чем говорится, но и что этим сказано);
- основного смысла всего содержания текста, то есть осознание этого содержания и своего отношения к прочитанному.

Вывод экзаменатора о том, что для данного учащегося характерно неосмысленное (механическое) чтение делается на основе анализа ответов учащихся, если обнаруживается:

- непонимание общего смысла прочитанного текста за установленное время чтения;
- неправильные ответы на вопросы по содержанию текста;
- неумение выделить основную мысль прочитанного;
- неумение найти в тексте слова и выражения, подтверждающие понимание основного содержания прочитанного;
- нарушение при пересказе последовательности событий в тексте.

Основные способы чтения и нормативы их скорости

В зависимости от поставленной цели есть различные способы чтения, среди которых основными являются следующие.

Углубленное - при котором обращается внимание на детали, производится их анализ и оценка. Обычно такое чтение называют аналитическим, критическим, творческим, и оно считается лучшим при изучении учебных дисциплин.

Обучающиеся при этом читают текст, опираясь на свой макроконтекст и приобретенные ранее знания, и на этой основе творчески осмысливают прочитанное, находят в нем новое для себя, самостоятельно формулируя выводы, что позволяет легче воспринять и запомнить прочитанный новый материал.

Быстрое чтение — это сплошное чтение текста, обеспечивающее полное и качественное усвоение прочитанного и выполняемое нетрадиционными методами, значительно ускоряющими процесс чтения при достаточно полном понимании прочитанного текста.

Быстрое чтение — не поверхностное чтение «по диагонали», как его иногда ошибочно трактуют те, кто не знаком с его сущностью и механизмом, а активный созидательный понятийный процесс, в ходе и в результате которого учащийся анализирует факты, суждения, производит синтез отдельных понятий, закладывая фундамент нового знания.

Методика обучения быстрому чтению и ее активное использование требуют не только решения задач управления некоторыми речевыми, слуховыми и зрительными анализаторами, но и разработки системы алгоритмов умственной деятельности, то есть операций извлечения и обработки необходимой и достаточной для учащегося информации, заложенной в тексте.

Научные, технические, экономические и другие тексты строятся, как правило, по законам логики. Методы быстрого чтения потому и обеспечивают высококачественное усвоение прочитанного, что используют эти законы при извлечении смысловой информации из исходного текста. Быстрое чтение при высоком уровне его освоения частично переходит в углубленное чтение.

Панорамное быстрое — это результат дальнейшего совершенствования техники быстрого чтения. Используя специальные тренировочные упражнения с таблицами (цифровыми, буквенными или графическими), учащийся добивается значительного увеличения оперативного поля зрения.

Возникает эффект разведения зрительных осей глаз, за счет чего значительно повышаются скорость чтения и качество усвоения прочитанного.

Выборочное чтение — это разновидность быстрого чтения, при котором читаются избирательно отдельные разделы текста. В этом случае учащийся как бы видит все и ничего при этом не пропускает, но фиксирует внимание только на тех аспектах, которые ему необходимы.

Этот метод часто используется при вторичном чтении информационного источника после его предварительного просмотра. При этом скорость такого чтения значительно выше скорости быстрого чтения, поскольку страницы листают до тех пор, пока не отыщется нужный раздел, который и читают углубленно.

Чтение-просмотр используется для предварительного ознакомления с источником информации. При таком чтении этот источник берется в руки, бегло просматривается предисловие, по оглавлению отыскиваются наиболее важные положения автора, по которым можно предположительно судить об основном содержании источника, просматривается заключение и на основании этих действий делается общий вывод о полезности и ценности для учащегося

этого источника информации и целесообразности более подробного ознакомления с ним.

Чтение-сканирование — это быстрый просмотр источника информации с целью поиска фактографической информации (фактов, цифр, слов, фамилий и др.) Человек, умеющий читать быстро, выполняет этот поиск в 2-3 раза быстрее читающего традиционно.

Этот способ требует тренировки зрительного аппарата и особенно периферического зрения, что позволяет при беглом взгляде на страницу текста быстро увидеть нужные сведения.

Основные условия и правила освоения приемов быстрого чтения

1. Освоение методов и приемов быстрого чтения — процесс приобретения новых навыков умственной деятельности. Обязательное условие успешности самостоятельного обучения — его непрерывность, регулярность занятий, полнота и систематичность выполнения всех упражнений.

Весьма желательным компонентом обучения является проведение в период занятий саморегулирования аутогенной тренировки, представляющей собой научную психологическую дисциплину, методику самовнушения, которая позволяет посредством психических процессов, прежде всего представления, внимания и эмоциональных состояний, влиять на деятельность органов, управляемых вегетативной нервной системой, то есть регулирующих деятельность всех органов человека и обмен веществ.

В процессе обучения быстрому чтению роль представлений, внимания и эмоционального состояния исключительна велика.

Чтение в значительной степени — процесс подсознательный, то есть большая часть механизмов психической деятельности, сопровождающих чтение и регулирующих его эффективность, управляется подсознанием. Достижения психологии свидетельствуют о том, что управлять этими процессами — задача реальная.

2. Сознательное освоение упражнений и осознанное участие в изменении тех процессов, которые связаны с умственными действиями. Читать быстро, усваивать полно и глубоко прочитанное без познания сути процессов самого чтения невозможно. Поэтому методы, основанные только на использовании приборов, чаще всего имеют ограниченную эффективность.

Они тренируют только следственные факторы (движение глаз, периферические механизмы речи и слуха) и оказывают слабое воздействие на мозговые центры, управляющие процессами чтения. Поэтому результаты такого обучения поверхностны и созданный с их помощью неустойчивый стереотип чтения разрушается довольно быстро.

3. Постепенность наращивания скорости и приобретения навыков: от легкого к трудному. Переходить к следующему упражнению нужно только тогда, когда устойчиво освоены предыдущие.

4. Рабочее место, режим занятий должны быть хорошо организованы, что подразумевает выполнение ряда требований:

- работа должна выполняться в одно и то же время;
- продолжительность каждого занятия должна составлять час-полтора;

- рабочее место должно быть хорошо освещено и не иметь ничего лишнего;
- необходимо соблюдать правила гигиены умственного труда;
- рекомендуется читать не только в положении сидя, но и (преимущественно) в положении стоя, размещая книгу на наклонной поверхности;
- во время занятий полезно делать небольшие перерывы, давать отдых глазам, выполнять легкие физические упражнения.

Школьная система включает как обязательный компонент совершенствование техники чтения учащихся. Основные этапы формирования навыка чтения показаны в табл. 1. Предполагается, что выпускник средней школы должен в полной мере владеть навыком быстрого чтения. Однако, как показывает опыт, этому надо учить специально, хотя бы в порядке факультатива.

Таблица 4

Уровень навыка	Классы	Скорость чтения, сл. /мин.
Начальный	1— 3	80 — 130
Развивающий	4 — 6	130 — 250
Совершенствующий	7— 10	250 — 330

Многолетние наблюдения и опыт обучения позволяют установить нормативы чтения учащихся старших классов (табл. 2).

Таблица 5

Вид чтения	Скорость чтения	
	сл./мин.	зн. /мин.
Очень медленное	150	900
Медленное	250	1500
Быстрое	500	3000
Сверхбыстрое	500— 1000	3000— 6000
Панорамное быстрое	1000— 1500	8000— 10 000

Предлагаемая методика обучения позволяет в среднем увеличить скорость чтения в 3 раза по сравнению с первоначальной. Как правило, учащиеся достигают скорости в 3 тыс. знаков и более. При таком темпе за час можно прочитать около 100 страниц книги среднего формата.

Какова максимально возможная скорость чтения? Исследования показали, что максимальная скорость, при которой возможно полноценное усвоение прочитанного, не может превышать 1500 сл./мин (10 тыс. зн./мин). Примеры более высоких скоростей, которые приводятся иногда в зарубежной печати, или носят рекламный характер, или имеют в виду чтение типа скольжения-сканирования на повышенных скоростях.

Скорость чтения у каждого человека индивидуальна и зависит от множества факторов: активности и уровня нервно-психических процессов, темперамента, особенностей мышления и др.

Таким образом, правильнее повышать существующую скорость чтения. Наблюдения свидетельствуют, что практически любой здоровый человек сможет, овладев методом быстрого чтения по предлагаемой методике, увеличить скорость в 3 раза.

5. Рекомендации по проверке техники чтения у обучающихся в начальной школе

Рано или поздно, самостоятельно или с посторонней помощью, ребенок начинает читать. Есть дети, которые при поступлении в 1 класс читать уже умеют, но есть и такие, которые начинают обучаться этому только в школе. И вот с поступлением в школу в жизни каждого школьника появляется такое понятие как техника чтения.

Что понимают под техникой чтения?

Чтение - это сложный психофизиологический процесс, в котором можно выделить две стороны:

1) смысловую – понимание, осознание содержания и смысла читаемого текста

2) техническую (подчиненную смысловой, обслуживающей ее) - скорость (темп), правильность и выразительность чтения.

Техника чтения включает в себя несколько элементов, а именно:

- осмысленность чтения, которая предполагает понимание читающим:

- значений большей части слов, употребленных в тексте как в прямом, так и в переносном смысле;

- содержания каждого из предложений, входящих в состав текста, уяснение смысловой связи между предложениями;

- содержания отдельных частей текста (абзацев, эпизодов, глав) и смысла этих частей (т.е. не только о чем говорится, но и что этим сказано);

- основного смысла всего содержания текста, т.е. осознание этого содержания и своего отношения к прочитанному;

- правильность чтения, которая:

- выражается в том, что читающий избегает ошибок, или, напротив, допускает: замены, пропуски, перестановки, добавления, искажения, повторы букв (звуков), слогов и слов; правильно или ошибочно делает ударения в словах читаемого текста;

- выразительность чтения, которая:

- проявляется в умении обоснованно, исходя из содержания читаемого текста, использовать паузы (логико-грамматические, психологические и ритмические – при чтении стихотворений). Делать логическое и психологическое ударение, находить нужную интонацию, отчасти подсказываемую знаками препинания, читать достаточно громко и внятно.

- скорость (темп) чтения, которая:

- характеризуется количеством слов, произносимых в минуту.

Так, скорость чтения представляет собой лишь отдельную составляющую техники чтения.

Скорость чтения зависит от способа чтения (плавное слоговое, плавное слоговое с прочтением отдельных слов, чтение целыми словами и группами слов). Для повышения техники чтения необходимо побуждать учащегося к скорейшему, но естественному переходу от плавного слогового к чтению

целыми словами и группами слов, т.е. к самому продуктивному способу чтения [19].

Конечно, важно, чтобы все дети к концу 4 класса владели необходимой скоростью чтения. Это залог дальнейшего успешного обучения в средней и старшей школе.

В.Н.Зайцев считал, что оптимальная скорость чтения – это чтение со скоростью разговорной речи, т.е. в темпе 120-150 слов в минуту. Именно к такой скорости приспособился за многие столетия артикуляционный аппарат человека. Скорость чтения, по мнению Зайцева, является самым важным фактором из числа влияющих на успеваемость. Доказательством тому служит такой пример: в 6-7 классе домашнее задание на один день в среднем составляет примерно 8 страниц учебника (все предметы), или около 6500 слов. При скорости чтения 100-120 слов на чтение учебников будет уходить примерно 65-55 минут. Для усвоения материала многим ученикам необходимо прочитать его 2-3 раза, это уже составит от двух до трех часов. Еще прибавить время, необходимое на выполнение письменных заданий. Даже если ученик справиться с письменными заданиями за 1 час, то ежедневное домашняя работа будет занимать 3-4 часа. Если добавить к этому 6-7 часов, в течение которых ученик был в школе, то получится, что рабочий день среднего школьника равен, в лучшем случае, 9, а то и 11 часам. Таким образом, многие учащиеся обречены на неуспеваемость до тех пор, пока их не научат элементарному – читать. Исходя из такого несложного подсчета, трудно переоценить значение уроков чтения.

От скорости чтения зависит также процесс развития. Быстро читают обычно те ученики, которые читают много. В процессе чтения совершенствуется оперативная память и устойчивость внимания. От этих двух показателей, в свою очередь, зависит умственная работоспособность. Навык чтения должен быть сформирован в начальной школе. Необходимо стремиться, чтобы в конце начального обучения большинство учеников имели скорость чтения не ниже 110-120 слов в минуту. Но при этом читали осознанно, правильно, выразительно.

Одним из вопросов, интересующих родителей является: зачем проверять технику чтения у учащихся? Технику чтения в начальных классах нужно проверять более двух раз в год. Делать это следует для того, чтобы следить за динамикой формирования навыка чтения — такова цель проверки техники чтения.

Как выбрать текст для проверки техники чтения?

- Для проверки техники чтения, подбираются специальные тексты, согласно рекомендациям методистов. Текст должен быть незнаком ребенку, но понятен. Предложения должны быть короткими, без каких-либо усложняющих конструкций или знаков.

- Лучше, если текст для проверки чтения будет без иллюстраций и диалогов, чтобы учащиеся во время чтения не отвлекались.

- Текст должен быть размещен на одной странице.

Перед началом проверки следует настроить ребенка на спокойное чтение, чтобы он не волновался и не переживал. Во время чтения текста, нельзя прерывать ребенка, исправлять ошибки. После завершения чтения, нужно вернуться к тем словам, которые вызвали затруднение или были прочитаны неправильно и попросить учащегося снова их прочитать.

Для проверки осознанности чтения, необходимо задать несколько вопросов по тексту.

Если учащийся перевозился и во время проверки часто запинаяется, голос его срывается, то следует перенести проверку техники чтения на другое время и организовать проверку в форме игры.

Научиться читать – огромный труд, требующий большого напряжения, длительного времени. Формирование основ читательской самостоятельности – цель обучения чтению в начальной школе. Воспитание позитивного отношения детей к чтению - основная задача учителя.

В начальной школе учителями используются разные методы, приёмы и формы работы по совершенствованию навыка чтения и привитию интереса к осознанному и вдумчивому чтению. В предлагаемом материале я обобщаю опыт своей работы по совершенствованию технической стороны навыка чтения.

С первого класса организуется мониторинг техники чтения. При проверке техники чтения учитывается темп чтения, правильность, выразительность, осмысленность. Систематичность контроля, сравнение результатов стимулирует учащихся и влияет на успеваемость.

Процесс обучения чтению осуществляется на уроке, который предполагает совместное творчество учащихся и учителя, свободное обсуждение прочитанного.

На уроках чтения во 2 классе совершенствуется техника чтения учащихся, дети учатся основным способам работы с литературными произведениями, формируется умение ориентироваться в мире книг. Выбор метода работы на уроке чтения зависит от специфики текста. При работе с художественными текстами основным будет метод творческого чтения, направленность которого выражается, прежде всего, в стремлении сделать чтение актом сотворчества с создателем текста.

Другой стороной этого метода является развитие способности к творческому самовыражению в процессе интерпретации прочитанного при выполнении разнообразных работ творческого характера с текстом (словесное и графическое рисование, составление кроссвордов, выборочный и творческий пересказ, составление картинного плана и соотнесение иллюстраций с текстом, составление фильма, экранизация, составление фильма, драматизация, чтение по ролям, музыкальное иллюстрирование и др.). Для организации чтения познавательных произведений целесообразно использовать метод объяснительного чтения, что предполагает обеспечение максимального извлечения из текста полезной информации [20].

Остановимся на упражнениях и приёмах, которые позволяют формировать условно выделяемые четыре компонента навыка чтения:

осознанность, правильность, беглость, выразительность). Для совершенствования понимания фактического содержания в учебнике находятся задания, предлагающие детям выделить из текста слова, значения которых непонятно. Объяснение слова учащиеся пытаются найти в словарях или через понимание смысла слова из общего контекста.

Лучше понять общее содержание текста, настроившись на его чтение, поможет прогнозирование содержания перед чтением и в процессе чтения. В учебнике много заданий, формирующих это важное читательское качество. Осознанию того, о чём говорится в тексте (определению темы), способствуют задания, организующие работу над заголовками: выбор наиболее точного из предложенных, подбор заголовков к тексту, озаглавливание текста, прогнозирование содержания текста по заголовку. Учить пониманию подтекста помогают такие вопросы и задания, на которые нет прямых ответов в тексте.

На осознание идеи произведения направлены такие задания: подбор к тексту наиболее точной из предложенных пословиц, нахождение в тексте «главных» слов произведения.

Формированию правильности чтения помогают следующие упражнения:

- «Редактирование». Найди ошибку, исправь, прочитай правильно: « Кто махать не ленится, у того и хлеб родится»;

- «Читай внимательно». Слова различаются парой букв, одно слово взято из текста, похожее предлагается для чтения в паре с ним. Это предотвращает ошибки в искажении звукобуквенного состава слова (сливаются-слипаются, в темноте – в теплоте);

- «Если трудно сразу читать целыми словами, первый раз читай плавно, по слогам, затем – целыми словами». Это упражнение позволяет работать над плавностью чтения (пе-ре-ло-жи-ла – переложила, по-жа-луй-ста – пожалуйста);

- «Читай плавно целыми словами». Это упражнение одновременно помогает учить чтению целыми словами и беглому чтению (криво – кривилась – скривилась, колдовать – заколдовать – заколдованная);

- «Упражнения в орфоэпическом чтении». Прочитай не так, как написано, а так, как мы говорим (орёл, овечка, когти, спасибо);

- Упражнения на скоро чтение. 1. Читай скороговорку так: первый раз медленно (но не по слогам), чётко проговаривая звуки; второй раз – с обычной скоростью; третий раз – как можно быстрее (Три сороки тараторки тараторили на горке). 2. Учись управлять своим дыханием. Вдохни, набери побольше воздуха и говори до тех пор, пока хватит воздуха. Соревнуйся с одноклассниками (Как на горке, на пригорке стоят тридцать три Егорки: раз Егорка, два Егорка...). 3. Угадай слово (часть буквы стёрта). 4. Чтение по догадке: (День рожд... Два внука решили сделать бабушке в день её рождения ... Взяли на-коп-лен-ные ими деньги и от-пра-ви-лись в).

Работе над точностью, богатством, выразительностью, образностью языка художественных произведений способствуют разнообразные практические упражнения:

- работа над рифмой (подбери рифму: дочка-..., книжка - ...);

- наблюдение над использованием повтора слов в целях усиления впечатления проводится с помощью вопросов и заданий: Какие слова чаще других повторяются в этой песенке? Какое настроение они создают? Зачем автору понадобилось дважды повторять слово «летят»?

- работа над звукописью («Перечитай стихотворение. Обрати внимание на то, какие здесь звуки часто повторяются. Для чего это понадобилось автору?» А. Барто. «Игра в слова»);

- наблюдение над приёмом звукоподражания;

- работа над олицетворением («Какие слова помогают представить ветер как живое существо?» М.Исаковский «Ветер»);

- работа над эпитетами («Как поэт называет черёмуху? Как можно сказать по-другому?»);

- работа над сравнениями («Почему стихотворение «кактус» поэт закончил словами о еже? Что общего у кактуса и ежа?»).

Многообразие упражнений и заданий, применяемых на каждом уроке чтения, позволяют организовать не только техническую подготовку учащихся, но и целенаправленно и эффективно формировать навык чтения. Каждый урок интересен своим разнообразием, «открытием» нового произведения, живого общения с героем и учителем, свободным обменом мнениями.

Еще одним из путей формирования навыка чтения, а также развития любознательности каждого ученика, расширения кругозора, воспитания интереса к знаниям, формирования положительного отношения к детской литературе является приобщение учащихся к самостоятельной работе с книгами. На уроках внеклассного чтения во 2 классе учащиеся учатся ориентироваться как в отдельной книге, так и в мире книг. Каждый урок учащиеся приносят книги, подобранные в соответствии с темой и заданием. Традиционными становятся типовые выставки книг, составление аннотаций к прочитанной книге, выпуск литературных газет, составление собственных книжек.

С 4 четверти 1 класса (как только дети научились читать) каждый ученик заводит «Дневник чтения» (состоит из разделов: дата, название и автор произведения, прочитано строк (страниц), подпись родителей, оценка учителя). Ежедневно (выбрав книгу, на первых порах родителями, а в дальнейшем, самостоятельно или по заданию учителя) дети читают, родители делают соответствующие записи, учитель оценивает работу ученика (ставится подпись, клеиваются призы).

Со второго полугодия 2 класса ученики уже самостоятельно делают записи в дневнике, своё чтение дополняют рисунками, указывают героев или их характеристику. Эта работа продолжается на протяжении всего обучения в начальной школе. Учителя пытаются так поддерживать интерес учащихся к ежедневному чтению: обсуждается прочитанное, проводятся викторины, раз в неделю подводятся итоги и оценивание, каждую четверть награждаются грамотой «Самый читающий ученик» отличившихся. Работа с дневниками чтения позволяет расширить и углубить работу с книгами, а также сблизить учителя, учащихся и родителей.

Сформированность навыка чтения существенно влияет на общее развитие речи учащихся, помогает в старшем звене успешно справляться с потоком информации и хорошо учиться.

Норма техники чтения в начальной школе по четвертям

1 класс

3 четверть: меньше 12 слов - «2», 11-15 слов «3», 16-19 слов «4», больше 20 слов «5».

4 четверть: меньше 16 слов – «2», 16-20 слов «3», 21-30 слов «4», больше 30 слов «5».

2 класс

1 четверть: меньше 16 слов «2», 16-20 слов «3», 21 - 29 слов «4», больше 30 слов «5».

2 четверть: меньше 25 слов –«2», 25-34 слов –«3», 35 - 45 слов «4», больше 45 слов –«5».

3 четверть: меньше 30 слов «2», 35-40 слов «3», 36-45 слов «4», больше 50 слов «5».

4 четверть: меньше 35 слов «2», 35-45 слова «3», 46 - 55 слов «4», больше 55 слов «5».

3 класс

1 четверть: меньше 40 слов «2», 35-44 слова «3», 45 - 55 слов «4», больше 55 слов «5».

2 четверть: меньше 45 слов –«2», 45-54 слов –«3», 55 - 65 слов «4», больше 65 слов –«5».

3 четверть: меньше 50 слов «2», 54- 59 слов «3», 60 - 70 слов «4», больше 70 слов «5».

4 четверть: меньше 55 слов «2», 55-64 слова «3», 65 - 75 слов «4», больше 75 слов «5».

4 класс

1 четверть: меньше 55 слов «2», 55-64 слов «3», 55 - 74 слов «4», больше 80 слов «5».

2 четверть: меньше 65 слов – «2», 65-74 слов – «3», 75 - 85 слов «4», больше 85 слов –«5».

3 четверть: меньше 70 слов «2», 75 - 80 слов «3», 81 - 84 слов «4», больше 90 слов «5».

4 четверть: меньше 75 слов «2», 75-84 слова «3», 85-95 слов «4», больше 95 слов «5».

Норма техники чтения в начальной школе по полугодиям

Оценка	1 полугодие	2 полугодие
Техника чтения в 1 классе		
«5»		Более 30 слов
«4»		21-30 слов
«3»		16-20 слов
«2»		Менее 16 слов

Техника чтения во 2 классе

Оценка	1 полугодие	2 полугодие
«5»	Более 45 слов	Более 55 слов
«4»	35-45 слов	46-55 слов
«3»	25-34 слов	35-45 слов
«2»	Менее 25 слов	Менее 35 слов

Техника чтения в 3 классе

Оценка	1 полугодие	2 полугодие
«5»	Более 65 слов	Более 75 слов
«4»	55-65 слов	65-75 слов
«3»	45-54 слов	55-64 слов
«2»	Менее 45 слов	Менее 55 слов

Техника чтения в 4 классе

Оценка	1 полугодие	2 полугодие
«5»	Более 85 слов	Более 95 слов
«4»	75-85 слов	85-95 слов
«3»	65-74 слов	75-84 слов
«2»	Менее 65 слов	Менее 75 слов

Иные параметры чтения учащихся 1-4 классов

Класс	на конец I полугодия	на конец II полугодия
1 кл.		Чтение осознанное, правильное, простые слова читаются словом. Слова со сложной слоговой структурой допустимо прочитывать по слогам.
2 кл.	Чтение осознанное, правильное, целыми словами. Соблюдение логических ударений. Слова сложной слоговой структуры допустимо прочитывать по слогам.	Чтение осознанное, правильное, целыми словами. С соблюдением логических ударений, пауз и интонаций. Слоговое чтение нежелательно.
3 кл.	Чтение осознанное, правильное, целыми словами. С соблюдением пауз и интонаций, посредством которых ученик выражает понимание смысла читаемого.	Чтение осознанное, правильное, целыми словами. С соблюдением пауз и интонаций, посредством которых ученик выражает понимание смысла читаемого.
4 кл.	Чтение осознанное, правильное, целыми словами. С соблюдением пауз и интонаций, посредством которых ученик выражает понимание смысла читаемого, и свое отношение к содержанию	Чтение осознанное, правильное, целыми словами. С соблюдением пауз и интонаций, посредством которых ученик выражает понимание смысла читаемого, и свое отношение к содержанию

прочитанного.	прочитанного.
---------------	---------------

Оценки за технику чтения выставляются по следующим критериям:

- чтение по слогам или слово полностью;
- наличие ошибок при чтении;
- количество слов в минуту;
- выразительность;
- осознанность.

Фамилия, имя ученика	Способ чтения			Темп (кол-во слов)	Правильность чтения				Понимание	
	слово	слог + слово	слово		Пропуск, замена и искажение слов	Повтор слов и слогов	Ошибки в окончаниях	Ошибки в ударениях	Соответствие интонации знакам препинания	Ответы на вопросы

Как видите, количество прочитанных слов не является определяющим.

То есть родителям нужно понимать, что такое понятие, как скорость чтения, является лишь одним из критериев определения уровня техники чтения. Проверяется способ чтения: читает учащийся по слогам или слово читается им гладко, целиком. Обязательно проверяется осознанность чтения, иными словами, понимает ли ученик то, что прочитал или нет. Для этого после прочтения может быть задан вопрос по тексту, чаще всего «О чем ты сейчас прочитал?» и требует простого ответа (подробный пересказ не нужен).

Так же учитывается выразительность чтения, наличие ошибок и/или запинаний. Иногда встречается возвращение к повторному прочтению предыдущего слова, это говорит о недостаточной осознанности и считается ошибкой.

Так же надо учитывать, что нормативы скорости (темпа) чтения могут отличаться в зависимости от общеобразовательной организации, требования к ученику гимназии будут выше, к ученику коррекционного класса — ниже.

Частота проверки техники чтения в начальной школе, как правило, 2 раза в год: конец первого полугодия и конец второго полугодия. Однако, в некоторых школах уровень чтения проверяют в конце каждой четверти или триместра.

Классификация ошибок и недочетов, влияющих на снижение оценки по технике чтения [21]

Ошибки:

- искажения читаемых слов (замена, перестановка, пропуски или добавления букв, слогов, слов);
- неправильная постановка ударений (более двух);
- чтение всего текста без смысловых пауз, нарушение темпа и четкости произношения слов при чтении вслух;
- непонимание общего смысла прочитанного текста за установленное время чтения;
- монотонность чтения, отсутствие средств выразительности.

Недочеты:

- не более двух неправильных ударений;
- отдельные нарушения смысловых пауз, темпа и четкости произношения;
- осознание прочитанного текста за время, немного превышающее установленное;
- нецелесообразность использования средств выразительности, недостаточная выразительность при передаче характера персонажа.

Полезны специальные игры, способствующие развитию памяти, выработке устойчивого внимания.

Чрезмерное внимание развитию скорости чтения часто провоцирует неправильное чтение. Правильным чтением считается чтение без искажений, замены букв или слогов, пропуска или вставки, без повторов. Чтобы формирование правильности чтения было эффективным, учитель должен определить специальный режим чтения: 1) каждодневность упражнений (специальные тексты, скороговорки, долгоговорки, заучивание наизусть стихов и прозы). 2). Предупреждения ошибок чтения; подготовка к чтению, вводная беседа, работа с разрезной азбукой (1 класс), разбор трудного слова по составу, хоровое чтение вслух трудных слов (по слогам, частям, целиком).

Также на правильность чтения влияет: поза при чтении, нормальное расстояние между глазами и текстом, предварительное чтение «про себя», образцовое чтение учителя.

По мнению Назаровой Л.К. осознанность чтения - это умение читателя ясно, глубоко понять содержание текста. Оно складывается из значения отдельных слов, смысла предложений, частей текста.

Проверка осознанности чтения обычно проводится в ходе беседы по прочитанному. При этом вопросы должны касаться трёх уровней восприятия:

- 1 уровень - фактическое содержание;
- 2 уровень - понимание причинно-следственных связей, мотивации поступков персонажей;
- 3 уровень - собственная оценка действующих лиц, их поступков.

Для развития скорости и гибкости (умения менять скорость чтения в зависимости от содержания) предлагается использовать упражнения из системы И.Т. Федоренко и И.Г. Пальченко.

Основным приёмом, обеспечивающим развитие навыка чтения, является многократное обращение к тексту, перечитывая его каждый раз с новым заданием.

Любимый у учащихся вид чтения - ролевое чтение, вызывает массу чувств, эмоций. В современной педагогике разработан комплекс упражнений для формирования навыка чтения и понимания текстов. Авторами этих разработок стала группа педагогов и психологов: Заика Е.В., Нечаева Н.В., Кудина Г.Н., Новлянская З.Н., Ладыженская Т.А., Симановский А.Э. [22].

Уже в начальной школе надо знакомить учащихся с работой по толковому словарю.

Очень важна помощь родителей при обучении детей. Поэтому, на родительских собраниях надо стараться убедить каждого родителя в том, что чтение, должно войти в ежедневную привычку ребенка, при этом, особенно на первых ступенях грамотного чтения, необходимо создавать ситуацию интереса окружающих, слушающих его чтение. Хорошо, когда родители проявляют живой интерес к содержанию рассказа, отрывка и т.д. очень важно, быть предельно сдержанным, терпеливым, снисходительным и доброжелательным к ребенку.

Только живое, эмоциональное, разнообразное по своим приемам ведение уроков чтения привлекает и удерживает внимание учащихся, развивает интерес к чтению, который потом продолжается у них и в последующих классах.

Заключение

Среди средств языкового общения (говорение, слушание, письмо) чтение занимает особое место.

Чтение является важнейшим видом рецептивной речевой деятельности. Для развития мотивации чтения исключительную роль играет качество, содержание текстов.

Чтение является одной из самых существенных сторон языковой деятельности и играет важную роль для развития мышления. Овладение чтением позволяет учащемуся извлекать необходимую информацию, а также дает ему в руки средство для овладения другими видами речевой деятельности.

Бесспорно, на непосредственное чтение учащимся должно уходить на уроке 30 –35 минут. Об этом нельзя забывать. Иначе, о какой беглости чтения можно говорить.

Быстрое чтение активизирует процессы мышления, внимания, памяти и являются одним из средств совершенствования учебного процесса для самых различных уровней обучения.

Когда дети станут с интересом читать, появится беглость и осмысленность чтения, заметно повысится успеваемость и по русскому языку и по математике.

Таким образом, можно сказать, что:

1. Чтение - не только средство обучения языку, но и самостоятельный вид речевой деятельности. Поэтому нельзя его подчинять устной речи, нужно отдельно учить пониманию текста.
2. Процесс обучения чтению складывается из обучения разным видам чтения.
3. Для каждого вида чтения необходимо развивать соответствующие умения.
4. Обучать чтению необходимо, применяя соответствующие упражнения: время, отводимое на их выполнение, постоянно сокращается.
5. Умение выделить из текста наиболее важные элементы – основа обучения чтению. При этом необходимо знание структурно- смысловой организации текста.
6. Индивидуальные задания являются положительным фактором для повышения интереса учащихся к обучению.

Список использованной литературы

1. Андреев О. А., Хромов Л. Н. Техника быстрого чтения. Москва, «Прометей».1990 г.
2. Узорова О. В., Нефёдова Е. А. Практическое пособие для обучения детей чтению. ЗАО «Премьера»ГИППВ. 1999 г.
3. Типовая учебная программа по предмету «Литературное чтение» для 2-4 классов уровня начального образования (с русским языком обучения). Астана, 2016 г.
4. Кузнецов О. А., Хромов Л. Н. Техника быстрого чтения. Москва. Книга. 1983 г.
5. Юшкова Л. М. Совершенствование техники чтения. Журнал Начальная школа. 1989 г. №5.
6. Винокурова Н. К. Развиваем способности детей. Москва. РОСМЭН.2003 г.
7. Оморокова М. И. Совершенствование чтения младших школьников. Москва. АРКТИ. 2001 г.
8. Беспалова Я.В., Беспалов В.С. « Использование зрительных диктантов для отработки навыка чтения». Журнал «Начальная школа», №6, 1994год.
9. Зиганов М. А. Школа рационального чтения. Москва. Образование. 1995 г.
10. Егоров Т.Г. Очерки психологии обучения детей чтению.- М., Учпедгиз, 1953.С.30-31; 32-35.
11. [Соколов А.Н.](#) К вопросу о психологии понимания // Тезисы докладов научной сессии отделения психологии АПН РСФСР. - М.-Л., 1947.
12. Ковалева Г. С., Красновский Э. А. Новый взгляд на грамотность. // Русский язык. - 2005. - N 14. - С. 9.
13. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич; Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз., Комис. по истории филол. наук. — Л. : Наука. Ленингр. отделение, 1974. — 427, [1] с. : 1 л. портр. — Библиогр.: С. 413-418.
14. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников. – М., 1982г.
15. Путина Н.Д. «Организация эффективного контроля за формированием у учащихся навыка беглого чтения» Журнал «Начальная школа» №3, 2002.
16. Зайцев В.Н. «Резервы обучения чтению». Журнал «Начальная школа», №8, 1990 г.
17. Кушнир Л.Л. Зачем ребенок приходит в школу / Школьные технологии. - 1996.-№ 6
18. Асмолов А.Г., Бурменская Г.В., Володарская И.А. и др. Пособие для учителя. – М., Просвещение, 2008. – 151 с.
19. Типовая учебная программа по предмету «Обучение грамоте» для 1 класса уровня начального образования (с русским языком обучения). Астана, 2016 г.
20. Кубасова О.В. Как помочь ребенку стать читателем. – Тула.: АСТ Астрель,2004. – С.237.
21. Бугрименко Е.А., Цукерман Г.А. Чтение без принуждения. – М.: Творческая педагогика, 1993.-С. 96.

22. Костромина С.Н., Нагаева Л.Г. Как преодолеть трудности в обучении чтению. – М.: изд. «Ось-89», 1999. – С. 239.
23. Фролова В.Д. Развитие интереса к чтению. // Журнал Начальная школа. 1989. №12. С. 27-31.

Упражнения для разминки

- а) вдох носом, выдох через рот;
- б) вдох, задержка дыхания, выдох;
- в) вдох, выдох по порциям.

Чистоговорки

- ай – ай – ай – авторучку дай.
- ам –ам –ам –песенка для мам.
- ак – ак – ак – Сашенька - рыбак.
- ал –ал –ал - скоро ли вокзал?
- ла - ла - ла - очень острая игла.
- лу - лу - лу - не валяйся на полу.
- лы - лы - лы -наши девочки малы.
- ло - ло - ло - прозрачное стекло.
- да - да - да - там холодная вода.
- ды — ды — ды — выходи - ка из воды.
- ду - ду - ду - поскорей домой поиду.
- де - де – де - подходить нельзя к воде.

Скороговорки

Чтение гласных на выдохе

**Таблица
гласных по чтению**

А-а-а-а-а-а-а-а	Ао оа ай иа ой	Аоу оиа аьи уаи
О-о-о-о-о-о-о-о	Ио ао ои уа ау	Эао уоа иаа зуэ
И-и-и-и-и-и-и-и	Ыа аы уы ыу оу	Оао уау ыээ оуо
У-у-у-у-у-у-у-у	Уо оы аэ оэ	
Ы-ы-ы-ы-ы-ы-ы-ы	Иэ эи уэ зу эы	О.О!О? У.У!У?
Э-э-э-э-э-э-э-э		А.А!А? Уа! Ау!
А уы эи о а	Аооа уауа иаиа	
уэ ыо ауи ы	Эауо аыуо уыао	
э а у о и у ы о	Оауи аюуу ыоиа	

**Таблица
гласных по чтению**

Я-я-я-я-я-я-я-я	Ая ую ые яя ие	Оизя аося иызо
Е-е-е-е-е-е-е-е	Ое юю зе ео её	Яоою аюое ёияо
Ё-ё-ё-ё-ё-ё-ё-ё	Ыа ае ие ое ее	Ыяюе уёюа зяёу
Ю-ю-ю-ю-ю-ю-ю-ю	Ыя ия оё уе эо	
	Ае аи иа уя юа	
Е ую ёо азы	Я.Я!Я? Ая? Ая!	О.О!О? У.У!У?
и оя ёе юэ ы	И я. Ия! Ия?	А.А!А? Уа! Ау!
э о и а е ё ю я		

В первой таблице читаем просто на выдохе гласные. Во второй таблице читаем и увеличиваем поле зрения.

1 таблица	2 таблица
а - э - о - ы	а----- э ----- о ----- ы
о - у - ы - а	о ----- у ----- ы ----- а
а - э - ы - у	а ----- э ----- ы ----- у
о - у - а - ы	о ----- у ----- а ----- ы

Прочитайте гласные на одном выдохе с усилением голоса - три раза: шепотом, тихо и громко:

а - у - о - э - ы

о - у - а - ы - э

а - у - ы - о - э

Прочитайте гласные на одном выдохе с ударением на первый гласный:

а - э - о - у

о - у - ы - э

а - э - ы - о

о - у - а - ы

Играй на воображаемой трубе: ууууууу; а-о, а-о, а-о, а-о; у-а-о, а-о-у; о-а-у.

СПИСОК № 1 (ЧТЕНИЕ ОТКРЫТЫХ И ЗАКРЫТЫХ СЛОГОВ)

КИ	РО	ОМ	ДА	СУ	ВЕ	ИС	ГИ	РА	МЕ
ЗО	ИЛ	АШ	ДУ	ЖИ	НЕ	ОК	ИМ	РЫ	ОМ
ВЕ	ЯЛ	ДИ	ЕМ	ПЫ	ЛЮ	АМ	СЕ	ИК	РУ
ВО	ЮН	СИ	НЯ	ЕЛ	ША	ЧУ	ЮР	ШУ	ЯК
БЫ	ИН	ЛЯ	ЮМ	ЙМ	ВУ	ЖО	ДЕ	ИХ	ЦУ
АР	ЮС	КА	ДО	СЫ	ОТ	РИ	УК	ПЕ	ЧА
АХ	ФО	АП	ЦА	ДЫ	ОЛ	ЯН	РИ	НЯ	УС
ОШ	ХУ	ЧИ	ТЕ	ЗА	ЭХ	ЖУ	АТ	ПЕ	ОЧ
ХИ	БЕ	УФ	ИХ	ТЫ	БЯ	ГО	УЧ	ШО	ФА
ЯР	ЮШ	ЛЫ	МЯ	ЕС	ЗЫ	НЮ	ТУ	ИТ	ЦО

СПИСОК № 2

В этой группе закрытых слогов происходит усложнение, буквосочетания состоят из трёх букв. Первой стоит согласный, второй гласный, потом опять согласный.

ЛАМ	ДИП	СИН	ВУР	ШОМ	РУС	КУЦ	БИН
ЛЯД	ЖАН	КОС	РЕС	ЛЯН	ДИМ	СУН	ЧОР
ВИС	ВОК	ЛЫК	РАН	КУЛ	МОШ	ЛИП	СЕР
ВЫН	БУЛ	ДЫН	РОН	ВУЛ	НУС	ДИЛ	НЯЛ
СИН	КИЛ	ШОР	ЧУМ	ХИЛ	МЫН	ДАЦ	ХУР
МАП	ЦИК	ЛИХ	ВАН	ДЫР	ВИС	НЬШ	НЯЛ
СУР	МАН	ЛЫН	СУШ	ХИМ	ЧАЛ	РЫС	НУЛ
ШАП	ВУР	ПИС	РЕС	ГАК	НЕМ	ХИТ	КИЧ
ШОМ	ХАТ	РИК	ЛОС	ЦАХ	ЛЫК	ЖУР	ЛАП
ЦАР	МУФ	ЧЕС	МАЦ	КУС	ЗИМ	ЛЯС	ДИХ
ЖЕР	ДЫМ	ФЕХ	БАЦ	ЛЯР	БИМ	НЕС	ЧИМ
НАК	РОШ	НЬР	СУН	ЛИХ	ЧИК	ШИМ	ХИЛ

Особенность этой таблицы в том, что два согласных оказываются рядом, (закрытый слог) что усложняет прочтение, а потом за ней стоит гласный. При чтении чаще всего дети делают остановку именно в том месте, где встречаются два согласных.

ПРИ	АСТ	КНУ	ИСТ	СПУ	ТРА	ГЛЮ
ОРХ	ЦВЕ	АХТ	СТИ	ХРУ	ДМЕ	МЛА
ПРЫ	ХРО	ШПИ	ОНК	ЕСТ	ГЛИ	СТА
ОЛС	ФРЕ	ШТИ	АРТ	КНИ	МЛЯ	СНУ
УСТ	ШКА	ПТИ	УКС	БЛА	ИСК	ВСЮ
ЖМА	ГРЯ	БЛЕ	ОЛП	ИХТ	ПЧЕ	ГЛЕ
АНТ	СЛЫ	ПРЯ	ЖНИ	ПЛЮ	КНЯ	ПСИ
БЛА	ИЛС	ФРУ	ВЛЕ	ОРШ	ШХУ	БРЫ
МНУ	ПЧЕ	АПТ	СЛЕ	ХВА	ВРА	СФЕ
ОЛК	ОЛП	КЛЕ	ФЛЕ	ТРЯ	ЧМЕ	КНЯ
ТРЮ	ПЧЕ	КВА	АСК	ЯРП	КСИ	ТВО
БРУ	ВТО	НРА	ЯХТ	ВЗЯ	СКИ	ПРУ
КРЯ	ОТС	ЯМК	СТЫ	СВИ	УКС	КРЕ

Е

нэ	эн	нэн	нэл	нёт	нёр	нэк	пэн
мэ	эм	мэм	мэл	мёт	мёр	мэк	мэн
рэ	эр	рёр	рэл	рёт	рёр	рэк	рэн
тэ	эт	тёт	тэл	тёт	тёр	тэк	тэн
кэ	эк	кэк	кэл	кёт	кёр	кэк	кэн
сэ	эс	сэс	сэл	сёт	сёр	сэк	сэн
вэ	эв	вэв	вэл	вёт	вёр	вэк	вэн
зэ	эз	зэз	зэл	зёт	зёр	зэк	зэн
дэ	эд	дэд	дэл	дёт	дёр	дэк	дэн
лэ	эл	лэл	лэл	лёт	лёр	лэк	лэн

ма – на – ла – ра	ма – мя – ла – ля	ца – ца – ца – ца
па – та – ка – фа	па – па – та – тя	ча – ча – ча – ча
ба – да – га – ва	ба – бя – да – дя	ша – ша – ша – шу

Прочитайте на одном выдохе с усилением голоса три раза: шепотом, тихо и громко:

ла - ло - лэ - лу - лы ал - ол - эл - ул – ыл

Прочитайте слога на одном выдохе с ударением на первый слог:

да - до - ду - ды - дэ

ди - де - дя - дё - дю

ди - дя - дё - де – дю

Эхо: Ау — позови друга; ау — послушай эхо; ау — эхо откликается другу

Н

на но ну ны нэ ня нё ню
 ни не ню ня ан он ун ын
 эн ян ён юн ин ен он эн
 нан нон нун нын нян нён нюон нин
 нен нэн нен нюон он она оно они
 няня-няни нюня-нюни
 Нина Инна Яна Нонна Аня Анна
 У Нины и Ани няня. У Нины Нонна.
 А у Инны Юнона. Аня и Яна у Нонны.
 У Яна няня Яна. На, няня, Нину.
 Нина у няни. У няни ни Ани, ни Яны.
 У неё Ниша.

Т

та то ту ты тэ тя тё тю
 ти те тя тэ ат от ут ыт
 эт ят ёт ют ит ет ят ут
 тат тот тут тыт тят тёт тот тит
 тет тан тон тун тын тят тён тюн
 тин тен нат нот нут нят нёт
 нют нит нет тун нта нто нту нты
 нтю нти нте тна тно тну тны тнэ
 тня тнё тню тни тне тут нет тот
 утята тени нити антенна
 Таня Тоня Ната Антон Анюта
 У Антона антенна. У Тины Тоня.

*ИГРА «БЕГ ПО ДОРОЖКЕ»
 ПРОЧИТАЙ СЛОГИ КАК МОЖНО БЫСТРЕЕ ПО СТРОКЕ И ОБРАТНО.*

НА	НО	НУ	НЫ	НИ	НЕ	НЮ	НЯ
ТА	ТО	ТУ	ТЫ	ТИ	ТЕ	ТЮ	ТЯ
КА	КО	КУ	КЫ	КИ	КЕ	КЮ	КЯ
СА	СО	СУ	СЫ	СИ	СЕ	СЮ	СЯ
ЛА	ЛО	ЛУ	ЛЫ	ЛИ	ЛЕ	ЛЮ	ЛЯ
РА	РО	РУ	РЫ	РИ	РЕ	РЮ	РЯ
ВА	ВО	ВУ	ВЫ	ВИ	ВЕ	ВЮ	ВЯ
ПА	ПО	ПУ	ПЫ	ПИ	ПЕ	ПЮ	ПЯ
МА	МО	МУ	МЫ	МИ	МЕ	МЮ	МЯ
ЗА	ЗО	ЗУ	ЗЫ	ЗИ	ЗЕ	ЗЮ	ЗЯ

ПСА - АПСА ПСЫ - ЫПСЫ ПСЭ - ЭПСЭ ПСО - ОПСО ПСУ - УПСУ	ВСА - АВСА ВСЫ - ЫВСЫ ВСЭ - ЭВСЭ ВСО - ОВСО ВСУ - УВСУ	КСЯ - ЯКСЯ КСИ - ИКСИ КСЕ - ЕКСЕ КСЁ - ЕКСЁ КСЮ - ЮКСЮ	ХСЯ - ЯХСЯ ХСИ - ИХСИ ХСЕ - ЕХСЕ ХСЁ - ЕХСЁ ХСЮ - ЮХСЮ
РСА - АРСА РСЫ - ЫРСЫ РСЭ - ЭРСЭ РСО - ОРСО РСУ - УРСУ	РСА - АРСА РСЫ - ЫРСЫ РСЭ - ЭРСЭ РСО - ОРСО РСУ - УРСУ	ВСЯ - ЯВСЯ ВСИ - ИВСИ ВСЕ - ЕВСЕ ВСЁ - ЕВСЁ ВСЮ - ЮВСЮ	ПСЯ - ЯПСЯ ПСИ - ИПСИ ПСЕ - ЕПСЕ ПСЁ - ЕПСЁ ПСЮ - ЮПСЮ
НСА - АНСА НСЫ - ЫНСЫ НСЭ - ЭНСЭ НСО - ОНСО НСУ - УНСУ	ХСА - АХСА ХСЫ - ЫХСЫ ХСЭ - ЭХСЭ ХСО - ОХСО ХСУ - УХСУ	РСЯ - ЯРСЯ РСИ - ИРСИ РСЕ - ЕРСЕ РСЁ - ЕРСЁ РСЮ - ЮРСЮ	ПСЯ - ЯПСЯ ПСИ - ИПСИ ПСЕ - ЕПСЕ ПСЁ - ЕПСЁ ПСЮ - ЮПСЮ
ЛСА - АЛСА ЛСЫ - ЫЛСЫ ЛСЭ - ЭЛСЭ ЛСО - ОЛСО ЛСУ - УЛСУ	ТСА - АТСА ТСЫ - ЫТСЫ ТСЭ - ЭТСЭ ТСО - ОТСО ТСУ - УТСУ	ПСЯ - ЯПСЯ ПСИ - ИПСИ ПСЕ - ЕПСЕ ПСЁ - ЕПСЁ ПСЮ - ЮПСЮ	ТСЯ - ЯТСЯ ТСИ - ИТСИ ТСЕ - ЕТСЕ ТСЁ - ЕТСЁ ТСЮ - ЮТСЮ

Слог

Игра "Бег по дорожке". Прочитай слоги как можно быстрее по строчке и обратно.

ба	бо	бу	бы	би	бе	бю	бя
да	до	ду	ды	ди	де	дю	дя
га	го	гу	гы	ги	ге	гю	гя
ча	чо	чу	чы	чи	че	чю	чя
ша	шо	шу	шы	ши	ше	шю	шя
жа	жо	жу	жы	жи	же	жю	жя
ща	що	щу	щы	щи	ще	щю	щя

Слог

Ха	:Ах	:Хах	:Хал	:Хан	:Хаж	:Хад	:Сах
Хо	:Ох	:Хох	:Хол	:Хон	:Хож	:Ход	:Сох
Ху	:Ух	:Хух	:Хул	:Хун	:Хуж	:Худ	:Сух
Хы	:Ых	:Хых	:Хил	:Хин	:Хиж	:Хид	:Сих
Хэ	:Эх	:Хих	:Хел	:Хел	:Хеж	:Хед	:Сех
Хя	:Ях	:Хих	:Хас	:Хил	:Хаж	:Хач	:Лях
Хё	:Ёх	:Хак	:Хос	:Нах	:Жох	:Хоч	:Лух
Хю	:Юх	:Хок	:Хус	:Нох	:Жих	:Хич	:Лех
Хи	:Их	:Хук	:Хис	:Нух	:Жух	:Хуч	:Лих
хе	:ех	:Хек	:Хес	:Них	:Жех	:Хеч	:Лох

СПИСОК №4

МАК	РИС	МОЛЬ	ДЫМ	ПОЛ	ВЕСЬ	НИЛ	КУЛЬ
ШИК	РОТ	МАТЬ	ДУХ	ЛОБ	РЫСЬ	ШУМ	САД
ХОРЬ	СОН	ТОПЬ	РОК	ВОНЬ	ЛОМ	РЕВ	ШАЛЬ
ВЕЛ	МОХ	СЕТЬ	НОС	БОЛЬ	НИТЬ	СУК	ДАР
ТОК	ПУТЬ	ТИР	ВЫНЬ	РОЖЬ	НОХ	ТОЛ	СОЛ
ДЕНЬ	ЖАЛ	СИНЬ	МЕЛ	ТИК	РУЛЬ	КИТ	СЕВ
ШАРЬ	ПОТ	СЫР	ДОЧЬ	ХАН	ВИТЬ	ШАР	ЛУК
МЫШЬ	ЛОСЬ	ДОЛ	СЫПЬ	МОЛ	СОЛЬ	КИНЬ	СУШЬ
ДАМ	ЖАЛЬ	ХОР	ЛАНЬ	КОНЬ	ДОМ	НЕС	КИЛЬ
ЩИТ	ДАНЬ	РОС	ХОТЬ	ЛАРЬ	СОР	ТЕМЬ	ЛУНЬ
САМ	НОЛЬ	МЕЛ	РОЛЬ	СОМ	ЖУТЬ	КОЛ	ШУТ
РАНЬ	МОР	СУП	РОМ	ТЕНЬ	ТУР	ШУТ	СУХ

СПИСОК №5

Особенность этой таблицы в том, что здесь собраны слова определенной сложности. Именно в словах, где оказывается два согласных звука рядом, дети делают остановку при чтении и темп чтения замедляется.

ЛИСТ	ПРИЗ	КЛИН	РАНГ	СТУЛ	БРАНЬ	СТУК
СМЕХ	ШКАФ	СТВОЛ	ЦИРК	ДИСК	ПЛАЧ	БАНТ
ШЕСТЬ	РИНГ	ПАСТЬ	ГРАЧ	КЛУБ	ЗНАК	ДРАНЬ
ТРОС	МАСТЬ	ПЛОТ	КРУГ	СТОЛ	БИНТ	ШМЕЛЬ
КВАЧ	ШИПР	ЗВОН	ХРУСТ	ЖИЗНЬ	ФОРС	ПЛАН
СВИСТ	ДЛАНЬ	КЛЕН	ГОНГ	КОСТЬ	БОРТ	ПУСК
ТРОН	ПЛАТ	ЗНАТЬ	КАНТ	СТОН	ШТИЛЬ	ПАРК
ТРАП	ЧЕСТЬ	ПОРТ	СТАЛЬ	МРАК	ПАКЕТ	БАНК
СПОН	ГРАНЬ	ТОРТ	МОСТ	СНЕГ	СТОК	ВИНТ
КРАЛ	КЛЕСТ	КОРТ	ШЕСТ	ПИСК	СРОК	СТЕР
КРАН	ВОЖДЬ	БРАТ	ПОСТ	КОСТЬ	КРОТ	ЗОНТ
СКОТ	ВЛАСТЬ	ДРУГ	НАСТ	ШПРИЦ	КРЕСТ	ДОЖДЬ
РОСТ	ШРАМ	ДУСТ	ШПОН	КРИК	СВАТ	БРОНЬ

В следующих таблицах слова объединены по степени сложности слоговой структуры в 14 групп. От группы к группе структура слова усложняется. Ребёнку легче читать двусложное слово, если ударение падает на гласный первого слога. Такие слова и внесены в начало, за ними следуют двусложные слова с ударением на гласном второго слога. Среди трёхсложных слов вынесены вперёд как наиболее лёгкие для чтения слова с ударением на гласном первого слога, и в конце стоят слова с ударением на гласном третьего слога. Когда ребёнок научится относительно легко и без ошибок читать слова и словосочетания данной группы в темпе, приближенном к нормальному, можно переходить к чтению предложений.

1 группа	2 группа	3 группа	4 группа	5 группа	6 группа	7 группа	8 группа	9 группа	10 группа	11 группа	12 группа	13 группа	14 группа
щи	ёж	ар-ка											
и -ва	бал	бан-ка		ав-тор		дно							
ба -ня	боль	бан-ка		ав-тор		ста-я							
а -ку -ла	и -ней	день-ги		ав-тор		ста-я							
за - те -я	о -бувь	ап-те -ка	и -гол- ка	ап-рель		кло-ун	блин	банк					
ги -е -на	ве -ер	дик-ци -я	бе -сед-ка	бан-тик	ан-тен-на	блю-до	бровь	весть					
бе -рѐ -за	ро -яль	бак-лу -ша	пи -яв-ка	пол-день	из-воз-чик	бри-га-да	блюд-це	вальс	ав-густ				
о -ко -ли -ца	бе -рег	боль-ни -ца	ку -паль-ня	маль-чик	ват-руш-ка	зда-ни-е	свадь-ба	я-хонт	воз-раст	блеск	восхо-ды	взлѐт	встреча
ва -ре -ни -ки	би -вень	из-де -ли -е	и -зю -мин-ка	о-реш-ник		гло-бус	брус-ни-ка	би-цепс	вер-ность	гвоздь	вспо-ил	встать	вскрыть
мо -ро -же -но -е	а -на -лиз	вол-не -ни -е	ру -са -лоч-ка	ба-гаж-ник	бал-кон-чик	гре-бень	блин-чик	жа-лость	курт-ка	свист-нуть	вкла-дыш	склад-ка	всплеск
ка -ра -ка -ти -ца	у -чи -тель	гос-ти -ни -ца	за -мед-лить	за-мед-лить	без-дель-ник	вла-де-лец	стуль-чик	а-фо-ризм	галс-тук	от-блеск	вбро-сить	страж-ник	встряс-ка
	хо -зя -ин	ав-то -бус	за -тей-ни -ца	ба-гуль-ник	бул-тых-нуть	кра-си-тель	крен-дель	пе-ри-метр	раз-вѐрт-ка	ком-плекс		вы-стрел	встре-во-жить
	бо - ти -нок	ап-те -карь	во -рот-ни -чок	па-по-рот-ник		кру-пин-ка	гражд-а-нин	ди-ри-жабль					
	во -ди-тель	гал-чо -нок		ко-ло-коль-чик		гра-бель-ки	враж-до-вать	тер-мо-метр					
	жа-во-ро-нок	вер-ми -шель				дра-кон-чик							
	за-ма-ни-вать	мил-ли -он				гла-голь-ный							
	ли-но -ле-ум	вен-ти -ля -тор											

В данных таблицах содержится материал для развития умения быстро и правильно читать слова различной слоговой структуры. Систематические упражнения в чтении этого материала приводят к автоматизации восприятия «оперативных единиц чтения», т. е. того максимального количества знаков, которые ребёнок опознаёт одновременно при чтении. При этом увеличивается скорость чтения и обеспечивается быстрое понимание смысла читаемых слов.

<i>Найди лишнее слово.</i>				<i>НАЙДИ СЛОВА-СИНОНИМЫ</i>	
НОС	РОЗА	РУКА	РЕЧКА	СМЕЛО	1
НОС	КОЗА	РУКА	РЕЧКА	ПРАВИЛЬНО	НЕГРОМКО
НОС	РОЗА	РЕКА	РУЧКА	ТИХО	КОРОТКО
РОС	РОЗА	РУКА	РЕЧКА	СЖАТО	ХРАБРО
					БЕЗОШИБОЧНО
					2
ПОЧКА	ТОЧКА	УТОЧКА	ЛИСА	ЩЕДРЫЙ	БЕЗМЕЖНЫЙ
ДОЧКА	КОЧКА	УТЕЧКА	ЛИСА	БЫСТРЫЙ	ПРАВДИВЫЙ
ПОЧКА	КОЧКА	УТОЧКА	ЛИСА	ЧЕСТНЫЙ	ДОБРЫЙ
ПОЧКА	КОЧКА	УТОЧКА	ЛИСА	ШИРОКИЙ	СТРЕМИТЕЛЬНЫЙ
					3
				СЕРДИТО	БЕЗМЯТЕЖНО
				СЧАСТЛИВО	ПУСТО
				БЕЗЛЮДНО	РАДОСТНО
				СПОКОЙНО	РАССЕРЖЕННО
					4
				СМЕЯТЬСЯ	ПРИБЛИЖАТЬСЯ
				ЗАЩИЩАТЬ	ХОХОТАТЬ
				ПОДХОДИТЬ	ПРИУМНОЖАТЬ
				ПОВЫШАТЬ	ОБОРОНЯТЬ

Упражнения для развития скорости чтения

Динамическое чтение

На доске, на экране или на карточках записан столбик слов из 5 -7 слов с постепенным увеличением количества букв в словах.

Бинарное чтение

Одну таблицу или текст читают два ученика одновременно.

«Очередь»

Сначала читает учитель, затем читают ученики ту же таблицу или текст.

«Буксир»

а) Учитель читает вслух, изменяя скорость чтения. Ученики читают вслух, стараясь успеть за учителем.

б) Учитель читает вслух, дети про себя. Учитель останавливается. Ученики показывают слово, где остановился учитель.

«Ловушка»

Учитель или хорошо читающий ученик читает знакомый текст и заменяет некоторые слова синонимами. Ученики ищут эту замену.

«Прыжки»

Чтение через слово.

«Фотоглаз»

На доске столбик слов, которые ученики читают за определённое время. Слова закрываются, дети по памяти называют прочитанные слова.

«Найди меня»

На листах написаны строчки букв, между буквами «спрятаны» целые слова. Их нужно найти.

«Счёт слов»

На максимальной скорости дети читают текст и одновременно считают слова. Перед чтением ученикам задаётся вопрос, на который они должны ответить после окончания работы.

«Сканирование»

За 20-30 секунд ученики «пробегают» глазами текст в поисках важной информации

Резервы обучения чтению			
Жужжащее чтение			
1. Прочитайте пласты на одном выдохе с ударением на первый пласты: а-э-о-у а-э-ы-о а-у-ы-э а-у-а-ы		4. Прочитайте скороговорку: Ва-фа-вы – вот вы сочная трава Фы-фы-вы – даже выше головы Ва-ва-фа – у нас новая софа	
2. Прочитайте слова на одном выдохе с ударением на первый слог: Ва-во-ву-вы-вэ Фа-фо-фу-фы-фэ Ви-ве-ва-вё-вю Фи-фе-фа-фё-фю		5. Прочитайте скороговорку: Уточка в острожье осточка нырала да выныривала, вынырвала да нырала.	
3. Прочитайте столбик слов:			Прочитайте стих: Весенний воздух свеж и чист. Вот зеленеет первый лист Видна в проталинах земля, Вокруг ручьи бегут, звена ..
Софа сова	Шкафы трава		
Фаза фаза	Графы тав а		
Фата вата	Скифы слава		
Февраль вафли	Штоф литьа		
Шефство алфавит	Торф листьва		
Форе ард афтограф	Шарф плоть а		

Таблицы для чтения

Са – за	Аса – аза	За – са	
Сы – зы	Ысы – ызы	Зы – сы	
Сэ – зэ	Эсэ – зээ	Зэ – сэ	
Со – зо	Осо – озо	Зо – со	
Су – зу	Усу – узу	Зу – су	
Спа-зба	Сфа-зва	Ска-зга	Ста-зда
Спы-збы	Сфы-звы	Скы-згы	Сты-зды
Спэ-збэ	Сфэ-звэ	Скэ-згэ	Стэ-здэ
Спо-збо	Сфо-зво	Ско-зго	Сто-здо
Спу-збу	Сфу-зву	Ску-згу	Сту-зду

Тесты зрительных диктантов (по И.П. Федоренко)

Набор 1 1. Тает снег. 2. Идет дождь. 3. Небо хмурое. 4. Коля заболел. 5. Запели птицы.	Набор 4 1. Небо покрылось серыми тучами. 2. Дети посадили во дворе акацию. 3. Землю согрело теплое солнышко. 4. Школьники поливают саженцы. 5. Мальчики принесли сухих веток.
Набор 2 1. Трещат морозы. 2. Я иду землянику. 3. В лесу росла ель. 4. Наступила осень. 5. Дни стали короче.	Набор 5 1. Поднялась за рекой большая серая туча. 2. Все радовались встрече с космонавтами. 3. Мех редяющих верхушек показалась синева. 4. Павел и Вика любят читать волшебные сказки. 5. Наш народ хочет жить в мире со всеми народами.
Набор 3 1. Солнышко светит и греет. 2. Федя решил задачу у доски. 3. Загорелась в небе зорька. 4. Дежурные стерли пыль с доски. 5. Мы жили возле березовой рощи.	Набор 6 1. На полях выращивают картофель, капусту, свеклу, лук. 2. Однажды в студеную зимнюю пору я из лесу вышел. 3. Играют волны, ветер свищет, и мачта гнется и скрипит. 4. Цветы были незнакомые, похожие на колокольчик. 5. Занятия спортом помогают людям сохранить здоровье.

Проверка техники чтения в 5- 9 классах

20... - 20... учебный год

Класс..... Учитель.....

Диагностическая карта

№ п/п	Фамилия, имя учащегося	Способ чтения: слоговое, целыми словами	Правильность: повтор, искажение, орфоэпические ошибки	Темп чтения: слов в минуту			осознанность	выразительность
				ниже нормы	норма	выше нормы		
1								
2								
3								
4								
5								
6								
7								
8								
9								
10								
11								
12								
13								
14								
15								
16								
17								
18								
19								
20								
21								
22								
23								
24								
25								
26								
27								
28								
29								
30								
31								

Анализ техники чтения

Класс..... Учитель.....

от.....

1. Количество учащихся в классе -
2. Число проверенных учащихся -
3. Цели: выявить навыки чтения:

Понимание слов: ключевых; употребленных в переносном смысле.

Понимание предметного плана: о чем, о ком или что говорится в этой части, в тексте, осознание смысла предметного плана, что всем этим хотел сказать автор. Осознание основной мысли произведения.

Способ чтения

4. Читаю по буквам -учащихся
5. Читают по слогам -учащихся
6. Читают по слогам и целыми словами -учащихся
7. Читают целыми словами -учащихся

Правильность чтения

8. Без ошибок –учащихся
9. С 1-2 ошибками -учащихся
10. С 3 и более ошибками - учащихся
11. Пропуск, замена, искажение букв, слогов -учащихся
12. Повторы слов, слогов -учащихся
13. Постановка ударения -учащихся
14. Ошибки в окончании слов -учащихся

Темп чтения

15. Ниже нормы -учащихся
16. В норме -учащихся
17. Выше нормы -учащихся

Выразительность чтения

18. Использование основных средств выразительность (пауз, логических ударений, тона, темпа), с помощью которых выражается понимание – учащихся.

19. Осознанное чтение с соблюдением всех норм интонации -учащихся.

Содержание

Введение	104
1. Методы, техники и виды чтения текстов	106
2. Рекомендации по нормативам чтения на языке обучения в начальной школе	138
3. Рекомендации по нормативам чтения на языке обучения в основной школе	148
4. Рекомендации по нормативам чтения на языке обучения в старшей школе	162
Рекомендации по проверке техники чтения у обучающихся в начальной школе.....	177
Заключение.....	187
Список использованной литературы.....	188
Приложение.....	190

**БАСТАУЫШ, НЕГІЗГІ ОРТА ЖӘНЕ ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕП
ДЕҢГЕЙЛЕРІНІҢ ОҚЫТУ ТІЛДЕРІ БОЙЫНША ОҚУ НОРМАТИВТЕРІ
БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР**

ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

**МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО НОРМАТИВАМ ЧТЕНИЯ ПО
ЯЗЫКАМ ОБУЧЕНИЯ УРОВНЕЙ НАЧАЛЬНОЙ, ОСНОВНОЙ
СРЕДНЕЙ И ОБЩЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ**

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Басуға 17.03.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 6,5

Подписано в печать 17.03.2017 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 6,2.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Мәңгілік ел д-лы 8, «Алтын Орда» БО, 15-қабат.

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. Ы.Алтынсарина
010000, г. Астана, пр. Мәңгілік ел 8, БЦ «Алтын Орда»